

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАРЛОВА ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Гриф

Прим. № _____

УДК 81'373.45: 004.81: [811.111'01: 821.111]

ДИСЕРТАЦІЯ

КОГНІТИВНО-МАТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ
ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ
В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ПОЕМІ “БЕОВУЛЬФ”

035 Філологія

03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. О. Карлова

Науковий керівник: Корольова Алла Валер'янівна, доктор філологічних наук,
професор

Київ - 2020

АНОТАЦІЯ

Карлова В. О. Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф”. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2020.

Зміст анотації

У дисертації запропоновано новий когнітивно-матричний підхід до вивчення запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф”. Синтезовано наукові міждисциплінарні напрями дослідження поеми “Беовульф” як історико-культурної пам’ятки давнього епосу, на засадах яких відбулося становлення теорії “Беовульфознавства”. Розроблено нову класифікацію хронології формування цієї теорії за п’ятьма умовними періодами: історико-графічним, фольклорно-літературознавчим, героїко-міфологічним, релігійним і новітньо-синкретичним. Визначено позамовні (соціокультурні) й мовні (структурно-функціональні) фактори появи лексичних запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф” і схарактеризовано кожен етап їхнього входження до її ЛСП: 1) етап латинізації; 2) етап входження кельтських слів; 3) етап скандинавського впливу; 4) етап слів опосередкованого слов’янського походження. Укладено субматриці процесу й результату подальшої адаптації/неадаптації (фонетичної, граматичної і лексико-семантичної) лексичних запозичень на ґрунті давньоанглійської мови. Сконструйовано когнітивну карту всього реєстру запозичених одиниць у поемі “Беовульф” із їхніми матричними зв’язками, що репрезентує кількісно-статистичні дані трансформаційних процесів (адстрату, перстрату, субстрату) у давньоанглійській мові.

Обчислено за першим законом Дж. Ципфа – Б. Мандельброта залежність уживання запозичених слів в аналізованому творі за формулою

“ранг – частота” від їхнього розподілу за 4-ма ЛСП: ЛСП “Людина”, ЛСП “Предмети побуту”, ЛСП “Військові поняття” та ЛСП “Просторові поняття”.

Розроблено комплексну методику для когнітивно-матричного моделювання лексичних запозичень в давньоанглійській поемі “Беовульф” із позицій соціологічного і структурного підходів, а також із залученням комп’ютерної програми “Multi Text Finder” – для автоматичного пошуку досліджуваних одиниць у творі з їх подальшою механічною верифікацією в етимологічних онлайн-джерелах “Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary”, “Online Etymology Dictionary” та “Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)”. Укладено реєстр запозичених лексем у давньоанглійській поемі “Беовульф” у кількості 114 одиниць, із яких латинських – 40, скандинавських – 68, кельтських – 2 і слов’янських – 4.

Представлено 7 моделей когнітивних субматриць запозичених одиниць, які наочно відображають їх структурно-семантичні трансформації у давньоанглійській мові.

Перша субматриця представлена простими латинськими (кельтсько-латинськими) запозиченнями (26 од.: 25 прямих та 1 лексема *brytta* – за посередництва кельтської мови), які спершу зазнали фонетико-граматичної адаптації, а згодом лексико-семантичної трансформації – переважно метафоричної. Сконструйовано когнітивно-метафоричну модель запозичених одиниць, представлених антропоморфною (8 од.) та соціоморфною (3 од.) метафорами, які належать до 3-х ЛСП “Людина” (13 од.), “Предмети побуту” (5 од.), “Військові поняття” (3 од.), а також натуроморфною (1 од.) й артефактною метафорами (3 од.) з 2-ма ЛСП “Просторові поняття” (2 од.) і “Міфологічні артефакти” (3 од.), а когнітивно-метонімічна модель відображає схеми перенесення значень за суміжністю: “дія – результат” (3 од.), “абстрактне – конкретне” (1 од.), “ціле – частина” (2 од.), “предмет – предмет” (1 од.).

Із-поміж 26 лексем 4 запозичення (*draca, gigant, win, fatum*) не зазнали лексико-семантичної адаптації.

Побудовані моделі відображають поступові зміни у свідомості давніх англів та їх мисленні, яке трансформувалося із наочно-образного в абстрактно-логічне. Тим часом процес метафоризації демонструє тенденції до трансформації міфологічного мислення в релігійно-християнське: від повного синкретизму “Я – Природа” до “Людина – Центр світу”. Адстратні (22 од.) та перстратні (4 од.) запозичення свідчать про мовний білінгвізм (із римлянами) і поступовий розвиток духовності, культури й освіти.

Друга субматриця включає запозичення греко-латинського лише адстратного походження (7 од.), які переважно зазнали лише фонетичної асиміляції, лексико-семантичної метонімізації та метафоризації у процесі адаптації в системі давньоанглійської мови. Сконструйована когнітивно-метонімічна модель представлена лексикою за схемами суміжності “дія – дія” (1 од.), “дія – результат” (1 од.), а когнітивно-метафорична модель – природоморфною метафорою (1 од.) з номінаціями ЛСП “Просторові поняття” (2 од.) та артефактною (1 од.) метафорою, які є назвами ЛСП “Людина” (3 од.), ЛСП “Військові поняття” (2 од.).

Із 7 виявлених лексичних одиниць 3 слова (*guma, næssa, mere*) не зазнали лексико-семантичної адаптації.

Третя субматриця гібридних композитів і словотвірних запозичень латинського походження представлена 7 одиницями прямого проникнення (6 од. гібридів й 1 од. словотвірного запозичення), які підлягали фонетичній асиміляції, лексико-семантичній метафоризації та метонімізації на ґрунті словникового складу давньоанглійської мови. Когнітивно-метафорична модель візуалізована природоморфною (1 од.) та антропоморфною (2 од.) метафорами, а когнітивно-метонімічна модель – лексикою, яка відображає схеми перенесення значень за суміжністю: “процес – результат” (1 од.), “вміст – вміст” (1 од.), “предмет – характеристика” (1 од.), “предмет – предмет” (1 од.).

Ця субматриця відтворює модель “Природа – Людина” як поступову трансформацію картини світу давніх англів: від міфологічної до християнської, підтвердженням якої є домінування в ній одиниць ЛСП “Людина” (5 од.) на тлі інших її ЛСП “Предмети побуту” (1 од.) та ЛСП “Міфологічні артефакти” (1 од.).

Зафіксовані у цій субматриці 5 запозичень адстратного характеру відображають процес білінгвізму, а 2 лексеми перстратного характеру – процес розвитку духовної культури.

Четверта субматриця кельтських запозичень змодельована лише 2 одиницями, які є субстратними утвореннями для мови давніх англів. Така кількість свідчить про небажання англосаксів вживати лексику “переможеного населення”, що була свідомо неприйнятною для її адаптації. Одне запозичення отримало лексико-семантичну адаптацію за метонімічною моделлю “предмет – предмет”, а інше (*hilde-cumbor*) не адаптувалося взагалі. Обидві лексеми належать до ЛСП “Просторові поняття” на позначення опису місцевості, що була завойована англосаксами.

П’ята субматриця слов’янських запозичень представлена 4 лексемами адстратного характеру, які потрапили до давньоанглійської мови з праслов’янської мови, за посередництва скандинавських мов, і які асимілювалися фонетично, зазнавши лексико-семантичної метафоризації і метонімізації. Сконструйована модель унаочнена антропоморфною метафорою, що належить до ЛСП “Людина” (3 од.), та 1 лексемою, що зазнала метонімічного перенесення значення за схемою “предмет – предмет” і яка належить до ЛСП “Предмети побуту”.

Із-поміж 4 слів 2 лексеми (*lig, water*) семантично не адаптувалися в давньоанглійській мові.

Шоста субматриця змодельована простими (55 од.) запозиченнями скандинавського адстратного походження, які зазнали фонетичних трансформацій і лише менше половини лексико-семантичних (39 не адаптувалися). Когнітивно-метафорична модель візуалізована

антропоморфною (2 од.), соціоморфною (1 од.) та артефактною (1 од.) метафорами, а когнітивно-метонімічна модель – лексикою, яка відображає схеми перенесення значень за суміжністю: “дія – результат” (2 од.), “предмет – характеристика” (1 од.), “предмет – предмет” (1 од.), “ціле – частина” (7 од.), “вмістилище – вміст” (1 од.).

Когнітивні моделі утворені на базі ЛСП “Людина” (28 од.), ЛСП “Природа” (10 од.), ЛСП “Військові поняття” (4 од.), ЛСП “Предмети побуту” (6 од.) та ЛСП “Просторові поняття” (7 од.).

Сьома субматриця представлена гібридними (12 од.) і словотвірними запозиченнями (1 од.) скандинавського адстратного походження, які підлягали як фонетичній, так і лексико-семантичній адаптації. Когнітивні метафоричні моделі візуалізовані артефактною (4 од.), антропоморфною (4 од.) метафорами, а когнітивно-метонімічна модель представлена лексикою за схемою суміжності “вмістилище – вміст” (2 од.), які належать до ЛСП “Людина” (4 од.), ЛСП “Природа” (2 од.), ЛСП “Військові поняття” (2 од.), ЛСП “Предмети побуту” (2 од.) та ЛСП “Просторові поняття” (3 од.) і які здебільшого відображають тогочасну мовну політику (“Область данського права”).

Із-поміж 13 запозичень 3 лексеми (*mōdig-sigla*, *mægen-wudu*, *healsittend*) не були адаптовані лексико-семантично в давньоанглійській мові.

Загальна когнітивна матриця також відображає процеси мовних контактів (із римлянами та вікінгами), білінгвізму та інтерференції, результатом яких стали адстратні лексеми (106 од.), тим часом перстрат зафіксовано лише для 6 одиниць як факт розвитку духовної культури, освіченості (латинська мова) та субстрат – лише для 2-х, які є реліктами мови “завойованого населення” (кельтська мова).

У роботі також сконструйовано когнітивну карту, вона є наочною репрезентацією когнітивно-статистичної матриці давньоанглійських запозичень із поеми “Беовульф” і водночас алгоритмом процесу та результату їхньої адаптації, де словниковий склад давньоанглійської мови

представлений п'ятьма реєстрами лексики: “Індоевропейського походження”, “Діалектного походження”, “Германського походження”, “Питомими одиницями” та “Запозиченнями”. Останній реєстр складають “Латинські”, “Греко-латинські”, “Кельтські”, “Скандинавські” та “Слов'янські запозичення, домінантим для яких визнано “Адстрат”.

Візуально модель когнітивної карти асоціюється з фігурою воїна Беовульфа, який постає із мечем і щитом, що, власне, і розкриває внутрішня форма цього композита та міфологічне сприйняття давніми англами навколишнього середовища. Що особливо важливо, досліджуваний фрагмент запозиченої лексики загалом відображає сюжет героїчної епічної пам'ятки як факт тісного зв'язку мови і свідомості людини англосаксонського періоду.

Усі попередні спостереження над фрагментом запозиченої лексики в давньоанглійській поемі верифіковано із залученням математичного інструментарію. За допомогою першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта побудовано гіперболу латинських (кельтсько-, греко-латинських) запозичень, яка підтверджує вище прокоментовані результати, зокрема те, що найчастотніше вживані запозичення в поемі належать до ЛСП “Людина” (*gum, sum, mund*), ЛСП “Предмети побуту” (*win*), ЛСП “Військові поняття” (*her*) та ЛСП “Просторові поняття” (*tecum, brytta*).

Гіпербола ж кельтських слів не є інформативною через недостатню кількість рангів лексем (2) на противагу слов'янській, де крива демонструє поступовий спад частоти із 3 рангу, визначаючи слова від 1 до 2 рангу (*wæter* (19), *līg* (11)), які є простими за формою та належать до ЛСП “Предмети побуту” та ЛСП “Людина”.

Гіпербола скандинавських слів унаочнює східчає зменшення частоти вживання запозичень від 15 рангу (*sittan* – 16 частота), що є характерним процесом для даного закону. Зафіксовано найчастотніші одиниці ЛСП: ЛСП “Людина” (*wīd, fēond, scold, sceaft, sittan, oðr*), ЛСП “Просторові поняття” (*æt, ofer, æfter, under, sceal*), ЛСП “Військові поняття” (*hild, gār, eorl, gear, īren*) та ЛСП “Предмети побуту” (*mǣl, gēat*).

У результаті дослідження давньоанглійських запозичень установлено, що 82 лексеми повністю адаптувалися в сучасній англійській мові, тим часом як 32 одиниці не адаптувалися й вийшли з активного словникового її складу. Переважна кількість адаптованих лексем відображені у найчастотніших рангах, проте виняток становлять 2 скандинавські слова (*hild*, *gar*), які зафіксовані також у частотних рангах (3, 4).

Діаграма подальшої адаптації запозичень у сучасному варіанті англійської мови визначила найбільший відсоток адаптації слів латинського (кельтсько-, греко-латинського) походження – 33%, скандинавські лексеми становлять 27%, слов'янські й кельтські – 20%.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в апробації розробленої комплексної методики для когнітивно-матричного та статистичного аналізу запозичень англійської мови інших періодів розвитку.

Ключові слова: давньоанглійська мова, запозичення, поема “Беовульф”, адстрат, перстрат, субстрат, когнітивно-матричне моделювання, закон Дж. Ципфа – Б. Мандельброта, метафоризація, метонімізація, субматриці запозичень.

ABSTRACT

Karlova V. O. Cognitive-matrix modelling of borrowed vocabulary in the Old English poem “Beowulf”. – Qualifying Academic Paper. Manuscript.

Thesis for the degree of higher education of Doctor of Philosophy, Specialty 035 Philology. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2020.

Abstract content

This thesis offers a new cognitive-matrix approach to studying borrowings in the Old English poem “Beowulf”. The scientific interdisciplinary directions of the poem “Beowulf” investigation are synthesized as the historical and cultural monument of the ancient epic, on the basis of which the establishment of “Beowulf science” theory started its formation. It is developed a new chronology classification of this theory for five notional periods: Historical and Graphic, Folk and Literary scholar, Heroic and Mythological, Religious and Modern syncretic. It is identified the non-language (sociocultural) and language (structural and functional) factors of lexical borrowings occurrence in the Old English poem “Beowulf” and each stage of their entering is characterized into LSF: 1) the stage of Latinization; 2) the stage of Celtic words occurrence; 3) the stage of Scandinavian influence; 4) the stage of indirect Slavic words. The process and result submatrixes of the further adaptation/non-adaptation (phonetic, grammatical, lexical and semantic) for lexical borrowings are concluded on the basis of Old English. A cognitive registry map of borrowings is constructed with lexemes and their matrix relations in the poem “Beowulf”, which represent the quantitative and statistical data of transformation processes (adstrate, perstrate, substrate) in the Old English language.

The dependence of the borrowings usage is calculated with the first law of G. Zipf – B. Mandelbrot with the formula “rank – frequency” in the analyzed poem according to their distribution with four LSF: LSF “Person”, LSF “Household items”, LSF “Military concepts” and LSF “Spatial concepts”.

The complex methodology for the cognitive-matrix modelling of lexical borrowings is developed in terms of sociological and structural approaches in the Old English poem “Beowulf”, including the involvement of a computer programme “Multi Text Finder” – for the automatical search of investigated units in the poem with their subsequent mechanization with etymological online sources “Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary”, “Online Etymology Dictionary” and “Glosbe – the multilingual online dictionary” (Latin). The registry of borrowed lexemes is formed in the amount of 114 units, Latin borrowings are 40, Scandinavian words are 68, Celtic borrowings are 2 and Slavic ones are 4 in the Old English poem “Beowulf”.

Seven models of cognitive submatrixes for borrowings are represented and they reflect the structural and semantic transformations in Old English clearly.

The first submatrix is represented with the simple Latin (Celtic-Latin) borrowings (26 units: 25 direct and 1 lexeme *brytta* with the help of Celtic), which at first underwent the phonetic and grammatical adaptation, and subsequently the lexical and semantic transformation – mostly metaphorical. The cognitive-metaphorical model of borrowings is constructed and it is represented with anthro-morphic (8 units) and socio-morphic (3 units) metaphors belonging to 3 LSF “Person” (13 units), “Household objects” (5 units), “Military concepts” (3 units), as well as nature-morphic (1 unit) and artifact metaphors (3 units) with two LSF “Spatial concepts” (2 units) and “Mythological artifacts” (3 units), the cognitive-metonymic model reflects the schemes of meanings transference for contiguity: “action – result” (3 units), “abstract – concrete” (1 unit), “whole – part” (2 units), “object – object” (1 unit).

Four borrowings from 26 lexemes were not adapted (*draca, gigant, win, fatum*) lexically and semantically.

The constructed models reflect gradual changes in the ancient Angles consciousness and their mentality, which was transformed from visual and particular to abstract and logical. Thus the metaphorization process demonstrates tendencies of the transformation from mythological mindset into religious and

Christian: from the complete syncretism “I – Nature” to “Person – Center of the World”.

The adstrate (22 units) and perstrate (4 units) borrowings testify the linguistic bilingualism (with the Romans) and gradual development of spirituality, culture and education.

The second submatrix involves Greco-Latin borrowings with only adstrate origin (7 units), which experienced only phonetic assimilation, lexical, semantic metonymization and metaphorization in the process of adaptation in the Old English system. The constructed cognitive-metonymic model is represented with the vocabulary according to the schemes of contiguity “action – action” (1 unit), “action – result” (1 unit), and the cognitive-metaphorical model – with a nature-morphic metaphor (1 unit) and nominations LSF “Spatial concepts ”(2 units) and the artifact metaphor (1 unit), they substitute namings of LSF “Person” (3 units), LSF “Military concepts” (2 units).

Three words from 7 borrowings did not undergo lexical and semantic adaptation (*guma, næsssa, mere*).

The third submatrix of hybrid composites and word-formation borrowings for Latin origin is represented with 7 units of direct origin (6 hybrids and 1 word-formation borrowing), which have undergone phonetic assimilation, lexical, semantic metaphorization and metonymization on the basis of the Old English vocabulary. The cognitive-metaphorical model is visualized with nature-morphic (1 unit) and anthro-morphic (2 units) metaphors, and the cognitive-metonymic model is represented with the vocabulary, which reflects the schemes of the values transference with contiguity: “process – result” (1 unit), “content – content” (1 unit), “object – characteristic” (1 unit), “object – object” (1 unit).

This submatrix reproduces the “Nature – Person” model as the gradual transformation for the world picture of the ancient Angles: from Mythological to Christian, the confirmation of that is the dominance of LSF units “Person” (5 units), on the basis of other LSF “Household objects” (1 unit), “Mythological artifacts” (1 unit).

The fixed 5 adstrate borrowings demonstrate the bilingualism from this submatrix, but 2 perstrate lexemes do the process of the spiritual culture development.

The fourth submatrix of Celtic borrowings is modeled with 2 borrowed units from the text of the poem “Beowulf”, which are substrate formations for the ancient Brits language. Such quantity indicates the reluctance of the Anglo-Saxons to use the vocabulary of the “conquered population”, which was deliberately unacceptable for its adaptation. One borrowing has received the lexico-semantic adaptation with the metonymic model “object – object”, while the other (*hildcumbor*) is not adapted according to this type of adaptation. These lexemes belong to the LSF “Spatial concepts”, which are the designations for the description of the conquered area by the Anglo-Saxons.

The fifth submatrix of Slavic borrowings is represented with 4 adstrate lexemes, which entered to the Old English language from the Slavic one through the Scandinavian languages and they were assimilated phonetically and underwent lexical, semantic metaphorization and metonymization. The constructed model is identified with the anthropo-morphic metaphor which belongs to LSF “Person” (3 units) and 1 lexeme, which has undergone the metonymic transfer according to the scheme “object – object” and belongs to the LSF “Household objects”.

Two lexemes from four borrowings did not undergo lexical and semantic adaptation (*lig, wæter*) in Old English.

The sixth submatrix is modelled with simple (55 units) borrowings of Scandinavian adstrate origin, which have undergone phonetic, lexical and semantic transformations and only less than a half – lexical and semantic (39 were not adapted). The cognitive-metaphorical model is visualized with anthropo-morphic (2 units), socio-morphic (1 unit) and artifact (1 unit) metaphors, and the cognitive-metonymic model is the vocabulary that reflects the schemes of the transference on a related basis: “action – result” (2 units), “object – characteristic” (1 unit), “object – object” (1 unit), “whole – part” (7 units), “container – content” (1 unit).

The cognitive models are represented with LSF “Person” (28 units), LSF “Nature” (10 units), LSF “Military concepts” (4 units), LSF “Household objects” (6 units) and LSF “Spatial concepts” (7 units).

The seventh submatrix is represented with hybrid (12 units) and word-forming (1 unit) borrowings of the Scandinavian adstrate origin, which have undergone phonetic, lexical and semantic adaptation. Cognitive metaphorical models are visualized with artifactual (4 units), anthropo-morphic (4 units), and the cognitive-metonymic model is represented with the vocabulary according to the contiguity scheme “container – content” (2 units), belonging to the LSF “Person” (4 units), LSF “Nature” (2 units), LSF “Military concepts” (2 units), LSF “Household objects” (2 units) and LSF “Spatial concepts” (3 units), which, in particular, are the reflection of then language policy (“Region of Danish Law”).

Three lexemes from 13 borrowings (*mōdig-sigla*, *mægen-wudu*, *heal-sittend*) were not adapted lexico-semantically in Old English.

The general cognitive matrix also reflects the processes of linguistic contacts (with the Romans and Vikings), bilingualism and interference, adstrate lexemes became the result of them (106 units), thus, the perstrate was recorded only for 6 units as a result of the development of spiritual culture, education (Latin) and substrate was fixed only for 2 units, they are relics of the “conquered language” (Celtic).

The cognitive map is also constructed in the thesis, which is a visual representation of the cognitive-statistical matrix of the Old English borrowings from the poem “Beowulf” and, at the same time it is an algorithm of the process and result of their adaptation, where the vocabulary of the Old English language is represented with five lexis registries: “Indo-European origin”, “Dialect origin”, “German origin”, “Native units” and “Borrowings”. The latest register consists of “Latin”, “Greco-Latin”, “Celtic”, “Scandinavian” and “Slavic” borrowings, “Adstrate” is considered to be the mainstay.

Visually, the model of the cognitive map is associated with the figure of the warrior Beowulf, who stands with a sword and shield, that reveals the inner form

of this composite and mythological perception of the ancient Angles' environment. Most importantly, the investigated part of borrowed vocabulary reveals the plot of a heroic epic monument generally as a fact of close connection between the language and consciousness of a person in the Anglo-Saxon period.

All previous investigations for a fragment of the borrowed vocabulary in the Old English poem were verified with the use of mathematical tools. Using the first law of G. Zipf – B. Mandelbrot, a hyperbola of Latin (Celtic, Greek-Latin) borrowings was constructed, which confirms above-mentioned results, in particular, that the most frequently used borrowings in the poem belong to the LSF “Person” (*gum, sum, mund*), LSF “Household objects” (*win*), LSF “Military concepts” (*her*), LSF “Mythological artifacts” (*draca, orc*) and LSF “Spatial concepts” (*mecum, brytta*).

The hyperbole of Celtic words is uninformative because of the shortage of lexeme ranks (2) as opposed to Slavic, where the curve shows a gradual decrease in frequency from 3 (5) rank, defining words from 1 to 2 rank (*wæter* (19), *līg* (11)), which are simple in the form and belong to the LSF “Household objects” and LSF “Person”.

The hyperbole of Scandinavian words indicates a steady decrease in the borrowing rate of 15 grade (*sittan* – 16 frequency), which is the characteristic process for this law. Frequency units of the LSF are recorded: LSF “Person” (*wīd, fēond, scold, sceaft, sittan, oðr*), LSF “Spatial concepts” (*æt, ofer, æfter, under, sceal*), LSF “Military concepts” (*hild, gār, eorl, gear, īren*) and LSF “Household objects” (*māel, gēat*).

As a result of the Old English borrowings investigation it was found that 82 lexemes were completely adapted in the Modern English, while 32 units did not adapt and came out of the active vocabulary. The overwhelming number of adapted lexemes are displayed in the most frequent ranks, but the exception is 2 Scandinavian words (*hild, gar*), which are also recorded in frequency ranks (3, 4).

The diagram of further borrowings adaptation identified the highest percentage of Latin (Celtic, Greek-Latin) words adaptation – 33%, Scandinavian lexemes – 27%, Slavic and Celtic – 20%.

The prospects of further scientific research are suggested in the approbation of the developed complex methodology for the cognitive-matrix and statistical analysis of the English language borrowings in other periods of the development.

Keywords: Old English, borrowing, poem “Beowulf”, adstrate, perstrate, substrate, cognitive-matrix modelling, G. Zipf – B. Mandelbrot’s law, metaphorization, metonymization, borrowing submatrixes.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Карлова В. О. Лінгвоантропогенез і його відображення у реліктах давньої художньої свідомості. *Сучасні тенденції розвитку мов*. Серія № 9. 2016. № 14. С. 90–96. ISSN: 2414-4797.
2. Карлова В. О. Діалектний склад давньоанглійської мови та її релікти в писемних пам'ятках і поетичних творах. *Сучасні тенденції розвитку мов*. Серія № 9. 2017. № 15. С. 96–103. ISSN: 2414-4797.
3. Карлова В. О. Еволюційні періоди у розробці теорії “Беовульфознавства”. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2017. № 15. С. 54–63. ISBN: 978-617-7132-80-5.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Карлова В. О. Methodology of Language Contact Studies and Their Result – Lexical Borrowings. *Сучасні тенденції розвитку мов*. Серія № 9. 2018. № 18. С. 74–86. ISSN: p – 2523-4242; e – 2414-4797.
5. Карлова В. О. Лінгвокультурні джерела греко-латинських запозичень як фактор первісного контактування людства у давньоанглійський період. *Гуманітарний вісник Полтавського Національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка*. 2018. № 3. С. 214–221. ISSN: 2521-1579.
6. Karlova V. O. Old English Lexical System (Based on Old English Poem “Beowulf”). *The Scientific Heritage*. 2019. № 34. P. 48–51. ISSN: 9215-0365.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

7. Карлова В. О. Давньоанглійська запозичена лексика як результат мовних контактів давнього суспільства. Науковий журнал “*Молодий вчений*”. 2017. № 11 (51). ч. 2. С. 226–231. ISSN: 2304-5809.

8. Карлова В. О. Лінгвоантропогенез як еволюція давньої художньої свідомості. *Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці* : зб. матеріалів доп. учасн. I Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 225–229.

9. Карлова В. О. Еволюція теорії “Беовульфознавства”. *Сучасна наука: проблеми і перспективи* : зб. матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Міжнародний центр наукових досліджень, 2017. С. 59–61.

10. Карлова В. О. Типи запозичень у давньоанглійській мові. *Світ мови – світ у мові* : зб. матеріалів доп. учасн. IV Міжнар. наук. конф. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 78–80. ISBN: 978-966-931-129-0.

11. Карлова В. А. Заимствование в древнеанглийском периоде как показатель динамических процессов в языке. *Идеи. Поиски. Решения* : сб. статей и тезисов XI Междунар. науч.-практ. конф. преподавателей, аспирантов, магистрантов, студентов. Минск : БГУ, 2017. Ч. 2. С. 67–72. URL : <http://elib.bsu.by/handle/123456789/189895>

12. Карлова В. О. Давньоанглійська запозичена лексика із слов'янських мов. *Наукова думка сучасності і майбутнього* : зб. матеріалів доп. учасн. вісімнадцятої Всеукр. практи.-пізнав. конф. Дніпро : громадське об'єднання “Вектор пошуку”, 2018. С. 5–6.

13. Карлова В. А. Скандинавские заимствования в древнеанглийском языке. *Мир языков: Ракурс и перспектива* : сб. материалов IX Междунар. науч.-практ. конф. Минск : БГУ, 2018. Ч. 1. URL : http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/199388/1/Карлова%20В.А._СКАНДИНАВСКИЕ%20ЗАИМСТВОВАНИЯ%20В%20ДРЕВНЕАНГЛИЙСКОМ%20ЯЗЫКЕ.pdf

14. Карлова В. О. Давньоанглійська діалектна система. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві* : зб. матеріалів доп. учасн. V Міжнар. наук.-практ. конф. Херсон : Молодий вчений, 2018. С. 62–66.

15. Карлова В. О. Моделювання як метод корпусної лінгвістичної дисципліни. *Корпусна лінгвістика: розробка технологій нового покоління* : зб. матеріалів доп. учасн. I Міжнар. наук.-прикл. конф. (в режимі online). Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 25–26.

16. Карлова В. О. Лінгвокультурні джерела запозичень із кельтських мов як результат первісного контактування людства у давньоанглійській мові. *Інноваційні технології у контексті іноземної підготовки фахівця*: зб. матеріалів доп. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава : ПолтНТУ, 2018. С. 168–171.

17. Карлова В. О. Матриця як когнітивна модель фіксації інформації у науковому просторі. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи* : зб. матеріалів доп. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Національний авіаційний університет, 2018. С. 137–143.

18. Карлова В. А. Языковые контакты и интерференция как фактор появления заимствований в речи. *Trends in the Development of Modern Linguistics in the Age of Globalization: materials of the IV Internat. Scient. Conf. Prague* : Vědecko vydavatelské centrum “Sociosféra-CZ”, 2018. P. 27–28. ISBN 978-80-7526-339-1.

19. Карлова В. О. Застосування закону Ципфа – Мандельброта для рангово – частотного розподілу давньоанглійських запозичень (на матеріалі героїчної поеми “Беовульф”). *Корпусна лінгвістика “Діджиталізація в науці та освіті”* : зб. матеріалів доп. учасн. майстер-класу у рамках проведення II Міжнар. наук.-прикл. конф. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 16.

20. Карлова В. О. Адстратна лексика у давньоанглійській поемі “Беовульф”. *Світ мови – світ у мові* : зб. матеріалів доп. учасн. V Міжнар. наук. конф. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 69–71. ISBN: 978-966-931-192-4.

21. Карлова В. О. Кількісно-статистичні методи дослідження лексичних одиниць в англійській мові. *Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичний та психологічний аспекти* : зб. матеріалів доп. учасн. I Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк : Волиньполіграф, 2019. С. 28–33.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ABSTRACT.....	9
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	23
ВСТУП.....	24
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ПОЕМІ “БЕОВУЛЬФ”.....	32
1.1 Теорія “Беовульфознавства” та стан її розробки у різних сферах гуманітарного знання.....	32
1.2 Лінгвоантропогенез і його відображення у реліктах давньої художньої свідомості.....	40
1.3 Діалектний склад давньоанглійської мови та її релікти в писемних пам’ятках і поетичних творах.	48
1.4 Давньоанглійська запозичена лексика як результат мовних контактів давнього суспільства.	56
1.4.1 Лінгвокультурні джерела латинських запозичень	67
1.4.2 Лінгвокультурні джерела запозичень із кельтських мов.	74
1.4.3 Лінгвокультурні джерела запозичень із скандинавських мов.....	77
1.4.4 Лінгвокультурні джерела запозичень зі слов’янських мов.....	81
1.5 Матриця як когнітивна модель фіксації запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”.....	83
Висновки до розділу 1.....	90
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЯ КОГНІТИВНО-МАТРИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ПОЕМІ “БЕОВУЛЬФ”.....	94
2.1 Методологічні підходи у вивченні мовних контактів та	

	їх результатів – лексичних запозичень.....	94
2.2	Кількісно-статистичні методи дослідження запозичень в англійській мові.....	110
2.3	Статистичні та комп'ютерні методи вибірок запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”.....	116
2.3.1	Статистичні методи вибірок.....	117
2.3.2	Комп'ютерні методи вибірок.....	123
2.3.3	Перевірка вибірки запозичень, отриманих за допомогою програми “Multi Text Finder”.....	126
2.4	Методи когнітивно-матричного моделювання запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”.....	128
2.4.1	Типи та види когнітивних матриць.....	129
2.5	Аналіз запозичень в англійській мові за допомогою першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта.....	134
2.6	Комплексна методика когнітивно-матричного моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф”.....	137
	Висновки до розділу 2.....	139
	РОЗДІЛ 3 КОГНІТИВНО-МАТРИЧНІ МОДЕЛІ ЗАПОЗИЧЕНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ПОЕМІ “БЕОВУЛЬФ”.....	142
3.1	Когнітивна модель запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”.....	142
3.2	Субстрат, суперстрат, адстрат і перстрат як результат когнітивного відображення дійсності у давньоанглійській мові.....	144
3.3	Процеси адаптації запозичень у давньоанглійській мові.....	148
3.3.1	Когнітивна субматриця відображення процесів фонетико-граматичної та лексико-семантичної адаптації латинських	

	запозиченьь.....	150
3.3.2	Когнітивна субматриця відображення процесів фонетико-граматичної та лексико-семантичної адаптації кельтських запозиченьь.....	178
3.3.3	Когнітивна субматриця відображення процесів фонетико-граматичної та лексико-семантичної адаптації слов'янських запозиченьь.....	181
3.3.4	Когнітивна субматриця відображення процесів фонетико-граматичної та лексико-семантичної адаптації скандинавських запозиченьь.....	185
3.4	Когнітивна матриця і когнітивна карта лексичних запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”.....	212
	Висновки до розділу 3.....	229
	РОЗДІЛ 4. РАНГОВО-ЧАСТОТНИЙ РОЗПОДІЛ ЗАПОЗИЧЕНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ПОЕМІ “БЕОВУЛЬФ”.....	235
4.1	Обчислення залежності “ранг – частота” давньоанглійських запозичень у поемі “Беовульф” за першим законом Дж. Ципфа – Б. Мандельброта.....	235
4.2	Подальші процеси адаптації запозичень давньоанглійського походження у сучасній англійській мові.....	246
	Висновки до розділу 4.....	252
	ВИСНОВКИ.....	256
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	261
	СПИСОК ДЖЕРЕЛ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	278
	СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	280
	ДОДАТКИ.....	281

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

англ. – англійська мова

Бео – текст давньоанглійської поеми “Беовульф”

грец. – грецька мова

давньоангл. – давньоанглійська мова

старослов. – старослов’янська мова

кельтс. – кельтська мова

лат. – латинська мова

ЛСГ – лексико-семантична група

ЛСП – лексико-семантичне поле

ВСТУП

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню когнітивно-матричного моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф”.

На сучасному етапі розвитку мовознавства, який характеризується широкою міждисциплінарністю, дослідники намагаються по-новому подивитися на ті проблеми, які вони вивчали з позицій інших наукових парадигм. До таких міждисциплінарних об’єктів належить пам’ятка словесного давньоанглійського епосу “Беовульф”, яка від часів її перекладу не полишає наукову зацікавленість до різних її аспектів: від суто *лінгвістичного*, насамперед, *системно-структурного* (О. Г. Барміна, О. М. Волков, З. Н. Волкова, М. В. Єліферова, Jh. Algeo, Al. Vaugh, S. G. Thomason та ін.) до *літературознавчого*, представники якого переважно обговорювали питання щодо проблеми авторства пам’ятки (А. Я. Гуревич, Ф. Клебер, Jh. Corbett та ін.), *теологічного* (Н. Ю. Гвоздецька, К. П. Корольова, R. Hogg та ін.) і навіть *антропологічного* (Ж. Багана, О. Г. Брунова, С. В. Гринев-Гриневич та ін.).

Невпинний дослідницький інтерес у гуманітаристиці до цього твору, передовсім, як до релікту давньої художньої свідомості сприяв становленню теорії “Беовульфознавства” (К. Бруннер, А. Я. Гуревич, Ф. Клебер, О. І. Смирницький, Дж. Толкін, M. Deutschmann, C. Nough та ін.), ключовими положеннями якої є два питання: авторський стиль поеми (Б. О. Ільїш, К. П. Корольова, О. О. Мельникова, О. О. Смирницька, I. Singh та ін.) та час її написання (О. М. Волков, Ch. Barber, Ph. Shaw та ін.).

Що стосується першого питання, то науковці (С. В. Гринев-Гриневич, О. І. Смирницький, М. В. Єліферова та ін.) є одностайними у своїх припущеннях про те, що “Беовульф” – це твір невідомого автора, єдина пам’ятка давньосаксонського періоду [Гринев-Гриневич; Смирницький; Єліферова; Гуревич, с. 5–12]. З цього випливає очевидна відповідь на друге питання, що поема була усно створена в межах VII–VIII ст. н.е. [История англ. ли-ры, с. 50–

65], а записаний рукопис поеми датується 1000 р. н. е., який, на думку М. П. Алексеєва, є “[...] безцінним продуктом усно-поетичної творчості, що складає 10 % з-поміж усіх збережених артефактів давньоанглійської мови”.

Незважаючи на великий науковий інтерес до цієї пам’ятки, донині в мовознавстві не існує одностайної думки щодо мови цього епосу, яка на тлі збережених слів германського й індоєвропейського походження містить лексичні елементи, що не є питомими давньоанглійськими одиницями, дискусії навколо яких продовжують точитися.

Головними і дотепер не вирішеними проблемами залишаються такі: 1) періодизація проникнення лексем у давньоанглійську мову та фактори їх появи, 2) процеси адаптації/неадаптації (фонетичні, граматичні, лексико-семантичні), а також 3) результати пристосування (адстрат, перстрат, субстрат), що й зумовлюють актуальність теми дисертації.

Актуальність теми дисертаційної роботи продиктована її зорієнтованістю на дослідження когнітивних здібностей людини, які формувалися одночасно з розвитком свідомості, починаючи з давньої, що зберігає знання її носіїв про всі сторони буття, які вербалізовані в різних артефактах, найбільш значимим з яких для англійців залишається героїчна поема “Беовульф”, зокрема в плані її лексичного складу.

Нагальну проблему становить фрагмент лексичних одиниць, які були запозичені в поему з інших мов і проходили складний, тривалий шлях адаптації як у структурному, так і в соціологічному аспектах. У зв’язку з цим виникає необхідність побудови когнітивної матриці таких одиниць, в якій наочно буде візуалізовано їхні кількісно-статистичні й якісні характеристики, що сприятимуть якісному розкриттю впливу давніх запозичень на розвиток словникового складу англійської мови загалом.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом “Дослідження проблем гуманітарних наук”. Дисертація є складовою частиною

наукової теми кафедри загального мовознавства і германістики факультету іноземної філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова “Корпусна лінгвістика: розробка технологій нового покоління” (тему дисертації затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, протокол № 4 від 01 грудня 2016 р.).

Метою дисертації є когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики у давньоанглійській поемі “Беовульф” і кількісно-статистичне обчислення частоти її вживання за першим законом Дж. Ципфа – Б. Мандельброта.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- сформулювати теоретичні положення дисертації, пов’язані з питаннями теорії “Беовульфознавства” та класифікувати періоди її становлення;
- розробити методологічну базу для когнітивно-матричного моделювання запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”;
- побудувати субматриці процесу та результату адаптації давньоанглійських запозичених лексем та загальну когнітивну матрицю кількісно-статистичних їх показників;
- сконструювати когнітивну карту та описати графічно алгоритм адаптації давньоанглійських запозичень із їх причинно-наслідковими зв’язками;
- обчислити рангово-частотне співвідношення запозичень у поемі “Беовульф” за першим математичним законом Дж. Ципфа – Б. Мандельброта та верифікувати отримані результати;
- схарактеризувати процеси подальшої адаптації давньоанглійських запозичень у сучасній англійській мові.

Об’єктом аналізу є лексичні запозичення в давньоанглійській поемі “Беовульф”.

Предметом дослідження є побудова когнітивних субматриць і загальної когнітивної матриці із кількісно-статистичними даними запозиченої лексики, розробка когнітивної карти процесу та результату адаптації запозичених лексем

із причинно-наслідковими зв'язками, кількісно-статистичне обчислення за першим законом Дж. Ципфа – Б. Мандельброта, включаючи статистичний аналіз подальшої адаптації цих запозичень у сучасній англійській мові.

Фактичний матеріал дисертації становлять 114 запозичених лексичних одиниць (латинські – 40, скандинавські – 68, кельтські – 2, слов'янські – 4), відібраних шляхом хронологічної, жанрової та зональної вибірок з тексту давньоанглійської поеми “Беовульф”.

Джерельною базою дисертації є: текст давньоанглійської поеми “Беовульф” в оригіналі. Old English Poems. Beowulf. URL: <http://poems.letteraturaoperaomnia.org/index.html>.

Методи дослідження. Серед методів і прийомів дослідження – *структурний метод* із його методиками: *дистрибутивного аналізу* сприяла з'ясуванню критеріїв фонетичної асиміляції давньоанглійських лексем; *трансформаційного аналізу* застосована для виявлення граматичних трансформацій під час адаптації запозичень; *компонентного аналізу* – для встановлення системної організації запозичених слів лексико-семантичних груп і полів; *методика формалізованого аналізу лексичної семантики* – для побудови когнітивних субматриць, загальної когнітивної матриці та когнітивної карти досліджуваних запозичень; *методика кореляції мов і соціальних явищ* дозволила виявити екстралінгвістичні фактори впливу на процес адаптації запозичень у давньоанглійській мові; *методика аналізу словникових дефініцій* застосована для зіставлення значень давньоанглійських лексем у сучасному варіанті англійської мови; *когнітивно-матричний метод* надав змогу виявити взаємопов'язані аспекти процесу та результату адаптації запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”, визначити когнітивні контексти їхніх зв'язків, побудувати когнітивні субматриці, загальну матрицю та когнітивну карту. *Статистичний метод* у роботі застосовано для обчислення залежності “ранг – частота” запозичених одиниць за першим законом Дж. Ципфа та Б. Мандельброта. *Процедура кількісних підрахунків* залучена для обчислення ступеня адаптації запозичених лексем у давньоанглійському періоді та в сучасній англійській мові.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі *вперше здійснено* когнітивно-матричне моделювання запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”; укладено реєстр зі 114 запозичених лексем; *установлено* джерела походження запозичених одиниць (латинські, греко-латинські, кельтсько-латинські, кельтські, скандинавські, опосередковані слов’янські); *зафіксовано* результат мовних контактів аналізованих слів, з яких найпоширенішим визнано адстрат (106 од.); *сконструйовано* 7 когнітивних субматриць запозичень, які наочно відображають: їхні форми (прості, гібридні композити та словотвірні лексеми); спосіб проникнення лексичних запозичень (прямий – для латинських і скандинавських; опосередкований – для однієї кельтсько-латинської – *brytta* та для слов’янських – через скандинавську мову); механізми пристосування до давньоанглійської мови (спершу – фонетична асиміляція та граматична адаптація, далі – лексична і семантична адаптація); змодельовано загальну когнітивну матрицю запозичень у тексті поеми “Беовульф”, яка демонструє характерні тенденції кількісно-статистичного домінування простих форм слів (93 од.), прямого способу їх потрапляння (109 од.), переважно фонетичну асиміляцію (104 од.), лексичну (60 од.) і семантичну (60 од.) адаптацію, що відображають дві когнітивні моделі пристосування лексем: 1) метафорична з її видами: (найпоширеніші: антропоморфна (17 од.) та артефактна (9 од.)) та 2) метонімічна (найпоширеніші: “ціле – частина” (9 од.), “дія – результат” (6 од.), “предмет – предмет” (5 од.), “вмістилище – вміст” (4 од.)).

Класифіковано всі запозичення у 6 ЛСП: ЛСП “Людина”, ЛСП “Предмети побуту”, ЛСП “Військові поняття”, ЛСП “Просторові поняття”, ЛСП “Міфологічні артефакти” та ЛСП “Природа”. *Зображено* когнітивну карту запозичень із графічним представленням алгоритму процесу та результату адаптації давньоанглійських запозичених одиниць із причинно-наслідковими зв’язками (модель воїна Беовульфа).

Здійснено статистичне обчислення частоти вживання запозичених лексем за першим законом “ранг – частота” Дж. Ципфа – Б. Мандельброта, де

верифіковано попередні результати дослідження і *підтверджено* домінування простих запозичень прямого потрапляння, адстратного походження до давньоанглійської мови; *установлено* шляхи подальшої адаптації/неадаптації запозичених лексичних одиниць у сучасному періоді розвитку англійській мові, де 82 лексеми цілком адаптувалися, а 32 одиниці вийшли з активного вжитку і відповідно зі словникового її складу; *побудовано* діаграму подальшої адаптації запозичень у сучасній англійській мові, яка демонструє кількісно-якісну динаміку цього процесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування на курсах із загального мовознавства (розділ “Структурний метод і його методики”), математичної лінгвістики, прикладної лінгвістики, лексикології англійської мови (розділи “Лексична семантика”, “Лексична система мови”, “Семантична структура слова”) та історії англійської мови. Результати дослідження і фактичний матеріал можуть бути використані як доповнення до етимологічних словників англійської мови, а також як окремі нові положення, що поглиблюють теорію “Беовульфознавства”.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації були апробовані на *чотирнадцятьох* наукових конференціях, серед яких – *тринадцять* міжнародних: “Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці” (Київ, 2017), “Сучасна наука: проблеми і перспективи” (Київ, 2017), “Світ мови – світ у мові” (Київ, 2017), “Идеи. Поиски. Решения.” (Минск, 2017), “Мир языков: Ракурс и перспектива” (Минск, 2018), “Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві” (Херсон, 2018), “Корпусна лінгвістика: розробка технологій нового покоління” (Київ, 2018), “Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки фахівця” (Полтава, 2018), “Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи” (Київ, 2018), “Trends in the Development of Modern Linguistics in the Age of Globalization” (Prague, 2018), “Корпусна лінгвістика “Діджиталізація в науці та освіті”” (Київ, 2019), “Світ мови – світ у мові” (Київ, 2019), “Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі”

(Луцьк, 2019); *одна* – всеукраїнська: “Наукова думка сучасності і майбутнього” (Дніпро, 2018).

Публікації. Теоретичні й практичні результати дисертації висвітлено у *двадцяти одній* публікації, з яких *п'ять* – у фахових виданнях України, *одна* – в періодичних виданнях інших держав, *одна* – в статтях інших видань, а також у матеріалах *чотирнадцятьох* доповідей наукових конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць автора, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (234 позицій, з яких 60 – іноземними мовами), списку джерел ілюстративного матеріалу (1 позиція), 2-х додатків (5 таблиць). Повний обсяг дисертації – 303 сторінки, основний зміст викладено на 248 сторінках.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, указано форми їхньої апробації і структуру роботи.

У **першому розділі** “Теоретичні засади вивчення процесу когнітивного моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф” сформульовані теоретичні положення дисертації, визначено тенденції еволюції наукових поглядів на теорію “Беовульфознавство”, схарактеризовано поняття “лінгвоантропогенез”; описано діалектний склад давньоанглійської мови та виявлено її релікти в писемних пам'ятках і поетичних творах; з'ясовано параметри та закономірності лексичних запозичень у давньоанглійській мові; наведено загальну характеристику поняття “матриця” у лінгвістичному спрямуванні як когнітивної моделі фіксації запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”.

У **другому розділі** “Методологія когнітивно-матричного моделювання запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф” розроблено комплексну

методику аналізу запозичень у давньоанглійській мові, що інтегрує лінгвістичні та квантитативні методи дослідження.

У третьому розділі **“Когнітивно-матричні моделі запозичених лексичних одиниць у давньоанглійській поемі “Беовульф”** окреслено трансформації запозичень, процес і результат адаптації давньоанглійських лексем, побудовано когнітивні субматриці, загальну когнітивну матрицю запозичень із кількісно-статистичними даними та укладено когнітивну карту графічного представлення причинно-наслідкових зв’язків між запозиченими одиницями.

У четвертому розділі **“Рангово-частотний розподіл запозичених лексичних одиниць у давньоанглійській поемі “Беовульф”** здійснено кількісно-статистичні підрахунки запозичених лексем за рангово-частотним розподілом за допомогою першого закону Дж. Ципфа та Б. Мандельброта, побудовано графіки залежності **“ранг – частота”**, схарактеризовано процес подальшої адаптації давньоанглійських запозичень у сучасній англійській мові.

У загальних висновках представлено результати виконаного дослідження, окреслено шляхи та перспективи подальшого вивчення цієї проблематики.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ПОЕМІ “БЕОВУЛЬФ”

1.1 Теорія “Беовульфознавства” та стан її розробки у різних сферах гуманітарного знання

Поема “Беовульф” містить безцінні знання з різних сфер людського життя, зокрема й артефакти давнього світу, що є поєднаним матеріалом для їх аналізу різними галузями знання, результатом чого має стати загальна теорія для вивчення пам’ятки [Смирницький: 2008, с. 156].

Незважаючи на великий науковий інтерес до цієї пам’ятки, донині у наукознавстві не існує одностайного трактування цього епосу, адже, за словами А. Я. Гуревича, в давньоанглійській поемі дуже багато незвичних для сучасного її сприйняття елементів: відсутність послідовності подій, а також переривання основного змісту відступами, постійні нагадування про боротьбу між людьми, здебільшого велика кількість тролів і драконів, які були зовсім реальними персонажами для давніх людей, адже їх світогляд наскрізь був міфологічним, а зв’язок із природою синкретичним. Як зазначає дослідник: “[...] між тим, без тлумачення цих незвичних елементів аналіз поеми не є можливим. Важкою є поема “Беовульф” і для пересічного читача [...]” [Гуревич, с. 7].

Вивчення цих та інших питань зумовило розробку *теорії “Беовульфознавства”* (М. П. Алексеев, О. М. Волков, Ф. Клебер, О. І. Смирницький, Дж. Толкін та ін.) [Алексеев; Волков; Смирницький].

Загалом наукова інтерпретація тексту розпочалася з аналізу першого видання поеми Дж. Толкіна в 1815 р. латинською мовою, а англійське видання побачило світ у 1833 р.. Саме цей час (поч.–сер. ХІХ ст.) вважають **початком розробки теорії “Беовульфознавства”**, адже поява перекладу

тексту латинською мовою та лекції “Беовульф: чудовиська та критики” спрямували увагу дослідників до центральних тем і образів поеми, зумовивши подальший розвиток теорії. Згодом поема була перекладена англійською, що дало змогу багатьом науковцям ознайомитися з поемою, це спричинило великий резонанс, що не зупиняється, а триває століттями.

Дослідники тлумачили різні моменти поеми, постійно доповнюючи її все новими і новими фактами, які поступово з’являлися. Але перший власне науковий етап у вивченні поеми розпочинається на початку ХХ ст., який умовно можна назвати **історико-графічним**, оскільки саме в цей період наукові студії зацікавилися походженням поеми, періодом її написання та авторством [Волков; История англ. ли-ры; Смирницкий: 1998, с. 31–32].

Умовність наукових періодів у вивченні різних питань поеми пояснюється тим, що інтерес дослідників виникав до певних проблем, а потім вони змінювали свої пріоритети, переорієнтовуючись на інші поля досліджень, згодом повертаючись до початкових питань, які не вичерпали своєї проблематичності й донині.

Історико-графічний період в теорії “Беовульфознавства” був спрямований на розкриття загальних проблем твору, а особливо часу її створення. Слід згадати праці тих учених, які змінили наукове сприйняття поеми “Беовульф” і сприяли формулюванню нових гіпотез у теорії давнього героїчного епосу.

Теорія “Беовульфознавства” всебічно розроблялася у роботах Ф. Клебера, який надав роз’яснення щодо феноменальності твору. Ф. Клебер говорив: “[...] рання германська героїчна поезія, яка була створена під впливом активних події того часу, а головним чином – великим періодом племінних міграцій, була віддзеркаленням тих історичних подій [...]” [Klaeber, p. 40].

Автор етимологічно пояснив ім’я головного героя та його скандинавське походження, а основним його здобутком стала реконструкція життєвих моментів Беовульфа, наприклад, дати його народження та певних

історичних фактів життя: “[...] стосовно Беовульфа як героя [...] можу показати певну послідовність. Він народився в 490 р.. У сім років його забрали до двору батька, де виховали з великою любов’ю [...]. Дата його смерті має бути залишена невідомою [...]” [Klaeber, p. 56].

Ф. Клебер детально протягом багатьох років досліджував поему у своїй праці “Beowulf and The Fight at Finnsburg”, в якій зробив стислий переказ тексту з тлумаченням не лише окремих лексичних одиниць, а й цілих граматичних структур, приділивши увагу і фонетичним її аспектам. Окрім того, аналіз ученого було зосереджено на християнських асоціаціях, які межують з язичництвом, визначаючи християнство головним тоном поеми. Це започаткувало новий період у розробці теорії “Беовульфознавства”, де безпосередньо сам Ф. Клебер зосередився на релігійних віруваннях і трактуванні їх впливу на героїчну поему [Klaeber].

О. І. Смирницький уточнив деякі деталі створення поеми, пов’язані з мовою її написання, “[...] прийнято вважати, що “Беовульф” був написаний спочатку на мерсійському діалекті, але єдиний рукопис, що дійшов до наших днів, представлений в основному на уескському діалекті з деякими включеннями англійських форм” [Смирницький: 1998, с. 32]. Дослідник мав на меті виявити, окрім мови створення оригіналу, ще й автора тексту, адже існувало припущення щодо спільного співавторства. О. І. Смирницький не відхиляв цієї думки і висловив свою власну: “[...] письмо першого закінчується на 1939 вірші. У частині поеми, що писав інший автор, зустрічаються форми кетського діалекту. Дуже кардинально відрізняється і орфографія двох частин [...]” [Смирницький: 1998, с. 32].

Поряд із лінгвістами теорію “Беовульфознавства” продовжують розвивати вчені інших сфер знань, акцентуючи увагу не лише на особистості автора, а й на формі передачі самого тексту поеми героїчного епосу.

Фольклорно-літературознавчий період. Американські фольклористи М. Перрі та А. Б. Лорд представили науковому загалу свою теорію. Зокрема М. Перрі, спеціаліст із давньогрецького епосу, дійшов висновку, що текст

героїчних поем не вивчається напам'ять, а імпровізується за певних правил, комбінуючи без перерви мовні формули та використовуючи традиційні прийоми, наприклад, приїзд-від'їзд героя. Ця теорія стала популярною і започаткувала новий етап у вивченні поеми “Беовульф”, основним завданням якої було визначення того, чи була поема продуктом імпровізації, чи твором, складеним на зразок поем і романів. Саме ці дослідники зосередили увагу не на власне тексті, а на особистості автора, що зумовило жвавий інтерес у науковому колі англійської філології [Лорд; Dobbie]. Це дало змогу отримати інформацію про джерела походження тексту, де головним героєм і непереможним борцем за свободу та справедливість лишався Беовульф.

Дані проблеми починають більш глибоко досліджувати з 1970-х рр. ХХ ст., утім інтерес зосереджується вже не на історії створення поеми, періоді її написання, а на самому тексті героїчної поеми “Беовульф”, на особистості головного героя та на релігійних мотивах. Це стало відправним моментом для започаткування нового періоду вивчення поеми, який умовно можна назвати **героїко-міфологічний** і дослідження якого тривали до 1990 рр. ХХ ст., поповнюючи теорію “Беовульфознавства” все новими ідеями та гіпотезами.

Паралельно з цим періодом у **70-х рр. ХХ ст.** актуалізується **релігійний період**, адже саме героїко-релігійний аспект аналізу поеми генерував інтерес до міфологічних мотивів. Насамперед, А. Я. Гуревич спрямовував свою увагу на фольклорно-міфологічні її витoki. Дослідник зазначає, що велетні, з якими бореться Беовульф, подібні до велетнів скандинавської міфології, а єдиноборство з драконом – поширена тема казки й міфу, в тому числі й північного. Беовульф, який виріс, здобув силу тридцятьох чоловіків, і в цьому він дуже схожий на Іллю Муромця. А ще чимало фактів, які А. Я. Гуревич визначив як основні елементи казки і водночас міфу: суперечка з опонентами, випробування мужності, вручення йому магичної зброї (меч Хрунтінг), порушення заборони героєм (Беовульф відбирає скарб у двобої з драконом, не знаючи про його прокляття), допомога

в бою з ворогом, три битви героя, кожна наступна з яких є найважчою (битви Беовульфа з Гренделем, його матір'ю та драконом) [Гуревич, с. 8]. Проте “[...] трагічний фінал – загибель Беовульфа, а також історичне тло, де відбуваються всі фантастичні події, відрізняє цю поему від казки та є ознаками героїчного епосу” [Гуревич, с. 9].

Символічну та алегоричну ідею поеми неможливо недооцінювати, адже існує гіпотеза, яка не отримала свого спростування або підтвердження серед наукового кола, суть якої криється у тому, що поема “Беовульф” є твором клірика або монаха, який добре знав і використовував ранньохристиянську літературу. Ці припущення, на думку А. Я. Гуревича, пов’язані з питанням про те, чи наявний у “Беовульфі” “дух християнства”, чи це все ж таки пам’ятка язичницької давньої свідомості. Лінгвіст говорить, якщо розуміти поему як народний епос, для якого характерні вірування героїчної доби Великих переселень, то, звичайно ж, у ньому відображено германське язичництво й знівельоване значення церковного впливу. І, навпаки, якщо розглядати поему як вид писемної літератури, то в ній переважають християнські мотиви, а в язичництві ж “Беовульфа” вбачають просто стилізацію під старовину. Здебільшого, у сучасних дослідженнях поеми помітною є тенденція до зміщення наукових акцентів з аналізу змісту поеми на вивчення її фактури та стилістики. І хоча ще в сер. ХХ ст. дослідники заперечували зв’язок “Беовульфа” з епічною фольклорною традицією, то в 70-х рр. уже наголошують на наявності в тексті поеми стереотипних висловів і формульних утворень, джерелом походження яких є усна народна творчість” [Гуревич, с. 10].

Теорію А. Я. Гуревича продовжує О. О. Мельникова, яка поглибила дослідження поеми в історичному ракурсі. Свою працю “Меч та ліра” вона присвятила історії Англії VIII ст., одним із історичних джерел якої є англосаксонський епос. Автор намагається визначити жанр поеми “Беовульф” в англосаксонській і світовій літературі, який донині є дискусійним, а диференціюється від приналежності її до народного епосу,

фольклору до ототожнення з твором монастирського клірика, який мав за зразок “Енеїду” Вергілія [Мельникова, с. 234].

О. О. Мельникова погоджується з тим, що фабула твору є досить простою, але доповнює її своїми трактуваннями. Вона зазначає, що фабулу епічної поеми складають два мотиви, загальновідомі в давньогерманському фольклорі (чарівних казках, сагах, епосі) та у фольклорі інших народів світу, де основні елементи першої частини збігаються у загальних рисах із чарівним сюжетом казки, який досить часто повторюється. Уважали, що сюжет другої частини також пов’язаний із казкою, про це свідчить композиція, що повторює основні елементи фантастичного сюжету. Важливим елементом подібності є його злиття з мотивом золотого скарбу, що є характерним для казки, а не для міфу та є широко представленим у германському героїчному епосі. “Золотий скарб відіграє важливу роль, зумовлюючи інтерес до опису самого скарбу (в “Беовульфі” він займає майже 20 рядків) і до його історії, де особливо вирізняється тема прокляття, що має золоту згубну силу [...]” [Мельникова, с. 246]. Дослідниця знаходить мотиви казки навіть у характеристиці Беовульфа, але це можливо тому, що міфологічний, героїчний і казковий епос (що зародилися на різних етапах розвитку людської свідомості) взаємодіяли, маючи частково загальний сюжетний реєстр. Та все ж між ними наявна різниця, інтерес у казці спрямований на розкриття індивідуальної долі персонажа, тоді як у героїчному епосі – до долі колективу в цілому [там само].

На початку 1990-х рр. ХХ ст. актуалізується нова хвиля наукового інтересу до поеми і до теорії “Беовульфознавства”. Цей період умовно можна назвати **новітньо-синкретичним**, адже він триває і зараз, розкриваючи все нові погляди вчених на гіпотези, що були сформульовані багато років назад.

Особливо актуальний цей новітній етап теорії “Беовульфознавства” для лінгвістичного кола досліджень, які значно поглибили і розширили свої здобутки (О. Г. Барміна, О. Г. Брунова, О. М. Волков, С. В. Гринев-Гриневич та ін.). Особливо цікавими і перспективними є праці К. П. Корольової,

присвячені відродженню проблеми авторства поеми на основі лінгвістичних спостережень. К. П. Корольова, спираючись на теоретичну концепцію І. Г. Кошевої, розробила мовленнєву матрицю поеми, яка має трирівневу систему внутрішньої організації та зовнішньої форми у тексті. Автор сформулювала свою гіпотезу на основі ідентифікації ступеня адстрату, коли обидві релігії поєднуються на одній території: християнство та язичництво; ступеня субстрату, “[...] одна з релігій, а саме язичництво починає посідати субординаційне положення по відношенню до християнства [...] [Королева, с.4 2]”; ступеня суперстрату – “[...] коли знову одна з релігій (у даному випадку християнство) стає домінантною [...]” [Королева, с. 42]. К. П. Корольова визначає перехід від адстрату до суперстрату в певний період: “[...] вибірково у поемі “Беовульф” було вставлено цілі абзаци християнського змісту про створення світу: про Каїна, про Бога [...]” [Королева, с. 43].

Дослідниця зазначає, що відсутність цих мотивів в авторському ракурсі та наявність їх у сюжетній перспективі зумовлюють їхнє пізніше за часом доповнення до поеми і наявність другого автора, який брав участь у написанні трьох частин поеми з християнською спрямованістю. Відтак, можемо засвідчити, що К. П. Корольова знову порушила проблему авторства поеми, запропонувавши нову концепцію щодо її вирішення, доповнюючи гіпотезою про те, що “[...] авторство поеми належить не менше, ніж двом творцям, де другий постає лише співавтором тієї частини, яка вводить реципієнта в коло християнських віровчень, але не полишає платформи язичницького сприйняття світу, побуту, традицій і характеру давньогерманського етносу” [Королева, с. 45].

На сьогодні сучасний погляд на цю проблему інший. Зокрема Н. Ю. Гвоздецька, яка не погоджується з О. О. Смирницькою, говорить про припинення усної германської традиції в англосаксів. Відтак, до кінця не розв’язаним залишається питання щодо протиставлення та водночас поєднання міфу і фольклору як провідних мотивів у поемі, зумовивши

співіснування релігійних мотивів, язичництва та християнства. Сучасні дослідники (О. Г. Брунова, К. П. Корольова) ставлять питання про необхідність глибокого аналізу двох лексичних шарів у героїчній поемі, які в ній перехрещуються: “[...] християнського та дохристиянського [...]”, постулюючи перевагу останнього [Елиферова, с. 19]. Ці питання неможливо зрозуміти, якщо не звернутися загалом до проблеми лінгвоантропогенезу та спробувати їх осмислити.

Підсумовуючи, зазначимо, що поема “Беовульф” викликала жвавий резонанс у науковому світі. Однак, не існує одностайного трактування цього епосу, адже в поемі дуже багато інформації, яка є неадаптованою для сучасного читача. Вивчення цих особливостей зумовило виникнення теорії “Беовульфознавства” (поч.–сер. ХІХ ст.), але перший науковий етап розпочинається лише на поч. ХХ ст., який отримав умовну назву історико-графічний, бо саме в цей період активно вивчалось питання походження поеми, період її написання та авторство (О. М. Волков, О. І. Смирницький, Фр. Клебер). Фольклорно-літературознавчий період був започаткованим М. Перрі та А. Б. Лордом, які поставили за мету визначити, чи була поема імпровізованою, чи сталим твором, спрямувавши увагу дослідників до самого тексту поеми, і з 1970-х рр. ХХ ст. це стало відправним пунктом для виникнення героїко-міфологічного періоду (А. Б. Лорд, Е. Доббі), який тривав до 1990-х рр. ХХ ст. Паралельно з цим періодом тривав релігійний етап (70-ті рр. ХХ ст.), де Ф. І. Буслаєв, А. Я. Гуревич, М. Мюллер спрямували свою увагу на фольклорно-міфологічні витoki поеми. Згідно з їхніми трактуваннями, виникає новий міфологічний мотив поеми, який віддзеркалює дуалізм. На початку 1990-х рр. ХХ ст. активізується нова хвиля наукового інтересу до розробки теорії “Беовульфознавства”. Цей етап умовно можна назвати новітньо-синкретичним, що триває і зараз. Особливо цікавим і перспективним він є для лінгвістичних досліджень (О. Г. Барміна, О. М. Волков, С. В. Гринев-Гриневич), де відроджуються проблеми авторства поеми, співвідношення християнських та язичницьких мотивів,

взаємовідношення міфу та фольклору тощо, що дає подальші перспективи для переосмислення наявних гіпотез.

1.2 Лінгвоантропогенез і його відображення у реліктах давньої художньої свідомості

Лінгвоантропогенез як науковий напрям продовжує досліджувати питання взаємозв'язків мови і давньої свідомості, які домінують у сучасних працях лінгвістів, зокрема і когнітивне спрямування. Найдискусійнішою з-поміж решти (С. В. Гринев-Гриневиц, С. Д. Максименко, А. М. Черній) залишається проблема розкриття природи свідомості, адже вона не відразу стала такою, якою вона є тепер, а здолала тривалий шлях свого суспільно-історичного розвитку. Поступово сформувалися форми людського мислення, тісно пов'язані з розвитком мови, з її багатим словником і розвиненою граматичною будовою [Гринев-Гриневиц, с. 35; Максименко; Черній].

Дослідники припускають (С. Д. Максименко), що у процесі праці і на її ґрунті в людини виникала нова мета і мотиви діяльності, формувалися різноманітні виробничі, технічні, пізнавальні, наукові, естетичні та інші потреби й інтереси. Суперечливі суспільні відносини людей визначають і розбіжний характер розвитку їх свідомості. Завдяки цьому стає можливим продовження розвитку людського роду, його історії, яка складається з численних історій трансформацій окремих людей кожного нового покоління. Водночас, за даними С. Д. Максименко, історичний розвиток людей створює передумови для індивідуальних змін людської особистості та її свідомості [Максименко, с. 37]. Остання стала об'єктом вивчення багатьох гуманітарних наук, зокрема і в когнітивній лінгвістиці з актуалізацією антропоцентричного вектору її розвитку.

Проблема **антропогенезу** в різні часи неодноразово висвітлювалася у працях з філософії (Т. Гекслі, Е. Кассіерер, К. Маркс), психології (П. Тейяр де Шарден), релігії (А. М. Черній), культурології (Е. Б. Тайлор) та

безпосередньо в лінгвістиці (В. Гумбольдт, Дж. Лакофф) [Костомаров, с. 198–202; Тайлор; Франк; Черній; Штернберг].

Усі спеціалісти, які досліджували антропогенез, одностайні у своїх припущеннях про те, що зв'язок людини з природою був **синкретичним** і саме це визначає характер мислення людини на ранніх етапах еволюції людської свідомості, що неодмінно відобразилося в мові [Гринев-Гриневиц, с. 38–39].

Свідомість людини первісної епохи, за спостереженнями С. О. Токарева, характеризується, по-перше, високим ступенем злиття з природою: сили природи ще не протиставляються людині, а перебувають із нею в таємничому зв'язку [Токарев, с. 568]. По-друге, він вважає, що важливою характеристикою первісної свідомості був так званий союз індивіда з колективом, одноплемінниками, з “ми” [Токарев, с. 570].

Головним інформаційним каналом первісної культури у зв'язку з відсутністю писемності, на думку С. О. Токарева, була **трудова діяльність**. Засвоєння і передача розуміння трудових операцій відбувалися в невербальній формі, тобто без слів. Третьою важливою характеристикою свідомості первісної людини було домінування образно-емоційних, інтуїтивних моментів у мисленні, що найяскравіше зафіксовано в **міфологічній картині світу** [там само, с. 573].

Учені, які розробляли дослідження первісного суспільства та його свідомості, одноголосно зазначають, що основною ознакою первісної культури був **синкретизм** (від грец. “поєднання”), під яким розуміють відсутність диференціації її форм на науку, релігію і мистецтво. Усі сфери тісно пов'язані з розмаїттям форм практичного життя первісної людської спільноти [Тураев, с. 273], що існувала у синкретичному зв'язку з природою, не розділяючи себе від неї, а навпаки, об'єднуючи та звеличуючи її.

На думку С. О. Токарева, тиск первісного колективу на індивіда був значним, а тому індивідуальне “я” там не мало самостійного значення і цінності. На початку своєї історії людина, підпадаючи під жорсткий

тотальний вплив суспільних норм, здатних заблокувати будь-які прояви індивідуалізації, була переважно лише соціальною істотою [Токарев, с. 320].

Водночас вчений наголошує, що “[...] на місце інстинкту самозбереження, який був головною детермінантою мотиваційної сфери поведінки члена первісного ладу, приходять система табу, яка засновувалась винятково на забороні. Табу блокували асоціальні прояви тваринних інстинктів та охороняли життєво важливі для існування роду засади колективного життя: недопущення кровноспоріднених статевих зв’язків, порядок розподілу їжі, недоторканість особи вождя тощо. Пояснити це можна лише надзвичайно низьким рівнем розвитку свідомості та мови первісної людини, рівня її здатності до рефлексії, який не перевищував рівня трирічної дитини. Страх [...] був першим елементарним проявом соціальної регуляції в первісному суспільстві” [Токарев, с. 570].

Крім того, у межах цього суспільства діяв і інший важливий механізм соціальної регуляції – **сором** – групове почуття, що передбачало постійне озирання індивіда на оточуючих. Увесь світ уявлявся первісній людині у вигляді категоріальної опозиції “вони” – “ми”. Культура від самого початку існування соціуму і протягом всієї первісної епохи щодо окремого індивіда мала, насамперед, репресивний та обмежувальний характер [Токарев, с. 578].

Засвоєння та передача необхідних зразків поведінки здійснювались шляхом показу та копіювання, передавались від покоління до покоління, перетворюючись на утверджений ритуал. Усе життя первісної людини проходило у виконанні ритуальних обрядів і процедур, які, не маючи раціонального пояснення, набували магічного характеру [Соколова, с. 39].

М. І. Шахнович стверджує, що за спостереженнями С. Рейнак, мистецтво на ранніх етапах розвитку людства можна розглядати як своєрідну магічну форму інобуття реальності, що є підставою для розгляду теорії магічного походження мистецтва, яка вважається найбільш поширеною та визнаною. Згідно з цією теорією, першими митцями були шамани, а твори

мистецтва – зображення тварин, на яких вони вражені списами чи стрілами, символізуючи успіх у полюванні тощо [Шахнович, с. 115].

С. О. Токарев розділяє думку С. Рейнак, трактуючи мистецтво як універсальну мову духовного життя первісного суспільства, що виражало колективний погляд на світ, а не на особисті погляди авторів художніх творів. Мистецтво як засіб вираження духовного життя первісної людини було безпосередньо вплетене у практичне життя, тому ритуальні маски, статуетки, натільні та наскальні малюнки ніколи не виконували властиві їм функції для своїх творців, тобто не розглядалися як витвори мистецтва. Для первісної людини художня функція в них була нівельованою і тому сьогодні, сприймаючи їх як мистецтво і відносячи до виду художньої культури людства, сам термін “первісне мистецтво” слід уживати зі значною мірою умовності [Токарев, с. 432].

На особливу увагу в мистецтві, за спостереженнями С. Л. Франка, заслуговує образотворче, адже воно було вершиною первісного синтезу людської діяльності, починаючись зі знаково-символічних зображень. Приблизно таке ж ідеологічне навантаження мав танок, який міг бути ритуальним і побутовим, мисливським і військовим, чоловічим або жіночим, імітував сцени господарської діяльності, статевих відносин тощо. Більшість витворів первісного мистецтва пов'язано з образами тварин (мамонти, бізони, олені). Стосовно зображень людини, то за кількістю пам'яток, що дійшли до наших днів, вони посідають друге місце [Франк, с. 49]. Як правило, більшість з них – це зображення жінки, що зумовлено, насамперед, тривалим домінуванням матріархату в історії первісного суспільства. Цю гіпотезу сформулювали свого часу Ж.-Ф. Лафіто, І. Я. Бахофен і Л. Г. Морган, суть якої ґрунтується на тому, що жінка була продовжувачем роду і традицій, а відтак, – берегинею ритуальних секретів і племінної моралі [Удальцова, с. 184].

Із цих спостережень науковців видно, що наскальні малюнки та ритуальні танці виступали способом розширення, подвоєння реальності,

спробою побудувати бажану для людини реальність і контролювати її. Первісне мистецтво в його міфологічній оболонці було зорієнтоване не на надприродне, а на природжені можливості людини, що поставали в її уяві [Тураев, с. 234]. Воно існувало в тісному таємничому зв'язку з природою, адже використовувалися зображення тварин, тотеми, які слугували певними символами поклоніння давнього суспільства.

Неможливо оминати магію, яка була включена в майже всі види діяльності, а також була тісно пов'язана з релігією. Як правило, у сучасній етнографічній, історичній, філософській та іншій літературі часто вживається термін **“первісна релігія”**, яку досліджував Е. Б. Тайлор і виклав свої погляди у праці **“Первісна релігія”** (1871 р.). У давньому суспільстві ще не було релігії в повному розумінні цього поняття, як і не було **“первісної”** держави, суду, війська, церкви тощо. Тому слід пам'ятати про умовність поняття **“первісна релігія”**, на позначення якого учений пропонує вживати термін **“первісні вірування”** [Тайлор, с. 359].

Первісні вірування досить повно відображали уявлення давніх людей про навколишній світ. Давні віровчення виконували такі суспільні функції, як: регулювали відносини між людьми в первісній общині, сприяли організації колективного виробничого процесу, налагоджували розподіл здобутого продукту, утверджували первісну мораль, задовольняли духовні потреби суспільства. Окремої релігійної общини не існувало, вона була тотожна родовій общині. Демократичний характер роду відбивався на характері релігійного культу, який здійснювався всіма членами общини [там само, с. 340].

Припускають, що первісні вірування зародилися в останній період неандертальської доби, а за іншими твердженнями, пише Е. Б. Тайлор, це сталося значно пізніше – у кроманьйонську добу. Згідно з твердженнями австрійського етнографа, лінгвіста, богослова В. Шмідта, усі релігії укорінені у так званий первісний монотеїзм, якому були властиві уявлення про єдиного Бога, втілені у фетишизмі та тотемізмі. Водночас і до сьогодні погляди

вчених різняться в тому, які з форм ранніх вірувань виникли першими, віддаючи перевагу то фетишизму, то анімізму чи тотемізму. Та незаперечним для всіх є те, що виникнення релігійних уявлень зумовлене, з одного боку, способом життя ранньої людини, а з іншого, – розвитком пізнавальних, мисленнєвих її можливостей, де вже були властиві, крім спостереження, примітивні абстрагування, фантазія, здатність створювати образи [Тайлор, с. 510].

Первісні релігійні вірування і релігійний культ ґрунтувалися на анімістичних уявленнях про нематеріальні, духовні сутності, про душу і духів. Ці уявлення спочатку були дуже конкретними. Душу ототожнювали з диханням, кров'ю, вважали, що вона міститься в серці, очах. Згодом почали уявляти, що вона розчинена в усій людині, вона є, але може існувати без тіла. Так виник *первісний анімізм*. Свої уявлення про надприродне люди образно викладали у своєрідних розповідях – *міфах*, які передавалися усно від покоління до покоління [Тайлор, с. 523].

Міф (грец. “розповідь, переказ”) – це символічне уявлення людей про світ; витвір наївної віри, колективного художньо-образного мислення на чуттєвому рівні; оповідання про богів, героїв. Міф виконував роль світогляду, оскільки містив загальну оцінку світу, формував ціннісні орієнтири, норми поведінки й діяльності [Шахнович, с. 432].

У своїх працях митрополит А. Шептицький пише про те, що одні вчені (Дж. Месей, М. О. Морозов, А. Древе та ін.) ототожнюють міф і релігію, інші ж, зокрема К. Леві-Строс, категорично не згодні з цим. Основою міфологічного світогляду було уособлення природи, уподібнення її до людини, перенесення на природу всіх людських якостей, насамперед, здатності діяти свідомо. *Міфологічний світогляд* формувався під час трудової діяльності людини. Водночас розвивалося її мислення, закладалися умови для формування системного світогляду [Шептицький, с. 432].

Предметом міфів були практичні дії людей у реальному світі, саме тут міфи відігравали роль охоронця інформації. У фантастичних творах

формулювались і усталювались моральні принципи та норми. Міфи мали й світоглядний зміст, вони в художній формі викладали погляди на світ, його походження, сутність і лад [Токарев, с. 564]. У родовій общині свідомість людини вже була певною мірою свідомістю суспільною. Людина мала світогляд, на основі якого взаємодіяла з навколишнім світом. Первісну суспільну свідомість характеризували наївно-реалістичні погляди на світ, які перепліталися з нереалістичними, фантастичними. Усі вони відображалися в міфах, який, на той час, був головним носієм інформації, його запам'ятовували і передавали від покоління до покоління [Токарев, с. 483].

Погоджуємося з думкою С. О. Токаревої про те, що міф був не тільки культом, носієм інформації, законом, зв'язком зі світом, а й самим життям для давнього суспільства та системою, що тримала, контролювала та створювала лад первісного людства.

Міфологічні образи закладали в сюжети давніх творів, розкриваючи світогляд людей того часу – носіїв міфологічної свідомості, одним з яких є англосаксонська поема “Беовульф”, датована 1000 р., що є цінним, унікальним і незамінним прикладом епосу давньоанглійської мови.

Представники “міфологічної школи” (О. М. Афанасьєв, Ф. І. Буслаєв, А. Кун, М. Мюллер, В. Шварц та ін.) у літературознавстві намагалися розшифрувати цей епос так: чудовиська уособлюють бурі Північного моря; Беовульф – добре Божество, приборкувач стихії; його мирне правління – благодатне літо, а його смерть – зима. В епосі символічно зображені контрасти природи: ріст і в'янення, підйом і занепад, молодість і старість. У тексті ці контрасти можна трактувати в етичному плані як опозицію добра і зла. Проте, існують погляди тих критиків (А. Мейє), які заперечують епічний характер поеми і вважають її твором клірика або ченця, що знав і використав ранньохристиянську літературу. Ці судження становлять і донині не розв'язану дискусію про те, що ж відображено в “Беовульфі”: “дух християнства” або це релікт язичницької свідомості [Афанасьєв; Буслаєв; Мейє; Тайлор, с. 94]”.

Автор і його герої часто згадують Господа Бога; в епопеї є натяки на біблійні сюжети; язичництво явно не сприймається. Разом з тим, “Беовульф” рясніє посиланнями на Долю, яка то виступає як знаряддя творця й ідентична божественному Провидінню, то фігурує як самостійна сила. Але віра в Долю посідала центральне місце в дохристиянській ідеології германських народів. Родова кровна помста, яку церква засуджувала, хоча й змушена була миритися, в поемі прославляється і вважається обов’язком, а неможливість помсти розцінюється як найбільше нещастя. З цього випливає припущення щодо суперечливості ідеологічної ситуації в поемі. Але це протиріччя життя, а не проста неузгодженість між ранніми та подальшими редакціями поеми. Англосакси VII–VIII ст. були християнами, але християнська релігія на той час не стільки пододала язичницьке світосприйняття, скільки витіснила його з офіційної сфери на другий план суспільної свідомості. Церкві вдалося зруйнувати поклоніння язичницьким божествам і жертвопринесення. Стосовно форм людської поведінки, то тут справа йшла набагато складніше. Мотиви, які рухають вчинками персонажів “Беовульфа”, визначаються аж ніяк не християнськими ідеалами і покірністю волі Божій [Черній, с. 225]. Те, що релігійно-ідеологічний клімат, в якому створювалася пам’ятка “Беовульф”, був не однозначним, підтверджується й археологічною знахідкою в Саттон Ху (Східна Англія). Де у 1939 р. було знайдено склеп у човні знатної особи, що датується серединою VII ст.. Поховання було здійснене за язичницьким обрядом, разом із цінними речами (мечами, шоломами, кольчугами, кубками, прапором, музичними інструментами), які могли знадобитися королю в іншому світі [Шептицький, с. 42].

Очевидно, що в цьому “багатошаровому” розумінні сил зла переплітаються язичницькі й християнські уявлення, не випадково, адже і розуміння Бога-творця в “Беовульфі” теж своєрідне. У поемі неодноразово згадується “Повелитель світу”, “Могутній Бог”, який жодного разу не названий Спаситель Христос. У свідомості автора і його аудиторії, мабуть, не має місця Небу в Богословському смислі. Старозавітні компоненти нової

релігії, більш зрозумілі колишнім язичникам, переважають над Євангельським вченням про Сина Божого. Зате в “Беовульф” йдеться про “героя під небесами”, про людину, яка дбає не про спасіння душі, а про утвердження в людській пам’яті земної слави. Поема закінчується словами: “[...] з усіх земних вождів Беовульф більше за всіх був щедрим, милостивим до своїх людей і жадібний до слави” [Шептицький, с. 62; Штернберг с. 1–18].

Підводячи попередні висновки, зазначимо, що первісна культура започаткувала міфологічну свідомість людства в цілому та дала змогу розвинути уявлення про світ на основі первісних вірувань, поклоніння, зразків давнього мистецтва і мислення. Це засвідчує той факт, що давнє суспільство перебувало у синкретичному зв’язку з природою; люди вірили та шанували Вищі сили, сприймали та передавали знання через міфи, які були законами, носієм інформації та сакральним світом первісного суспільства. Одним із носіїв такої інформації вважається давньоанглійська поема “Беовульф”, в якій простежується первісне світобачення, міфологічні образи, боготворіння та звеличування природи, а також окремі християнські мотиви тощо. Останні поступово прийшли на зміну язичницьких, що спрямувало первісне суспільство до культурного розвитку та подальшої еволюції свідомості. Саме ці процеси зумовили поступовий перехід давнього людства до системного світогляду та іншого світосприйняття, насамперед, диференційованого.

1.3 Діалектний склад давньоанглійської мови та її релікти в писемних пам’ятках і поетичних творах

Когнітивна лінгвокомпаративістика в її неофункціонально-дискурсивному векторі на сучасному етапі характеризується тенденцією до самоорганізації (Ж. Багана, О. В. Бондаренко та ін.) і, з-поміж іншого, наразі повертається до глибшого осмислення зв’язків мови і різних типів свідомості, зокрема давньої, продукти якої, так звані артефакти, стали

фундаментом для утворення багатьох сучасних мов. До таких давніх пам'яток мовних утворень належать давньосаксонські діалекти, які є важливим фрагментом у вивченні “лінгвістичного макросвіту” (О. В. Бондаренко) у плані з'ясування закономірностей мовної еволюції.

У цьому ракурсі необхідним є розкриття таких характеристик кожної мови та англійської зокрема, як здатності до саморозвитку на тлі процесів мовної дивергенції і конвергенції, що відображають механізми роботи свідомості носіїв мов на конкретному історичному етапі [Багана; Бондаренко].

Із цих положень випливає одне із найважливіших завдань сучасної лінгвокомпаративістики, значення якого полягає в адекватному представленні системної складності її об'єктів, найпроблемнішими з яких залишаються *давньосаксонські діалекти*.

На сьогодні загальновідомо, що у плані генеалогічної класифікації англійська мова належить до індоєвропейської сім'ї мов, її германської групи [Николаевская, с. 13]. Продовжуючи обговорювати процеси становлення англійської мови, Р. Р. Ніколаєвська підтримує розроблену теорію Р. Діксона, яка ґрунтується на припущенні про те, що прамови багатьох мовних сімей могли утворюватися конвергентним шляхом із небагатьох неспоріднених мов. Саме поняття *дивергенції*, на його думку, може бути застосоване лише до індоєвропейських мов [Николаевская, с. 42].

В історії розвитку мов, як вважає Р. Діксон, “[...] відбуваються чергування періодів рівноваги: коли під впливом однієї мови на іншу, зокрема і шляхом запозичень, мови стають схожими; коли відмінність мов, набута за попередній період, “розчиняється”; коли мови, які поширюються на нові території, диференціюються і відмінності між ними зростають. Стадії різких змін збігаються з соціальними змінами – міграціями, завойовницькими війнами [...]”. Ця стадія завершується, коли певний географічний ареал стає повністю заселеним, після чого знову простежується “період рівноваги” [Dixon, p. 3–4].

Концепція Р. Діксона є оригінальною й цікавою і, насамперед, тому, що має багато спільного з ідеями М. С. Трубецького, який уважав найпроблемнішим питанням поняття “**мовної сім’ї**”. Під мовною сім’єю традиційно розуміють групу мов, які окрім загальних рис мовного строю походять від однієї і тієї ж прамови. Тому не має жодних підстав припускати єдину індоєвропейську прамову, з якої розвинулися всі індоєвропейські мови. Аналогічно, можна говорити і про зворотний шлях розвитку, тобто припускати, що пращури носіїв індоєвропейських мов спершу були несхожі один на одного і лише з часом за допомогою постійних контактів могли набути збігів один із одним [Трубецкой, с. 44–50].

Проте, незважаючи на можливу імовірність положень контактологічної теорії, відповідно до якої мова виникає шляхом тісного контакту з іншими мовами, ця гіпотеза залишається наразі не доведеною у наукових осередках лінгвокомпаративістики. Однак, спростовувати той факт, що давні діалекти значно вплинули на розвиток мов, у даному випадку англійської, неможливо. І хоча давньосаксонські діалекти були у вжитку ще в давньому періоді, проте саме вони стали вирішальним фактором у формуванні сучасної англійської мови [там само].

Давньоанглійський період дослідники (Ж. Багана, Р. Р. Ніколаєвська, О. І. Смирницький, А. Мейє та ін.) хронологічно датують V ст. н. е., бо саме у цей час давньогерманські діалекти, з яких склалася англійська мова, були принесені в Британію англосаксонськими племенами та остаточно поширилися на значній частині її території; саме це зумовило ізоляцію від інших давньогерманських діалектів, а з іншого боку, зберігало постійний зв’язок між ними, який був давньоанглійським [Смирницький; Мейє].

Уважається, що давньоанглійський період розпочинається “**долітературною епохою**”, яка не залишила у спадок тексти цією мовою. Включаючи два століття давньоанглійського періоду, “долітературна епоха”, звісно, містить і попередній етап, тобто до V ст., – той період, коли на

материку в інших умовах, взаємовідносинах розвивалися різні діалекти, які утворили згодом давньоанглійську мову [Смирницький, с. 19–20].

За спостереженнями О. І. Смирницького, давньоанглійська мова здебільшого була утворена з говірок германських племен, що жили в IV–V ст. н. е. в Ютландії та північно-західних областях Німеччини, що межували із Північним морем. Найважливішими з цих племен були англи, сакси та юти [Смирницький, с. 20].

Ж. Багана погоджується із вище зазначеним і доповнює думку дослідника, що “[...] давньоанглійська мова зберігала свою морфологію, засновану на системі флективних форм. Ця складна система флексій була характерною рисою всіх індоєвропейських мов. Іменники мали чотири відмінки, прикметники налічували дві групи флексій, залежно від того, використовувалися вони у слабкій або сильній відміні. Займенники були розділені на розряди і мали три роди, два числа і чотири відмінки. Система відношень між іменниками, прикметниками, займенниками і давньоанглійськими діалектами може бути уподібнена за аналогією із латинської, грецькою або іншими індоєвропейськими мовами [...]” [Багана, с. 2–3].

Від кінця I до завершення IV ст. о. Британія був провінцією Римської імперії (крім північної частини Шотландії). У 407 р. римські війська залишили острів через напади варварів. З погляду Дж. Алгео, це призвело до того, що римо-британські зв'язки фактично припинилися і Римська культура у Британії почала занепадати [Algeo, p. 80–81]. Разом із тим від сер. V ст. розпочалося вторгнення на територію Британії англосаксів. Тогочасна Англія не була королівством, тобто вона не була закритою державою, а мала шляхи для проникнення нових елементів. Саме племена, які вторглися до Британії, створили сім малих королівств (гептархія): Kent, Essex (East Saxons), Sussex (South Saxons), Wessex (West Saxons), Mercia (Angles), Northumbria (Angles), East Anglia, де використовувалися також діалекти давнього періоду (нортумбрійський, мерсійській, усекський, кентський) [Deutschmann, p. 9].

Для вивчення словникового складу давньоанглійської мови слід зрозуміти наслідки розпаду протогерманської мови, передусім чотирьох старших германських мов, а саме: давньоанглійської (мова Англії), давньосаксонської (мова північної Німеччини), давньоверхньонімецької (мова південної Німеччини), давньонорвезької (мова Норвегії, можливо функціонувала в Ісландії і відома як давньоісландська) [Algeo, p. 50]. Існує припущення (W. P. Lehmann), що давньоанглійська і давньонорвезька мови в дев'ятому сторіччі були взаємно зрозумілими [Lehmann, p. 64].

Згідно з поглядами М. Дойчмана, англійська мова належить до германської гілки індоєвропейських мов. Ця група була спільною мовою у регіоні річки Ельби близько 3000 р. тому. Близько II ст. ця спільна германська мова розділилася на три підгрупи (East Germanic, North Germanic, West Germanic). Саме західно-германська мова є пращуром для сучасної німецької, нідерландської, фламандської, фризької та англійської мов [Deutschmann, p. 6].

Водночас дослідники припускають (О. В. Бондаренко та ін.), що давньоанглійська мова не була єдиною на всій території заселення племен й існувала у вигляді діалектів [Бондаренко, с. 58], під якими розуміють “[...] різновиди загальнонародної мови (від грец. – *dialektos* “говірка”), вживані в мовленні певної кількості людей, пов’язаних спільнотою або територіальною, або соціальною, або професійною ознаками [...]” [Розенталь, с. 105].

В англосаксонській Британії, на думку Дж. Алгео, існувало чотири основні діалекти: “[...] **кентський** – мова ютів, які заселяли Кент; **західно-саксонський**, яким говорили в південному регіоні Темзи; **мерсійський**, поширений від Темзи до Хамберу, та **нортумбрійський**, локалізація (північ Хамберу) якого визначається самою назвою [Algeo, p. 85]. “Мерсійський та нортумбрійський діалекти мають певні спільні характеристики, що відрізняють їх від західно-саксонського та кентського, які “[...] іноді

складають групу як мови англів, тобто тих, хто в основному говорив цими діалектами [...]” [там само].

Натомість стандартна сучасна англійська мова переважно була утворена на основі мерсійського діалекту. Хоча більшість збережених давньоанглійських рукописів можна віднести до літератури, написаної на західно-саксонському діалекті. Водночас дослідники, які працюють у цій сфері, припускають, що не існує великої різниці між західно-саксонським діалектом і сучасною англійською мовою, бо загалом різниця між усіма давньоанглійськими діалектами була не настільки суттєвою [там само, р. 86]. Але ці припущення є суб’єктивними міркуваннями.

О. І. Смирницький з цього приводу пише, що діалекти англів, саксів та ютів і деяких інших племен, рано втративши свою самостійність, згрупувалися у Британії в кілька відносно значних діалектів, що складають давньоанглійську мову. Ця мова отримала назву *Enslisc*, тобто англійська, як англська – згідно з назвою англів. Звідси і виникла сучасна назва англійської мови – English. Однак час від часу давньоанглійську мову називають також англосаксонською, оскільки германське населення Британії давньоанглійського періоду прийнято називати англосаксами. Ця назва впевнено закріпилася в германістиці [Смирницький: 1998, с. 28–30].

Найповніше від решти збережений писемністю усекський діалект. В області фонології ознаки усекського діалекту проявились у наявності відкритого, довгого [ā] у – слові *wāron*, де в нортумбрійському діалекті наявний більш закритий [ē] – *wēron*. Слід звернути увагу і на незвичну вимову -*u* у відкритому складі, якщо в нортумбрійському діалекті вона буде нагадувати вимову німецького *ii*, то усекська вимова буде мати звичайне [u] -*cumin* [Багана].

Форми іменників слабкого способу дієслова зберігали флексії, характерні для цього способу: -*an*. У чотирьох формах непрямих відмінків використовувалась єдина флексія -*an*. У північному нортумбрійському діалекті маркери певних категорій змінювались, у непрямих відмінках -*n*

зникала. Існувала різниця у флексіях і іменниках жіночого роду однини родового відмінка з основою на *-o*. В усекських пам'ятках виділяється маркер *-e*, а в нортумбрійському діалекті *-es*. Форми інфінітиву мали маркер *-an*. Для нортумбрійського діалекту більш характерним був інфінітив, який закінчувався на *-a* [Бондаренко, с. 83]. Відповідно, за приклад давньоанглійської мови береться саме цей діалект і, якщо не зазначається особливих застережень, під давньоанглійськими фразами слів, у першу чергу, розуміють усекські діалектні варіанти.

Однак до IX ст. пам'ятками усекського діалекту є окремі грамоти. Тексти ж великого обсягу, написані цим діалектом, з'являються наприкінці IX ст.: переклади з латини, зроблені королем Альфредом (роки правління 871–901); переклад *Siga Pasio-ralis* (обов'язки пастиря) папи Григорія I з передмовою Альфреда; переклад “*De Consolaiione Philo-sophiae*” римського філософа Боеція, а також переклад “*Historiarum adversus paganos libri septem*” (“Сім книг історії проти язичників”) іспанського священика Орозія [Смирницький: 1998, с. 30–31]. Ці переклади становлять не лише лінгвістичний інтерес, а й містять дуже цікаві географічні та етнографічні дані про короля Альфреда.

Нортумбрійський діалект збережений у невеликій кількості пам'яток, із яких найціннішими є давні, що належать до VII–VIII ст.. Деякі з нортумбрійських пам'яток є рунічними надписами. До пізнішого часу відносять рядкові переклади з латинської мови (переважно євангелійські тексти), які, безперечно, є найзначнішими за об'ємом пам'ятками нортумбрійського діалекту.

Мерсійський діалект представлений глосаріями та рядковими перекладами латинських текстів релігійного змісту (VIII ст.). Кентський діалект відомий за дуже давніми грамотами – з кінця VII ст.; далі – за глосами та двома невеликими перекладеними текстами пізнішого часу (псалом і гімн) [Смирницький: 1998, с. 30–34].

Уся південно-східна область Англії, включаючи Лондон і графство Есекс, використовувала цей діалект. Дещо пізніше, коли Лондонський діалект був визнаний мовним стандартом і зона його впливу розширилася, поглинаючи найближчі області, кентський діалект став виходити з ужитку [Бондаренко, с. 57]. Водночас слід зазначити, що окремі дослідники (Б. О. Ільш) за кількістю та значенням написаних пам'яток домінантним визнають саме усекський діалект, що підтверджує його пріоритетне положення як писемної мови епохи [Ільш, с. 57].

Як зазначає Б. О. Ільш, особливе місце серед давньоанглійських писемних пам'яток займають у мовному відношенні поетичні твори [там само]. Загальна кількість англосаксонських творів налічує близько 400 в цілому, найстарішим із яких є “Гімн Кедмона” (658–680 рр.), а найбільшим – “Англосаксонська Хроніка”, проте епічна поема “Беовульф” є найпопулярнішою серед решти інших у різних наукових колах як повний варіант збереженого тексту давньоанглійського періоду, що було підтверджено у даній роботі теорією “Беовульфознавства”. Прийнято вважати, що “Беовульф” спершу був написаний мерсійським діалектом. Однак, єдиний рукопис, що дійшов до наших днів, написаний, в основному, усекським діалектом лише з невеликим включенням англських форм. Почерк першого автора закінчується на 1939 вірші. У частині поеми, створеної іншим автором, зустрічаються також форми кентського діалекту. Досить суттєво відрізняється й орфографія двох частин [Ільш, с. 31–32].”.

Цей твір, написаний давньоанглійською мовою, вже тоді мав значний словниковий склад і кількість синонімів. Прикладом є характеристика головного героя 36 різними словами: 20 із яких підкреслюють його людські якості, 12 – воєнні характеристики, 11 слів пов'язані із морською справою і мореплавством [Ільш, с. 54–58]. У “Беовульфі” наявна велика кількість “кеннінгів” (спеціальні метафори) і складних слів-алюзій [Algeo, p. 50, 78, 80].

Також неможливо не згадати й такі праці, як: поетична версія “Книги Буття”, “Вихід”, “Юдиф”, поеми монаха Кюне Вульфа “Олена”, “Андрій”, “Юліана” [...], в яких поряд з усекськими формами зустрічається доволі велика кількість англських форм. Б. О. Ільїш вважає: “[...] видно, що вони як деякі прозаїчні тексти, були спершу написані англським діалектом, але в епоху гегемонії Усекса переписувачі замінили багато англських форм усекськими [...] [Ильїш, с. 57].”

Ще одну групу пам’яток давньоанглійської поезії складають перекладені християнські легенди та перекази. Існують також вірші, присвячені окремим подіям англосаксонської історії (сюди відносяться, наприклад, поетичні вставки в Англосаксонському літописі, в яких описуються битви зі скандинавами, які вторглися до Англії: битва біля Брунанбурге, битва біля Малдоне) [Ильїш].”

Отже, зазначимо, що давньоанглійська мова була утворена з говірок германських племен, які жили в IV–V ст. н. е. Тоді існувало чотири основні діалекти в англо-саксонській Англії: кентський – мова ютів, що заселяли Кент; західно-саксонський, яким говорили в південному регіоні Темзи; мерсійський, поширений від Темзи до Хамберу, та нортумбрійський (північ р. Хамбер). Ці діалекти збереглися в нечисленних писемних пам’ятках і поетичних творах, найважливішим з яких залишається героїчна поема “Беовульф”.

1.4 Давньоанглійська запозичена лексика як результат мовних контактів давнього суспільства

У сучасному мовознавстві в рамках антропоцентризму когнітивна лінгвістика тяжіє до трактування мови як найважливішого засобу спілкування людей, що відображає в собі культурні моделі цивілізації та вивчає мовну здатність людини як частину її когнітивної здібності. На думку М. П. Кочергана, “[...] для когнітивної лінгвістики характерні такі загальні

принципові настанови, як: *експансіонізм* (виходи в інші науки) (О. С. Кубрякова) [Кубрякова], *антропоцентризм* (вивчення мови з метою пізнання її носія) (М. І. Костомаров) [Костомаров], *функціоналізм* (вивчення всього різноманіття функцій мови) (Ф. Дж. Ньюмейер) [Ньюмейер], *експланаторність* (пояснення мовних явищ) (О. Є. Кібрік) [Кібрік] [...]” [Кочерган: 2006, с. 147–148].

Як вважає дослідник, варте уваги загальне спрямування когнітивної лінгвістики, а саме “[...] широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв’язках із людиною, її інтелектом, розумом і пізнавальними механізмами, які лежать у її основі [...]” [Кочерган: 2006, с. 148].

Звертаючи увагу на останні дослідження науковців у сфері когнітивної лінгвістики (Дж. Алгео, К. О. Жабко, Н. Ю. Тукалевська та ін.), можливо говорити про їх величезний інтерес, спрямований до історії англійської мови, а саме її когнітивного зв’язку із розумовими процесами та давньою мовою, яка становить собою майже єдине джерело інформації про давнє суспільство [Тукалевская; Жабко; Algeo].

Як зазначено, щоб зрозуміти когнітивну залежність сприйняття давнього суспільства із мовними процесами, слід звернути увагу на лексичний склад мови, який є змінним і звісно нестабільним. Оскільки мови не розвиваються в ізоляції, на думку К. О. Жабко, “[...] їх контакти призводять до обміну не тільки предметами матеріальної культури, а й до взаємообміну словами, тобто когнітивна лінгвістика спрямовує своє вивчення на пізнавальні процеси людства з мовою та форми їх взаємодії. Процес запозичення лексичних одиниць є одним із найпродуктивніших шляхів оновлення мови та поповнення її словникового складу [...]” [Жабко, с. 197].

Можливо припустити, за спостереженнями М. П. Кочергана, що іншомовні слова запозичуються безпосередньо з однієї мови в іншу, або потрапляють у мову за посередництва третьої мови чи декількох мов. Але “[...] процес запозичення є досить багатограним, отже запозичуються не

тільки лексичні одиниці, а й словотворчі елементи (префікси, суфікси), що дає змогу будь-якій мові динамічно розвиватися [...]” [Кочерган: 2001, с. 229].

Щоб простежити еволюцію розвитку мови, потрібно визначити її періоди. Дж. Алгео визначає наступні етапи в історії англійської мови: **давньоанглійський** (англосаксонський) (449–1100 рр.), **середньоанглійський** (1100–1500 рр.), **ранній новоанглійський** (1500–1800 рр.) і **пізній новоанглійський** (1800 р. – донині) періоди [Algeo, p. 78, 112, 139, 181].

Зважаючи на довгу та насичену подіями історію англійської мови, потрібно зазначити, що вона почала поповнюватися запозиченими лексичними одиницями у давньоанглійський період (сер. V–сер. XII ст.), за словами К. Бруннера: “[...] вплив іноземних мов на англійську мову був найбільшим, порівнюючи з іншими мовами. Це сприяло тому, що англійська мова відмовилася від старого індоєвропейського засобу вираження функцій слова в реченні за допомогою флексій [...]” [Бруннер, с. 108]. Саме це згодом дало можливість продовжувати даний процес у наступних етапах розвитку мови, розширюючи словниковий фонд та збагачуючи її.

В історії розвитку мови, цей факт не залишив без уваги науковців (Д. М. Вольнова, О. М. Морозова, С. Г. Томасон та ін.), наразі вони дискутують стосовно питання існування запозиченої лексики в давньоанглійський період як джерела інформації в науковому вивченні не лише культури, а саме: трактуванні когнітивної спрямованості мовних одиниць для подальшого формування мови, адже невирішеним наразі залишається питання: чи були достатньо вживані запозичені лексичні одиниці в давньоанглійський період, який Б. О. Ільїш охарактеризував як “незначне джерело для поповнення словникового складу мови” [Ільїш, с. 80] тому що, відомо, що у середньоанглійський період було запозичено більшу кількість лексики із значної кількості мов [Vaugh; Jespersen].

Як відомо, результатом мовних контактів є саме **запозичення**, які потрапляють до мови та безперечно впливають на її формування у майбутньому, залишаючи свій слід, адже ядро будь-якої мови складають культурно значимі слова. Сукупність же взаємозв'язаних одиниць мови, що структурують мовну модель світу, відбивають етнічні, соціальні, історичні і релігійно-детерміновані категорії світогляду, є, за визначенням О. Г. Чуприни, “культурно-мовною парадигмою” [Чупрына, с. 14].

Будучи не лише системою мовних знаків, але і втіленням системи представлень, специфічних для певної епохи і культури, культурно-мовна парадигма включає ті слова, які виражають прийняті соціально-усвідомлені, історично значимі та обов'язкові для всього суспільства поняття і уявлення про світ і людини в ньому, а тому культурно-мовна парадигма є основним семантичним “інвентарем” культури [Чупрына, с. 246].

Н. Ю. Тукалевська вважає, що “[...] зміна представлень і світогляду того чи іншого народу, що відбувається за різними причинами, є основою того, що культурно-мовна парадигма мови підлягає культурній адаптації, тобто процесу пристосування лексичних одиниць, що входять до складу культурно-мовної парадигми, нових умов вираження [...]” [Тукалевская, с. 246].

Якщо говорити про пристосування лексичних одиниць в англійській мові, то потрібно зважати на той факт, що англійська мова – це продукт довгого історичного розвитку. О. І. Смирницький трактує, що “[...] лексична система давньоанглійської мови, з погляду своєї кількості лексичних одиниць, може бути охарактеризована лише приблизно, адже достовірно невідома загальна кількість слів давньоанглійської мови [...]” [Смирницький: 1998, с. 155–159]. О. І. Смирницький вважає, що словниковий склад давньоанглійської мови включав у себе декілька десятків тисяч слів, порівнюючи із словниковим складом сучасної англійської мови, був приблизно в десять разів меншим [Смирницький: 1998].

За спостереженнями Н. Ю. Тукалевської, розвиток мови відбувається за внутрішніми законами і носить системний характер. Але система мови складається з декількох підсистем, по-різному сприятливих до зовнішніх впливів, а лексичний склад мови – це його наймінливіша частина, проте саме в ній можна виявити інформацію про колишню матеріальну і духовну культуру суспільства [Тукалевская, с. 246].

Це можливо дослідити і простежити лише за допомогою тих лексичних одиниць, які поступово потрапляють до мови на різних етапах її розвитку. Саме тому пристосування лексичних одиниць як джерела знань історичної епохи певного періоду часу, які переходять до мови-реципієнта із інших мов є дискусійною науковою сферою, адже різні вчені (В. Д. Аракін, В. Ю. Розенцвейг, О. І. Смирницький, Р. Хог) не дійшли консенсусу з приводу цього питання і запропонували свої шляхи поповнення словникового складу давньоанглійської мови, але щодо цього питання їх погляди суттєво відрізняються [Аракин; Розенцвейг; Смирницький; Hogg].

Наприклад, В. Д. Аракін, глибоко досліджуючи англійську мову у різні періоди її еволюції, тлумачить п'ять способів, за допомогою яких поповнювався словниковий склад давньоанглійської мови:

- словотворення шляхом афіксації,
- словоскладання,
- чергування звуків,
- переосмислення старих слів,
- запозичення [Аракин: 2003, с. 100].

Якщо звернутися до спостережень Б. О. Ільїша, то він трактує лише два шляхи поповнення словникового складу давньоанглійської мови: за допомогою створення нових слів із елементів, наявних у самій мові; шляхом запозичення слів із інших мов.

Домінуючу позицію із цих двох шляхів у давні часи посідає перший [Ильиш, с. 74]. Дещо спільний Р. Хог із думкою Б. О. Ільїша і класифікує

методи поповнення давньоанглійської мови наступними типами: афіксація, словоскладання та запозичена лексика [Hogg, p. 103].

Тобто дослідники у своїх судженнях одностайні у тому, що одним із способів поповнення лексичної системи давньоанглійської мови є **запозичення**.

Для того, щоб обговорювати дане поняття слід розуміти його значення. Термін “запозичене слово” А. Л. Міщенко трактує, у широкому значенні, як позначення процесу та результату входження до рідної мови лексичних одиниць іноземної мови в тих випадках, коли у мові-реципієнті відсутні номінації або значення слів до номінації нових реалій. Тобто, термін “запозичення” виступає родовим поняттям для позначення як іншомовних, так і запозичених слів, а також гібридних композитів та уявних запозичень [Міщенко, с. 203].

Дещо інше трактування належить Л. Л. Нелюбіну, він вважає, що запозичення – це “[...] звернення до лексичного складу інших мов для вираження нових понять, подальшої диференціації вже наявних і визначення невідомих раніше предметів” [Нелюбин, с. 78].

Варте уваги зокрема інше визначення терміну, Д. С. Лотте розуміє запозичені слова – як іноземні (чужі) слова, які не засвоєні мовою (фонетично, морфологічно) та не мають відповідних синонімічних форм у мові-рецепторі [Лотте, с. 33]. Він зазначає: “[...] під запозиченими словами, у чистому вигляді, (дамо йому назву “буквальне запозичення”) будемо розуміти слово, перенесене у дану мову з якої-небудь мови у тому вигляді (у тій формі), в якій воно в ній існує на момент запозичення. У тому випадку у запозиченій мові відсутні будь-які творчі елементи власного творення слова та елементи словотворчості [...]” [там само, с. 42].

На відміну від Д. С. Лотте, дослідник О. Б. Ткаченко визначає запозичені слова як іншомовні, які цілком засвоєні мовою, що їх запозичила. На думку О. Б. Ткаченка, запозичені слова не сприймаються мовцями як чужорідний елемент і не потребують пояснень щодо форми і значення. На

відміну від іншомовних слів, які розглядаються у спеціальних словниках, запозичені слова подаються у загальних словниках разом із питомою лексикою [Ткаченко, с. 121].

А. Л. Міщенко вважає, що запозичені слова, у вузькому значенні, – це слова, які не можна ідентифікувати як лексеми іншомовного походження без додаткового етимологічного аналізу [Міщенко, с. 203]. А за визначенням Л. Л. Нелюбіна, запозичення – це “введення у словниковий склад мови чужорідного слова” [Нелюбин, с. 28].

Тобто, під “запозиченням” ми розуміємо результат входження нових лексичних одиниць, які були необхідні для вираження нових понять, а згодом повністю були засвоєні мовою та введені в ужиток.

Велика кількість мовознавців намагалася дослідити форми запозичень (О. М. Морозова, О. В. Тимофеева, О. В. Шепелева та ін.) і вважають, що запозичення з області лексики є найрозповсюдженішими у лінгвістиці [Морозова; Тимофеева; Шепелева].

Неодмінно потрібно наголосити на тому факті, що лексичні запозичення забезпечують досить високу якість міжкультурної комунікації. Словниковий склад сучасної англійської мови включає частина германських слів, запозичених із скандинавської і латинської мов та інших. Найменування базових концепцій, а також практично усі числівники, мають своє походження із давньоанглійської мови, наприклад: *life and death, night and day, hot and cold...* Велика кількість дієслів, іменників і прикметників пришли із давньоанглійської і скандинавських мов (наприклад, *wife, sit, bring, brother, land, happy, wrong...*). Д. М. Вольнова схиляється до думки, що англійську мову не можна позиціонувати як мову, яка сформована за допомогою втручання лексичних одиниць із інших мов. Адже, незважаючи на величезну кількість запозичень, граматична структура мови залишається незмінною [Вольнова].

Б. О. Ільїш визначає, що серед запозичень розділяються два прошарки: *давній прошарок* – слова, запозичені у римлян до переселення англосаксів до

Британії, у кельтських жителів Британії та *другий прошарок* – слова зі сфери релігії та церкви, запозичені у зв'язку з введенням християнства, яке розпочалося у 597 р.; ці слова належать до VII ст. [Ильиш, с. 79–80].

Більш глибока взаємодія мов розпочинається вже в острівний період із VII ст., до того ж латинізація давньоанглійської мови збігається з християнізацією германського населення Британії [Gneuss, p. 113–116]. Наслідком цієї взаємодії є входження до складу лексики [Бруннер, с. 40; Jespersen, p. 38–45] великої кількості слів **релігійно-філософського змісту** (але, порівнюючи з першим складом запозичених слів, ці слова мають вже впізнавану класичну форму) та поступово розповсюджується на синтаксис [Jespersen, p. 116; Бруннер, с. 108].

Важливим є той факт, що через ірландських і римських місіонерів до Англії потрапляє велика кількість латинських рукописів, значна частина яких копіюється, що призводить до виникнення власної, дещо відмінної від континентальної, рукописної традиції [Brown, p. 48–49, 58–59].

У більшості великих релігійних центрів, наприклад, Кентербері, Лондон, Рочестер, Йорк, Дорчестер виникають певні літургічні канони. Однак кількість прозаїчних текстів, створених англійською мовою, весь цей час лишається катастрофічно малою. Майже з 597 р. (часу прибуття у Кент місії Августина) до початку IX ст. прозаїчна письмова традиція існує лише латинською мовою [Nickel, p. 137]. Кількість латинських літописів, що дійшли до наших віків неможливо порівняти з кількістю манускриптів англійською мовою того ж періоду. Потрібно пам'ятати, що вивчення латини в чужорідній мовній сфері існування можливо було не на слух, як в романських континентальних центрах латинської культури, а лише за допомогою читання, прослуховування пояснень книг і вивчення латинських прикладів, а не в перекладі їх англійською [Piltz, p. 13–23].

До того важливим став не лише розподіл мов за сферою вжитку церковна та світська, а й про оцінювання мов за принципом висока та низька, що притаманно не лише **білінгвізму** (практика індивідуального або

колективного вжитку двох мов у межах однієї державної чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах) [Кочерган: 2006, с. 417], а **диглосії** (мовна ситуація, за якої в одному суспільстві існує дві мови або дві форми однією мови, що виконують відмінні функції) як соціолінгвістичному феномену [Кочерган: 2006, с. 420], де свідомо визначалася оцінка мовців за шкалою “урочисте-повсякденне”. Приналежність до високого визначається не лише літургічними та біблійськими текстами, а й такими творами, як “Церковна історія народу англів” Беди Достопочтенного, до низького не лише мова неосвіченого носія мови, однак і епічна поезія (досить характерно, що “Церковна історія” дійшла до нас майже в 160 списках, тоді як “Беовульф” зберігся лише в одному рукописі) [The Cambridge History of the English language, p. 13–40].

Тобто можна визначити, що відбувається **інтерференція** як взаємодія мовних систем в умовах білінгвізму, що виникає або у процесі мовних контактів або при індивідуальному засвоєнні нерідної мови. За визначенням С. В. Семчинського, у процесі інтерференції відбувається процес мимовільного, спонтанного перенесення, накладання ознак системи однієї мови на систему іншої. Результат такого перенесення виявляється в появі відхилень від норми та системи однієї мови під впливом іншої. Головним джерелом інтерференції є розбіжності в системах контактуючих мов [Семчинський; Вайнрайх]. Тому інтерференція після цього перестала бути індивідуальним явищем і набула “національного” масштабу. Усі види запозичень були наявні в англійських письмових прозаїчних текстах.

Більшість лінгвістів (Ю. Ю. Дешерієва, В. Ю. Розенцвейг, Л. В. Щерба) визначають інтерференцію як “порушення білінгвами правил співвідношення контактуючих мов” [Дешерієва; Розенцвейг, с. 4; Щерба]. Як пише О. В. Тимофеева, “[...] події 1066 р. призвели до того, що англійська мова драматично змінилася та отримала мутації, які не знала попередня епоха, однак в VII–XI ст. мовна картина була досить неоднорідною та мінливою [...]” [Тимофеева, с. 29].

Мовні колективи були розділені не лише на діалекти і сфери англійського впливу але і на культурно-соціальні касти. Інтерференція проявилася як на рівні діалектів, так і на рівні мов; до того ж другий випадок був представлений досить різнорідними контактами: спорідненими мовами західно-германської групи; з типологічно менш близькими скандинавськими мовами; з романськими мовами – в більшості, з латинською мовою, а також із кельтськими мовами [Gneuss, p. 131].

Серед інших екстралінгвістичних факторів, здатних впливати на інтерференціальні процеси, прийнято вважати інтенсивність мовних контактів, кількість білінгвів у мовному колективі та рівень володіння другою мовою [Вайнрайх, с. 3–5].

Дж. Алгео, К. Бруннер, У. Вайнрайх, В. Ю. Розенцвейг та інші відомі науковці вивчають вказані проблеми середньоанглійського періоду, тому у даній роботі ми не будемо зосереджуватися на них детально [Алгео; Бруннер; Вайнрайх; Розенцвейг].

Найрозповсюдженішим методом дослідження інтерференції є типологічний опис контактуючих мов, виявлення та співвідношення їх диференціальних ознак у кожній області мови – в області фонетики, граматики та лексики [Вайнрайх, с. 2–3; Иванов, с. 9].

Цікавим є спостереженнями С. Г. Томасона стосовно типологічного співвідношення між мовами як головного чинника під час мовного контакту, але при контакті близькорідних мов або діалектів однієї мови інтерференція на рівні мовної структури відбувається швидше, ніж при контакті типологічно віддаленіших мов [Thomason, p. 70].

Серед підходів до вивчення інтерференції в лінгвістиці, як правило, виділяють два: **передбачена, потенціальна інтерференція** – кожна з контактуючих мов розглядається з початкового стану процесу змінення, тобто відбувається зіставлення структур взаємодіючих мов, у результаті якого розкривається повна або часткова розбіжність категорій обох мов; **фактична інтерференція** – контактуючі мови розглядаються, виходячи із

кінцевого стану, тобто аналізуються приклади мовної взаємодії у спілкуванні двомовних із подальшим зіставленням належних категорій у системах цих мов [Розенцвейг, с. 6; Иванов, с. 10].

Важливо зважати на той факт, що із другої половини IX ст. мовна політика принципово змінилася. Головну роль зіграла участь короля Альфреда в перекладацьких проєктах цього періоду, його хвилював стан “learning geond Angelcynn” (“вченості серед англійців”) чи епоха “Данського права” вимагала від нього прийняттям заходів, направлених на підняття національного духу. Політика Альфреда дала початок перекладу декількох великих латинських текстів, а це дало змогу створенню не лише історії давньоанглійських перекладних текстів, але і англійської прозаїчної традиції [The Cambridge History of the English Language, p. 13–40].

Якщо “Альфредівську” епоху можливо визначити як період емансипації англійської мови через переклад книг, то в наступні століття з’являються тексти, які дійсно говорять про скорочення культурного розриву між латиною та давньоанглійською мовою. Адміністративно-політичні та культурні зусилля, впроваджені Альфредом для створення єдиного королівства на території вільної від Данського права, в мовному відношенні призвели до того, що область вживання усекського діалекту поступово розповсюдилася на південний-схід, включаючи Лондон і Кентербері та на північ, до долини річки Северн. Тобто з’явився деякий стандартний варіант давньоанглійської (або пізньоусекської), якої не лише створюються нові документи, але і переписуються помилки [The Cambridge History of the English Language, p. 13–40].

Отже, можливо зробити попередні висновки, що запозичення як процес і результат мовних контактів були представлені на всіх етапах еволюції англійської мови. Стосовно давньоанглійського періоду (сер. V–сер. XII ст.), то він став початком входження запозичених лексичних одиниць (Б. О. Ільш), хоча, якщо говорити про інтенсивне поповнення лексичного фонду мови, то звичайно середньоанглійський період (XI–XIV ст.) є значно

продуктивнішим із цієї точки зору (Дж. Алгео, Д. М. Вольнова, О. М. Морозова, С. Г. Томасон).

Але слід зважати на той факт, що історичні події давньоанглійського періоду такі, як: переселення, християнізація, війни, побутові та торгівельні зв'язки зумовили необхідність залучення нових лексичних одиниць до давньоанглійської мови для закриття лексичних лакун мови від нестачі нових понять. Тобто відбувається інтерференція, яка зумовлена розбіжностями в системі контактуючих мов. Мовні колективи розділилися на діалекти, сфери впливу та культурно-соціальні касти. Адже відомо, що мовні контакти між діалектами були досить частими, а також не існує жодного діалекту у чистому вигляді і це є природнім результатом торгівлі, паломництва, контактів між релігійними спільнотами, політичними та династичними відносинами тощо. Відтак, можливо твердити, що запозичення проникали до лексики, поповнюючи словниковий фонд давньоанглійської мови та надали можливості визначити когнітивну спрямованість розумових процесів давнього суспільства, що є наразі дуже актуальною сферою наукових досліджень.

1.4.1 Лінгвокультурні джерела латинських запозичень. Вплив латинської мови на давньоанглійську неможливо переоцінити, адже латинська мова стала важливим інструментом для взаємообміну культури з іншими народами. Латина не була мовою завойованого населення, для англосаксів вона була атрибутом цивілізації. Довести появу нового латинського слова в певний період часу допоможуть різні джерела. Те, що є очевидним, – письмові пам'ятки та література. Д. М. Вольнова вважає, якщо “[...] латинізм із певною частотою з'являється у творах давньоанглійського періоду, а зокрема в поемі “Беовульф”, це означає, що він потрапив до мови задовго до того, як був написаний цей твір, адже латинські слова є значною мірою адаптованими. До того ж наявність в основних язичницьких поемах

таких лексем підтверджує той факт, що він виник не пізніше раннього етапу християнства [...]” [Вольнова].

Потрібно зважати на той факт, що всі латинські запозичення можливо розділити на три групи: **континентального періоду, періоду поселення та християнського періоду** [Hogg, p. 110]. За тлумаченням Р. Хога, останній етап важливо розділити на дві групи. “Перша група належить до I або III ст. після повного прийняття християнства в VII ст.. Латинські запозичення прийшли в цей період переважно політичного походження, які слід розглядати асоціативно із церквою, ніж із концептом нової віри. Тут варто, розглянути слова *abbod – abbot, mæsse – mass, offrian – offer*. Розширення словникового фонду пов’язане із навчанням *scōl – school*, також разом із невеликою кількістю слів, які об’єднані із природою, *caul – cabbage*. Друга група, після поселення, – це латинські запозичення, більшість яких асоціюються із “Benedictine monastic revival”, яке відбулося у другій половині X ст. [...]” [Hogg, p. 110–111]. Ці види лексем відображають форми мови, яка належить до офіційної та високоосвіченої, ніж до вокабуляру повсякденного вжитку.

За спостереженнями Р. Хога, давньоанглійська мова містила 170 запозичених слів із латини до поселення, що є континентальними запозиченнями. Протягом I чи III ст. під час заселення Британії менша кількість слів із латинської мови була адаптована [там само, p. 110–111].

Варто пам’ятати, що першими завойовниками були саме римляни ще до н. е. (I–VII ст. до н. е.), які принесли в англійську мову значну частину слів із латини. У зв’язку з тим, що давні племена, які заселяли північну частину Європи, вели торгівлю з Римською імперією, в англійській мові з’явилася чимала кількість лексичних одиниць, пов’язаних із торгівлею. Крім того, було запозичено багато наукових слів із літератури, різних праць і пам’яток тощо. Також римськими проповідниками дещо пізніше було включено в мову чимало лексем, поєднаних з християнством і релігією в загальному розумінні. Прийняття християнства в VI ст. вплинуло на

Британію, що сприяло введенню латинського алфавіту, відкриттю монастирських шкіл і розвитку писемності латиницею [Вольнова].

Це стало значним кроком у розвитку англосакської писемності. Адже давні люди використовували рунічне письмо, яке базувалося на використанні знаків – рун, що зображали на дереві чи камені. Т. О. Расторгуєва вважає, що ці символи звичайно означають “секрет”, “загадку” та є безперечно магічними знаками. Пізніше поняття “руни” стало використовуватися як літери в написанні цих символів. Безумовно, мистецтво рунічного письма було відоме германським племенам задовго до того, як вони потрапили до Британії, з того часу руни знаходили в Скандинавії [Расторгуєва, с. 63].

Деякі приклади залишилися в Британії, найвідомішим є 18-метровий хрест у церкві Рутвела, Дамфрисшир. На цьому артефакті зображені руни нортумбрійським діалектом, який є частиною відомого твору “The Dream of the Rood” (*rood* походить від давньоанглійського слова *rod*, що означає “cross”), де *cross* належить до подій розп’яття. Рутвельський хрест ймовірно належить до VIII ст. [Freeborn, p. 17].

Н. Ю. Тукалевська зазначає, що “[...] значний реєстр лексем відноситься до **народних запозичень**, які ввійшли усним шляхом і були рано введені у загальне користування. Деякі із цих запозичень характерні для часів Цезаря (I ст. до н. е.), основна частина їх припадає на першу половину I ст. н. е., коли між германськими племенами і Римською імперією розпочиналися різнобічні та жваві відносини, а потім на самій території імперії, що розпалася, виникло тісне масове співіснування германців із місцевим романським населенням варварських королівств [...]” [Тукалевская, с. 248].

Належність латинських (греко-латинських) запозичень до реєстру народних, за даними О. І. Смирницького, часто виявляється в їх фонетичних особливостях: “[...] з одного боку, в них нерідко проявляються характерні риси, які відрізняють народну латину від класичної; з іншого боку, в багатьох випадках вони мають характерні риси різних відносно ранніх фонетичних

змін, яким вони підлягали ще в діалектах англів і саксів на континенті. Крім того, вони в більшості відрізнялися від пізніх “**наукових**” слів і за своєю семантикою. Варто зважати на той факт, що за допомогою “наукових” запозичень можливо прослідкувати середньовікову монастирську школу з її освіченістю, а крізь шар народних запозичень постійно виражається практична діяльність і боротьба [...]” [Смирницький: 2008, с. 181].

Якщо говорити про фактор латинського впливу на англійську мову, потрібно врахувати таке: до якого ступеня чужорідні слова були засвоєні та адаптовані англійською мовою. Справа не в тому, що повна адаптація робить слова “живучими” в мові. Якщо слово “прийняте” повністю, то воно не відрізняється від оригінального корпусу лексики та без проблем створює нові словосполучення, мовні конструкції та мовні структури. Коли, наприклад, латинське слово *planta* увійшло в англійську, з часом вона підлягало змінам та набуло форму *plant* (іменник). Зміна лексеми за англосаксонським типом дозволило пізніше на основі *plant* створити омонімічне дієслово шляхом додавання закінчення (*-ian*) *plantain*, тобто слово повністю адаптовано англійською мовою [Cable, p. 82].

Більш численними були слова, які **пов’язані з торгівлею**. Тевтони в Рим відправляли янтар, хутро, рабів, різні предмети розкоші та декору, прикраси тощо. Слово з латини *sēar* “угода” (слід згадати англ. *cheap*, *chapman*, які походять від лат.), так само виникли і наступні лат. лексеми *mangian* – англ. *monger*, лат. *pund* – англ. *pound* [Cable, p. 73].

Одним із головних завдань торгівельних відносин стали постачання вина, тому очевидно, що в результаті таких процесів лексичний склад давньоанглійської мови поповнився такими запозиченнями, як: *wīn* “вино”, *must* “молоде вино”, *eced* “оцет” тощо. Деякий відсоток запозичених лексем належить до слів повсякденного вжитку: *cytel* “чайник”, *mese* “стіл”, *taped* “килим”, *pyle* “подушка” тощо [Cable, p. 73].

Здебільшого слова запозичувалися з латинської мови за принципом прямого пофонемного копіювання іншомовних морфем, наприклад, *martyr*

від лат. *martyr* – *cnhflybr*, яке, так само було адаптоване від грец. *martur* “свідок”. Проте, в деяких випадках простежується виникнення слів із частковою морфемною субституцією, тобто змішаних, гібридних структур, частина морфем яких була перенесена із запозиченої мови, а інша частина – заповнена морфемами запозичуваної мови, використовуваних за зразком морфем мови-джерела. Серед таких гібридних структур отримано лексеми *heahengel* від лат. *archangel* та *bisceophad*, *bisceopscir* тощо. [Тукалевская, с. 248].

Найбільший вплив латини на давньоанглійську мову простежився в 597 р., коли активізувалося поширення християнства. За даними А. Бауга і Т. Кейбла, введення так званої “ нової релігії ” означало будівництво церкви і створення численних монастирів. Латинська мова, мова служінь і церковного знання, активно використовувалася в Англії, що призвело до будівництва шкіл у більшості монастирів і при церквах, деякі із них стали відомими, завдячуючи своїм вчителям і випускникам, які пізніше створили інші школи у наступних житлових центрах. Початком цих подій ознаменувався 669 р., коли грецький єпископ, Феодор Кентерберійський, започаткував архієпископство у Кентербері, а вже у VIII ст. Англія займала перше місце із інтелектуального лідерства у Європі, завдячуючи саме релігійній організації. Крім того, монастирі безпосередньо культивували землі, покращеними методами агрокультури і значною кількістю пожертвування в місцеву економіку. Церква як носій римської цивілізації сприяла розвитку англійського побутового життя в багатьох напрямках, що відобразилося на словниковому складі давньоанглійської мови [Cable, p. 77].

Оскільки у цей час література, що перекладалася, була переважно релігійного змісту, тому за своєю семантикою запозичення переважно належали до **релігійної тематики** [Тукалевская, с. 246].

На думку Н. Ю. Тукалевської, особливі стосунки вживання англосаксами мови у релігійній сфері призвели не просто до адаптування латинських слів, дані лексеми проникали дуже часто не як окремі, ізольовані

одиниці, а входили великими, цілісними структурними системами, тобто групами слів, об'єднаними предметно-семантичною сферою. Під структурними групами лінгвіст розуміє: “[...] однокореневі гнізда, які навіть при мінімальному складі своїх членів, швидко обростали похідними, оскільки похідні основи, з одними і тими ж елементами афіксації, масами проникали в мову давньоанглійського періоду, наприклад, *engel*, *engellc*, *apostol*, *apostolic* та ін. [...]” [там само, с. 249].

Запозичувалися здебільшого номінативні одиниці, тобто повнозначні слова, які, як правило, були моносемантичними і мали чітку предметну приналежність, наприклад, *munuc*, запозичення від лат. лексеми *monachus*; *bisceop*, запозичене від лат. *episcopus*, яке, у свою чергу, було отримано з грец. *episcopos* “наглядач”; *cirice* “церква” тощо [Тукалевская, с. 248]. Запозичені лексеми цього періоду були стійкі, що пов'язане зі здатністю нового слова адекватно виражати нове поняття або відтінок вже відомого найменування.

Також критерієм адаптації може слугувати і здатність латинської лексичної одиниці створювати в англійській мові складні, складені слова і словосполучення. Наприклад, англійська лексема *church* входить до складу більш ніж в 40 словоформ і похідних слів (*church-book*, *church-bell*, *church-door*). Якщо судити щодо визначених критеріїв, то виходить, що друга хвиля запозичень у зв'язку з християнізацією Англії вплинула масштабніше. Напевно, саме з її почалася тенденція англійської мови вільно та відкрито запозичувати в свою лексику іншокультурні, іншомовні елементи, тим самим збагачуючи лексику своєї мови [Cable, p. 78–82].

До **найпізнішого шару лексики** давньоанглійської мови належать головним чином “наукові” слова (VII–XI ст.), отримані з латини та грецької мови в VII–XI ст.. У результаті нового підйому в давньоанглійську мову потрапили лексеми вже зовсім нової сфери, а саме наукового характеру (*accent* “акцент”, *terminus* “термін”, *verbena* “вербена”) [Cable, p. 82–90].

Стосовно медичної термінології, то вона також була збагачена новими структурами, як: *cancer, circulādl (shingles), paralysis, scrofula, plaster* тощо. Адаптувалися й запозичені одиниці на позначення тваринного світу, а саме: *aspide (viper), camel, lamprey, scorpion, tiger*. Можливо розширити цей список запозичених лексичних одиниць лексемами, які були прийняті в їх іноземній формі без змін та, які згодом вийшли з вжитку давньоанглійської мови (*epactas, corporale, confessores, columba (dove), columnne, cathedra, catacumbas, apostata, apocalipsin, acolitus, absolutionem, invitatorium, unguentum, cristalla, cometa, bissexe, bibliothece, basilica, adamans, prologus*) [Cable, p. 81].

Потрібно додати, що із 350 запозичених латинізмів, які з'явилися в давньоанглійській мові, активно не використовувалися у спілкуванні, а з іншого боку, велика кількість латинських лексичних одиниць була адаптована англійською мовою та на рівних правах вживалася з англосаксонськими елементами [Cable, p. 82].

Наведемо приклади латинських слів, які на думку Ж. М. Сарангаєвої, потрапили до давньоанглійської мови і зберегли свою форму у сучасному варіанті: *ancor – anchor* від *ancora*; *purs – purse* від *bursa*; *socc – sock* від *soccus*; *pund – pound* від *pondo*; *camel – camel* від *camelus*; *rose – rose* від *rosa*; *biscop – bishop* від *episcopus* тощо [Сарангаєва, с. 23]

Здебільшого у процесі свого розвитку англійська мова контактувала з латинською мовою, вплив останньої є очевидним. Існує три етапи запозичень: континентального періоду, періоду поселення та християнського періоду. Багато латинських лексичних одиниць, потрапивши до давньоанглійської мови, згодом адаптувалися і навіть існують у англійській мові донині. Це – латинські запозичення, що належать до джерел побутової, торгівельної, релігійної, наукової лексики, які заповнили лексичні лакуни у давньоанглійській мові та розширили її словниковий склад, що надало можливості у подальшому збагачувати лексичний фонд мови іншими видами запозичених елементів.

1.4.2 Лінгвокультурні джерела запозичень із кельтських мов. На початку V ст. Римська імперія в північній Європі переживала свій занепад. Галлія, зараз Франція, була завойована племенами, де варварські мови були саме германського походження. Як результат, Рим зупинив відправляти своїх губернаторів і адміністраторів до найбільших північних постів Британських островів. Англосакси, які більше 500 р. були під римським впливом, але говорили кельтською, наразі мали стати автономними [Hough, p. 3].

Кельтські запозичення можливо умовно розділити на дві групи: **періоду завоювання** та **періоду поселення**. Важливо зазначити, що вплив кельтської мови на англійську є незначним, не більше ніж 20 слів в давньоанглійський період можливо залишилося, із невеликою ймовірністю, кельтського походження. Проте, незважаючи на ці дані, їх потрібно розділити на дві групи: ті, які англосакси вивчили при повсякденному контакті із корінним населенням; лексичні одиниці, представлені ірландськими місіонерами на півночі.

Найпоширенішими словами були: *binn* (*basket, crib*), *bratt* (*cloak*) та *brocc* (*brock* або *badger*); група слів географічного характеру, яка не мала великого значення на континенті – *crag*, *luh* (*lake*), *cumb* (*valley*) і *torr* (*outcropping* чи *projecting rock, peak*), два останніх в основному як елементи назв місцевості; ймовірно слова *dun* (*dark colored*) та *ass* (з лат. *asinus*).

Слова другої групи, які потрапили в давньоанглійську мову із кельтським християнством – нечисленні. У 563 р. Святий Колумб прибув із дванадцятьма ченцями з Ірландії, щоб проповідувати своїм родичам в Британії. На маленькому острові від західного узбережжя Шотландії він збудував монастир, зробивши його штаб-квартирою для тридцяти-чотирьох наступних років свого життя. З цього центру вийшло багато місіонерів, які заснували свої релігійні установи, поширюючи християнську доктрину і вчення [Cable, p. 69].

Кельтські мови (континентальний кельтський, острівний кельтський, британський (мова кельтів на о. Британія), гойдельський, гельський чи ірландсько-кельтський вплинули на лексичний склад давньоанглійської мови несуттєво [Кельтська міфологія, с. 5–6].

До числа запозичень із кельтських мов відносять слова: *dūn* (*down*) “пагорб”, “дюна” (із виразу *ōf dune* “з пагорба” виник прислівник *down* “вниз”), *dun* “бурхливий”, *binn* (*bin*) “ясла”. Б. О. Ільїш вважає, що незначний кельтський вплив пояснюється тим, що переможці англосакси не мали мети запозичувати лексеми із мови “переможених” кельтів. А соціолінгвістичним поясненням факту неадаптації кельтського реєстру лексики став безпосередньо кельтський народ, який був сформований нищою соціальною групою в новому англосаксонському суспільстві, тобто їх мова була мало використаною, її умисно уникали [Hogg, p. 112].

Проте, все ж таки, кельтські елементи збереглися в географічних назвах: *amhuin* “річка” в назвах *Avon, Evan*; *uisge* “вода” – в *exe, usk*; *cothair* “укріплення” – в *carnarvon*; *dun, dum* “пагорб” – в *dumbarton, dumfries*; *llan* “церква” – в *llandaff, llandover, llandudno*; *kil* “церква” – в *kilbride, kilmacolm*; *coil* “ліс” – в *kilbrook, killiemore*; *inis* “острів” – в *innisfail* [Ильиш, с. 79–80].

Кельто-германські лексичні відносини в багатьох випадках також незрозумілі, як і слов’яно-германські. Пізній прошарок кельтських запозичень складають окремі слова в давньоскандинавських (особливо західноскандинавських) мовах, які потрапили до мови в результаті виникнення скандинавських поселень в VII–IX ст. на Британських островах (в Ірландії, Британії, на островах Оркнейських, Шетландських), де на скандинавів значно вплинула кельтська культура. У більш ранній час деяка кількість кельтських (бриттських) лексем ввійшла в давньоанглійську мову у зв’язку з англосаксонським завоюванням і заселенням Британії в V–VI ст.. Реєстр давньогерманських власних імен також представляють собою прямі запозичення кельтського походження або кальки кельтських слів (*segi-mērus*, кельтс. *sego-māros*, тобто “победослов” (обидва в лат. інтерпретації;

siegmar)). Однак, багато подібних імен були створені в більш пізній час і лише за загальним принципом, окремим реєстром є старі кельто-германські імена (такі імена на *-rīk* як латинізовані готські *Ermana-r ī cus* – “Германарих”, точніше “*Ерманарик*”, давньоангл. *Ælf-r īc* – “Елфрік”) [Смирницький: 1998, с. 192].

Р. Хог погоджується із дослідженнями А. Бауга і Т. Кейбла, що назви місцевостей, королівство Кент, наприклад, належить до нортумбрійських королівств *Deira* та *Bernicia*, які походять від кельтських племенних назв. Інші райони, особливо на заході та південному заході, зберігають досьгодні сучасні залишки ранніх кельтських назв. *Devonshire* вміщує в першій частині племенну назву *Dumnonni*, *Cornwall* означає “Cornubian Weish”, минула назва держави *Cumberland* (зараз частина *Cumbria*) – це “land of the Cymry or Britons”. Більш того, велика кількість центрів у римський період отримала свої назви, в яких елементи кельтського походження вже втілені. Назва *London* походить від слова, яке за своїм походженням є кельтським. Перший склад лексичної одиниці (*Winchester, Salisbury, Exeter, Gloucester, Worcester, Lichfield*) та багато інших назв міст належать кельтському населенню, зокрема перша назва Кентербері (*Durovernum*) є кельтського походження. Здебільшого велику кількість слів даного проникнення складають назви річок і гір, де встановлено, що річка *Thames* є кельтською назвою, а багато інших назв належать таким словам, як: *Avon, Exe, Esk, Usk, Dover* та *Wye*. Кельтські слова, які вживалися на позначення поняття “гори”, простежуються у назвах місцевостей, як: *Barr* (*Welsh bar* “top”, “summit”), *Bredon* (*Welsh bre hill*), *BrynMawr*, (*Welsh bryn hill* та *mawr* “great”), *Creech, Pendle* (*Welsh pen* “top”) тощо [Hogg, p. 112; Cable, p. 68–69].

Інші кельтські елементи окреслені наступними лексичними одиницями: *cumb* (a deer valley) в назвах *Duncombe, Holcombe, Winchcombe*; *torr* (high rock, peak) в *Torr, Torcross, Torhill*; *pill* (a tidal creek) в *Pylle, Huntspill* та *brocc* (badger) в *Brockholes, Brockhall* тощо. Переважно повністю кельтські елементи є дещо латинськими словами, як: *castra, fontana, fossa, portus* та

vīcius, що використовували в назвах місцевостей протягом римської окупації острова та, які були успадковані давньоанглійською мовою.

Звичайно, кельтські назви місцевостей мали бути розповсюдженішими на заході, ніж на сході чи південному-сході, проте очевидним доказом цих назв є те, що кельти донесли до германської свідомості щонайменше масштаб і причини адаптування місцевих назв із кельтської мови [Cable, p. 68–69].

Можливо зазначити, що кельтські мови безпосередньо вплинули також на подальше формування давньоанглійської мови, хоча їх вплив був доволі незначним, порівнюючи із наступними періодами. Визначено періодизацію запозичень кельтського походження – це період завоювання та поселення, коли англосакси вивчили дані лексичні одиниці при повсякденному контакті із корінним населенням, вони були представлені ірландськими місіонерами на півночі. Форма слова передавалася усним шляхом, де лексеми, головним чином, були адаптовані слова із найбільшою частотою вживання, а письмо було пов'язане із релігійною діяльністю і було більш-менш успадковане. Джерелами кельтських слів стали географічні назви та найменування місцевостей, які повністю адаптувалися і функціонують у сучасному варіанті англійської мови.

1.4.3 Лінгвокультурні джерела запозичень із скандинавських мов. Деякі скандинавські запозичення замінили наявні в давньоанглійській період питомі англійські слова. Всю запозичену скандинавську лексику умовно можливо розділити на три групи: *період вікінгів*, *еміграції* та *період походів*. У результаті перебування вікінгів протягом чотирьох віків на Британських островах в давньоанглійську мову ввійшла велика кількість скандинавських лексем, переважно це була лексика побутового вжитку, що, безперечно, виникла в процесі спільного співіснування скандинавів та англосаксів. Носіями скандинавських мов були вікінги, які розмовляли давньоскандинавською мовою (Old Norse), яка поділялася на

західноскандинавську, якою говорили в Норвегії; і східноскандинавську, носіями якої були шведи і данці. А. О. Лобанова та О. М. Морозова зазначають, що К. Бруннер у своїй праці “Історія англійської мови” пише, що Британія стала полем для навалів північно-германських народів після 600 р.. Однією з основних причин нападів стала перенаселеність норвезького узбережжя. У зв’язку з близьким географічним розташуванням, першими на шляху норвежців були Шетландські острови, куди висадилися скандинави у 800 р.. У результаті на острів була перенесена північно-норвезька мова – норн (Norn), яка була популярною серед жителів Шетландських островів у ролі діалекту з IV до XIX ст.. Це було зумовлено значною кількістю постійного скандинавського населення, яке мирно вступало в шлюбні стосунки із місцевим населенням, а також торгівельними зв’язками між Англією, Данією та Норвегією [Морозова, с. 338–341].

Близко 830 р. морські набіги набувають іншого змісту. К. Бруннер вважає, що “[...] боротьба за престол у Швеції, Данії та спроби встановити в Норвегії єдину королівську владу призвели до вигнання та еміграції. Поїздки за море, окрім пошуків здобичі, стали відбуватися з метою пошуку місць для постійних поселень подібно до 872 р., коли еміграція норвезьких землевласників в Ісландію пояснювалася бажанням звільнитися від впливу Гарольда (Харфагра), влада якого була встановлена після битви у Гафрсфьорді. У 830 р. норвежці проникли до Ірландії, а в 831 р. норвезький загін під керівництвом Торгисла намагався завоювати опорні пункти для поселення. Однак, вже після 980 р. на короткий проміжок часу, а потім після 1014 р. норвезькому королівству надовго довелося визнати головним кельтсько-ірландського короля [...]”. Датчани, на відміну від норвежців, спочатку не здійснювали набіги на Британські острови, їх ціллю було розширення датської політичної влади. Саме в той час розпочалися перші набіги на Англію [Бруннер, с. 109–113].

Вплив скандинавських походів на давньоанглійську мову був зумовлений не окремими нападами на англійське узбережжя, а довгими

поселеннями. Їх кількість неможливо точно визначити тому, що невідомо, скільки жінок пішли за скандинавськими воїнами; якщо вони одружилися із англійцями, то можливо припустити, що діти, як це звичайно трапляється, говорили мовою матері. Також часто англосакси та нормани жили разом, що зумовлює змішування географічних назв і власних імен навіть у тих областях, де датчан було найбільше. К. Бруннер стверджує, що “[...] головну масу скандинавських поселенців склали датчани, тобто східні скандинави; норвежців у поселеннях було мало [...]” [Бруннер, с. 114–115].

А. О. Лобанова та О. М. Морозова спільні у своїх судженнях із науковцем, що основну масу скандинавських жителів склали данці, які не поспішали завойовувати британські землі [Морозова, с. 340] та доповнюють важливим фактом, що експедиції організовував сам король для розширення меж данської політичної влади. В результаті чого Англія була розділена на англійську частину та “область Данського права” (Danelaw) на сході країни. Найбільша кількість данських топонімів зустрічається саме на цій території. Про що свідчать географічні назви в Лінкольншире, Лестершире, Норфольке та деяких інших містах “Данського права”. Наприклад, назва Йоркає результатом скандивізації давньоанглійського *Eoforwic* (заміна давньоангл. “eo” висхідним дифтонгом “jo”). Вулиці не лише називалися *gate*, але мали у своїх назвах скандинавські слова (*Coney Gate – Cyninges stræt*). Датчани також привнесли закінчення *-by* “село” у назвах місцевості [Морозова, Лобанова с. 338–341].

До речі, зі списку землевласників за переписом 1086 р. в “Domesday book” видно, що в Лінкольншире, Лестершире та в Західному Райдингу в Йоркширі половину населення чи навіть більше склали скандинави. Офіційні документи з власними іменами із сфери “Данського права” належать, в основному, до епохи після нормандського завоювання. У збірнику “Documents Illustrative of the Social and Economic History of the Danelaw”, виданому у 1920 р., із 507 власних імен 266, тобто 52–53% є скандинавські; в документі “The Assize Rolls” 1202 р., із Лінкольшира,

зустрічається 215 скандинавських власних імен і 194 англійських [Бруннер, р. 115].

Тобто, можливо констатувати, що основними причинами переселення скандинавів на британські острови, які визначили і подальші сфери змін у мові, вважаються наступні:

- близьке географічне розташування, в першу чергу Норвегії та Великобританії;
- постійні війни між Данією і Норвегією, які примусили норвежців бігти до найближчих територій;
- перенаселення Норвегії;
- жага влади данських королів;
- середньовічний кліматичний оптіум як один із факторів [Морозова, с. 340].

Як припускають сучасні германісти (А. О. Лобанова, О. М. Морозова, Н. Ю. Тукалевська та ін.), взаємозв'язок двох культур і способу життя призвели до того, що в англійську мову ввійшли такі групи скандинавських слів, як: побутова лексика, географічні назви, правова система, релігійна сфера, родинні зв'язки, сільськогосподарська область, економічна сфера та морська лексика тощо [Лобанова, с. 341].

Відтак, можливо відзначити, що скандинавські запозичені лексеми значно вплинули на словниковий склад давньоанглійської мови загалом. Умовно етапи входження запозичень скандинавського походження визначено, як: період вікінгів, еміграції та період походів. Джерелами нових лексем була побутова лексика, правова система, географічні назви, релігійна сфера, родинні зв'язки, сільськогосподарська область, економічна сфера і морська лексика, як результат, ці запозичені лексичні одиниці, в деяких випадках, витіснили питому лексику із ужитку, зайнявши місце у словниковому складі мови англосаксів і навіть зберіглися, залишившись у вжитку в сучасній англійській мові.

1.4.4 Лінгвокультурні джерела запозичень зі слов'янських мов. У давньогерманських мовах існує реєстр лексем, які були запозичені в різні періоди із слов'янських мов. О. І. Смирницький вважає, що основна маса запозичень із слов'янських мов належить скандинавській і готській мовам, носії яких безпосередньо мали зв'язок зі слов'янами. Потрібно зазначити, що в давньоанглійській мові кількість слов'янських запозичень мінімальна, навіть менше, ніж у інших західногерманських мовах. “[...] Доісторичні слов'яно-германські відносини настільки незрозумілі, що інтерпретація певного лексичного матеріалу нерідко стає дискусійною: в багатьох випадках дуже важко або навіть неможливо виокремити давні слов'яно-германські лексичні елементи від запозичень та установити напрямок останніх, тобто відрізнити слов'янські запозичення в давньогерманських мовах від германських слів, запозичених слов'янськими мовами [...]” [Смирницький: 1998, с. 186–187], тому не виникає потреби у визначенні етапів адаптації даних запозичених лексем.

На думку О. Ю. Чибисової, кількість слов'янських лексем у давньоанглійській мові менше ніж у інших германських мовах, які адаптували реєстр слов'янських слів вже після того, як виникло виокремлення англосаксонських діалектів у давньоанглійській мові. Найбільша кількість русизмів потрапила в скандинавські мови і звідти перейшла до давньоанглійської мови. Першим слов'янським словом, яке ввійшло у мову англійців, є *tapor-x* або *taper-zex*, що поєднало *tapor* – *taper* “сокира” і норвезьке *x* “сокира”. Дане запозичення зустрічається на сторінках літопису 1031 р., однак назва предмету в такому вигляді не проіснувала навіть до середньоанглійського періоду, поступивши місцем германському слову *axe* [Чибисова, с. 172].

Варте уваги, зокрема, англійські слова такі, як: *talk* “розмова, бесіда”; *to talk* “говорити”, “розмовляти”, лексема бере початок від скандинавського кореня *tolk*, яке походить від слов'янського слова *толк* “толковать”, “толковый” [Чибисова, с. 173].

Водночас деякі лексеми були запозичені окремими давньогерманськими мовами із слов'янських мов у відносно пізній час, наприклад, *торгъ* – *torgh*; *sable* – *sabellum*, *zobel* – *соболь*, тобто ці лексичні одиниці відображають ранньосередньовікові торгівельні зв'язки між окремими германськими народами (шведами, німцями) і слов'янами, як правило, хутро виконувало роль товару та грошової одиниці у давні часи [Чибисова, с. 173].

Невідомо донині, з якої слов'янської мови саме проникали дані лексичні одиниці в англійську мову, а також чи проникали вони безпосередньо від слов'ян до англосаксів або за допомогою скандинавських мов. Як правило, в англійській і скандинавських мовах зустрічаються однакові слов'янські запозичення. У зв'язку з цим О. Ю. Чибисова не погоджується із думкою В. Д. Аракіна, що єдиним слов'янським словом, яке потрапило в давньоанглійську мову була лексема *sable* “соболь”, яка адаптувалася тоді в інших мовах також, адже це хутро вивозилося до інших країн [Аракин, с. 104–109; Чибисова, с. 173].

Як було зазначено, слов'янські запозичення становлять незначний реєстр слів у лексичному фонді давньоанглійської мови тому, що історично прямих контактів між даними мовами не було, лексика могла потрапити лише за посередництвом третьої мови, у даному випадку, ймовірно скандинавської. Однак, можливо визначити джерела слов'янських запозичень, як: побутова та торгівельна лексика. Деякі лексеми слов'янського походження зустрічаються і в давніх пам'ятках літератури, що підтверджує факт адаптації даних запозичених лексем у давньоанглійській мові.

1.5 Матриця як когнітивна модель фіксації запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Сучасне мовознавство характеризується різними прийомами та методами дослідження, які із часом змінюються, як результат, одні стають актуальнішими, а інші поступово витісняються, підлаштовуючись під потреби наукових вивчень, зокрема переходячи із різних джерел академічного знання, щоб продуктивно, адекватно та інформативно отримати результати лінгвістичних досліджень [Карасик; Филлмор; Рахилина].

На сьогодні для мовознавства характерною є розробка широкого спектру підходів і напрямів, важливе місце серед них відводиться вивченню культурної специфіки представлення знань у мові, тобто співвідношенню мовних форм і їх ментальних репрезентацій у контексті певної культури. За спостереженнями В. В. Алпатова та М. М. Болдырева, це “[...] потребує розробки адекватних методів і прийомів аналізу, які б відповідали якостям мовних фактів [...]” [Болдырев, Алпатов, с. 5].

Одним із способів ментальних репрезентацій, які можуть бути представлені різними структурами та моделями є **“модель матриці”**.

Перші згадки про матрицю з’явилися ще у Давньому Китаї, їх тоді називали “чарівним квадратом”. Ранній китайський математичний твір “Математика в дев’яти книгах” був написаним до н. е. та багато разів доповненим і переробленим різними співавторами, імена яких залишилися невідомими. Дана праця містить приклади використання матриць для розв’язання системи рівнянь, включаючи таке поняття як “визначник” (“детермінант”) задовго до введення детермінантів матриць японським математиком Такакадзу Секі та німецьким математиком Г. Ф. Лейбніцем, який розпочав вивчати дані системи у 1678 р. [Дернова, с. 69].

Як вважають А. Даан-Дальмедико та Ж. Пейффер, одразу після розвитку теорії детермінантів у кінці XVII ст. Г. Крамер розпочав розробку своєї теорії у XVIII ст., опублікувавши “правило Г. Крамера” у 1754 р. [Даан-

Дальмедико, с. 392–397]. “Метод Г. Крамера” (“правило Г. Крамера”) – це спосіб розв’язання квадратних систем лінійних алгебраїчних рівнянь із ненульовим детермінантом основної матриці [Дернова, с. 69–83].

За даними А. Даан-Дальмедико та Ж. Пейффера, “[...] в основному матриці використовували для вирішення лінійних рівнянь, а дещо пізніше вони стали відомі арабським математикам, приблизно у той період був створений принцип додавання матриць. Поняття “матриця” виникло в XVIII ст. під час дослідження систем лінійних рівнянь [...]” [Даан-Дальмедико, с. 392–394].

Сам термін “*матриця*” був введений Дж. Сильвестром у 1850 р. для позначення прямокутної таблиці чисел, яку він не міг вже називати детермінантом. Як правило, поняття матриці історично було тісно пов’язане саме із ним, довго вживавшись нероздільно, як одне спільне значення, а згодом ці два терміни були науково-аргументовано розділені, розпочавши своє існування незалежно один від одного [Даан-Дальмедико, с. 392–397].

Приблизно у той же період створено “метод К. Гауса”, де поняття “матриця”, яке вже не було похідним від поняття “детермінант”, з’явилося тільки в 1858 р. у праці англійського математика А. Келі, який представив свою визначну працю “Мемуар про теорію матриць”, що стала основною, де матриці репрезентовані абстрактно як особливі об’єкти, хоча вже тоді досить часто використовувалися. Здебільшого, фундаментальні результати в теорії матриць належать К. Веєрштрасу (теорія елементарних часток матриці) [Гантмахер, с. 8], К. Жордану (“Жорданова матриця”) [Гантмахер, с. 153, 154, 189, 190] та Ф. Фробеніусу (“матриця та формула Ф. Фробеніуса”) [Зубер, 46–51].

Саме ці причини наприкінці ХХ ст. зумовили початок створення нового розділу лінійної алгебри “Власні значення та вектори матриць”, даний розділ має прикладне значення. Водночас проблема обчислення власних значень і векторів матриць виникає в багатьох областях математики, механіки, інженерної справи і геології. Весь ряд інженерних задач зводиться

до розгляду систем рівнянь, які мають єдине рішення лише в тому випадку, коли відоме значення вхідного параметра. Сьогодні, у сучасному суспільстві, матричне числення широко застосовується в різних областях математики, економіки, механіки, теоретичної фізики, теоретичної електротехніки, інформатики, зокрема в інших сферах наукового знання тому, що дана модель є зручною та ефективною для фіксації важливих даних [Дернова, с. 69–80].

Відповідно до того, що матриця є моделлю представлення значень, у різних тлумачних словниках поняття “*матриця*” визначається, як: система елементів, представлена у вигляді схеми із m рядків і n стовпців: “таблиця яких-небудь математичних елементів, складена із рядків і стовпців” [Ожегов], “прямокутна таблиця, створена із елементів деякої кількості, яка складається із m рядків і n стовпців” [МЕС: 1988], “прямокутна таблиця, заповнена числами (або іншими об’єктами)” [МИСИЕ: 2007], “a rectangular array of symbols operated on in accordance with some set of prescribed rules” [Greenstein, p. 152] [Болдырев, Алпатов, с. 5].

Дані визначення безперечно стосуються математичних матриць, а для лінгвістичних досліджень цей термін вперше був використаний І. В. Арнольд для вивчення та представлення семантичної структури багатозначного слова [Арнольд]. Г. Ф. Коваленко також акцентує свою увагу, що для лінгвістичних досліджень термін “матриця” використовують для позначення різних груп елементів системного характеру. Дослідник погоджується із думкою М. М. Болдырева, що матриця є “системою взаємопов’язаних когнітивних контекстів” [Болдырев: 2016 (34-39), с. 35] або областей концептуалізації об’єкту [Коваленко, с. 80]. Вона є поєднуваним елементом між мовними знаннями, структурами і немовними знаннями, які відображають характер мови. Безперечно, у лінгвістиці матриці як моделі використовують із когнітивним контекстом, адже мова тісно пов’язана із інтелектом людини.

Поняття “**когнітивної матриці**” було введено Р. В. Ленекерем для опису конфігурації знання, що є основою значення мовної одиниці

[Langacker, p. 147]. Нетермінологічне використання даного слова для означення великої кількості концептуальних областей (domain matrix) належить У. Крофту та Д. А. Крузу [Болдырев, Алпатов, с. 6; Croft].

О. В. Лук'янова доповнює, що “[...] когнітивна матриця може концентрувати семантичні та енциклопедичні знання, а використання матричного підходу допомагає здолати проблему існування меж між семантикою та знаннями про світ [...]” [Лукьянова, с. 161].

На думку М. М. Болдирева, багатоаспектність роду знань дозволяє говорити про особливий, інтегративний формат, який неможливо описати простим набором обов'язкових і факультативних елементів або характеристик. “Це знання матричного формату, яке можливо представити у вигляді когнітивної матриці, тобто системи взаємопов'язаних когнітивних контекстів [...]” [Болдырев: 2016 (34-39), с. 35].

О. В. Лук'янова, слідом за М. М. Болдиревим, під когнітивним контекстом розуміє “[...] когнітивні структури, блоки знань, які стоять за цими знаннями, забезпечуючи їх розуміння [...]” [Лукьянова, с. 161]. Термін “*когнітивний контекст*” володіє більшою кількістю узагальнення, вживаючись із такими термінами, як: “ситуативний контекст” (О. М. Мороховський) [Мороховський], “cognitive domains” (R. W. Langacker) [Langacker], “домени”, “фон” (В. І. Карасик, О. В. Рахиліна) [Карасик, Рахиліна], “категоріальні домени” (І. В. Чекулай) [Чекулай], “ментальні простори” (G. Fauconnier) [Fauconnier], “фрейми” (M. Minsky, C. J. Fillmore) [Minsky, Fillmore] [Лукьянова, с. 161].

М. М. Болдырев використовує дане поняття і належний термін для опису комплексу ієрархічно пов'язаних концептуальних областей, які одночасно асоціюються з тим чи іншим концептом. З іншого боку, М. М. Болдырев як і Р. В. Ленекер вважає, що “[...] матриця доменів (концептуальних областей) використовується як основа для розуміння різних значень (осмислення в різних контекстах) багатозначного слова [...]” [Болдырев, Матричный формат знания, 36–37].

За спостереженнями Р. В. Ленекера, у тому ж значенні використовують термін і поняття матриці для позначення системи концептуальних доменів (областей) У. Крофт і А. Круз, а також В. Іванс і М. Грін [Langacker: 1987]. Поняття “когнітивна матриця” залучається для фіксації особливого, єдиного формату знань – багатоаспектного як системи взаємопов’язаних когнітивних контекстів, що включає опціональний характер і не передбачає їх одночасне ієрархічне асоціювання із тим чи іншим словом або концептом [Болдырев: 2016 (34-39), с. 38].

О. В. Лук’янова спільна у думці із М. М. Болдыревим, що важливою відмінною якістю когнітивної матриці від інших когнітивних структур є її можливість об’єднувати “[...] в одну модель знання про різні аспекти одного явища. Вона звернена до декількох концептуальних областей, жодна з яких не є суворо обов’язковою, хоча для формування матриці необхідне використання хоча б однієї із них [...]” [Лукьянова, с. 161].

Із розвитком когнітивних студій матрицю вже починають розглядати не лише як модель представлення значень, а саме як “когнітивну модель”.

На думку О. С. Федотової, поняття “модель” і “моделювання” почали активно використовуватися у наукових дослідженнях на початку ХХ ст., хоча виникли набагато раніше. Термін “модель” перше зустрічається в роботах математиків кінця ХХ ст. Е. Бельтрами і Ф. Клайна в геометрії, а дещо пізніше в роботах філософів Г. Фреге та Б. Расела про проблеми математичної логіки. У 1944 р. термін “модель” був використаним американським лінгвістом З. Херисом для опису специфіки наукової термінології Е. Сепира. Відомо, що поняття моделі в геометрії та математиці характеризується конкретністю, в той час як в гуманітарних науках воно окреслює абстрактну схему деякого фрагмента чи явища дійсності. Наразі “модель” і “моделювання” стають невід’ємною частиною наукових досліджень, включаючи активного суб’єкта, який виражає риси існуючої реальності або реальності потенціальної, гіпотетичної, тим часом “[...] моделювання широко використовується не лише в точних науках, а зокрема,

в дисциплінах природно-технічного циклу. Крім того, моделювання активно розповсюджене на сферу гуманітарних наук, соціологію, психологію та лінгвістику [...]” [Федотова, с. 199–200].

Під **моделюванням** ми розуміємо *конструювання гіпотетичної моделі процесу із верифікацією цієї моделі за допомогою лексичного матеріалу*. Складність аналізу мовних процесів та явищ може бути обумовлена їх багатоаспектністю, динамічністю, взаємозв’язком і мінливістю. Відтак, досить важко визначити логіку розвитку мовних явищ, тому виникає потреба щодо використання засобів когнітивного моделювання ситуацій. Проблема когнітивного моделювання може формуватися як пошук кореляції між лінгвістичними структурами тексту і структурами представлень автора. О. С. Федотова визначає когнітивне моделювання як “[...] важливий інструмент когнітивної лінгвістики, який вивчає мову в її нероздільному зв’язку з інтелектуальною діяльністю людини [...]” [Федотова, с. 201].

Когнітивне моделювання може бути ефективним засобом засвоєння знання, яке є комплексним процесом, що включає процедури сприйняття знань, його ментальні репрезентації і входження у концептуальну систему індивіда. Когнітивний підхід зорієнтований на те, щоб активізувати інтелектуальні процеси людини і допомогти зафіксувати своє представлення змісту тексту у вигляді формальної моделі [Федотова, с. 201].

Когнітивне моделювання тісно пов’язане із поняттям “*когнітивно-матричний аналіз*”, що є етапом дослідження інтелектуальних особливостей людини із мовними процесами, де головною ціллю когнітивно-матричного аналізу є вивчення багатоаспектних знань матричного формату. Вперше термін був введений М. М. Болдиревим в працях із діалектного знання і вивчення культурної специфіки мови.

Когнітивно-матричний аналіз представляє собою систему дослідницьких прийомів, які включають в себе: виявлення за допомогою концептуального аналізу взаємопов’язаних аспектів єдиного знання інтегративного характеру (інтегративного концепту); створення на цій основі

когнітивної матриці інтегративного концепту (когнітивно-матричне моделювання); опис компонентів матриці як системи когнітивних контекстів або концептуальних областей, які є в основі формування значень мовних одиниць, зокрема засобів мовної актуалізації цих контекстів; виокремлення за допомогою концептуального аналізу основних характеристик об'єкту, які інтерпритуються у межах конкретних когнітивних контекстів; вивчення взаємозв'язків об'єкту з даними контекстами на основі виокремлених характеристик; опис когнітивних механізмів формування певних мовних значень; аналіз мовних механізмів і конкретних засобів актуалізації цих значень на функціональному рівні [Болдырев: 2016 (57-65), с. 57–60].

Розповсюдженим інструментом когнітивного моделювання є *когнітивна карта*. Термін “когнітивна карта” означає графічне представлення причинних зв'язків між поняттями, факторами, показниками, параметрами, взаємодіючими з системою та їх блоками [Авдеева, с. 2–3].

К. П. Єсіпович визначає когнітивне картування як прикладну аналітичну методику вивчення особливостей індивідуального мислення [Єсіпович, с. 254], яка була започаткована в межах когнітивної психології, концентруючи увагу на особливостях організації, динаміці та формуванні знань людини про навколишній світ.

Сам термін “когнітивна карта” виникнув раніше появи когнітології, а саме був представлений у праці американського психолога, представника необихевіоризму Е. Толмена “Когнітивні карти у щурів і людини” [Tolman].

Тобто, когнітивна карта представляє собою схематичний, спрощений опис фрагменту картини світу індивіда, що належить до проблемної ситуації. Вона може бути візуалізована у вигляді безлічі вершин, кожна з яких відповідає одному фактору або елементу картини світу індивіда. Когнітивна карта дозволяє швидко поглибити розуміння проблеми, поліпшити якість і обґрунтованість прийнятих рішень [Єсіпович, с. 256].

Можливо зробити попередні висновки, що поняття “матриця” як модель фіксації даних виникло досить давно і використовувалося у спочатку

математичних джерелах, а згодом почало з'являтися у інших підходах і методах роботи, зокрема у мовознавстві як когнітивна матриця. Важливо зазначити, що у межах лінгвістичних досліджень термін “матриця” може використовуватися у різних значеннях. Зокрема, він може означати: багатоаспектність знань, велику кількість способів мовної репрезентації знань (вербалізації концепту, синонімія), варіативність контекстів вживання (багатофункціональність) та багатозначність мовної одиниці на рівні системи. Як правило, лише у першому випадку можливо говорити про когнітивну матрицю у вищезазначеному сенсі, адже як система взаємопов'язаних когнітивних контекстів або областей концептуалізації об'єкту. Наразі когнітивне моделювання визначено одним із найактуальніших методів дослідження у лінгвістиці, завдячуючи тому, що когнітивні контексти набувають статус самостійних компонентів, де не є характерною ієрархія, відкриваючи доступ до концептуальних областей, поєднуючи компетенцію різних аспектів одного явища у межах від повсякденного до експертного знання.

Висновки до розділу 1

Англійська мова має тривалу історію своєї еволюції: давньоанглійський (англосаксонський) (449–1100 рр.), середньоанглійський (1100–1500 рр.), ранній новоанглійський (1500–1800 рр.) і пізній новоанглійський (1800 р. – донині).

Однією із пам'яток давньоанглійського періоду є епічна поема “Беовульф”, датована 1000 р. н. е., автор якої невідомий. Вивчення широкого поля інформації про цей артефакт зумовило становлення теорії “Беовульфознавства”. У дисертаційному дослідженні визначено етапи становлення теорії “Беовульфознавства”.

Перший науковий етап розпочинається лише на поч. ХХ ст. і умовно називається історико-графічним, коли досліджувалися питання походження

поєми, період її написання та авторство (О. М. Волков, О. І. Смирницький, Фр. Клебер та ін.).

Наступний етап – фольклорно-літературознавчий, започаткований М. Перрі та А. Б. Лордом, де вчені поставили за мету визначити, чи була поема імпровізованою, спрямувавши увагу до самого тексту поеми. Паралельно із цим періодом був наступний етап – релігійний (70-ті рр. ХХ ст.), який продовжив вивчення фольклорно-міфологічних витоків поеми.

На поч. 1990-х рр. ХХ ст. розпочинається новітньо-синкретичний період, який триває і донині. Особливо цікавим і перспективним він є для лінгвістичних досліджень (О. Г. Барміна, О. М. Волков, С. В. Гриневич та ін.), де активізуються проблеми авторства поеми, співвідношення християнських та язичницьких мотивів, взаємовідношення міфу і фольклору тощо.

У ХХІ ст. наукові вивчення артефакту давньої свідомості “Беовульф” продовжуються, важливим є питання аналізу лексики (Jh. Algeo, Al. Vaugh, S. G. Thomason) в англосаксонській поемі.

У давньоанглійській мові збережено чотири основні діалекти: кентський, західно-саксонський, мерсійський і нортумбрійський, які не існували у чистому вигляді, що було природним результатом торгівлі, паломництва, контактів між релігійними спільнотами, політичними та династичними відносинами, які поповнювалися запозиченою лексикою поступово.

Давньоанглійський період (сер. V–сер. XI ст.) – це початок проникнення та подальшої адаптації запозичених лексичних одиниць (Б. О. Ільш), хоча, якщо говорити про активне поповнення давньоанглійської мови, середньоанглійський період (XI–XV ст.) є значно продуктивнішим (Дж. Алгео, Д. М. Вольнова, О. М. Морозова, С. Г. Томасон).

Історичні події давньоанглійського періоду такі, як переселення, християнізація, війни, побутові та торгівельні зв'язки зумовили залучення

нових лексичних одиниць, щоб заповнити мовні лакуни давньоанглійської мови від браку нових термінів і понять.

Найчисленнішими запозиченнями давньоанглійського періоду були латинські слова, їх кількість становила близько 450 слів, які в континентальний період, період поселення та в християнську добу. Основними джерелами латинських запозичень є політична, навчальна, торгівельна, наукова, релігійна, медична та народна сфери.

Стосовно кельтських запозичених лексем, то їх нараховують близько 20 лексичних одиниць. Основними джерелами запозичень були географічні назви. Причиною такої кількості була моральна неготовність англосаксів адаптувати мовні елементи “переможеного” кельтського населення. Скандинавські запозичені лексичні одиниці адаптувалися в мові англосаксів ще із давніх часів, періодами їх проникнення є: етап вікінгів, еміграції та період походів. Основними джерелами запозичень були побутова сфера, релігія, родинні зв’язки, сільськогосподарська, економічна, морська, правова системи та географічні назви.

Останню групу становлять слов’янські запозичення, джерелами яких були побутова та торгівельна сфери. Очевидно, що їх найбільша кількість потрапила в скандинавські мови, а звідти перейшла до давньоанглійської мови.

Відтак, давньоанглійський період можливо визначити як перший етап формування та адаптації запозичень, який стає відправним пунктом входження нової лексики до давньоанглійської мови.

Для того, щоб продемонструвати когнітивні зв’язки та процеси між процесами проникнення та результату адаптації запозичених одиниць давньоанглійської мови із тексту поеми “Беовульф” доречно використати модель матриці.

Поняття “матриця” як модель фіксації даних використовувалося в математичних джерелах знання, а згодом почало з’являтися в інших підходах і методах роботи, зокрема в мовознавстві як когнітивна матриця.

У межах лінгвістичних досліджень термін “матриця” може використовуватися у різних значеннях. Зокрема, він може означати: багатоаспектність знань, велику кількість способів мовної репрезентації знань (вербалізації концепту, синонімія), варіативність контекстів вживання (багатофункціональність) та багатозначність мовної одиниці на рівні системи. Як правило, лише в першому випадку можна говорити про когнітивну матрицю як систему взаємопов’язаних когнітивних контекстів або областей концептуалізації об’єкта.

Наразі когнітивне моделювання, а також картування постають одними із найактуальніших методів дослідження в лінгвістиці, де когнітивні контексти набувають статус самостійних компонентів, відкриваючи доступ до концептуальних областей, поєднуючи знання про різні аспекти одного явища.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ КОГНІТИВНО-МАТРИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ПОЕМІ “БЕОВУЛЬФ”

2.1 Методологічні підходи у вивченні мовних контактів та їх результатів – лексичних запозичень

Сучасна глобалізація, а також тісний контакт мов під час вивчення загальних закономірностей і конкретних проявів їхньої взаємодії сприяють успішній організації процесу спілкування (Д. Б. Гудков, Л. В. Куликова, Н. М. Лебедева, Г. Г. Почепцов, Л. М. Салмина, С. Г. Тер-Мінасова та ін.). В умовах транскультурного комунікативного простору відбувається інтенсифікація діалогу мов і культур (Г. Г. Почепцов, Л. М. Салмина, С. Г. Тер-Мінасова, Н. В. Уфимцева, Н. В. Черняк, Т. О. Храбан) результатом якого є лексичні запозичення.

Як справедливо зазначає Т. О. Храбан, “[...] процеси запозичень відображають, з одного боку, зміни в житті кожного суспільства, а з іншого, – фіксують тенденції розвитку лексичної системи мови [...]” [Храбан, с. 139], а тому не випадково, що проблематика взаємовпливу мов залишається багатоплановою та однією із найпопулярніших і найважливіших тем сучасних лінгвістичних досліджень (У. Вайнрайх, Д. Б. Гудков, Н. М. Лебедева, А. Мартине, В. Ю. Розенцвейг, Л. М. Салмина, Е. Хауген, Л. В. Щерба, Jh. Algeo, S. G. Thomason та ін.).

Оскільки методологія дослідження зорієнтована на вивчення методик аналізу запозичених лексем в англійській мові, то на тлі загальних процесів контактування різних мов окрему увагу приділяємо саме цій мові.

У рамках окресленої проблематики дослідження мовних контактів, які відбувалися в різні часові проміжки, та їх результату – лексичних запозичень, зокрема і в період розвитку давньоанглійської мови (Jh. Algeo, R. Hogg,

О. Jespersen, I. Singh), тоді вчені розпочали пошук причин і факторів, які впливали на ці процеси.

І, хоча давньоанглійська мова тоді була поширена на незначній території, не мавши єдиного літературного стандарту [Смирницький: 1998, с. 22], це не завадило проникненню першої хвилі лексичних запозичень, які, на той період, були необхідними елементами розвитку давньоанглійської мови для відображення суспільно-політичних, культурних та економічних процесів для перехідного періоду її функціонування [Лелека, с. 7].

У науковому просторі лінгвоконтактології першими, хто розпочав вивчати питання мовних контактів, а водночас і процесів інтерференції та білінгвізму, були Г. І. Асколі, І. Бодуен де Куртене, У. Вайнрайх, А. Мартіне, Е. Хауген та ін. [Вайнрайх; Хауген; Мартіне].

Термін “*мовний контакт*” був уперше згаданим А. Мартіне, згодом у широкий науковий ужиток його ввів У. Вайнрайх [Мартіне; Вайнрайх], якого вважають засновником лінгвістичної контактології, спеціального напрямку, що вивчає питання взаємовпливу мов [Вайнрайх, с. 2–27].

Одним із варіантів мовного контактування є *інтерференція* (І. Бодуен де Куртене, У. Вайнрайх, А. Мартіне, Е. Хауген та ін.), умовою виникнення якої є мовний взаємовплив [Вайнрайх, Мартіне, Хауген].

Термін “*мовна інтерференція*” був започаткований представниками Празького лінгвістичного гуртка (І. Вахек, Б. Гавранек, В. Матезіус, Я. Мукаржовський, Б. Трнка, В. Скаличка та ін.), які зверталися до питань мовних союзів, контактів і взаємовпливів мов. У. Вайнрайх, який згодом поглибив дослідження цієї проблеми, під поняттям *інтерференція* розумів “[...] відхилення від норми будь-якої з мов, що простежується у спілкуванні [...] і зумовлює зміни моделей у результаті введення іншомовних елементів у ті сфери мови, що відрізняються вищою структурною організацією, наприклад, у ядро системи фонем, морфологію і синтаксис, у деякі сфери словника [...]” [Вайнрайх, с. 22].

Це визначення лінгвіста стало загальноприйнятим у всіх подальших наукових студіях, присвячених дослідженню проблематики мовних контактів.

Ще одна методологічна проблема у царині мовних контактів пов'язана з процесом двомовності або *білінгвізмом*. Л. В. Щерба свого часу виділяв можливі дві форми двомовності. Перша форма це, коли людина належить до двох протилежних різних мовних груп, використовуючи певну мову для спілкування у кожній із них, мови в цьому разі не можуть вживатися разом, це так звана “чиста” двомовність. Друга форма визначається людьми, які офіційно використовують одну мову, а в побуті – іншу. Таку двомовність Л. В. Щерба називає “змішаною” тому, що відбувається змішування мов [Щерба, с. 314].

Отже, виходячи з цієї диференціації, можемо говорити про те, що чиста двомовність – це білінгвізм, а змішана – інтерференція. Навколо обох процесів і розроблялася методологія аналізу мовних контактів, осмислення принципів якої допоможе визначити як її ефективність, так і перспективи розвитку.

Одним із перших дослідників ХХ ст., кого зацікавило питання мовних контактів, як уже зазначалося, був У. Вайнрайх, він написав монографію під назвою “Мовні контакти”, де було вказано два основні методологічні підходи до вивчення цього соціолінгвістичного явища: 1) **соціологічний**, який, на його думку, пов'язаний із тим, що перенесення лексики із однієї мови в іншу зумовлене культурним оточенням; 2) **структурний**, на основі якого відбувається сприймання мовою нових елементів, що передаються через інші мови, а також зміни як результат, що відбуваються в мові [Вайнрайх, с. 184–186].

Структурний підхід набув подальшої розробки у рамках дескриптивної лінгвістики у роботах празьких фонологів (Б. Гавранек, Р. О. Якобсон) кінця 20-х–поч. 30-х рр., які досліджували проблему інтерференції [Якобсон, с. 197].

Вони погоджувалися із У. Вайнрайхом, який дотримувався ідей структуралізму, в тому, що перенесення лінгвістичних ознак із однієї мови до іншої є процесом загальних мовних змін. Згідно з цим будь-яка мова розглядається як така, що перебуває в експозиції до потенційної інтерференції, вихідної від сусідніх мов. І, оскільки спочатку вчені були зосереджені на вивченні структурних питань мовних контактів, то соціальна сфера не була в той час глибоко осмислена, хоча У. Вайнрайх відзначає, що з кінця ХІХ ст. спроби пояснити причини мовного контактування соціокультурним оточенням теж здійснювалися [Вайнрайх, с. 27, 31, 103, 83–84].

На думку У. Вайнрайха, з часом саме А. Мартіне об'єднав соціологічний і структурний підходи [Мартіне; Вайнрайх, с. 184–186], тому що за його спостереженнями, коли мова поширюється навіть на незаселену задалегідь територію, існує ймовірність, що нове оточення і спосіб життя визначають розвиток мовлення людей даної місцевості, а безпосередньо і мови в цілому. Як правило, поширення мови відбувається за допомогою ситуації двомовності, яка незалежно від того, чи продовжить мова надалі своє існування після мовного протистояння або зникнення однієї з двох, завжди сильно на її впливає [Мартіне]. Цілком правильним виявилось і його припущення про те, що “[...] мова не є випадковим збігом слів і звуків, а є чітко організованим цілим [...]” [Мартіне], а тому “[...] її форму необхідно розуміти як стале, системно-структурне утворення у своїй динаміці [Мартіне, с. 81–93]”.

А. Мартіне припускав, що при контакті мов певна кількість людей у процесі своєї комунікативної діяльності буде змушена використовувати дві мовні системи, а в результаті цього виникне вплив однієї системи на іншу [Мартіне]. Головне, що ці зміни не є можливими без активності мовної спільноти, адже “[...] суспільство не буває однорідним і навряд чи було коли-небудь закритим [Мартіне, с. 81–93]”.

За таких умов дослідник пояснював методологічну необхідність поєднання двох підходів до системного аналізу мовних впливів. Якщо структурний підхід дає змогу проаналізувати мовні зміни з позицій загальної структури мови, то причини цих змін слід аналізувати вже в аспекті соціологічного підходу як можливий вплив іншої мови на ці зміни у структурі контактної мови [Мартине].

Ще один методологічний погляд на вивчення процесу мовних впливів запропонував В. Ю. Розенцвейг, який розрізнив “мікроскопічний підхід” до їх аналізу – синхронне вивчення явищ мовного контакту, і “макроскопічний підхід”, тобто діахронічний аналіз результатів взаємовпливу мов.

Дослідник зазначав, що моделювання процесу змін контактних мов у синхронії і діахронії має спільні риси: перший підхід спрямований на опис процесу інтерференції шляхом аналізу мови двомовних індивідів, включаючи і факти експериментальні, отримані психологічними методами. Другий підхід – процес конвергенції контактних мов перевіряється за допомогою історичних фактів [Розенцвейг].

Безпосередньо для аналізу мовної інтерференції було розроблено відповідну методологію, яка включала методи аналізу різних її видів: фонетичної, граматичної і лексичної.

Фонетична інтерференція пов’язана із перенесенням вимови із однієї мови в іншу. Це звукова субституція, яка дає змогу сприймати мовні одиниці без змін вторинної системи фонем. Стосовно граматичної інтерференції, то вона виникає лише тоді, коли “[...] правила граматичних одиниць, які входять у систему іншої мови, пристосовуються до правил граматики тієї мови” [Вайнрайх, с. 36].

На думку У. Вайнрайха, результатом граматичної інтерференції є ототожнення морфем, синтаксичних конструкцій або граматичних категорій двох мов на основі їх формальної подібності або функціональної схожості [Вайнрайх, с. 74].

Як результат, під час тривалого контактування двох перемагає та граматична модель, яка має інваріантні форми [Вайнрайх, с. 76].

Лексична ж інтерференція зумовлена нестачею питомих слів для позначення явищ буття [Вайнрайх, с. 40]. У. Вайнрайх розробив навіть типологію лексичної інтерференції, де перший тип представлений прямим перенесенням послідовності фонем із однієї мови в іншу без зміни значення слова; другий – розширенням сфери вживання питомого слова за моделлю іншого слова, на основі якого відбувається перенесення значення; третій тип – це зміна плану вираження мовного знака за аналогією з його когнатом (однокоріневим словом) у контактній мові без змін плану змісту.

Стосовно лексичної інтерференції складних слів і словосполучень, то вона зумовлює такі процеси, як: пристосування компонентів складного слова або словосполучення до моделей словотвору або синтаксису мови-реципієнта; відтворення складних слів і словосполучень відбувається також за допомогою питомих еквівалентних слів. Цей вид лексичної інтерференції У. Вайнрайх назвав калькуванням, виокремивши його різновиди (власне кальки, кальки-тлумачення, кальки-утворення) [Вайнрайх, с. 83–89].

Проте, існує й інший підхід до аналізу інтерференції Е. Хаугена, який розділяє дві контактні мови, називаючи їх Р – “primary” (головна) та S – “secondary” (другорядна). Лінгвіст вважає, що переключення кодів у напрямі від Р до S і назад не є інтерференцією, як не є інтерференцією і той матеріал мови Р в мові S, який повністю був у ній засвоєний [Хауген]. Цей погляд більше пов’язаний з результатами мовних контактів та їх адаптації (неадаптації) у мові.

Виходячи з розуміння різних видів інтерференції як факту мовного контактування, постає необхідність дослідження результату взаємовпливів мов у діяхронії, а саме їх лексичного пласту, запозичень, зокрема на матеріалі давньоанглійської мови.

Методологічні засади дослідження запозичень формувалися на основі вищезгаданих уже і *структурного підходу*, методи якого застосовувалися

переважно для аналізу способів адаптації запозичень загалом і лексичних зокрема, і *соціологічного підходу*.

Представники першого підходу застосовували структурні методики аналізу, а саме: дистрибутивний аналіз, компонентний аналіз, трансформаційний аналіз, опозиційний аналіз, аналіз семантичних полів, які, на думку багатьох сучасних дослідників (А. М. Ельдаров, І. Л. Сапранова, О. В. Тимофєєва та ін.), були ефективними та доречними для виявлення трансформацій саме в англійській мові після проникнення до неї нових елементів.

Головне питання після потрапляння запозичень було пов'язане з виявленням того, чи “прижилася” нова лексична одиниця (Н. Г. Богаченко, О. Г. Володіна, А. М. Ельдаров, І. Л. Сапранова) в новому середовищі англійської мови. Перевірка цього завдання здійснювалася за допомогою застосування традиційних методик структурного методу з метою виявлення різних процесів адаптації запозичень в англійській мові.

Дистрибутивний аналіз застосовували для виявлення процесів фонетичної (Н. Г. Богаченко, І. Л. Сапранова), графічної (Н. Г. Богаченко, А. М. Ельдаров, І. Л. Сапранова), граматичної (Н. Г. Богаченко, А. М. Ельдаров, З. Г. Прошина, І. Л. Сапранова, О. В. Тимофєєва), семантичної (Н. Г. Богаченко, А. М. Ельдаров, Г. Ф. Карімова), фонографічної (А. М. Ельдаров, З. Г. Прошина) адаптації, а також для виявлення диференційної характеристики запозичень та їх змін, яких набувають лексичні одиниці після адаптування англійською мовою.

У результаті цих досліджень (Н. Г. Богаченко, З. Г. Прошина, О. В. Тимофєєва та ін.) було зроблено висновок, що не лише запозичення змінюють свою структуру, а й зрештою англійська мова підлягає певним лексичним, семантичним і граматичним трансформаціям [Богаченко; Сапранова; Ельдаров; Прошина; Тимофєєва; Карімова].

Окремою методикою структурного методу був *аналіз семантичних полів*, який також ефективно застосовували для вивчення нової лексики,

зокрема для визначення мінімального значимого елемента – семи. І для цього, як правило, використовували *компонентний аналіз*.

У роботах Н. С. Битко і З. Г. Прошиної за цією методикою було об'єднано запозичення на основі їх понятійної, функціональної та предметної подібності в семантичне поле, яке було трактоване як лінгвокультурологічне поле запозичених лексем в англійській мові. У процесі даного аналізу З. Г. Порошина виявила також національно-культурний компонент семантики китайських, корейських, японських запозичених слів в англійській мові. Таку ж методику використала Т. О. Таганова у своєму дослідженні, виявивши семантичні групи запозичень із німецької, голландської, іспанської, французької мов в англійській мові [Таганова; Прошина; Битко].

Саме аналіз семантичних полів став визначальним для реалізації методики *компонентного аналізу*, за допомогою якого запозичені лексичні одиниці розкладалися на мінімальні значення, семи, для їх подальшої семантичної класифікації і виконання семантичного аналізу. Як результат, дослідники систематизували тематико-семантичні блоки нових слів в англійській мові (Н. С. Битко, Г. Р. Ганієва, Г. Ф. Карімова, Г. Г. Котов, М. М. Міхеєва).

Ця методика виявилася ефективною і для дослідження І. Л. Сапранової щодо вивчення змін семантичної структури моно- і полісемантичних лексем німецького походження в англійській мові. Було проаналізовано зміни сем нової лексики, їх еволюція та словотворчі моделі німецьких запозичень. У результаті було виявлено певну тенденцію до адаптації німецьких запозичень у лексико-семантичній системі англійської мови, що підлягає загальним правилам розвитку даної системи, із нової лексики адаптуються лише ті слова, які позначають життєво необхідні предмети та явища, повністю або частково змінюючись через вплив фонетичних або лексичних особливостей англійської мови.

М. М. Міхеєва також помітила подібні тенденції і для французьких запозичень, припустивши, що у процесі мовних контактів англійська мова

підлягає значним семантичним змінам, а плюрицентричність стає головною характеристикою сучасної англійської мови, яка проявляється в існуванні різних регіональних варіантів лексем, пов'язаних з інтерференцією [Михеева; Прошина; Сапранова].

Для аналізу фонетичної адаптації запозичень в англійській мові дослідники активно застосовували *опозиційний аналіз*, зокрема для виявлення різних варіантів фонетичних змін, коли одна й та сама фонема може реалізовуватися в декількох звуках залежно від свого лексичного оточення. А. М. Ельдаров використав такий аналіз для виявлення змін італіанізмів в англійській мові, зробивши висновок, що ці запозичення є переважно однозначними (87%), а багатозначною виявилася лише невелика частина нової лексики (13%) в англійській мові [Эльдаров].

Трансформаційний аналіз як складову структурного методу апробовано у науковому дослідженні О. В. Тимофєєвої, яка вивчала граматичні трансформації під час перекладу вторинно-предикативних конструкцій, помітивши, що найвищий ступінь інтерференції проявився у тих конструкціях, де латинська і давньоанглійська мови мають подібність. Загалом латинський вплив, у даних випадках, сприяв інтенсивнішому використанню синтаксичних моделей, які були наявні вже в давньоанглійській мові, а також появи нових моделей за аналогією [Тимофєєва].

Попередній і оглядовий аналіз праць, де застосовується комплекс методик структурного методу для аналізу процесів адаптації запозичень в англійській мові, дає підстави говорити про те, що в результаті мовних контактів ці одиниці поповнили словниковий склад англійської мови у сфері наукової термінології, англійської літератури і побуту.

Оскільки під адаптацією розуміють комплексний процес складного пристосування слів до нової мови, а асиміляція стосується більше фонетичних уподібнень одного звуку до іншого [Словник укр. мови онлайн], то в англомовних наукових джерелах (Al. Vaugh, T. Cable, A. Piltz, I. Singh та

ін.) термінологічно і поняттєво обидва процеси різняться між собою, де “adaptation – a process of changing to suit different conditions [...]”, а тим часом “assimilation – the process of becoming a part [...]” [Cambridge dictionary].

Проте маємо сказати, що в більшості наукових праць, присвячених цим процесам, обидва терміни вживають синонімічно (Н. Г. Богаченко, Г. Г. Комаров, А. М. Ельдаров та ін.). На нашу думку, асиміляція стосується все ж таки фонетичного пристосування, тим часом адаптація – граматичного, лексичного та семантичного.

Ці питання У. Вайнрайх відніс до завдань *соціологічного підходу* у вивченні запозичень. Лінгвіст свого часу виокремив три комплекси релевантних факторів, які впливають на обидва процеси лексичних запозичень: екстралінгвістичні (соціолінгвістичні), внутрішні (психолінгвістичні) і власне лінгвістичні [Вайнрайх].

Оскільки кожна мова, зокрема і досліджувана англійська, є соціальним явищем, то її функціонування, як уважає Г. М. Мирсаминова, і з цим варто погодитися, тісно пов’язане з життям суспільства [Мирсаминова, с. 117] на різних стадіях його розвитку.

Протягом історії англійської мови, за словами Г. Г. Комарова, відбулося чимало змін як політичного, так і соціального характеру, що значно вплинули на функціонування та розвиток лексичного фонду англійської мови. Загалом фактори впливали по-різному, кожен із яких мав певні особливості, які відрізняють їх один від одного [Комаров].

Ці чинники Дж. Алгео називає екстралінгвістичними, визначивши їх як параметри позамовної соціальної діяльності, що зумовлюють зміни в мові як глобального, так і часткового характеру [Algeo].

Запозичення теж можна віднести до соціологічних (передовсім соціолінгвістичних) факторів впливу на мовні зміни, завдяки яким відбувається мовний прогрес. А тому, вивчаючи мову не лише із лінгвістичного, а й із соціального підходу, переконуємось у тому, що мова не є закритою системою, вона відкрита для зовнішніх впливів [Берсирова, с. 44].

Під час процесу запозичення нових елементів першочерговими є зовнішні, екстралінгвістичні причини, тоді як внутрішні, лінгвістичні чинники починають впливати дещо пізніше – у процесі адаптації запозичень до нового мовного середовища (В. Р. Богословська).

Очевидно, що мова змінюється та еволюціонує безперервно (С. О. Берсирова, Т. Б. Берсиров), проте вплив із боку суспільства не завжди однаковий або однорідний. Різні соціальні чинники позначаються на нових лексичних елементах, передовсім на їхнє пристосування до мови-реципієнта. Існує два види впливу: 1) *вплив соціальних факторів* на мовні процеси, зумовлені логікою суспільного розвитку, та 2) *свідомий вплив суспільства* на розвиток, функціонування лексичних елементів і їх взаємовплив із іншими мовними елементами [Берсирова, с. 44].

Під впливом суспільства розуміємо, слідом за С. О. Берсировою, свідомий вплив на функціонування та розвиток мови, що проявляється на різних рівнях і формах, зокрема таких: суспільство може сприяти розвитку мови або поступовому виходу слів із ужитку; спільнота може розширювати соціальні функції мови шляхом створення писемності, організації навчання, видання літератури тощо; можливе удосконалення і унормування звукового складу, морфологічної, синтаксичної, стилістичної, лексико-граматичної систем мови; громада має право регулювати процеси взаємодії мов і регулювати іншомовні запозичення тощо [Берсирова, с. 45].

Що ж стосується останнього фактору впливу, то потрібно зважати на те, що існують певні межі, які блокують іншомовні запозичення, сприяючи “захисту” рідної мови. Дослідники на це давно звернули увагу, започаткувавши в теорії мовних контактів таке поняття як “*мовна політика*”.

О. Д. Швейцер визначає цей термін, як: “[...] сукупність заходів, запроваджені державою, суспільством для зміни або збереження функціонального розподілу мов або мовних підсистем щодо введення нових і збереження сталих лінгвістичних норм [...]” [Швейцер, с. 117]. Звісно, для цього були розроблені й відповідні методологічні інструменти.

За спостереженнями О. Д. Швейцера, існують також поняття “мовне планування” і “мовне будівництво”, які безпосередньо пов’язані із “мовною політикою”. Під “мовним плануванням” він розуміє те, що стосується свідомого і цілеспрямованого впливу на мову. Тобто “мовне будівництво” є одним із елементів “мовної політики”, а тому поняття “мовне будівництво” і “мовна політика” відносяться один до одного як частина до цілого.

Безпосередні функції “мовної політики”, за спостереженнями С. О. Берсироваї, Т. Б. Берсирова та ін., пов’язані із функціональною стороною мови. “Мовна політика” становить цілеспрямований процес, який досліджує мовну динаміку за допомогою конкретних, переважно експериментальних методів, серед яких *соціолінгвістичний експеримент*, який передбачає вивчення завдань “мовної політики” та аналіз реалізації “мовної політики”. Переконані, що серед цих завдань *соціолінгвістичного експерименту* є місце аналізу адаптації або неадаптації запозичень, адже держава також регулює процес входження нових елементів до мови [Берсирова, с. 47].

З іншого боку, мають бути створені умови, що, навпаки, сприяють процесам адаптації запозичень. Ю. М. Кочурова, керуючись своїми науковими спостереженнями, говорить, що до соціолінгвістичного аналізу слід включити виявлення таких чинників, як: “[...] наявність контакту культури і суспільства (мовний контакт); певний рівень двомовності (білінгвізм); кількісний зв’язок контактних спільнот; інтенсивність і тривалість контактів; ступінь володіння білінгвами двома мовами; функціональне значення обох мов у житті двомовного суспільства, статус і престиж контактних мов і культур; оцінка і зв’язок з бі-мультилінгвізмом, включаючи інтерференцію, яка супроводжує це явище [...]” [Кочурова, с. 148].

Аналіз названих факторів дозволяє прогнозувати масштаби інтерференції та запозичень. С. Г. Томасон розробив для цього шкалу аналізу запозичених лексем у своїй праці “Мовний контакт” [Thomason], за якою

було визначено: 1) **нерегулярні контакти**, результатом яких є поодинокі лексичні запозичення, в основному іменники, рідше дієслова, прикметники або прислівники [Thomason, p. 70]; 2) **більш регулярні контакти** – двомовні індивіди досить добре знають мову-джерело, але складають меншість серед носіїв мови-реципієнта. Лексичні запозичення тоді включають як службові слова (сполучники, прислівникові частки), так і повнозначні [Thomason, p. 70]. Під час більш регулярних контактів підвищується кількість двомовних індивідів, а соціальні фактори сприяють запозиченням; 3) **інтенсивні контакти**, які характеризуються високим відсотком двомовних індивідів серед носіїв мови-реципієнта, де соціальні фактори досить сприятливо впливають на запозичення, призводять до великої кількості запозичень у всіх сферах лексики; має місце також структурне запозичення, що зумовлює вагомі типологічні зміни у мові-реципієнті. З'являються або зникають цілі фонетичні категорії; зміни впливають на перетрубації флективної морфології [Thomason, p. 70].

Потрібно зазначити, що в умовах диглосії це може призводити до мовної “смерті”, а в умовах білінгвізму – до мовної конвергенції і появи піджинів (спрощена мова як засіб спілкування між двома або більше етнічними групами) або креольських мов [Тимофеева, с. 33].

Свідомий вплив суспільства також тісно пов'язаний із впливом соціальних факторів, з-поміж яких: торгівельно-економічні, політичні, культурні, релігійні, побутові, що регулюють процеси асиміляції та адаптації запозичень. Також існує територіальний факт впливу, тобто сусіднє розташування країн. Наприклад, англосакси та скандинави до початку скандинавських набігів мирно співіснували, в результаті чого в англійську мову проникали нові слова [Мирсаминова, с. 121].

Ж. М. Сарангаєва також погоджується з тим, що запозичення лексичних елементів із однієї мови в іншу – явище дуже давнє і відоме мовам доісторичного світу. Вона припускає, що “[...] для запозичених слів у новій

для них мові важливе значення має те, з якими лексемами вони в цю мову потрапили [...]” [Сарангаева, с. 23].

Стосовно англійської мови, то Д. М. Вольнова припускає, що її словниковий склад постійно змінювався упродовж всієї історії. “Однією з проблем запозичень, що прийшли в англійську мову, є їхня кількість, що є досить великою порівняно з іншими мовами [...]” і які складають більше п’ятдесяти відсотків усієї лексики, а решта в ній – це питомі англійські слова і вирази [Вольнова].

Окрім історичних факторів потужним був та є вплив науки та техніки, коли запозичення потрапляють в англійську мову у вигляді наукових і технічних термінів (Г. Г. Комаров, Г. М. Мирсаминова), передовсім, починаючи з давнього періоду її розвитку.

Усе це дає підстави припустити, що причини контактної зумовлених змін наявні не лише у структурі взаємопов’язаних мов, а й поза її межами. Здебільшого, один і той самий мовний матеріал у різних мовах набуває протилежних трансформацій, що пов’язано із багатьма нелінгвістичними чинниками [Кочурова, с. 148].

Для того, щоб зрозуміти, чому одні запозичення повністю адаптуються, а інші зникають із ужитку, слід визначити *методи*, які допоможуть спершу проаналізувати способи їх пристосування до нової мови, і, як наслідок, згодом їх адаптації або неадаптації.

Свого часу дуже успішно дослідники застосовували елементи *порівняльно-історичного методу* для реконструювання історичних чинників, що зумовили процес входження запозичень до нової мови через наявність лексичних лакун. Зокрема В. О. Тимофеева спрямувала цей метод на аналіз тих екстралінгвістичних факторів, які впливали на адаптацію нових слів у давньоанглійській мові. Дослідниця вважає, що мовна інтерференція та білінгвізм, зумовлені писемністю і релігією, спрямували давньоанглійську мову до адаптації латинських слів через відсутність своїх власних термінів і понять, які були необхідними у той період часу. Хоча англосакси чинили

опір новій лексиці, вони були змушені адаптувати нові слова для того, щоб заповнити лексичні лакуни, які виникли під час мовленнєвих контактів [Тимофеева].

За допомогою цього методу, а також зіставно-типологічного та методу лінгвогеографії І. Л. Сапранова визначала, що ступінь адаптації залежить від різних причин, зокрема й генетичної спорідненості мов, їх типологічної схожості, частоти вживання запозиченої одиниці, тривалості її використання, ступеня інтенсивності асимілятивного впливу мови-реципієнта. Головною умовою, на її думку, має бути білінгвізм, де іноземне слово спочатку використовується у двомовному середовищі, а потім розповсюджується у широкі кола мовної сфери [Сапранова].

Окрім того, як уже неодноразово було згадано, дослідники активно застосовували *методику структурного методу* (В. Р. Богословська, Г. Г. Котов, Л. К. Ланцова, Т. О. Таганова та ін.) для пояснення особливостей запозичень на певному етапі розвитку мов. Наприклад, Т. О. Таганова, аналізуючи чинники впливу на американський варіант англійської мови, визначила, що процес запозичення відбувається у двох випадках: 1) під час проникнення до культури-реципієнта нового поняття, а також 2) при входженні до культури-реципієнта нового концепту. Здебільшого, причини мовного запозичення зумовлені відсутністю в новій культурі поняття, а й відтак, певного концепту [Таганова].

Дуже ефективною у цьому плані є така методика структурного методу, як *компонентний аналіз*, за допомогою якої, розклавши слова на семи, можна визначити, до якої групи запозичень належить нове слово: побутової, релігійної, політичної, обрядової лексики тощо (Н. С. Битко, Л. К. Ланцова, З. Г. Прошина, Т. О. Таганова та ін.).

Це дало їм підстави визначити соціальні чинники, які сприяли входженню запозиченої лексичної одиниці до мови-реципієнта на різних етапах розвитку англійської мови, тобто показати сфери життя, де не бракувало нових понять або термінів.

О. Ю. Красникова та В. Р. Богословська використовували *компонентний аналіз* разом із *семантичним* для того, щоб простежити сфери розширення значення нових слів і “неологізацію” лексичних одиниць, які вийшли свого часу з ужитку, а також загалом визначити екстралінгвістичні чинники, які зумовили виникнення таких лінгвістичних процесів [Красникова; Богословская].

Досліджуючи німецькі запозичення в англійській мові, І. Л. Сапранова виявила тенденцію до розширення смислової їх структури, тобто деякі запозичені слова на сучасному етапі розвитку англійської мови вже вживаються в переносному значенні, проте колись були запозичені для інших цілей і використовувалися у своєму прямому значенні [Сапранова].

Також для визначення соціальних факторів впливу на нові лексичні елементи та їх подальшу адаптацію (неадаптацію) отримано нову мовознавчу методику – *психолінгвістичний аналіз* (М. П. Кочерган), за допомогою якої можна виявити процеси підсвідомого сприйняття (несприйняття) нових слів суспільством. Ці підсвідомі (когнітивні) процеси дають змогу пояснити, чому одні елементи, потрапляючи до мови, ефективно приживаються і функціонують, а інші зникають назавжди (О. Ю. Красникова).

Підсумовуючи, зазначимо, що сучасна глобалізація та постійні мовні контакти, варіантами яких є білінгвізм та інтерференція, актуалізують появу запозичень у різних мовах і зокрема в англійській. Запозичення в мови потрапляли на різних історичних етапах їхнього розвитку. Щодо англійської мови, то це питання залишається дискусійними і неоднозначним у плані запозичень у давньоанглійській період. Проте, спостереження показують, що хоча давньоанглійська мова була поширена на незначній території та не мала єдиного літературного стандарту, це не перешкоджало проникненню нових слів до лексичного складу мови, який не був сталим і постійно змінювався упродовж своєї історії. Для аналізу цих процесів було розроблено два підходи, соціологічний і структурний. Представники структурного підходу вивчали трансформації лексем під час процесу їх адаптації у мові,

використовувавши структурні методики (дистрибутивний аналіз, компонентний аналіз, трансформаційний аналіз, опозиційний аналіз, аналіз семантичних полів), а соціологічний підхід сприяв виявленню двох основних факторів впливу на процеси адаптації лексичних запозичень загалом та в англійській мові зокрема. Спершу це соціальні фактори впливу безпосередньо на мовне контактування (завоювання, війни, торгівля, релігія та ін.), а потім уже суспільні фактори, які визначають подальші умови адаптації (неадаптації) запозичень (“мовна політика”).

2.2 Кількісно-статистичні методи дослідження запозичень в англійській мові

Динаміка мовних процесів наразі демонструє тенденцію до все більшої активності (Ж. Багана, Л. М. Васильєв, С. С. Верховін, В. І. Карасик, О. І. Колеснікова, Б. В. Сухотін, К. Johnson та ін.). З огляду на такі напрями, у сучасних мовознавчих студіях дослідники розпочали розробку нових методів для об'єктивного виявлення характеру цієї динаміки, звертаючись до методик аналізу точних наук, зокрема математики і статистики [Макарова, с. 1; Богаченко, с. 12].

Про необхідність такого мовознавчого спрямування, зорієнтованого на математизацію, говорили ще І. О. Бодуен де Куртене і Ф. де Соссюр [Бодуэн де Куртэне]. Одними із перших учених, за словами В. А. Звегинцева, які ще у ХІХ–поч. ХХ ст. почали використовувати математичні (кількісні) методи для лінгвістичного опису, були В. Я. Будняковський, Е. Форстеман, Д. Юл та ін., які розглядали придатність мовного матеріалу для розробки квантитативних методів або для формулювання статистичних теорем, хоча і не звертали увагу на те, чи є цей інтерес цікавим і потрібним для лінгвістів [Звегинцев, с. 115].

Серед пізніших праць у цій сфері потрібно відзначити роботи німецького вченого Дж. Ципфа [Zipf: 1935], який аналізував зв'язок між

рангом і частотою вживання слова, американців У. Уївера та К. Шенона [Shannon: 1949], які почали використовувати інструментарій і методи теорії інформації для лінгвістичного опису. Але найбільший внесок у розвиток математичної лінгвістики належить Р. Г. Піотровському, він сформулював закон (“закон Піотровського”), який став методом аналізу процесу сприйняття іншомовних лексичних одиниць у мовах, тобто запозичень [Пиотровский].

К. Джонс зазначає, що загальною *метою* використання квантитативних методів є підрахунок мовних явищ. Тоді, як під квантитативними методами ми розуміємо кількісні та статистичні прийоми, а саме коли кількісні методи за основу беруть статистику, тоді їх лише називають статистичними [Thomason].

Погоджуємося із спостереженнями З. І. Комарової, що використання математичних методів у мовознавстві регулюються двома науками, математичною лінгвістикою і лінгвостатистикою, які досить умовно об’єднують назвою *квантитативна лінгвістика* [Комарова].

Для розуміння процесів роботи цих наукових сфер, потрібно визначити їх поняттєвий апарат. Під **математичною лінгвістикою** ми розуміємо математичну дисципліну, предметом якої є розробка формального апарату опису побудови природних і синтетичних мов. Дана наукова сфера виникла у 1950 рр., а одним із основних стимулів її появи стала потреба мовознавства в уточненні її основних понять. Методи математичної лінгвістики мають багато спільного із методами математичної логіки, математичної дисципліни, яка спрямована на вивчення побудови математичних суджень, особливо, таких розділів, як: теорія алгоритмів, теорія автоматів тощо [Верхозин, с. 147].

Розділ математичної лінгвістики, який використовує ймовірностатистичний метод, отримав назву **лінгвостатистика**, він вивчає частоту (частоту використання) мовних одиниць (звуків, морфем, слів та ін.) у мові або тексті. Точність результатів такого аналізу залежить від багатьох причин

підбору тексту, зокрема від їх кількості і жанрової диференціації, а також від об'єму вибірки, методів статистичної вибірки мовних одиниць та ін.. Як зазначає Л. М. Васильєв, “[...] суворе дотримання методик надає досить надійні результати. При більш-менш великій вибірці частотні слова складають близько 80%, до того ж подальше збільшення її об'єму не змінює того проценту [...]” [Васильєв, с. 63–64].

А. В. Кащева вважає, що висновки, “[...] отримані у результаті статистичних досліджень, можуть мати не лише описовий характер, але й впливати на теорії функціонування і розвитку мовної системи. А саме, кінцевою метою квантитативної лінгвістики є формування законів, за якими мова функціонує за допомогою математичного апарату [...]” [Кащева, с. 157].

Як результат, на тлі поширених і ефективних методик структурного методу, дослідники починають потребувати залучення кількісних прийомів з метою виконання різних завдань для аналізу запозичень. Безперечно, наразі важко знайти лінгвістичні дослідження, де відсутні елементарні підрахунки, які дають змогу отримати достовірні, точні висновки та зробити дослідження об'єктивним.

Відзначаючи ефективність якісних методів для посилення об'єктивності в опрацюванні мовних даних, Б. М. Головін пропонує застосовувати **методики кількісних підрахунків**, оскільки саме вони допомагають виявити внутрішню залежність між якісними й кількісними характеристиками мовної структури [Головін, с. 11–14]. Проте не варто підміняти якісний аналіз кількісним, а слід застосовувати їх комплексно.

Відмінною рисою кількісного (квантитативного) аналізу є те, що збір даних відбувається ще до початку процедури самого дослідження і наукова гіпотеза заздалегідь сформована дослідником. Тоді, як всі отримані кількісні показники репрезентуються у вигляді матриці, яка згодом вивчається за допомогою методів статистики. Надалі результати статистичних досліджень підлягають аналізу отриманих результатів за допомогою якісного аналізу [Кащева, с. 156].

М. П. Кочерган пояснює, що математичні (квантитативні) методи розділяють на кількісні і статистичні. *Кількісні методи* зводяться до простого підрахунку частоти вживання мовних одиниць, а *статистичні методи* використовують різні формули, закони (наприклад, теорія ймовірностей) для виявлення правил розподілу мовних одиниць у мовленні, для визначення зв'язків між мовними елементами, для встановлення тенденцій у розвитку та функціонуванні мови, залежності між якісними й кількісними характеристиками мови [Кочерган, с. 395].

Для ефективного використання квантитативних методів необхідно визначити їх *головні характеристики* і зрозуміти специфіку вживання у науковому дослідженні, а саме:

- використання числових даних (матриці значень, математичних формул, які є основою статистичних процедур);
- застосування стандартизованих процедур обробки даних (статистики);
- виокремлення змінних або категорій досліджуваних характеристик об'єкта до стадії дослідження;
- вживання показників для визначення змінних, практичне ігнорування індивідуальних показників із останнім значенням;
- узагальнення на стадії аналізу і виявлення універсальних закономірностей [Кащева, с. 156].

За допомогою характеристик квантитативних методів стає очевидним, що використання кількісних підрахунків (методик) застосовується разом із статистичними прийомами.

А. В. Кащева зазначає, що “[...] здебільшого, методи статистичної лінгвістики використовуються для різних мовних систем: орфографічної, фонетичної, граматичної і лексичної. Остання з яких є найуживанішою щодо вивчення якісного складу словника і отримання інформації про кількість або коректність вживання слів [...]” [Кащева, с. 157].

Постає необхідність зазначити тенденції щодо кількісних обчислень (А. Т. Опря) нових слів у англійській мові. Кількісні підрахунки використовуються для аналізу кожного запозичення, окреслені специфікою дослідження (частота використання лексичних одиниць, їх розподіл у тексті, зв'язок із іншими словами тощо). Тобто, для конкретизації наукових вивчень підраховується кожна запозичена лексична одиниця та визначається їх загальна кількість, яка потрапила до англійської мови, щоб простежити динаміку процесів адаптації нових лексем на певному етапі розвитку мови.

Кількісні параметри входження нових слів до мови дають підстави аргументовано визначити лінгвістичну сферу нової лексики, періоди, які мають найбільшу кількість запозичень, чинники, що сприяють даному соціолінгвістичному явищу, показники та тенденції розвитку мови (Г. Ф. Карімова).

За допомогою кількісних методик можливо визначити чисельність запозичень, які адаптуються або зникають із ужитку назавжди. Як вже зазначалося, англійська мова у будь-який період свого розвитку, навіть у давньоанглійській, коли словниковий склад був відносно незначним, адаптувала нові слова, які були лексично необхідні, тобто у мові були лакуни, які потребували свого заповнення (А. М. Ельдаров).

Така методика є доречною і ефективною у поєднанні саме із статистичними методами, які дають змогу отримати кінцевий результат у вигляді узагальненої кількісної характеристики як показника наукового дослідження.

Крім того, англійська мова має значний словниковий склад і адаптує лише ті слова, які є уживаними і відображають когнітивні аспекти мови (R. W. Langacker), тоді як кількісно можливо підрахувати лексичні одиниці, які потрапили до словникового фонду і визначити показники тих слів, які залишилися (адаптувалися), використавши наряду із кількісною методикою статистичну, увага якої звернена на “[...] одиниці мовного рівня, які мають

сталі для певного періоду кількісні показники їх використання [...]” [Кочерган, с. 395–396].

Тобто, умовно *першим етапом* вивчення є наукова гіпотеза щодо квантитативних показників у дослідженні із запозиченнями в англійській мові, *другим* – є методика кількісних підрахунків, а *останнім етапом*, фінальним, є статистичні показники наукового дослідження, що підтверджують або спростовують гіпотезу, яка була висунута на початку дослідження нових лексем.

Прикладом вдалого використання традиційних методів і квантитативних методик є робота Н. Г. Богаченко, яка апробувала кількісну характеристику нових слів із китайської, японської та корейської мов за періодами їх адаптації. Тобто, була підрахована загальна кількість запозичень із кожної мови, яка потрапила до англійської мови та адаптувалася, потім отримано статистичні показники процесу вдалого пристосування цих лексичних одиниць [Богаченко].

Аналогічну методику запровадила М. М. Міхеєва для кількісного аналізу французьких запозичень в англійській мові, вона була зацікавлена у загальній кількості французьких слів, тобто їх статистиці [Михеєва]. Г. Ф. Карімова долучилася до вивчення лексичних одиниць російськомовного соціуму, тобто залучала до дослідження загальнослов'янські слова і запозичення, які адаптувалися в англійській мові за допомогою російської мови як мови-посередника [Карімова]. До того ж, вона простежила процес адаптації нових слів, підтверджуючи свою наукову гіпотезу статистичними показниками як кінцевий результат дослідження.

Методику кількісних підрахунків і статистичних показників застосовували Н. С. Битко, В. Р. Богословська, А. М. Ельдаров, З. Г. Прошина, І. Л. Сапранова та багато ін..

Тобто, очевидно, що наявна тенденція використання математичних методів із традиційними лінгвістичними для виявлення динаміки адаптації запозичень англійської мови у різний період її розвитку.

Математичні методи почали використовуватися ще у XIX–поч. XX ст.. Вони є досить ефективними прийомами, які дозволяють наряду із традиційними методами мовознавства отримати об'єктивні результати дослідження із точними показниками. Математичні методи умовно називають квантитативними і розділяють на кількісні та статистичні, перші з яких допомагають підраховувати слова, використовуючи математичні прийоми та різні формули, а статистичні є кінцевою метою дослідження, вони відображають узагальнений показник лексичних одиниць. Ці методи регулюються двома науками (математичною лінгвістикою та лінгвостатистикою), дозволяючи розширити і модифікувати наукову картину всієї мовної системи. Кількісно-статистичні методи ефективно впливають на лінгвістику, дозволяючи простежити динаміку асиміляції та адаптації запозичень в англійській мові. Тобто, дані методики демонструють загальну кількість нових слів, надаючи статистичні показники, що підтверджують або спростовують наукову гіпотезу.

2.3 Статистичні та комп'ютерні методи вибірок запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Давньоанглійська поема “Беовульф” є, безперечно, однією із найцінніших зразків давньої культури і писемності, яка, за даними А. Я. Гуревича, містить у собі неосяжну кількість інформації із багатьох наукових сфер, цим самим зумовлюючи постійний, незгасаючий інтерес дослідників [Гуревич].

О. Г. Барміна зазначає, що традиція вивчення даної поеми започаткована у кінці XIX ст., а наукові студії, які вивчають доісторичні рукописи, завжди високо оцінюють зусилля Дж. Толкіна, який, як вже зазначалося, зробив два переклада із манускрипту в 1786 і 1787 рр.. Вважається, що продовжила вивчення цієї поеми британська спілка вчених, а із поч. XIX ст. інтерес германістів до поеми “Беовульф” не згасає.

Безсумнівно, важливою є поява довідкової бібліографії у 1980 р., яка нараховує 1150 статей і монографій (з 1745–1980 рр.) із різних проблемних лінгво-культурологічних досліджень англосаксонської поеми. О. Г. Барміна статистично зауважує, що щорічні бібліографічні довідки з 1980 р. і донині нараховують від 40 до 70 публікацій лінгвістів і істориків із різноманітним ступенем глибини наукового матеріалу, що безпосередньо стосується проблематики “Беовульфа” [Барміна, с. 9–10].

На даному етапі у мовознавстві інтерес науковців зумовлений структурним підходом, а саме системою мови та її функціонуванням. Важливою частиною якого є словниковий фонд мови, який розвивається за допомогою запозичень. Давньоанглійська поема “Беовульф” є прикладом функціонування запозичених елементів, адже, вона є єдиним джерелом інформації, де можливо побачити перші запозичені лексичні елементи, які розпочали сам етап адаптації у давньоанглійській мові, а головне, що поема зберіглася як артефакт давньої свідомості до наших днів і безцінним скарбом для науки.

Для визначення запозичених лексичних одиниць у тексті даної поеми потрібно виокремити методи, які допоможуть у цьому пошуку. Безперечно, саме комплексний підхід є необхідним для виконання даних задач.

Для того, щоб виокремити запозичені лексеми у давньоанглійській поемі “Беовульф” потрібно зазначити, що латинські, скандинавські, кельтські і слов’янські слова мають також спеціальні афіксальні способи творення, за допомогою яких можливо їх отримати із тексту поеми, а також у той період часу були адаптовані лексичні одиниці, які наразі офіційно встановлено як запозичення давньоанглійської мови.

Отже, для нашого наукового дослідження стає потрібним використання вибірки.

2.3.1 Статистичні методи вибірок. Для вивчення необхідної сукупності інформації потрібно її охарактеризувати певними ознаками. Для

цього використовують основні вимоги до вибірки, якими є **репрезентативність** та **однорідність** [Бук, с. 5]. Загальна чисельність одиниць, із яких здійснюється відбір, називається **генеральною сукупністю**. Всі її характеристики мають назву генеральних (середня, частка, дисперсія тощо). Сукупність одиниць, відібраних на основі науково розроблених принципів, називається *вибірковою сукупністю*. Всі характеристики вибірки (відповідні узагальнюючі показники) називають вибірковими (середня, частка, дисперсія та ін.). А. Т. Опря під терміном “*вибірка*” розуміє групу об’єктів, які відрізняються трьома особливостями: а) частина генеральної сукупності; б) частина генеральної сукупності, відібрана у випадковому порядку певним чином; в) частка генеральної сукупності, яка досліджується для характеристики всієї генеральної сукупності.

Завдання вибірки, за даними А. Т. Опрі, є отримання вірного уявлення про характер генеральної сукупності, оцінка значення її параметрів [Опря, с. 259].

Щоб бути *репрезентативною*, вибірка має рівномірно розподілятися по генеральній сукупності та мати достатньо великий обсяг, якого вистачає для правильних висновків про генеральну сукупність [Бук, с. 5–48].

Існує два типи **однорідності** вибірки: лінгвістична та статистична.

У межах лінгвістичної однорідності вибірки виділяють: **хронологічну** (тексти вибірки повинні мати хронологічні межі); **жанрову** (тексти вибірки повинні бути жанрово обмежені) і **тематичну** (тексти повинні бути тематично обмежені).

Статистично однорідною вважають вибірку, де досліджувані одиниці мають статистичну поведінку, яка суттєво між собою не відрізняється. Якщо середня частота явища (літери, морфеми, слова, довжини слова, довжини речення тощо) в одній вибірці суттєво не відрізняється від його частоти в інших вибірках, то ці вибірки статистично однорідні стосовно цього явища.

С. Н. Бук виділяє такі **різновиди вибірок** за способом організації:

– **механічна** – організована з урахуванням рівномірності розподілу досліджуваної одиниці по генеральній сукупності. Всі тексти генеральної сукупності перенумеровують, а потім, наприклад, із якогось тексту вибирають відрізок необхідної довжини;

– **випадкова** – розроблена шляхом випадкового вибору текстів із генеральної сукупності. Основою такої вибірки є гіпотеза про велику кількість навздогад відібраних одиниць із генеральної сукупності, що повинна адекватно її представляти. Кожна одиниця тексту, сторінка чи розділ генеральної сукупності мають однаковий шанс потрапити до вибірки. Здебільшого, випадкова вибірка ґрунтується на таблиці випадкових чисел;

– **зональна (типова)** – організована на основі лінгвістично однорідної сукупності текстів, зони (проза, поезія та драма в художній літературі; твори одного автора або конкретний твір; сукупність слів певної морфемної структури). Вибірка може бути **структурною**, тобто складатися із менших частин, які називають підвибірками та **неструктурною**, тобто **суцільною** [Бук, с. 5–48].

Доцільною для даного дослідження є використання зональної вибірки (текст конкретної поеми “Беовульф”) за способом організації, а у межах лінгвістичної однорідності буде залучено *хронологічну* (давньоанглійський період), *жанрову* (англосаксонський епос) і *тематичну вибірки* (героїчна поема), де за допомогою сталих запозичень і певних афіксальних ознак запозичених лексем, включаючи метод комп’ютерної програми буде отримано лексеми іноземного походження. Адже, як відомо, лінгвістичні методи у поєднанні із методами комп’ютерної лінгвістики дають найточніші та найоб’єктивніші результати дослідження (Б. М. Головин).

Загальновідомо серед наукових студій (див. 1.4.1), що **латинські запозичення** є найрозповсюдженішими у давньоанглійській мові, їх кількість найбільша серед усіх видів запозичень [Freeborn, p. 32–33].

До числа *ранніх запозичень* латинського походження відносять суфікс давньоанглійської мови *-ere* із латинської *-ārius*. У подальшому цей суфікс

став одним із найпродуктивніших в англійській мові (-er). Латинський вплив виражався також у калькуванні латинських слів і словосполучень: *Mōnan-dæz* – *Māna-tag* “день місяця” – лат. *Lunae dies* “понеділок” (сучасна англ. *Monday*). Виникнення західногерманських назв днів тижня належить, ймовірно, до III–IV ст. [Смирницький: 2008, с. 185].

Інші словотворчі елементи мають ознаки у будові слова: *ate-*, *-ere-*, *ute-*, *ant-*, *-ent*, *-arius-*, *-bb-*, *-cc-*, *-ft-*, *-ss-*, *dis-*, *-al*, *-ence*, *-ancy*, *-ency*, *-arian*, *-iana*, *-ant*, *-ent*, *bi-*, *circum-*, *inter-*, *intra-*, *meta-*, *multi-*, *pre-*, *pro-*, *ex-*, *sub-*, *semi-*, *peri-*, *en-* (*in-*), *ex-*, *-ation* [Бруннер, с. 170; Янутик, с. 179–180].

Існує і повне засвоєння латинізмів, яке наявне в реєстрі лексем: *gemartyrian*, *sealmian*, *culpian*, *fersian*, *crispian*. Можна констатувати, що всі ці слова були адаптовані англійською мовою та брали активну участь в її подальшому розвитку. Про повну адаптацію запозичення можна говорити, якщо “питомі” англійські суфікси *-dōm*, *-hād*, *-ung* пристосовуються до запозичених лексем.

Відомо, що нові слова були пов’язані з поняттями, які не знали раніше германці. Крім сільського господарства, слід пам’ятати, що в державі була війна і цей досвід зумовив появу нових лексем: *camp* “битва”, *weall* “стіна”, *pytt* “яма”, *straet* “дорога, вулиця”, *miltestre* “куртизанка” тощо [Cable, p. 72–73].

Друга група – **кельтські запозичення**. Вони не багаточисленні, В. П. Секирін пояснює дане явище змішуванням мов, де під час поєднання мов не іноземна мова, а мова корінного населення стає змішаною під впливом іноземної мови, саме тому кельтські слова, які потрапили до давньоанглійської можливо перерахувати [Секирін, с. 7].

До числа даних запозичень належать: *rice*, *risein*, *bishoprick*, *ambeht*, *embassy*, *wales*, *weish*, *wahl*, *wah*, *wealn*, *woelsh*, *weal*, *Cumberland*, *Win (chester)*, *Ciren (cestar)*, *Exeter*, *Gloucester*, *Lich (field)*, *Salis (bury)*, *Ikley*, *Thames*, *avon*, *iska*, *esk*, *usk*, *cumb*, *torn*, *carr*, *dun*, *strath*, *tre*, *lin*, *bannock*, *brat*,

bin, brock, cart, cradle, crocca, dunn, gafeloc, dale, luh, sloh, torr та ін. [Секирин, с. 6–9].

Стосовно реєстру кельтських запозичень, не існує загальноприйнятого єдиного варіанта слів, тому є деякі розбіжності, що говорить про неглибоку розробку даного питання і неможливість точної її перевірки [Vaugh, p. 67]. Тому ми будемо брати за основу кельтських запозичень монографію В. П. Секиріна, який склав найповніший реєстр адаптованих лексем давньоанглійської мови. Він вважає, що існують також випадки, коли розповсюджені кельтські слова були запозичені латинською мовою, а вже потім звідти проникли до англійської. До цього числа можливо віднести такі слова, як: *budget, car, career, cargo, carry, carpenter, league, valet, vassal* тощо.

На думку В. П. Секиріна, у зарубіжних працях наявна тенденція незначного використання кельтських слів. Адже, “[...] більшість кельтських запозичень не стали невід’ємною частиною англійської лексики, вони не були нею засвоєні і зберігли свій чужерідний екзотичний характер, а велика частина підлягала архаїзації, випавши із англійської мови назавжди [...]” [Секирин, с. 9].

Скандинавські запозичення віднесемо до третього реєстру слів, де одними з критеріїв віднесення слова до числа запозичень зі скандинавських діалектів є:

- наявність звукосполучення *[sk]*, наприклад, *sky, skill, skin, skirt*;
- наявність звука *[g]* на початку лексем перед голосним. У питомих англійських словах цей приголосний змінюється на *[j]*. На цій підставі такі слова, як *get, guess, guest* визначаються як скандинавські запозичення.

Всі форми *-th* також скандинавського походження; особистий займенник *they* очевидно був запозичений із скандинавського *thei -r* [Algeo, p. 254].

К. Бруннер вважає, що існують важливі фонетичні відмінності між скандинавськими мовами та давньоанглійською: “*ai*” в скандинавських

мовах зберіглося, а в давньоанглійській монофтонгувалося на “*ā*”. Останнє під впливом і-умлаута перейшло в “*æ*” [Бруннер, с. 120].

Цікавим для вивчення є факт, що ім'я *Orm Gamalson* виглядає доволі звичним, якщо говорити про людей, вказуючи їх прізвище та ім'я як, наприклад, *David Williamson*. Це ім'я раніше означало *David, son of William*, яке також не є незвичним сьогодні *Marton Johnson*, де схоже *Marton, son of John*. Проте *Orm Gamalsuna* (*Orm Gamalson*) означав *Orm, son of Gamal*, цей шлях створення власних імен, додаючи *-suna – son* як суфікс фамілії (ім'я походить від батька), було, звичайно, скандинавської традицією, яка адаптована по всій країні у той період часу. Англосаксонський суфікс фамілії *-ing*, як в *Ælfred Æpelwulfing, Alfred, son of Athelwulf*, використовувався із іменами людей, які були нащадками спільного предка [Freeborn, p. 31].

Останній реєстр лексем є найменш чисельним, а тому до нього відносяться **слов'янські запозичення**. Думки лінгвістів дещо різняться стосовно наявності даних слів у давньоанглійській мові. В. Д. Аракін, наприклад, вважає, що єдиним запозиченням було слово *sable* (соболь), адже хутро цього звіра привозилося до всіх країн від східних слов'ян [Аракин, с. 244]. В. П. Секирін стверджує, що невелика кількість русизмів потрапила до скандинавських мов, а звідти перейшла до давньоанглійської мови.

Можливо порівняти давньоангл. *tapor-aex, talken* із сучасним англ. словом *talk*. До числа слів, запозичених англійською мовою із діалектів слов'янських племен ще у давні часи, належать: мед, молоко, конопля, плуг – давньоангл. *teodu*, сучасна англ. *tead*; давньоангл. *teolk*, сучасна англ. *milk*; давньоангл. *hepar*, сучасна англ. *hetp*; давньоангл. *ploz*, сучасна англ. *plough* [Секирін, с. 130].

До числа *слов'янських запозичень* належить, напевно, і *plat* – “шматок тканини”, *заплата* – *plat*; *плать*; *polt* – *полотно* [Секирін, с. 131]. Ранніми запозиченнями із слов'янських мов є: *plinsjan* – *плясать, танцювать*; *пласати, плясать* [Смирницький, с. 186–188].

Дуже давнім є слово *sorki* (старослов'ян.) (в “Беовульфi”) – “панцир”, “сорочка”, літери “ч” із “к” в результаті пом'якшення. До цих запозичень із старослов'янських мов, пов'язаних ткацьким мистецтвом, належить лексема *silke* – “шелк”, у підсумку – із мов Східної Азії: *sericum* (лат.) [Смирницький, с. 186 – 188].

У даному випадку буде використано етимологічну верифікацію лексем слов'янського походження для підтвердження припущення стосовно їх адаптації, зокрема у давньоанглійській мові.

Відповідним чином традиція вивчення давньоанглійської поеми “Беовульф” була започаткована у кінці ХІХ ст., а процес дослідження твору триває донині. Наразі вивчаються не лише сюжетні лінії і характеристики головного героя, а й структурні компоненти давньосаксонської мови. Запозичення є важливим компонентом англійської мови, адже нові лексеми давньоанглійської мови збільшили її словниковий склад, заклавши початок адаптації чужорідних компонентів. Для підтвердження або спростування факту наявності запозичених лексем у давньоанглійській мові буде використано їх афіксальні ознаки, сталі реєстри слів, що вже визнані запозиченнями у наукових колах та етимологічний пошук за допомогою зональної вибірки, включаючи жанрову, тематичну та хронологічну.

2.3.2 Комп'ютерні методи вибірок. Сучасна міждисциплінарна лінгвістика характеризується методичними тенденціями до поєднання різних прийомів роботи. На сьогодні доречними є лінгвістичні та математичні методи із використанням комп'ютерних технологій. Як правило, комп'ютерна лінгвістика як окремий напрям мовознавства дозволяє отримувати інформацію, висновки та результати у точному вимірі [Колесникова: 2010], де похибка є скоріше винятком ніж звичним фактором у порівнянні із людською працею у науці, де помилки, на жаль, трапляються і з цим нічого зробити неможливо.

Звертаючи увагу на ці та багато інших факторів (зручність, швидкість, актуальність, простота, надійність тощо), вирішено використати у науковому дослідженні комп'ютерну програму для пошуку запозичень у тексті поеми “Беовульф”.

“Multi Text Finder” – комп'ютерна програма, яка створює чисельний пошук тексту у файлі та документах. Розробником цієї програми є компанія “Interesting solutions”, яка спеціалізується на створенні комп'ютерних програм і додатків. Дана програма використовує пошук у змісті файла, знаходячи одразу декілька слів у документах. Наприклад, у цьому випадку знайде одразу всі види запозичень, які були задані у пошуку за потребою. “Multi Text Finder” виділить всі документи, у яких є задані слова (структурні частини слів) чи словосполучення, покаже, що вже знайдено і допоможе зрозуміти, у якому контексті вони використовуються.

Для того, щоб створити пошук запозичених лексичних одиниць потрібно використати наступний *алгоритм*:

- вказати необхідне місце пошуку (папка, диск або документ);
- вибрати, в яких документах слід використати пошук слів;
- вказати слово (морфему) або декілька слів через кому (регістр не має значення);
- отримати результат пошуку програми із необхідними елементами;
- виокремити запозичення, які є цінними для наукового дослідження.

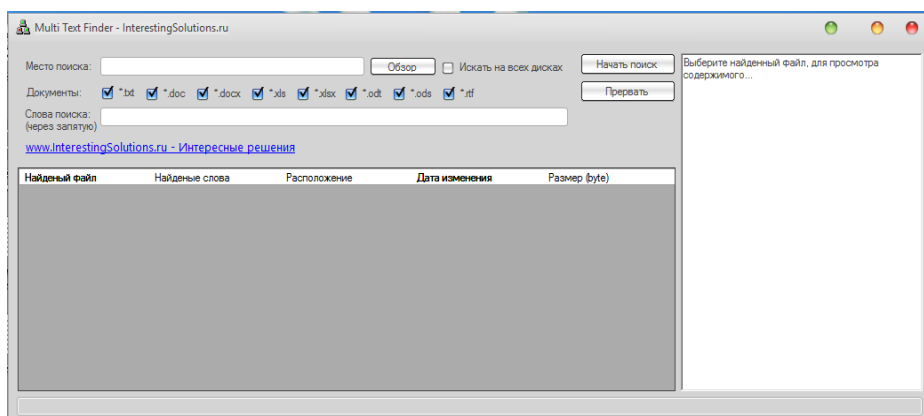

Рис. 2.1 Приклад пошукового вікна програми “Multi Text Finder”

У цьому пошуковому вікні ми вибираємо місце пошуку, тип документа, друкуємо необхідні слова або елементи і розпочинаємо необхідний пошук.

Програма “Multi Text Finder” знайде без труднощів всі документи, де є зазначені лексеми. Існує можливість перегляду змісту документів (знайдені слова будуть відмічені у тексті), якщо необхідно – відкрити, скопіювати або видалити їх. Для найточнішого дослідження потрібно використати пошук слів (морфем) за допомогою команди “Пошук” у текстовому редакторі “Microsoft Word” додатково. Давньоанглійська мова є специфічною для комп’ютерних програм, тому постає необхідність подвійного контролю із боку дослідника-лінгвіста.

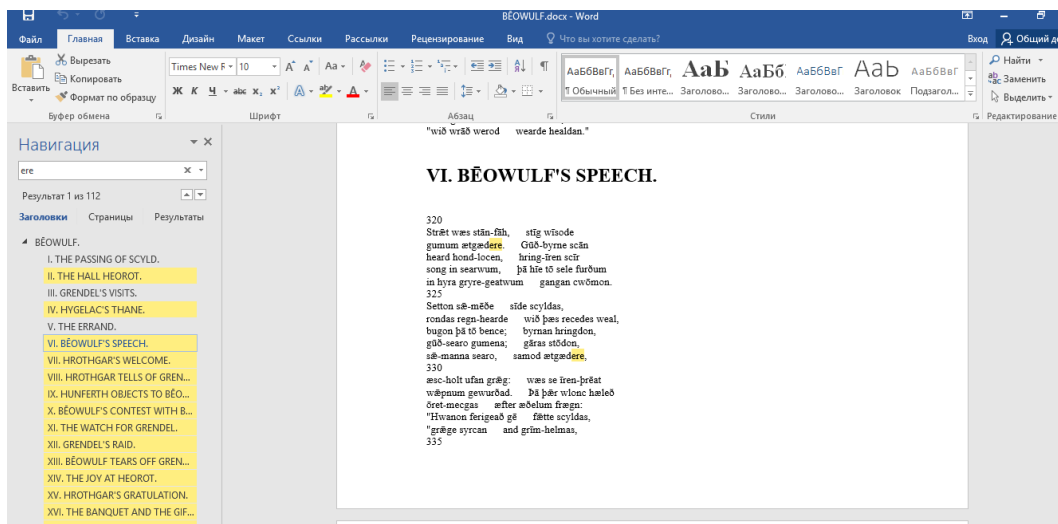

Рис. 2.2 Приклад роботи команди “Пошук” у текстовому редакторі “Microsoft Word”

Команда “Пошук” відображає зліва всі рядки зі словами, які є потрібними, а справа – текст із зазначеними елементами (словами). Все, що було знайдено виділяється жовтим кольором.

Перевагами цієї програми, серед великої кількості інших, можна назвати наступні фактори: одночасний пошук декількох слів, підтримка основних форматів документів (TXT, DOC, DOCX, XLS, XLSX, ODT, ODS, RTF), інтеграція із провідником Windows, попередній перегляд знайденого,

висока швидкість пошуку, простота і зручність у використанні [Multi Text finder: 2017].

Очевидним є те, що комп'ютерні програми наразі стали дуже важливою частиною лінгвістичного дослідження, адже, для найточніших результатів окрім традиційних методів мовознавства потрібно зважати на додаткові, методи комп'ютерної лінгвістики, математичної та ін..

2.3.3 Перевірка вибірки запозичень, отриманих за допомогою програми “Multi Text Finder”. Сучасна лінгвістика активно використовує так звані нетрадиційні методи у своїх дослідженнях. Для того, щоб отримати запозичені лексичні одиниці із англосаксонського тексту поеми “Беовульф” необхідно використати зональну (типову) вибірку за способом організації, тобто використовується конкретний твір (поема “Беовульф”) одного автора. Вибірка повинна бути лінгвістично однорідною, а саме хронологічною, жанровою та тематичною. Це означає, що текст поеми має хронологічні межі, а також є жанрово і тематично обмеженим. Безперечно, вибірка має виконувати основні вимоги, репрезентативність і однорідність.

Для механічної верифікації отриманої вибірки використовуються етимологічні словники, в яких міститься інформація щодо історії лексичних одиниць, а також морфем, тобто довідку стосовно їх змін, які вони отримали протягом своєї еволюції у давньоанглійській мові.

Із великої кількості етимологічних словників перевагу надали саме таким електронним онлайн-варіантам, як: “Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary”, “Online Etymology Dictionary” та “Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)”. Стосовно вибору трьох словників то, слід окремо зазначити, що вони разом надають найточніші результати пошуку запозичених лексичних одиниць, адже давньоанглійська лексика зберіглася в обмеженій кількості, що підтверджує наявність писемних пам'яток (“Англосаксонська Хроніка”, “Паркерівська Хроніка”, “Беовульф”, переклади Короля Альфреда, “Гімн Кедмона”, проповіді Ельфрика і

Вульфстана) і саме тому об'єктивно довіряти даним одного словника є, безперечно, сумнівною справою.

“Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary” є онлайн-словником давньоанглійської мови, який вміщує лексичні дані від 700–1100 рр.. Цей проект заснований на цифровому випуску англосаксонського словника, основою якого є пізні рукописи Дж. Босворта (перше видання 1898 р.) та його доповнення (перше видання 1921 р.) під редакцією Дж. Босворта та Т. Н. Толлера. На сьогодні це є найбільший словник давньоанглійської мови [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary].

Стосовно “Online Etymology Dictionary” можливо зазначити, що цей онлайн-словник є етимологічним, тобто пояснює значення слова і показує, яким воно було 600 або 2000 років тому назад. Головною перевагою, безперечно, є визначення періоду часу, коло лексична одиниця вперше з'явилась в письмі. Основними джерелами цього онлайн-словника є: Weekley’s “An Etymological Dictionary of Modern English”, Klein’s “A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language”, “Oxford English Dictionary” (second edition), “Barnhart Dictionary of Etymology”, Holthausen’s “Etymologisches Wörterbuch der Englischen Sprache”, Kipfer and Chapman’s “Dictionary of American Slang” [Online Etymology Dictionary].

“Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)” також є онлайн-словником, який вміщує майже всі наявні мови, разом із тим латинську, яка є для нас необхідною для трактування, зважаючи на те, що більшість запозичень є латинського походження [Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)].

Результати комп'ютерних досліджень потребують механічної верифікації із боку дослідника для точності та об'єктивності наукових результатів. Тому використання етимологічних онлайн-словників є невід'ємною частиною виконання дисертаційного дослідження для підтвердження або спростування даних щодо отриманих лексем іноземного походження у давньоанглійській мові.

2.4 Методи когнітивно-матричного моделювання запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Сучасний етап розвитку та становлення мовознавства тяжіє до вивчення пізнавальних процесів мови, співвідношення їх розумових і мовних структур [Болдырев: 2016]. Розуміння процесу мислення людини, а саме ментальні процеси концептуалізації і категоризації, допомагають виявити їх вплив на вибір способів номінації об'єктів оточуючого світу. Здебільшого, когнітивний підхід є актуальним для вивчення запозичень, адже, дозволяє виявити, які металні структури є в основі слів і їх взаємозв'язок із когнітивними процесами суспільства, а також допомагає визначити прагматичні інтенції, що впливають на їх подальшу адаптацію у мові [Бабина, с. 5].

Основою когнітивістики є положення теорії когнітивної граматики, які вперше запропоновані Р. В. Ленекером. Він розглядав лінгвістичний знак як єдність саме фонологічного і семантичного полюсів, залишаючись самостійним об'єктом, символною одиницею із своїми особливими якостями [Langacker: 1987].

Дослідник розпочав шлях математичних методів у лінгвістиці, відкриваючи новий методичний етап у мовознавстві, він виокремлює особливий вид концептуальних структур, які називає “схема” (scheme), тобто абстрактна характеристика, що є поєднуваною із усіма членами категорії. Схема деталізується і розвивається за допомогою специфічних одиниць, прикладів (instances), де окреслюються всі її особливості та додаються окремі деталі. І навпаки, схема узагальнює та абстрагує спільні якості прикладів [Langacker: 1987, p. 371].

Тобто, етап матричного формату розпочинається із використанням різних математичних моделей, які безпосередньо запозичуються із точних наук до лінгвістики для об'єктивної демонстрації результатів наукових досліджень.

І. В. Арнольд стверджує, що тенденція загальної математизації наук саме в ХХ ст. сильно інтенсифікувалася [Арнольд: 1966]. Одним із проявів цієї тенденції у мовознавстві є звернення до теорії множин, а останнім часом, і до теорії нечітких множин. Теорія множин і прийнята в ній символіка стали мета-мовою у лексичних, синтаксичних і фонетичних дослідженнях. Стосовно лексики, опис за допомогою теорії множин є самою природою мови, яка складається із великого числа елементів, що знаходяться в певних відношеннях між собою, разом створюючи одне ціле. А також, І. В. Арнольд погоджується із Г. Кантором, автором теорії множин, що множина, є “об’єднанням в одне ціле об’єктів, достатньо відмінних для нашої інтуїції або нашої думки”. І. В. Арнольд найдетальніше означення знаходить у наукових здобутках Нікола Бурбаки (колективний псевдонім групи французьких математиків), “[...] множина створюється із елементів, які мають деякі якості і знаходяться у певних відношеннях між собою або з елементами інших множин [...]” [Арнольд: 1991, с. 100].

Обидва визначення адекватно підходять для означення словникового складу мови. Тобто, цей факт зумовлює появу матричного формату для лінгвістики, що також об’єднує у собі когнітивні області із подібними або відмінними якостями.

2.4.1 Типи та види когнітивних матриць. Когнітивна лінгвістика спрямована на вивчення співвідношення мови та свідомості, когнітивних зв’язків мови та людини, які можливо відобразити за допомогою побудови когнітивної матриці.

За словами М. М. Болдирева, розробка методу побудови матриць зумовлена необхідністю дослідження знань, які неможливо віднести до числа стереотипних, крім того [...] “когнітивні контексти є досить різноплановими та індивідуальними, їх неможливо окреслити певними типами і загальними закономірностями. Ці контексти можливо представити у вигляді окремих компонентів єдиної матриці, які відкривають доступ до тих або інших

областей осмислення – концептуальних областей. Дані компоненти можуть також представити собою багатокomпонентні матриці [...]” [Болдырев: 2016, с. 82].

Перед початком побудови необхідно зважати на теорію концептуальної інтеграції (або теорія блендінга), яка заснована на концепції ментального простору (mental spaces) Ж. Фоконьє. Згідно з якою, когнітивні операції у мозку людини пов’язують мову та мислення, створюючи різного роду значення від простих значень до складних теорій. Мова та мислення поєднані між собою за допомогою відображення (mapping) трьох типів: проекційне відображення, прагматично-функціональне відображення і схематичне. Ж. Фоконьє трактує ментальний простір у концепції як окремі структури, що виникають у свідомості, коли людина думає чи говорить [Fauconnier: 1994, p. 4–11].

Існує два види ментального простору (базові та просторові конструктори), які є універсальними для усіх мов і культур. Як результат, Ж. Фоконьє із М. Тернером для розвитку теорії ментального простору і досліджень теорій походження мови створили унікальну концепцію, яка отримала свою назву “*Теорія концептуальної інтеграції*”, під якою розуміють базову когнітивну операцію, яка відбувається на різних рівнях абстракції за схемою і має певну структуру, яка вміщує вихідний простір (input spaces), загальний простір (generic spaces), змішаний простір (blended spaces) або бленд (blend). Ці компоненти являють собою ментальний простір [Fauconnier, p. 22, 23].

Тобто, ці аспекти мають бути включені для побудови когнітивної матриці, щоб продемонструвати когнітивні поєднання мислення людини, сприйняття та мови (окремих лексичних одиниць).

Стосовно побудови матриці, то у **структурі когнітивної матриці** дані когнітивні контексти набувають статус самостійних, незалежних один від одного компонентів. Відповідно до цього, “когнітивна матриця” як формат знання об’єднує у собі декілька когнітивних контекстів, на фоні яких

відбувається формування і розуміння належних мовних значень, проявляється їх культурна специфіка. Порівняно з іншими типами когнітивного контексту, наприклад, фреймом, когнітивна матриця виявляє декілька принципових відмінностей як структурного, так і змістовного характеру. Якщо фрейм представляє собою ієрархічно організовану структуру, в якій виокремлюються обов'язкові і факультативні компоненти, то для структури когнітивної матриці в цілому нехарактерна яка-небудь ієрархія, це її перша і одна з диференціальних характеристик [Болдырев: 2016 (34-39), с. 38].

В. В. Алпатов і М. М. Болдырев вважають, що доречно зважати на два **структурні типи когнітивної матриці**: загальну та часткову.

Когнітивна матриця загального характеру передає багатоаспектне знання, але матричний формат успадковується концептуальними структурами, що включають у свій склад когнітивні матриці загального типу. Дані структури (часткові когнітивні матриці) належать до основи формування значень ономастичних, діалектних, культурно-маркованих, прецедентних і інших одиниць, когнітивним фоном яких є багатоаспектне знання, що допускає можливість їх багатоаспектного осмислення. Специфіка різного осмислення даних мовних одиниць також пов'язана із зверненням до тих або інших аспектів мовного, діалектного, культурно-обумовленого, економічного, правового та іншого знання. Це можливо зобразити у протилежному принципі створення матриці – за типом ядро – периферія. Ядром матриці, єдиного формату знання у цій її різноманітності, є об'єкт думки, а її периферію створюють когнітивні контексти як різні аспекти певного знання, звернення до яких необхідно для розуміння даних мовних одиниць і феноменів. У структурі когнітивної матриці вони представлені у вигляді набору її компонентів [Алпатов, Болдырев, с. 7].

Використання поняття “когнітивна матриця”, відповідно до різних структурних типів багатоаспектного формату знання, викликане необхідністю передавати таку будову складного концепту, суттєвою рисою

якого є опціональність його елементів. Подібні концепти організовані у вигляді масиву даних, для якого факт того чи іншого осередку є факультативним, але наявність хоча б двох осередків із даного списку є обов'язковим (**загальна когнітивна матриця**). Однак, даний масив може володіти закономірністю створення, єдиним правилом (формулою чи функцією), діючою із кожним елементом або одним головним елементом, до якого належать всі інші. У даному аспекті виникає необхідність зважати на **часткову когнітивну матрицю**, в якій виокремлюється ядро (закономірність або загальний елемент) і компоненти (осередки матриці). Часткова когнітивна матриця представляє собою систему осмислення конкретного елемента (ядра) у різних когнітивних контекстах (компоненти) [Болдырев, Алпатов, с. 7].

М. М. Болдырев розробив власну методику когнітивно-матричного аналізу. Вона потребує виокремлення концептуальних областей, на основі яких відбувається розуміння тих або інших запозичень. У випадку, коли концептуальні області самі передають багатоаспектне знання, доречно говорити про побудову когнітивної матриці загального типу [Болдырев: 2009, с. 51].

Стосовно даного дослідження, то необхідно змодельовати субматриці окремо для всіх видів запозичених лексем, включаючи загальну когнітивну матрицю (давньоанглійської запозиченої лексики в поемі “Беовульф”), де буде зазначено кількісно-статистичні дані механізму та результату адаптації даного лексичного апарату.

Важливим інструментом когнітивно-матричного аналізу є *когнітивне картування*, що є новою методикою у лінгвістиці. Картування, за спостереженнями К. П. Єсипович, є “[...] методикою побудови інформаційної моделі і повідомлення або дискурсу вцілому, яке містить ментальні репрезентації змісту та жанру текстового складника комунікації, представляє глобальну картину кореляції та функціонування смислових,

зумовлених інтенціями, стратегіями продукування та сприйняттям повідомлення й інтерактивністю комунікантів [...]” [Єсипович, с. 256].

Даний прийом виник у когнітивній психології, проте актуальним став і, зокрема, для лінгвістики, що підтверджують сучасні дослідження у мовознавчій сфері (Л. В. Бабина, К. О. Дзюба) для наочної демонстрації концептів когнітивної матриці та їх причинно-наслідкових зв’язків.

Когнітивна карта потребує створення так званої схеми-графіку, де будуть окреслені основні концепти та їх компоненти із причинно-наслідковими зв’язками [Авдеева, с. 2–3].

Якщо когнітивна матриця загального характеру у даному випадку буде зорієнтована на кількісно-статистичні показники механізму адаптації лексем давньоанглійської мови, то когнітивна карта наочно продемонструє алгоритм процесу і результату входження нової лексики та її адаптацію у давньоанглійському періоді розвитку мови.

Отже, можливо сміливо стверджувати, що етап матричного формату у мовознавстві, розпочатий у ХХ ст., активно продовжується і донині. Цей метод є нетрадиційним для лінгвістики і використовується для роботи із нестереотипними знаннями, які неможливо віднести до числа конкретної мовної форми. Когнітивна матриця є універсальним методом дослідження, який може продемонструвати кількісно-статистичні дані стосовно запозичених лексичних одиниць у давньоанглійській мові (поема “Беовульф”), а також бути представленою у вигляді когнітивної карти, яка надасть комплексну оцінку досліджуваній сфері знань, визначивши причинно-наслідкові зв’язки між параметрами системи, зокрема їх вплив на ситуацію вцілому.

2.5 Аналіз запозичень в англійській мові за допомогою першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта

На сьогодні актуальними методами у мовознавчому полі досліджень є не лише традиційні прийоми та методики досліджень тексту і його структури (структурний підхід), а використання математичних форм вивчення та аналізу матеріалу, які стали активно залучатися у наукових працях із 1960-70 рр., підтверджуючи свою достовірність і чіткість отриманих результатів у науковому просторі [Кочерган; Бук: 2008; Фрумкина: 1964].

Однією із найважливіших закономірностей, виявлених під час квантитативного аналізу текстів, є статистичний зв'язок між частотою і рангом слова. Як правило, зауважує Ю. А. Тулдава, “[...] у різних текстах слова можуть мати відмінні ранги, але сталою є сама форма розподілу, тобто вид закономірності в цілому. У цьому випадку на даний факт впливає “топологічний” принцип, згідно з яким важлива не “метрика”, а – збереження “схеми”, яке може змінюватися, залишаючись сталим і “наповнюватися” різним вмістом [...]” [Тулдава, с. 95].

М. П. Кочерган вважає, що статистичні закономірності є основою організації словника і тексту будь-якої мови. Американський дослідник, лінгвіст із Гарварду, Дж. Ципф дійшов висновку, що існує залежність між числом різних значень одного слова і його відносною частотою вживання [Кочерган, с. 396].

Майже 80 років назад він сформулював емпірико-математичний закон, що відображає для будь-якої мови зв'язок типу “**ранг – частотність**”, де лексеми, якщо лексикографічно впорядкувати їх за використанням у тексті, це лексичні одиниці із номером n – частотність буде майже пропорційна рангу, числу n . Здебільшого, друге за частотністю слово буде зустрічатися у два рази рідше ніж перше, а третє – рідше першого і другого тощо [Плотников: 2017].

У всіх випадках роботи із текстами природної мови проявляється так званий “ефект концентрації і розсіювання”, який констатує, що є невелика кількість частотних слів (“ядро” частотного словника) і великий реєстр рідких слів (“хвіст” частотного словника), а між ними існує плавний перехід (“зона середньочастотних слів”) [Тулдава, с. 95].

Статистична організація тексту полягає в тому, що покриття тексту різними словами відповідає такій закономірності: на початку тексту різних лексем більше, а далі їх менше [Кочерган, с. 396].

Ранговий і спектральний розподіли можуть мати диференціальну (некумулятивну) форму або мають можливість бути представленими в інтегральній (кумулятивній) формі, тобто у вигляді отриманих частот або чисельностей. Інтегральний розподіл виражає охоплення тексту, який дозволяє робити висновок щодо ступеня концентрації лексичних одиниць у певних місцях частотного словника. На думку, Ю. А. Тулдави, частотність і чисельність можуть бути представлені як в абсолютних, так і в відносних величинах (відсотках). Частотну структуру тексту можливо розглядати комплексно як одне ціле або там виокремити окремі аспекти для детального їх аналізу [Тулдава, с. 94].

Із числа критеріїв оцінки якості тексту головним є його природність. Контроль даної ознаки можливо здійснити за допомогою саме математичного методу, який виявив Дж. Ципф [Zipf: 1949].

Перевірка відповідно до закону Дж. Ципфа це – спосіб оцінки природності тексту, що встановлює регулярність розташування слів, де частота лексеми обернено пропорційна її місцю в тексті. “Закон Дж. Ципфа” чітко та лаконічно відображає перевірку частотності входжень слів у текст. Достатнім рівнем природності вважається частотність більше 0.5 (входження від 50% і вище). Імовірність, що з’явиться в генеруючій послідовності випадкових символів лексеми довжини n , зменшиться в міру зростання n в темпі, аналогічному до зростання рангу [Плотников: 2017].

Якщо абстрагуватися від конкретних лексичних одиниць, які складають частотний словник, і розглядати лише частоти і ранги слів, то виходить частотно-ранговий розподіл або розподіл “ранг – частота”. Спільний аналіз рангового та спектрального розподілу розкриває частотну структуру тексту, яка представляє собою певний аспект загальної статистичної організації тексту, що включає в себе всю проблематику аналізу структури, функціонування тексту і відповідний словник у квантитативному напрямі [Тулдава, с. 93].

Отже, частотність слів та їх рангів – величина постійна. Перший закон Дж. Ципфа залежності “ранг – частота”, $C = \text{Частота входження слова} \times \text{Ранг частоти}$. Якщо брати відповідність лексеми до рангу частоти, в такому випадку значення (C) стане незмінним, це вірно для документа кожної мови, всередині будь-якої мовної групи величина стане постійною [Плотников: 2017].

Проте, дещо пізніше даний закон був уточнений Б. Мандельбротом, який математично підійшов до закону Дж. Ципфа, трансформувавши певні похибки, де $f * r^y = c$, тобто y – це величина близька до одиниці, вона може змінюватися відповідно до текстів. Ця закономірність включає в себе закон Дж. Ципфа як частий випадок. Якщо $y = 1$, тоді ця формула трансформується у закон Дж. Ципфа.

Для роботи даного закону потрібно вибрати лексичну одиницю і підрахувати її кількість наявності у тексті. Ця величина має назву “частотність входження слова” і вимірюється для кожної лексеми окремо. Слід зазначити, що деякі слова будуть мати однакову частотність, тобто входити до тексту рівну кількість разів, а тому їх слід згрупувати, взявши одне значення із кожної групи. Порядковий номер частоти – це ранг частоти. Тобто, найуживаніші слова будуть мати ранг 1, наступні – 2 та ін., існує ймовірність зустріти лексичну одиницю шляхом його входження до загального числа лексем у тексті. $\text{Ймовірність} = \text{Частота входження слів} / \text{Число слів}$.

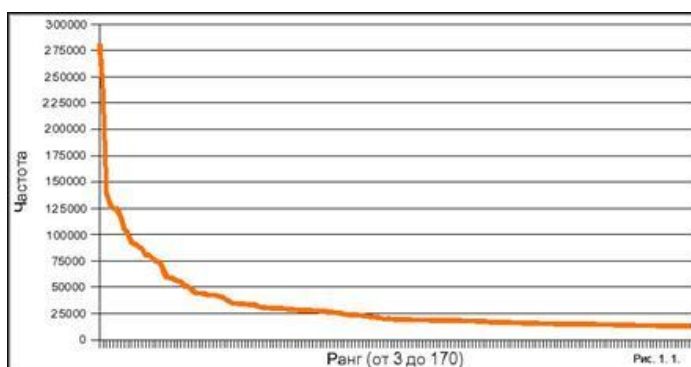

Рис. 2.3 Графік рангово-частотного розподілу слів у тексті за кількісним входженням

Значення константи різних мов відрізняється, але всередині однієї мовної групи залишається сталим для будь-якого тексту. Наприклад, для англійських текстів константа Дж. Ципфа – приблизно 0,1 [Плотников: 2017; Zipf: 1949]. Слід зазначити, що, на думку Дж. Ципфа, тісний зв'язок існує також між частотними характеристиками слова в пам'яті та словнику [Zipf: 1949].

Стає очевидним, що перший закон Дж. Ципфа – Б. Мандельброта як математичний прийом допомагає простежити універсальну закономірність частотності слів у тексті, розподіливши їх на ранги, а також проаналізувати зв'язок частоти і кількості лексем, щоб отримати найуживаніші лексичні одиниці у тексті. Це допоможе зробити висновок щодо запозичень давньоанглійської мови у тексті поеми “Беовульф”, зокрема визначити найчастотніші запозичені лексеми, які активно функціонували у словниковому фонді давньоанглійського періоду розвитку мови та їх наступну адаптацію у сучасному варіанті англійської мови.

2.6 Комплексна методика когнітивно-матричного моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф”

Початком роботи дисертаційного дослідження стало збирання матеріалу та його систематизація. Поглиблене вивчення давньоанглійської

мови та її писемних пам'яток, зокрема давньоанглійської поеми “Беовульф”, було відправним пунктом для даної дисертаційної роботи. Багаточисленні вивчення героїчного епосу започаткували теорію “Беовульфознавства”, яка має довгу історію свого становлення, адже є об'єктом багатьох наукових праць різних сфер знань. Стосовно запозиченої лексики, яка є дослідженою у тексті поеми “Беовульф”, то давньоанглійський період став початком її входження та наступної адаптації. Виділяють латинські, скандинавські, кельтські та слов'янські запозичені слова. Методика їх вивчення є новою та представлена вперше у даному дослідженні, відповідно до чого не зазначалося наукових праць, які б досліджували запозичення у давньоанглійській мові, а також у тексті поеми “Беовульф”, зокрема із залученням даної методики.

Однак, традиційно лінгвісти із усього світу зацікавлені в її вивченні, вони заклали свій фундамент для майбутніх досліджень, наукові доробки яких (К. П. Корольова, О. О. Смірницька, Jh. Algeo, T. Cable, R. Dixon та ін.) було детально вивчено до початку наукового дослідження.

Як вже зазначено, структурний і соціологічний підходи характеризують сучасну лінгвістику, тому саме вони впроваджені для даної роботи. Стосовно загальної методики дисертації, було застосовано інтегровану методику прикладного дослідження, яка включає традиційні методи лінгвістики та квантитативні, для найточнішого та найоб'єктивнішого результату наукового вивчення, її умовно розділено на етапи.

На першому етапі дослідження за допомогою зональної (типової) за способом організації, хронологічної (давньоанглійський період), жанрової (англосаксонський епос) і тематичної вибірок (героїчна поема) у межах лінгвістичної однорідності здійснено відбір запозичених лексичних одиниць за допомогою морфологічних ознак, а також запозичень, які вже у наукових колах визнані як сталі запозичені лексичні одиниці (латинські, скандинавські, кельтські, слов'янські). Метод комп'ютерної програми “Multi Text Finder” виконав пошук цих запозичень, не пропустивши жодної лексеми для точності

результату, а команда “Пошук” у текстовому редакторі “Microsoft Word” поглибила результат вибірки.

На другому етапі виконано верифікацію отриманих запозичених одиниць за допомогою онлайн-словників (“Online Etymology Dictionary”, “Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary”, “Glosbe” – the multilingual online dictionary), що дають змогу перевірити лексеми, показавши етимологію лексичної одиниці, етап її появи у писемних пам’ятках і пояснити значення запозичень.

На третьому етапі передбачено побудову когнітивних субматриць окремо для всіх типів запозичених одиниць, включаючи когнітивну матрицю загального типу, де отримано кількісно-статистичні дані щодо процесу та результату адаптації слів у давньоанглійській мові, а когнітивна карта наочно демонструє алгоритм процесу адаптації, її основні концепти та компоненти, причинно-наслідкові зв’язки запозичених лексем із тексту поеми “Беовульф”.

На четвертому етапі застосовується перший закон Дж. Ципфа – Б. Мандельброта для обчислення залежності запозичень відповідно до залежності “ранг – частота”, тобто підраховується кількість вживань кожного слова у тексті поеми, визначаються їх ранги, що демонструє найчастотніші слова того періоду розвитку мови. Надалі детально вивчаються всі отримані запозичення у сучасній англійській мові, зокрема їх адаптація, що представлено у відсотковому співвідношенні за допомогою діаграми.

Висновки до розділу 2

Формалізований підхід до вивчення процесів контактування і взаємовпливу мов дозволив простежити тенденції розвитку лексичної системи мови. Процеси мовних контактів, інтерференції та білінгвізму в давньоанглійській мові стали початком трансформації її лексичного фонду. Білінгвізмом називаємо варіант двомовності на одній території, а інтерференція є результатом мовного контактування, головною умовою якої

постає мовний взаємовплив. У. Вайнрайх визначив два підходи до цього соціолінгвістичного явища. Соціологічний передбачає перенесення лексики із однієї мови в іншу, що зумовлене її культурним оточенням, а структурний підхід показує сприймання мовою нових елементів, а також зміни в мові.

З огляду на цю проблему виникла необхідність вивчення результату мовних контактів, запозичень і розробки методів їх дослідження. Методологічні засади сформовано на базі структурного та соціологічного підходів.

Структурні методи дають можливість визначити зміни у структурі мови-реципієнті. Представники школи структурної (формальної) лінгвістики розробили сукупність досліджуваних прийомів (дистрибутивний аналіз, компонентний аналіз, трансформаційний аналіз, опозиційний аналіз та аналіз семантичних полів). Ці прийоми будуть залучені для виявлення адаптації / неадаптації лексичних одиниць у давньоанглійській мові. Характерними для запозичень є процеси фонетичної асиміляції та способи акцентуації, а також процеси граматичної адаптації (морфологічна субституція, частиномовна стратифікація). Останнім процесом є лексико-семантичне пристосування і функціонально-стилістичне використання, що дозволить новій лексичній одиниці “закріпитися” в мові.

Структурні методи надають доволі точні результати, а їх поєднання із кількісно-статистичними методами є невід’ємною частиною лінгвістичного дослідження, у даному випадку, це є доречним для запозичень давньоанглійської мови для точності та об’єктивності отриманих результатів.

Для виокремлення лексичних одиниць із тексту поеми “Беовульф” буде застосована зональна (типова) за способом організації, у поєднанні з хронологічною (давньоанглійський період), жанровою (англосаксонський епос) і тематичною вибірки, а для точності результатів необхідно долучити комп’ютерні технології, а саме програму “Multi Text Finder”, яка без похибок виділить у тексті запозичені лексеми та їх елементи, а для контролю

отриманих слів слід додатково використати команду “Пошук” у текстовому редакторі “Microsoft Word”.

Надалі за допомогою онлайн-словників (“Online Etymology Dictionary”, “Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary”, “Glosbe – the multilingual online dictionary”) можливо верифікувати отриману вибірку, щоб впевнитися у достовірних результатах пошуку.

Наступним етапом дослідження є побудова когнітивних субматриць і загальної когнітивної матриці давньоанглійських лексем. Дана матриця продемонструє кількісно-статистичні дані щодо процесу та результату адаптації лексики, а доповнить її когнітивна карта давньоанглійських слів, яка репрезентує основні концепти, їх компоненти та причинно-наслідкові зв'язки процесу адаптації та його впливу в давньоанглійській мові.

Подальший етап представлений застосуванням математичного інструментарію, першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта – для визначення найчастотніших давньоанглійських лексем та універсальних закономірностей їх адаптації. Надалі відсотково обчислюється співвідношення запозичень і визначається їх адаптація в сучасній англійській мові.

РОЗДІЛ ІІІ

КОГНІТИВНО-МАТРИЧНІ МОДЕЛІ

ЗАПОЗИЧЕНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ПОЕМІ “БЕОВУЛЬФ”

3.1 Когнітивна модель запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Епоха раннього середньовіччя в історії англосаксів, згідно з поглядами В. П. Секиріна, характеризується як соціально нестабільний етап становлення констант різних сфер життя [Секирин, с. 4], зокрема для розвитку соціально-інтелектуальної складової буття давнього суспільства, факторами чого є постійні завоювання, війни, переселення, христинізація населення та інші історичні події (Jh. Algeo). Проте, після проникнення християнства на територію англосаксів розпочалася активізація писемності та подальший розвиток англійської мови, саме король Альфред посприяв цим процесам. Він створив спеціальні умови для написання різних творів і перекладів, залучив до цієї роботи письменників і знавців латинської мови, яка на той час була мовою “освіченості”. У результаті чого давні монастирі (Canterbury, Glastonbury, Wearmouth, Lindisfarne, Jarrow, York) стали великими центрами науки, де у подальшому відомі особи (Aldhelm, Benedict Bishop, Bede, Alcuin) отримали свої ґрунтові знання [Algeo, p. 85].

Насамперед, слід згадати історичні події, що стали передумовою великих змін давнього суспільства, а саме період X–XI ст., який включає три парадигми історичних зворушень: переселення на територію Британських островів, прийняття християнства, нормандське завоювання (D. Freeborn). Не викликає жодних сумнівів, що до цих подій були інші мовленнєві контакти та явища, які передували вищезазначеним екстралінгвістичним чинникам, проте саме X ст., за даними Дж. Алгео, значно вплинуло на життя англосаксів. Ці глобальні соціально-культурні зміни не могли не відобразитися на

особливостях лексики, зокрема література давньоанглійської мови досягнула своєї величі як результат так званої еволюції мови [Algeo, p. 85].

Стосовно словникового фонду, то він також не був сталим, цьому сприяли постійні контакти із іншими народами, які призвели до проникнення запозичених лексичних одиниць, які потрапили до мови англів, саксів та ютів.

Загалом давньоанглійські запозичення за формою можуть бути **простими** словами (сталі форми запозичення) і **гібридними композитами** (лексеми, які комбінуються із лексичними одиницями мови-реципієнта) [Міщенко, с. 205].

Повертаючись до словникового складу поеми “Беовульф”, за спостереженнями Ю. В. Тесленка, кожне десяте слово в давньоанглійській поемі “Беовульф” є композитною назвою. Це підтверджує той факт, що давньоанглійська мовна система мала тенденцію до комбінування слів в одну словоформу [Тесленко].

Іншим варіантом запозичень є додавання окремих звуків і морфер, що відбувається у процесі їхнього вторинного виокремлення із великої кількості нових слів у мові. Дж. Алгео визначає суфікси давньоанглійської мови (hybrid formations), які додавалися до запозичень (-isc, -dōm, -ere, -ian) і створювали нові лексеми [Algeo, p. 250–251]. Дані слова із частковою морфологічною субституцією, за даними М. П. Кочергана, є **словотвірними запозиченнями**.

За способом проникнення до мови запозичення також можуть бути **прямими** та **опосередкованими**. Прямі безпосередньо переходять із однієї мови у іншу, а опосередковані проникли за допомогою посередництва третьої мови [Кочерган, с. 231].

Відомим варіантом результату запозичень є виникнення великої кількості **дублетів**, слів ідентичного походження (А. Л. Міщенко), що мають різну фонематичну структуру і значення, оскільки були запозичені із різних джерел і в різні періоди розвитку мови.

Основним фактором проникнення нової лексики до давньоанглійської мови є її джерельна база, релігійна, церковна, побутова, наукова, культурна, географічна, поетична, торгівельна, господарська лексика.

Загальний огляд лексичної системи давньоанглійської мови і екстралінгвістичних чинників, що мали значний вплив на її формування у подальшому дають змогу отримати інформацію щодо змін у лексиці, які відбувалися у англосакському періоді мови. Єдиним найактуальнішим поетичним твором того часу є героїчна поема “Беовульф” як віддзеркалення історії, свідомості та життя первинного суспільства. Епоха християнізації та постійні набіги, переселення, мовні контакти стали причинами змін у словниковому фонді давньоанглійської мови, що зумовило процес розширення лексичного складу як первинного етапу адаптації нових лексичних структур.

3.2 Субстрат, суперстрат, адстрат і перстрат як результат когнітивного відображення дійсності у давньоанглійській мові

У сучасному світі, безперечно, першочергового значення набули процеси міжкультурної комунікації. Спілкування та обмін інформацією між мовними колективами (соціолемами) передбачають обов’язкову наявність між ними мовних контактів, що при такому підході, за даними С. Г. Воркачова, є актуальною сферою наукових досліджень для контактної лінгвістики [Воркачев, с. 76–83].

Англійська мова не стала винятком, ще у давньоанглійському періоді можливо простежити історичні події та різноманітні чинники, що призвели до короткочасних і довготривалих контактних явищ, а саме історія англійської мови розпочинається в V ст. н. е. зі вторгненням германських племен на Британські острови. Ранніми жителями Британії були кельти, до яких належали пікти, скотти та бритти. Отже, слово “Британія” є кельтського походження від лексеми *brith* “розмальований” [Ильиш, с. 76–79].

У 449 р. германські племена на ряду з саксами, ютами, англами і фризами завойовують Британію, що відзначилося як початок мовного контактування, позначившись у майбутньому на розвитку англійської мови. Завойовники не сприйняли культуру та мову “переможених” у давньоанглійському періоді, саме вони і стали у подальшому родоначальниками сучасної англійської мови [Vaugh, Cable, p. 72–76].

Різноманітні взаємодії між мовами прийнято називати термінами *субстрат*, *суперстрат*, *адстрат* і *перстрат*, що охоплюють різні рівні мовної системи, як: фонетичну, лексичну, морфологічну, синтаксичну і навіть морфонологічну [Gneuss].

У давньоанглійському періоді, під час конвергентного розвитку мови, результатом якого є мовні контакти, виникають явища субстрата, суперстрата та адстрата.

Для тлумачення даних понять потрібно звернутися до визначення термінів В. М. Панькіна, де під *субстратом* ми розуміємо, сліди “переможеної” мови, що залишилися в мові-переможця при схрещуванні двох мов, а *суперстрат* – це мова-надоснова, мова прибульців, адаптована, засвоєна в більшій чи меншій мірі місцевим населенням. Вищезазначені терміни є дещо подібними, тому часто контактні явища називають субстратом, що є більш розповсюдженим варіантом [Панькин], який є особливо актуальним для даного дослідження.

Очевидним фактом є, що мова кельтів стала субстратом для давньоанглійської мови але незначним, залишивши після себе до 20 слів загалом [Cable, p. 67]. Історично можливо пояснити цей процес тим, що англосакси не хотіли вживати лексику “переможеного” населення, тим паче культурно вона не була рівнем вищою. Давньоанглійська мова стала суперстратом для кельтів, які вижили після битви і адаптували мову англосаксів для збереження власного існування.

Безперечно, важливим історичним чинником був той факт, що латинська мова потрапила спочатку до кельтів ще до завоювання території

англосаксами (під час римського правління), тому можливий варіант, що кельтська мова була посередником латинської для давньоанглійської мови у той період часу (Jh. Algeo).

Дещо пізніше у мовознавстві виник термін “адстрат”, що означає взаємовплив мов на суміжних територіях. Водночас обидві мови, на відміну від субстрату та суперстрату, продовжують своє існування і розвиток незалежно одна від одної. Крім того, функціональність двох мов однакова, вони повністю рівноправні в усіх сферах застосування. Спочатку адстратні елементи проникають на рівні діалектів, хоча в подальшому можуть переходити до системи літературної мови інших народів за умови територіального сусідства і контактів населення (S. G. Thomason).

Явище адстрату чітко простежується в давньоанглійській мові. Відповідно до даних М. Дойчмана, у 790–1042 рр. відбуваються постійні набіги і тимчасове завоювання Британії вікінгами, де співіснують одночасно давньоанглійська та скандинавська мови. У 878 р. “Область данського права” значно змінила мовну ситуацію в Британії, що стало історичним чинником поширення скандинавської мови на чужій території [Deutschmann, p. 12–14]. Саме у той час відбуваються соціально-лінгвістичні процеси білінгвізму, коли корінне населення і вікінги співіснують, вживаючи дві мови водночас. Як результат, С. Г. Томасон вважає, що значна кількість скандинавських запозичень прижилася у мові англів у той період часу.

Відповідно до даного підходу, явищем адстрату також є латинська мова, яка мала великий вплив на давньоанглійську мову на певному етапі розвитку мови. Як справедливо зазначає Т. Кейбл, “[...] це була мова високо поважної цивілізації, яку англосакси хотіли вчити. Зв’язок із цією цивілізацією був спочатку комерційно-військовим, а пізніше став релігійно-інтелектуальним, він поширювався протягом багатьох століть і постійно оновлювався, розпочавшись задовго, до того як англосакси прибули до Англії, і продовжувався впродовж всього давньоанглійського періоду. Пізніше, коли вони приїхали до Англії, побачили свідчення довгого

римського правління на острові і дізналися від кельтів додаткові латинські слова, які були придбані ними, а через півтора століття, коли римські місіонери знову ввели християнство на острові, цей новий культурний вплив призвів до досить широкого прийняття латинських елементів мовою [...]” [Cable, p. 70].

Відповідно до даних, існували три різні соціально-історичні випадки, коли запозичення з латинської мови потрапляли прямо чи опосередковано до давньоанглійської мови.

У лінгвістиці також відмічають явище *перстрату* під час взаємодії мов у сфері духовної культури, науки, техніки, релігії тощо [Захватаєва, с. 400]. Для давньоанглійської мови перстратом безперечно стала латинська мова, яка була мовою науки, освіченості і релігії, значно збагативши лексичний фонд давньосаксонської мови, вона була високо оціненою англосаксами.

Схематично результат мовних контактів можливо показати у вигляді діаграми, яка була вперше представлена у роботі К. П. Корольової [Королева, с. 129], де можливо простежити алгоритм мовних процесів у їх когнітивному напрямі.

Згідно з яким, спочатку лексичні одиниці потрапляють до мовлення людей (перший етап), де деякі із них адаптуючись, переходять до мови (другий етап), а згодом закріплюються у свідомості (третій етап).

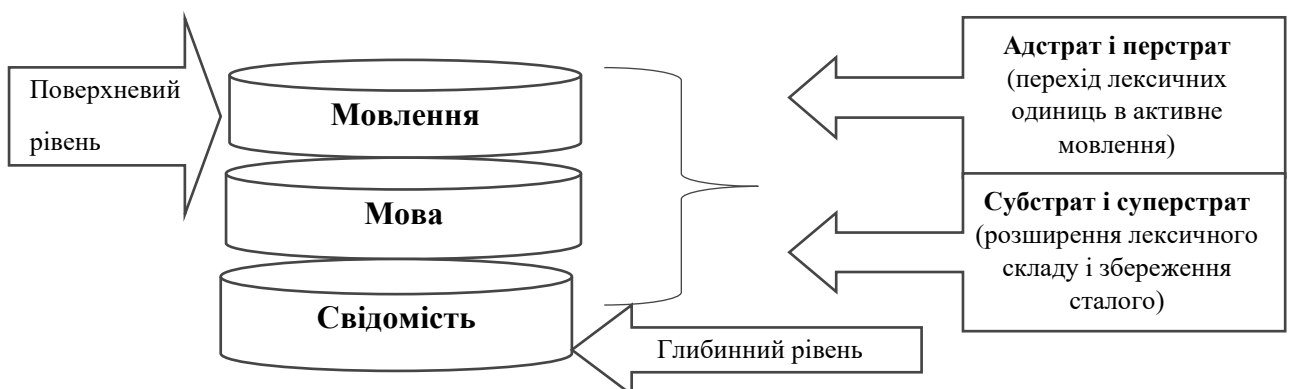

Рис. 3.1 Мовні взаємодії когнітивної сфери

Важливо зрозуміти, що мовні контакти та їх взаємовплив суттєво позначилися на соціально-лінгвістичному складі давньоанглійської мови, де відбуваються зміни на структурному та семантичному рівнях під впливом екстралінгвістичних чинників. Ті граматики-фонетичні зміни, що відбулися після контактів із іншими мовами, стали результатом трансформацій у лексико-семантичній системі, що зумовило перехідний етап і початок еволюції мови до середньоанглійського періоду.

Субстратом стала кельтська мова для давньоанглійської мови, яка незначно вплинула на мову, разом із тим латинська і скандинавська мови дуже змінили її, вони визначені як адстратна лексика. Перстратом для давньоанглійської мови стала також латинська мова, яка була мовою так званої “освіченості”, науки та релігії, значно збагативши її. Дані мовні процеси є неперервними і прослідковуються донині у сучасному варіанті розвитку англійської мови, однак, у давньоанглійський період це позначилося саме як фундаментальний чинник еволюції мови.

3.3 Процеси адаптації запозичень у давньоанглійській мові

Вплив іноземних мов на розвиток давньоанглійської мови був величезним. К. Бруннер пояснює це тим, що даний процес зумовив розширення не лише словникового складу сучасної англійської лексики, а й появу методів сучасного словотвору, тому що англійська мова відмовилася від старого індоєвропейського способу вираження функцій слова у реченні за допомогою флексій, знайшовши для цього інші засоби [Бруннер, с. 108].

Незаперечним фактом є те, що взаємовплив мов та їх контактування зумовили суттєві трансформації, які розпочалися на давньому етапі розвитку англійської мови, яка на той час була не такою розвиненою і багатою на лексику. На сьогодні вважають “золотим віком” для входження запозичень саме середній період англійської мови (M. Deutschmann).

Дійсно, логіка таких припущень зрозуміла, цей період був надзвичайно насиченим різними подіями, отримавши чималу кількість нових лексем для вжитку. Проте, якщо розпочинати дослідження запозиченої лексики, то неодмінно слід згадати давній період (Jh. Algeo), який став початковим для входження нових слів і словотвірних елементів у зв'язку із різними причинами (торгівля, побут, релігія тощо). Варто зазначити, що давньоанглійська мова не мала на той час тенденцій до запозичень іноземної лексики, в результаті цей процес не отримав свого широкого розповсюдження.

Вважається, що основною і, звичайно, першою із іноземних мов, які мали вплив того часу була *латинь*. Важливою є думка В. П. Секирина, що латинська мова була розповсюджена у містах і великих селах, водночас із якою населення говорило кельтськими діалектами, а латинь не змогла їх витіснити із ужитку. Це відбувалося під час правління імператора Клавдія, коли Британія стала римською провінцією і відбувалася окупація її території. Ймовірно, після виходу римських легіонів із Британії латинь перестала використовуватися у мовленні, а залишки такого вжитку були під час тевтонської навали [Секирин, с. 16].

Розповсюдженою гіпотезою серед наукових студій (Jh. Algeo, A. Vaugh, T. Cable, M. Deutschmann та ін.) є те, що англосакси досить добре ознайомилися із латинською мовою із приходом християнства. Основною причиною запозичень, за даними Ч. Барбера, був саме вищий культурний рівень латинської мови, з якої британці могли багато чого запозичити для своєї власної мови [Barber, p. 103].

Найсуттєвіший вплив на давньоанглійську мову мали скандинави, що залишилися на Британських островах. У результаті вторгнення скандинавів у деяких регіонах почали говорити мовою чужинців, потім області стали цілковито білінгвальними, а згодом чужоземці засвоїли мову англів [Бруннер, с. 108], що стало оптимальним варіантом для мирного співіснування.

Вплив інших європейських мов, з якими англійці ознайомилися у результаті міграції на Британські острови або через культурні та економічні зв'язки, був незначним, за спостереженнями К. Бруннера. Навіть кельтські мови, якими донині розмовляють в деяких областях Англії, збагатили словниковий склад давньоанглійської мови лише деякими словами [Бруннер, с. 109].

Безперечно, вивчення давньої мови наразі неможливе без поетичного твору того періоду, де можливо отримати не лише лексичні одиниці, а простежити їх застосування у тексті. Єдиним твором, який багатий на давньоанглійську лексику не лише питому, а й запозичену є героїчна поема “Беовульф” (1000 р. н. е.), яка зберіглася у своєму оригінальному варіанті і стане джерельною базою даного дослідження.

3.3.1 Когнітивна субматриця відображення процесів фонетико-граматичної та лексико-семантичної адаптації латинських запозичень. Вплив латинської мови на давньоанглійську мову був досить значним, саме тому прийнято розділяти періоди адаптації латинських лексем на перший і другий етапи (В. П. Секирін). Переважно побутова і торгівельна сфери належать до *першого періоду*, а наукова, релігійна, церковна лексика притаманна *другому періоду*, де джерелом запозичень була класична латинь у зв'язку із розповсюдженням на заході творів класичної літератури. В. П. Секирін зауважує, що не дивлячись на значну кількість слів релігійного походження, серед класичних запозичень переважають лексеми побутового характеру та інших джерел [Секирін, с. 17].

А. Бауг і Т. Кейбл вважають, що перші латинські слова, які потрапили до основного словникового складу давньоанглійської мови, є результатом контактів між римлянами і германськими племенами на континенті. На думку мовознавців, “[...] декілька сотень латинських слів були в різних германських діалектах давнього періоду, частина з яких – лише в одному,

інші були наявними у двох, що підтверджувало активне співіснування між народами. Германське населення імперії до IV ст. налічувало приблизно декілька мільйонів, вони були представлені різними рангами та класами суспільства, від рабів до командирів римської армії [...] [Vaugh, p. 72]”. Хоча давнє населення було розміщено по всій імперії, звичайно, найбільша їх кількість знаходилася на півночі.

Дійсно, латинська мова дуже активно використовувалася тоді, незважаючи на те, що класичні латинські запозичення були малочислені. Причинами такого явища можна назвати відсутність живого мовного контакту через розповсюдження латини серед окремого числа місіонерів і використання мови у письмі [Секирин, с. 17]. Важливим історичним фактом є християнство, яке поширилося у Британії ще до англосаксонського завоювання, після якого германці знищили кельтів-християн. Лише в Ірландії зберіглася християнська церква. Коли на континенті римську освіту і культуру було знищено, в Британії, заселеній кельтами, розквітли християнські монастирі, а ченці-кельти досконало володіли грецькою і латинською мовами. Своє призначення вони вбачали в тому, щоб не лише зберігати, а й поширювати знання. Тому очевидним є те, що кельтська мова була посередником для греко-латинських запозичень у давньоанглійській мові [Algeo, p. 81; Секирин, с. 80–85].

В 597 р. із приїздом Св. Августина Кентерберійського розпочалася наступна хвиля христинізації і латинізації населення. Після завоювання Британії ірландські священики стали привертати до християнства англосаксів, охрестивши північну частину країни і прагнучи поширити свою діяльність на інші території, проте їм забракло сил для того, щоб охопити всю Британію. Саме тоді до справи хрещення англосаксів прилучилася римська церква, Папа Григорій I Великий доклав багато зусиль для розповсюдження в Англії християнства [Секирин, с. 17], що значно прискорило впровадження нової релігії.

Т. Кейбл зазначає, що огляд запозичених слів показує, що масштаб латинського впливу на розвиток давньоанглійської мови був значним. Як результат християнізації, в англійську мову, до завершення давньоанглійського періоду її розвитку, потрапило 450 латинізмів – це лише ті, які зафіксовані письмовими джерелами. У цю кількість слів включають словоформи та власні імена, а нові лексеми з тексту Біблії, якби вони були зараховані, становили б більшу кількість реєстру латинських запозичень. Із цього числа також потрібно вирахувати близько 100 слів, які належать до понять та явищ, яких не було в тогочасній Англії, тому їх неможливо вважати повноцінною частиною давньоанглійського складу лексики [Cable, p. 82]. Головною тенденцією вивчення латинських запозичень у наукових студіях є дослідження церковної та релігійної лексики, а побутова, торгівельна, поетична і господарська сфери залишені майже без уваги. Ці факти знайшли своє підтвердження у давньоанглійській поемі “Беовульф”, де латинські та кельтсько-, греко-латинські запозичення були у вжитку.

Наразі представимо кількісну характеристику запозичень за комп’ютерною пошуковою системою, етимологічною верифікацією, а також за результатом мовного контактування.

Таблиця 3.1

Кількісно-матрична таксономія запозиченої лексики
у давньоанглійській поемі “Беовульф”

№	Запозичення	“Multi Text Finder”	Етимологічна верифікація			
			субстрат	суперстрат	адстрат	перстрат
1	латинські/ кельтсько- латинські, греко- латинські	920			34	6
2	кельтські	2	2			
3	слов’янські	7			4	
4	скандинавські	117			68	
Загальна кількість		1046	114			

Із відібраного матеріалу шляхом хронологічної, жанрової (у межах лінгвістичної однорідності) та зональної вибірок (за способом організації), який загалом становить 114 запозичених одиниць, у давньоанглійській поемі “Беовульф” виявлено 40 лексем латинського походження за допомогою етимологічної верифікації, з яких простих за формою встановлено 26 слів.

До простих за формою належать латинські слова, які є адстратною лексикою, загальною кількістю 22 запозичення, що позначали результат мовного контактування, а саме білінгвізм – факт двомовності, мирного співіснування, розвитку та вживання на одній території латинської та давньоанглійської мов одночасно.

Потрібно зазначити, що пам’ятка героїчного епосу про Беовульфа датується X ст., що не є точною інформацією, адже відомо, що всі поетичні твори передавалися усним шляхом (А. Б. Лорд, М. Перрі) і спочатку не мали своїх записів і датувань. Звідси, можливо припустити, що запозичення потрапили у мовлення англосаксів набагато раніше, адаптувавшись, відобразилися потім у тексті епосу “Беовульф”.

Прості запозичення латинського походження. Особливо важливим під час дослідження лексичних запозичень є опанування історичних і соціальних чинників, а також шляхів потрапляння нового реєстру лексики до мови англосаксів.

Офіційно етап історії давньоанглійської мови розпочинається, коли англосакси (германські племена) імігрували на територію Британії. Але слід зважати на факт, що англійці, сакси та юти контактували із римлянами на континенті до свого переселення [Cable, p. 40; Corbett], зокрема багато германських племен на півночі континенту були захоплені римськими завойовниками, вони мирно співіснували та розвивали свою культуру певний час, що підтверджує білінгвізм народу. Саме цей історичний чинник демонструє, що до діалектної системи англосаксів могли потрапити перші латинські запозичення без посередників.

Такими словами є лексеми, що входять до лексико-семантичного поля (далі – ЛСП) “*Людина*”, яке представлено простими адстратними запозиченнями, які описують і характеризують зовнішність, характер людей, що входить до лексико-семантичної групи (далі – ЛСГ) “*Зовнішні і внутрішні риси людини*”. Ці лексеми могли потрапити до мови як для заповнення лексичних лакун, зокрема через брак власних лексичних структур для деталізації предметів, об’єктів тощо у давньоанглійській мові, так і як результат двомовності давнього суспільства (білінгвізм).

Прикладом даного ЛСГ є проста адстратна лексема *gum* вживалася у фрагменті тексту героїчної поеми у значенні “щедрий” (напр., Бео: 1487 *þæt ic gum cystum gōdne funde bēaga bryttan, brēac þonne mōste. And þū Unferð læt ealde lāfe*) [Online Etymology Dictionary], походження його встановлене від *gumma, gummi* “желатинова тверда суміш” [Glosbe – the multilingual online dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Запозичення фонетично асимілюється, де простежується кількісна редукція [Мейє, с. 68] ненаголошеного закінчення *-ta* як фонетична особливість процесу адаптації давньогерманських мов [Гарник, с. 19], а граматична адаптація зумовлена переходом слова із іменника в латинській мові до прикметника у давньоанглійській мові. Слово лексично та семантично адаптоване, відбувається семантична деривація значення цього запозичення, воно повністю трансформується, набуваючи іншого змісту за моделлю “природний артефакт – риса характеру” (антропоморфна метафора).

Для даного дослідження буде використана класифікація метафори, представлена у монографії А. П. Чудинова [Чудинов, с. 35].

Доповнює цей реєстр запозиченої лексики простий латинізм *hornus*, який вживався на позначення поняття “гордий” у тексті поеми про Беовульфа (напр., Бео: 1370 *heorot hornum trum holt-wudu sēce, feorran geflūmed, ær hē feorh seleð, aldor on ðfre, ær hē in wille, hafelan hūdan*), а походить від латинської лексеми *hornus* “високий” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Запозичення зазнало лексико-семантичних

транспозицій за моделлю “зовнішня характеристика – внутрішня риса характеру”, залучений механізм антропоморфної метафоризації.

Наступна адстратна лексема також входить до ЛСГ “Зовнішні і внутрішні риси людини”. *Āter* у фрагменті тексту вжита у значенні “загартований” (напр., Бео: 1460 *ecg wæs īren āter tēarum fāh, āhyrded heaðo-swāte; nǣfre hit æt hilde ne swāc manna ængum þāra þe hit mid mundum bewand, sē þe gryre-sīðas gegān dorste, folc-stede fāra*), а походить від *ater* “чорний”, “темний”, “сумний” [Online Etymology Dictionary; Glosbe – the multilingual online dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Після проникнення до давньоанглійської мови слово фонетично асимільоване, відбувається асимілятивна комбінаторна зміна голосного на початку лексеми як результат нестійкої системи голосних у давньоанглійській мові, згідно з яким короткий звук *a* стає довгим (з’являється фонетичний знак – мора, знак довготи звуку) [Мейє, с. 53]. У слові простежується лексико-семантична адаптація, відбувається деривація значення слова за моделлю “емоції – стан”, завдяки антропоморфній метафорі. Давньоанглійське слово-аналог *niger, nigra, nigrum* використовувалося англосаксами у повсякденному житті та побуті наряду із даним латинізмом як прояв білінгвізму.

ЛСГ “Емоційний стан” представлена простою запозиченою одиницею *missēra*, яке вживалося на позначення характеру людини “злий” (напр., Бео: 153 *þætte Grendel wan, hwīle wið Hrōðgār; hete-nīðas wæg, fyrene and fāhðe fela missēra, singāle sæce, sibbe ne wolde*), а походить від латинізму *miserum* “сумний” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], “засмучений”, “нещасливий” [Online Etymology Dictionary]. Лексема отримала фонетичну асиміляцію приголосних під впливом закону гемінації (західногерманське подвоєння приголосних), у даному випадку *s* подвоюється у словоформі, наслідком чого фонема *e* стає довгою, також відбувається зміна закінчення, чергування голосних (*u/a*) і зникнення ненаголошеного складу лексеми (*-um*) із приголосним звуком [Мейє, с. 30]. Лексична одиниця має семантичну деривацію значення (лексико-семантична адаптація), розширення у напрямі

перенесення характеристики внутрішнього стану людини до надмірного вияву смутку, демонструючи метафоричну модель “смуток – злість” (антропоморфна метафора).

Продовжує дану ЛСГ просте адстратне запозичення *sālum*, що використовувалося у значенні “до вподоби” [Online Etymology Dictionary], воно представлено у фрагменті тексту із поеми (напр., Бео: 608 *siððan morgen-lēoht ofer ylða bearn oðres dōgores, sunne swegl-wered sūðan scīned! Pā wæs on sālum sinces brytta gamol-feax and gūð-rōf, gēoce gelyfde*), а походить від латинізму *insula* “острів” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. У даному випадку лексема демонструє структурні перетрубації, як результат фонетичної асиміляції простежується редукція (*in-*), змінюється словоформа слова, наявне чергування голосних у корені як особливість фонетики голосних звуків у германських мовах, яка була досліджена А. Мейє [Мейє, с. 77]. Також зафіксовано граматичну адаптацію лексеми, тобто зміну частин мови, а саме перехід від іменника у латинській мові до прислівника у давньоанглійській мові. Лексико-семантична адаптація зумовлює деривацію значення лексичної одиниці, його повну трансформацію за допомогою антропоморфної метафори за моделлю “географічна назва – емоції людини”, демонструючи когнітивне сприйняття англосаксами острова (Британія) як об’єкт, що є привабливим для життя та розвитку суспільства та є відображеним у їх мисленні.

Наступною групою латинізмів є саме *дієсловні форми*, тобто ЛСГ на позначення *трудової та інтелектуальної діяльності*, що сприяли збагаченню мови англосаксів, окресливши її новими структурами для конкретизації дій фізичної та інтелектуальної діяльностей у мовленні.

Прикладом даного реєстру адстратної лексики є запозичена проста лексема *tund*, яка вживалася на позначення дії “тримати (у руках)” (напр., Бео: 236 *þegn Hrōðgāres, þrymtum cwehte mægen-wudu mundum, meðel-wordum frægn: “Hwæt syndon gē searo-hæbbendra byrnum werede, þē þus brontne cēol ofer lagu-stræte lēdan cwōmon”*). Вона походить від латинського

слова *mundus* “світ”, “всесвіт”, “небеса”, “приладдя”, “знаряддя” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary; Online Etymology Dictionary]. У даному запозиченні відбулася кількісна редукція ненаголошеного закінчення (фонетична асиміляція), що стало характерним для давньоанглійської мови (-*anus*, -*us*). Стосовно граматичної адаптації, очевидним є те, що у першому варіанті адаптації змінюється частина мови, із іменника в латинській мові запозичення трансформується в дієслово в давньоанглійській мові [Гарник, с. 20]. Відбувається також лексико-семантична адаптація, трансформується значення лексеми внаслідок антропоморфної метафори за моделлю “абстрактне поняття – дія”.

До простих адстратних запозичень належить лексема *fyrenum*, що належить до ЛСГ “Трудова та інтелектуальна діяльність”, вона використовувалася у значенні “мстити” [Glosbe – the multilingual online dictionary] у тексті героїчної поеми (напр., Бео: 2442 *þæt wæs feoh-lēas gefeoht, fyrenum gesyngad hreðre hyge-mēðe; sceolde hwæðre swā þēah æðeling unwrecen ealdres linnan*), а походить від *frenum* “приборкувати” [Online Etymology Dictionary]. Запозичення фонетично асимільоване, як результат, відбувається асимілятивна зміна у корені слова через нестійку систему голосних у давньогерманських мовах, як було вже зазначено, цей фонетичний процес свого часу описав А. Мейє, у даному випадку додається фонема у до кореня лексеми для адаптації у мові англосаксів [Мейє, с. 35]. Лексико-семантична адаптація представлена антропоморфною метафорою за моделлю “стан дії – характер дії”.

Продовжує зазначену тематику лексема *sum*, що позначала поняття “підсумовувати” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] (напр., Бео: 1241 *Bēor-scealca sum fūs and fāge flet-ræste gebēag. Setton him tō hēafdum hilderandas, bord-wudu beorhtan; þær on bence wæs*), вона походить від *summa* “найвища точка”, “головна річ”, “вершина”, “рахунок” [Online Etymology Dictionary]. У даному випадку простежується фонетична асиміляція, відбувається кількісна редукція ненаголошеного слова, тобто втрачається

склад лексичної одиниці, що є фонетичною особливістю германських мов, результатом адаптації до давньоанглійської мови, зокрема характерним є скорочення лексем для зручності вживання у мовленні англосаксів [Мейє, с. 68]. Також має місце граматична (морфологічна) адаптація, латинське слово *sutta* є іменником жіночого роду у латинській мові, а адаптуючись стає дієсловом у давньоанглійській мові. Відбувається лексико-семантична адаптація слова, що зумовлює лексичну деривацію значення за механізмом метонімії (модель “результат – дія”). Давньоанглійська мова вже мала свій аналог цього слова як *asmeagan*, *deman*, фактично саме процес білінгвізму зумовив проникненню іншого слова-еквіваленту, адже латинські лексеми активно приймалися у мовлення англосаксів через низку соціально-історичних чинників і прагнення покращити давньоанглійську мову, активізуючи процес розвитку життєвого устрою самого суспільства.

До наступної ЛСГ “Родові зв’язки” належить лексична одиниця, яка представлена у давньоанглійській мові займенником, ймовірним періодом проникнення був етап колонізації, поселення германських племен на території Британських островів, їх торгівельних зв’язках, в епоху христинізації та подальшого навчання населення римськими місіонерами.

Запозичення *ūsses* у поемі про Беовульфа вживається на позначення поняття “мій нащадок” (напр., Бео: 2814 *Þū eart ende-lāf ūsses cynnes Wāgmundinga; ealle Wyrð forswēof, mīne māgas tō metod-sceafte, eorlas on elne: ic him æfter sceal*) [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], а походить від лексеми *meus* “мій” [Online Etymology Dictionary]. Слово асимілювалося фонетично, як результат, відбувається західногерманське асимілятивне подвоєння приголосних *ss* у корені слова як загальна фонетична особливість германських мов, також наявне чергування голосних у корені слова згідно з явищем аблауту [Мейє, с. 59, 77, 52–53]. Лексико-семантична адаптація демонструє конкретизацію значення за процесом антропоморфної метафоризації, модель “абстрактне – конкретне”.

Лексемою, що також репрезентує дану ЛСГ є *Bēostrum*, яка виникла приблизно у X ст. [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], проте ймовірною адаптацією цього слова є період, що передував даному століттю. Запозичення означає “вперше” (напр., Бео: 2332 *brēost innan wēoll bēostrum gefoncum, swā him gefywe ne wæs. Hæfde līg-draca lēoda fæsten, ēa-lond ūtan, eorð-weard þone glēdum forgrunden*) [Online Etymology Dictionary], а у латинській мові вживалося у значенні “темрява”. У даному випадку граматична трансформація продемонструвала перехід від іменника до прислівника, а семантична адаптація за допомогою природоморфної метафори (модель “абстрактне – конкретне”) демонструє сприйняття англосаксів світу із германо-християнського погляду, що спочатку була темрява, а потім розпочинається процес життя.

ЛСП “*Предмети побуту*” репрезентує наступні прості адстратні запозичені структури.

У межах даної ЛСП представлено ЛСГ “*Интер’єр (хатнє начиння)*”, до якої належить запозичення *candel*, яке вживається у фрагменті тесту (напр., Бео: 1573 *Līxte se lēoma, lēoht inne stōd, efne swā of hefene hādre scīneð rodores candel.*) у значенні “свічка”, а походить від латинізму *candela* “світло” [Glosbe – the multilingual online dictionary], інша версія походження даної лексеми вказує на латинізм *candere* “світити” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Перша версія є більш прийнятною для дослідження. Дане слово фонетично асимілювалося, наслідком даного явища стала редукція ненаголошеної голосної *a* у кінці запозичення, цей фонетичний процес був характерним для германської групи мов, що свого часу описав А. Мейє, наразі є властивою особливістю для давньоанглійської мови [Мейє, с. 31]. Для процесу лексико-семантичної адаптації лексема зазнала ряд трансформацій, про що свідчить деривація значення слова за допомогою процесу метонімії за моделлю “ціле – частина”.

Просте адстратне запозичення *hæft* використовувалося на позначення поняття “*вихід*” (напр., Бео: 789 *Norð-Denum stōd atelīc egesa ānra gehwylcum*

þāra þe of wealle wōp gehȳrdon, gryre-lēoð galan godes andsacan, sige-lēasne sang, sār wānigean helle hæftan.), потрапило воно до давньоанглійської мови від латинської, де використовувалося у значенні *hæfte* “тримати” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Ця лексема фонетично асимілювалася у давньоанглійській мові, у даному випадку наявна редукція закінчення, а саме ненаголошеної короткої голосної (*e*) як особливість нестійкої системи голосних у германській групі мов [Мейє, с. 35]. Лексична одиниця граматично також адаптувалася, із дієслова у латинській мові перейшла до іменника чоловічого роду у давньоанглійській [Гарник, с. 20], а лексико-семантична адаптація демонструє деривацію значення за механізмом артефактної метафоризації у давньоанглійській мові, модель “дія – об’єкт” [Online Etymology Dictionary].

Наступною є ЛСГ “Посуд”, що описує речі повсякденного вжитку давніх англів. Лексеми такого джерела походження були наявними також, адже римляни стали взірцем для розширення не лише лексичного складу мови, а й прикладом вищої культури та широкого світосприйняття, навіть у побутовому плані, що демонструє наступне запозичення *disc*, яке вживається у фрагменті тексту у значенні “келих” (напр., Бео: 2776 *Þā ic on hlāwe gefrægn hord rēafian, eald enta geweorc ānne mannan, him on bearm hladan bunan and discas sylfes dōme, segn ēac genom, bēacna beorhtost*), а походить від латинізму *discus* “тарілка” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary; Online Etymology Dictionary]. Для повної адаптації даного запозичення відбувається фонетична асиміляція, а саме процес кількісної редукції закінчення ненаголошеного складу, у даному випадку, закінчення слова (*-us*) як у попереднього запозичення [Мейє, с. 31, 68]. Лексико-семантична адаптація демонструє метонімічну модель “предмет – предмет”.

Продовжує реєстр даної групи наступна запозичена адстратна одиниця. *Prēate* вживалося у значенні “вкрадена чаша” (напр., Бео: 2407 *him tō bearme cwōm māððum-fæt mære þurh þæs meldan hond, Sē was on þām þrēate þreotteoða secg, sē þæs orleges ðr onstealde, hæft hyge-giðmor*) [Bosworth-Toller

Anglo-Saxon Dictionary], лексема походить від *trudere* “поштовх”, “натиск” [Online Etymology Dictionary]. Лексема зазнала фонетичної асиміляції за законом Я. Грімма, першого пересуву приголосних, згідно з яким *t* (*tenius*) глуха приголосна переходить у придихову приголосну *þ*, а також зміна приголосних *d/t*. У корені слова відбувається чергування голосних (*u/ēa*) через нестійку систему голосних, що свого часу було описано як фонетична особливість А. Мейє [Мейє, с. 37]. У даному випадку лексема демонструє граматичну адаптацію, потрапивши до мови-реципієнта у формі дієслова, вона адаптувалася прикметником у давньоанглійській мові. Семантична та лексична адаптація проявлена у запозиченні як результат деривації значення слова за допомогою механізму метонімії (модель “дія – результат”).

Зовсім невідомим для англосаксів був алкогольний напій, про який вони дізналися під час контактування із римлянами, запозичивши не лише технологію приготування, а й саму лексему. ЛСГ “*Назви їжі*” представлена запозиченою одиницею *wīn*, яка вживалося у фрагменті тексту у значення “вино” (напр., Бео: 2614 *þæt wæs mid eldum Ēanmundes lāf, suna Ōhteres, þām æt sæcce wearð wracu wine lēasum Wēohstānes bana*) [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Дана лексема походить від латинського слова *vinum* “вино” [Online Etymology Dictionary]. Для повної адаптації слова відбулася фонетична асиміляція, наслідком чого стала кількісна редукція ненаголошених звуків у кінці слова /'wi:.num/ – /wi:n/, лексема змінила свою словоформу, що підтверджує фонетичну закономірність давньогерманських мов, яку дослідив А. Мейє і окреслив як головні фонетичні особливості германської групи мов [Мейє, с. 64]. Граматична адаптація зумовлена переходом іменника із середнього роду у латинській мові до чоловічого у давньоанглійській.

Наступним адстратним надбанням стала лексика латинського походження іншого ЛСП “*Військові поняття*”, що пов’язано з історичними причинами цього реєстру запозичень. Члени германських племен вступали до римської армії, де знайомилися із новими явищами, предметами та

іншими об'єктами, у зв'язку з таким видом діяльності отримали нові слова та поняття, які після повернення додому розповсюджували у колі своїх родин, друзів, що сприяло процесу адаптації у мовленні за допомогою білінгвізму.

Прикладом запозичення, що відображало військове поняття є проста адстратна лексема *rāsum*, вона означає “конунг” (той, хто очолює племена), що підтверджує фрагмент тексту із поеми “Беовульф” (напр., Бео: 2357 *Nō þæt lāsest wæs hond-gemota, þær mon Hygelāc slōh, syððan Gēata cyning gūðe rāsum, frēa-wine folces Frēslondum on, Hrēðles eafora hioro-dryncum sweal*) [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Запозичення походить від лексеми *resumere* “підсумовувати” [Online Etymology Dictionary]. Простежуючи процес адаптації слова, очевидним стає кількісна редукція закінчення слова (-ere), що є характерним процесом фонетики для германської групи мов, а також чергування голосних у корені слова (e/ǣ), що демонструє нестійку систему голосних звуків у давньогерманських мовах [Мейє, с. 77]. Ці трансформації відображають процеси фонетичної асиміляції, а також граматичної адаптації, тобто перехід слова із дієслова латинської мови до іменника у давньоанглійській. У даному випадку значення лексеми змінюється (лексико-семантична асиміляція), лексична деривація зумовлює конкретизацію значення слова за моделлю “дія – суб'єкт”, що є соціоморфною метафорою і належить до ЛСГ “Назви військових звань і чинів”.

До цього реєстру запозичень ЛСГ належить лексична одиниця *sepra*, яка означає поняття “дружина”, “ватага” (напр., Бео: 206 *Hæfde se gōda Gēata lēoda cempaṅ gecorone, þāra þe hē cēnoste findan mihte; fiftyna sum sund-wudu sōhte; secg wīsade, lagu-cræftig mon, land-gemyrcu*), а походить від *campio* “чемпіон”, “гладіатор”, “боєць” [Glosbe – the multilingual online dictionary]. У давньоанглійській мові вживалося на позначення “переможець у змаганні, де результат був вирішений кількістю глядацьких голосів” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Вищезазначене поняття було цілком новим для англосаксів, а гладіаторські бої стали улюбленою

розвагою давніх римлян і звідти слово могло потрапити до давньоанглійської мови, заклавши лексичну лакуну. У давньоанглійській мові запозичення фонетично асимілювалося, відбувається явище аблауту, згідно з яким наявне чергування голосних при сталому складі приголосних у слові (*a/e, i/a*), а також відбувається редукція останньої голосної *o* у лексемі [Мейє, с. 60]. Лексико-семантична адаптація представлена деривацією значення (“конкретне – абстрактне”), його розширенням за допомогою соціоморфної метафори.

Важливими зокрема соціо-історичним чинником для адаптації військової лексики стали римські походи під керівництвом Юлія Цезаря, які відображають поняття, пов’язані із римською колонізацією. Прикладом даного явища є запозичена одиниця, що входить до ЛСГ “*Військові обладунки*”. Лексема *intice* використовувалася на позначення поняття “шолом” (напр., Бео: 2980 *Lēt se hearda Higelāces þegn brādne mēce, þā his brōðor læg, eald sweord eotonisc, entiscne helm, brecan ofer bord-weal*). Слово походить від латинізму *intitiare* “вплутувати”, “полонити” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary; Online Etymology Dictionary]. Дане запозичення закрило лексичну лакуну давньоанглійської мови, адже військові обладунки стали новим оснащенням для англосаксів, тому цей предмет і його назва ввійшли у їх мовлення, наділивши германський народ новим поняттям, внаслідок чого слово фонетично асимілювалося, що підтверджує кількісно-якісна редукція ненаголошеного закінчення слова як закономірність давньогерманських фонетичних трансформаційних процесів, що підтверджено спостереженнями А. Мейє [Мейє, с. 68]. Наступним етапом стала зміна словоформи, зникають ненаголошені склади слова, відбувається чергування приголосних *t/c* відповідно до особливостей германської групи мов [Мейє, с. 31]. Також наявна лексико-семантична адаптація за моделлю “дія – військові обладунки”, де деривація значення демонструє артефактну метафору, а граматична адаптація зумовлена переходом слова із дієслова в латинській мові до іменника в давньоанглійській мові.

Продовжує дану групу лексична одиниця *her*, яка була використана у тексті епосу у значенні “цей”, а у поемі “Беовульф” вживається із словом слов’янського походження, що означає “ця кольчуга” (напр., Бео: 1510 *ac hine wundra þæs fela swencte on sunde, sǣ-dēor monig hilde-tūxum here syrcaþ bræc*) [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Запозичення походить від лексеми *hic* “тут”, “сюди” [Online Etymology Dictionary]. Для повної адаптації лексема отримала фонетичну асиміляцію, згідно з якою відбувається явище аблаута, тобто чергування голосного у корені слова *i/e* як факт нестійкої системи голосних у давньогерманських мовах [Мейє, с. 37]. Запозичення зазнало лексико-семантичної адаптації для виокремлення предмету серед інших однорідних понять за допомогою метонімії за моделлю “абстрактне – конкретне”.

ЛСГ “Військові дії та процеси” репрезентує просту адстратну лексему *ceald*, що вживалася на позначення поняття “зимовий похід” у тексті поеми про Беовульфа [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] (напр., Бео: 2397 [...] *hē gewræc syððan cealdum ceap-siðum, cyning ealdre binēat. Swā hē nīða gehwane genesen hæfde, slīðra geslyhta, sunu Ecgþiowes* [...]). Запозичення походить від латинського слова *caldus* “мерзнути” [Online Etymology Dictionary; Glosbe – the multilingual online dictionary]. У даному випадку має місце фонетична асиміляція, відповідно до чого простежуються зміни у корені лексеми, відбувається явище якісного аблауту (*a/ea*) при сталому складі приголосних у словоформі через нестійку систему голосних у германських мовах як фонетична особливість германської групи мов [Мейє, с. 77]. Також наявна якісна редукція ненаголошеного закінчення слова *-us* як характерний процес для фонетичної адаптації германських мов. Слово адаптувалося лексико-семантично, тобто відбувається процес семантичної деривації значення слова по суміжності логічного зв’язку за механізмом метонімії (модель “дія – результат”).

Наступна ЛСП “Просторові поняття” представлена ЛСГ “Місцевість”, до якої належить запозичення *lāsum*, яке вживалося на

позначення “місце, земля” [Online Etymology Dictionary] (напр., Бео: 1869 *Þā gīt him eorla hlēo inne gesealde, mago Healfdenes māðmas twelfe, hēt hine mid þæm lācum lēode swāse*). Запозичення походить від латинського слова *locum* “позиція”, “регіон”, “країна”, “предмет” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Слово асимілювалося фонетично, відбувається фонетичне явище аблауту, тобто чергування голосних у корені лексеми *o/ā* [Мейє, с. 53] відповідно до фонетичних законів германських мов (А. Мейє). У даному випадку очевидним стає процес лексико-семантичної адаптації, тобто конкретизація значення (метонімія) за моделлю “ціле – частина”.

Протилежним варіантом проникнення запозичень латинського походження до давньоанглійської мови був *опосередкований* шлях, тобто через мову-посередник. У даному випадку це є мова кельтів, що демонструє результат римського правління. Чимало латинських слів потрапило до мовлення кельтів, а після їх підкорення перейшло до мови англосаксів [Freeborn, p. 32].

Прикладом такого опосередкованого проникнення до давньоанглійської мови, що продовжує даний реєстр лексики є запозичена одиниця *brytta*, яка входить до ЛСГ “*Місцевість*” і позначала у тексті поеми поняття “король” [Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)], підтвердженням чого є фрагмент із тексту поеми “Беовульф” (напр., Бео: 608 *Þā wæs on sālum sinces brytta gamol-feax and gūð-rōf, gēoce gelyfde*) [Беовульф]. Запозичення походить від латинської лексеми *brittō*, що означає “брит” [Online Etymology Dictionary], а історично бритами називали кельтське населення, яке проживало на території Англії, пізніше було підкорене англосаксами, тому дане запозичення могло вживатися у мовленні кельтів, а згодом потрапити до римлян. Як вважає В. П. Секирін, це дає підстави твердити, що воно проникло до давньоанглійської мови опосередковано [Секирін, с. 16]. Ця лексема асимільована фонетично, за законом Г. Остгофа, індоєвропейський фонетичний закон, згідно з яким довгі голосні стають короткими при сонорних (*b*) та оклюзивних приголосних

звуків (t) [Мейє, с. 36]. У даному випадку простежується також лексико-семантична адаптація, тобто значення лексеми дещо змінюється, наявна соціоморфна метафора за моделлю “етнонім – соціальний статус”, тобто територія, що була населена бритами стає окупованою англосаксами, завойовниками, переможцями, де у свідомості давнього суспільства вони сприймаються “королями”.

Наступною є вибірка простих слів латинського прямого походження, що становить загалом 4 лексеми, вони є *перстратом* для давньоанглійської мови.

Під перстратом ми розуміємо мовний взаємовплив, тобто це є інтерференція у сфері духовної культури, релігії та науки. Безперечно, давньоанглійська мова отримала значний вплив та активізацію мовної системи від латини, яка, на той час, була вищою за рівнем своєї духовної культури, освіченості та писемності. Багато нових понять, процесів та явищ стали новою хвилею інформації, що сприяло швидшому розвитку давньоанглійської мови, зокрема період прийняття християнства, який на думку В. П. Секиріна, є культовою подією в історії англосаксів. Це призвело до відкриття церкви та численних монастирів, де саме латинська мова була основою документообігу та духовної освіти [Секирин, с. 18].

Як результат релігійного навіювання, збудовані школи при монастирях, де активно вивчали латинську мову, цим самим створивши ситуацію мовної інтерференції та збагативши мову перстратом, культурною, поетичною та релігійною лексикою, яка значно удосконалила мову англів на давньому етапі свого розвитку.

Прикладом такого процесу стала лексема ЛСГ “Релігійна сфера”, що входить до ЛСП “Людина”, представлена запозиченням *fatum*, вживалося у значенні “доля” (напр., Бео: 1163 *Lēoð wæs āsungēn, glēo-mannes gyd. Gamēn eft āstāh, beorhtode benc-swēg, byrelas sealdon wīn of wunder-fatum*) “доля”, походить від *fata* (*fatum*) [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Це явище стало новим для англосаксів і отримали вони

його із приходом християнства на їх територію (лексична адаптація). Поняття “доля” у їхньому розумінні не було цілком визначеним Вищою Силою, його можливо було корегувати певними вчинками та діями у процесі життя.

Лексика, що відображала та позначала *міфологічних істот, героїчних персон* належать до ЛСП “*Міфологічні артефакти*”. Цей реєстр лексичних одиниць став надбанням давньоанглійської мови саме від римлян, розширивши їх світосприйняття, мислення та збагативши культуру.

ЛСГ “*Міфологічні істоти*” представлена простою перстратною лексикою як запозичення *draca*, що позначало у тексті поеми про Беовульфа поняття “дракон”, а походить воно від лексеми *draco* “дракон” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] (напр., Бео: 893 *Hwæðre him gesælde, þæt þæt swurd þurhwōd wrætlīcne wyrm, þæt hit on wealle ætstōd, dryhtlīc īren; draca morðre swealt*). Слово граматично адаптоване, адже *draco* є іменником чоловічого роду 3 відміни тоді [Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)], як *draca* є іменником чоловічого роду 2 відміни (слабкої) [Гарник, с. 20]. Також простежується фонетична асиміляція запозичення, а саме відбувається явище аблауту згідно з яким наявне чергування голосних у закінчення слова (*o/a*) [Мейє, с. 52].

Іншою простою адстратною лексичною одиницею даного реєстру є слово *gīgant*, що означає “гігант” (напр., Бео: 113 *Þanon untýdras ealle onwōcon, eotenas and ylfe and orcnēas, swylce gīgantas*) [Glosbe – the multilingual online dictionary], походить від *gigas* “гігант” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Запозичення фонетично асимільоване, відповідно до чого змінюється звучання слова, яке зумовлене різними позиційними, комбінаторними, акустичними умовами як асимілятивний процес адаптації, що є характерним для германської групи мов [Мейє, с. 52].

Репрезентує даний реєстр запозиченої лексики слово *orc* (*orcþyrs, orcneas*), що означає “змій (чудовисько)”, у поемі вживалося на позначення поняття “помешкання змія” (напр., Бео: 2761 *wundur on wealle and þæs*

wyrmes denn, ealdes ūht-flogan, orcas stondan). Слово походить від *orcus* “некло” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], що у давньоанглійській мові означало “людоджер”, “монстер” [Online Etymology Dictionary]. Лексема отримала фонетичну асиміляцію, а саме кількісну редукцію ненаголошеного закінчення слова (-us), що є характерним для германських мов [Мейє, с. 64]. Наявна також лексико-семантична адаптація слова за механізмом метонімії, модель “ціле – частина”.

Окремим реєстром простої запозиченої лексики є слова *греко-латинського походження*, що належить до адстрату і становлять загалом 7 слів.

Історичним поясненням такого походження є те, що завоювання грецьких міст на півдні Італії призводить до проникнення грецьких лексем у латинську мову, а також поширення елементів грецької освіти, культури тощо. До кінця II ст. до н. е. латинська мова широко розповсюджується не лише по всій території Італії, а й по областях Піренейського півострова [Cable, p. 23–24]. Згідно з даними, латинська мова отримала грецькі запозичення до свого лексичного фонду і розпочала процес так званої “латинізації” народів.

До ЛСП “*Людина*” належить лексема *guma*, яка у фрагменті тексту поеми означає також поняття “людина” (напр., Бео: 974 *Hwæðere hē his folme forlēt tō līf-wraðe lāst weardian, earm and eaxle; nō þær ænige swā þēah fēasceaft guma frōfre gebohte*) [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] і входить до ЛСГ “*Поняття, відчуття*”. Наразі остаточно не встановлено, від якої мови слово потрапило в давньоанглійську, тому першим варіантом є латинська мова *homō, humain, humaigne, humanus* “людина”, другим – грецька *homos* “одне й те саме” [Online Etymology Dictionary]. Це запозичення фонетично асимілювалося у давньоанглійській мові за законом К. Вернера, який отримав назву “чергування приголосних”, де простежується сабституція саме глухого і дзвінкого звуків (*h/g*), відповідно до явища аблаута чергуються голосні у словоформі (*o/u, ō/a*) [Мейє].

Продовжує даний реєстр запозиченої простої адстратної лексики слово *næssa*, яке вживалося у значенні “нудота” у тексті героїчної поеми “Беовульф” (напр., Бео: 1361 *Hīe dýgel lond warigeað, wulf-hleoðu, windige næssas, frēcne fen gelād, þær fyrgen-strēam under næssa genipu niðer gewīteð, flōd under foldan*). Наразі не встановлено, яка мова є джерелом для даної лексеми [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Першим припущенням є латинська мова (від *nausea*), другим – грецька (від *nausea*), обидва варіанти позначали поняття “нудота”. Очевидно, що дві форми слова є однаковими [Online Etymology Dictionary]. Запозичення зазнало певних трансформаційних процесів, тобто фонетична асиміляція зумовлює редукцію ненаголошеного голосного у закінченні слова (*e*), що було характерним для давньоанглійської мови, також відбувається монофтонгізація звуків, згідно з якою наявним є перехід дифтонга *au/æ* [Мейє].

У межах ЛСП “Людина” представлено ЛСГ “Трудова, інтелектуальна діяльність”, яку представляє запозичення греко-латинського походження *scan*, що вживалося у значенні “ступити” (напр., Бео: 321 *Stræt wæs stān fāh, stīg wīsode gumum ætgædere. Gūð-byrne scan heard hond locen, hring-īren scīr song in searwum, þā hīe tō sele furðum in hyra gryre-geatwum gangan cwōmon*), а походить від *scandere* (латинський варіант) “рости”, [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] або від *skandalon* (грецький) “спіткнутися” [Online Etymology Dictionary]. Лексема зазнала фонетичної асиміляції, змінюється форма слова (кількісно-якісна редукція ненаголошеного складу лексеми), слово стає коротшим за формою, що є характерною особливістю для давньоанглійської мови, за спостереженнями А. Мейє [Мейє]. Лексична одиниця отримує лексико-семантичну адаптацію, що призводить до деривації значення, воно розширюється семантично за допомогою процесу метонімії за моделлю “дія – дія”.

ЛСП “Військові поняття” демонструє наступну адстратну лексему, що є простою за формою та належить до ЛСГ “Військові дії та процеси”. *Ænigum* вжито у тексті поеми про Беовульфа у значенні “винагорода” (напр.,

Beo: 2417 *sē wæs innan full wrætta and wīra: weard unhīore, gearo gūð-freca, gold-māðmas hēold, eald under eorðan; næs þæt yðe cēap, tō gegangenne gumena ænigum*). Першим варіантом є припущення, що запозичення походить від латинського слова *nigma* “загадка”, а другий варіант допускає грецьке походження слова [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], де *ainigma* означає “закляття” і також “загадка” [Online Etymology Dictionary]. Ймовірним варіантом виникнення лексеми є саме військова діяльність, адже англосакси поповнили ряди армії у римлян, де часом здобували винагороду як процес отримання цінностей в обмін на служіння в армії. Запозичення є фонетично асимільованим словом у давньоанглійській мові відповідно до чого, відбувається монофтонгізація звуків у даній лексемі (*ae/æ*) та як результат закінчення набуває характерної форми для давньоанглійської мови [Гарник, с. 18]. Лексична деривація значення, а саме зміна значення слова, призвела до семантичної адаптації слова за механізмом артефактної метафоризації (модель “абстрактне – конкретне”).

До адстратних запозичень даного ЛСГ входить зокрема лексема *ancor*, яка вживалася у значенні “запрягати (коня)” (IX ст.) [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], що підтверджено текстом героїчної поеми (напр., Beo: 2176 *Hyrde ic þæt hē þone heals-bēah Hygde gesealde, wrætlīcne wundur māððum, þone þe him Wealhþēo geaf, þēodnes dōhtor, þrīo wicg somod ancor and sadol-beorht;hyre syððan wæs æfter bēah-þege brēost geweorðod*). Варіантом походження запозичення є латинська мова, яка представлена лексемою *ancora* та грецької – *ankyra*, що означає “якір” [Online Etymology Dictionary]. Запозичення фонетично асимілювалося, тобто відбувається кількісна редукція ненаголошеного складу слова (зникнення звуку *a*). Також простежується граматична (морфологічна) адаптація, слово *ancora* в латинській мові жіночого роду, а адаптується як дієслово у давньоанглійській мові [Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)]. Лексико-семантична адаптація запозичення зумовлена метонімією за моделлю “результат – дія”.

Просте адстратне запозичення *mēcum* входить до ЛСП “Просторові поняття”, а вживалося у фрагменті тексту у значенні “прибережний” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] (напр., Бео: 565 *næs hīe þære fylle gefēan hæfdon, mǎn-fordǣdlan, þæt hīe mē þēgon, symbel ymb-sǣton sǣ-grunde nēah, ac on mergenne mēcum wunde be yð-lāfe uppe lǣgon, sweordum āswefede*). Походження слова достеменно невідомо, джерелом запозичення є латинська або грецька мови, сама лексема позначає поняття “зі мною” (*mē* (“*me*”) + *cum* (“*with*”)) [Online Etymology Dictionary]. Слово зазнало лексико-семантичної адаптації, змінивши своє значення повністю за допомогою процесу природоморфної метафори, модель “ознака дії – місце” і належить до ЛСГ “Місцевість”.

Продовжує даний реєстр лексики лексема *mere*, що позначала у тексті поняття “морський” (напр., Бео: 255 *Nū gē feor-būend, mere līðende, mīnne gehyrað ān-fealdne gepōht: ofost is sēlest tō gecyðanne, hwanan ēowre cyme syndon*). Припускаємо, що лексична одиниця походить від латинізму *merus* “незмішаний (вино)”, “чистий”, “морський” або від грецької лексеми *marmarein* “блищати” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. У даному випадку, ймовірнішим варіантом є саме латинське походження запозичення. До того ж лексична одиниця також вживалася у значенні “море”, “океан”, “озеро”, “ставок”, “цистерна” у давньоанглійській мові [Online Etymology Dictionary]. Запозичення фонетично асимільоване відповідно до якісної редукції ненаголошеного складу слова, також приєднання голосного звуку *e*, власне для характерного звучання та повної адаптації слова [Гарник, с. 20].

Когнітивна субматриця простих латинських і кельтсько-латинських запозичень (26 слів) (див. табл. 3.4) демонструє результат повної адаптації даних лексем із давньоанглійської героїчної поеми “Беовульф”. За способом проникнення визначено пряме походження слів (25 слів), окрім лексеми *brytta*, яка є опосередкованого походження, потрапила за допомогою кельтської мови.

Лексеми спершу зазнали фонетико-граматичної адаптації, а згодом – лексико-семантичної трансформації, переважно метафоричної.

Сконструйовано когнітивно-метафоричну модель запозичених одиниць, представлених антропоморфною (8 од.) та соціоморфною (3 од.) метафорами, які належать до 3-х ЛСП “Людина” (13), “Предмети побуту” (5 од.), “Військові поняття” (3 од.), а також натуроморфною (1 од.) й артефактною метафорами (3 од.) з 2-ма ЛСП “Просторові поняття” (2 од.) і “Міфологічні артефакти” (3 од.), а когнітивно-метонімічна модель відображає схеми перенесення значень за суміжністю: “дія – результат” (3 од.), “абстрактне – конкретне” (1 од.), “ціле – частина” (2 од.), “предмет – предмет” (1 од.). Із 26 отриманих лексем 4 запозичення (*draca, gigant, win, fatum*) не зазнали лексико-семантичної адаптації.

Побудовані моделі відображають поступові зміни у свідомості давніх англів та їх мисленні, яке трансформувалося із наочно-образного в абстрактно-логічне. Абстрактно-логічне мислення представляє собою чуттєвий ступінь пізнання. По-перше, коли англосакси стикалися із новими процесами, явищами та лексемами у них активізувалося саме абстрактне мислення, що надавало можливості міркувати, аналізувати, розширювати межі сприйняття, адже абстрактно-логічне мислення безпосередньо пов’язане із мовою. По-друге, воно допомогло узагальненню та конкретизації лексичних запозичень, їх систематизації та подальшій класифікації.

Тим часом процес метафоризації демонструє тенденції до трансформації міфологічного мислення в релігійно-християнське: від повного синкретизму “Я – Природа” до “Людина – Центр світу”. Як результат, 22 адстратні та 4 перстратні запозичення цієї субматриці свідчать про мовний білінгвізм (із римлянами) і поступовий розвиток духовності, культури й освіти.

У когнітивній субматриці запозичень греко-латинського походження (див. табл. 3.5) проаналізовано 7 лексичних одиниць, які потрапили прямо до мови англосаксів та є адстратною лексикою, що зафіксовано у тексті

давньоанглійської поеми “Беовульф”. Ці лексеми етимологічно охарактеризовані як слова, що могли потрапити із двох мов, грецької або латинської, тому, у даному дослідженні, їх походження визначено саме греко-латинським.

Запозичення переважно зазнали лише фонетичної асиміляції та лексико-семантичної метонімізації й метафоризації у процесі адаптації в системі давньоанглійської мови. Сконструйована когнітивно-метонімічна модель представлена лексикою за схемами суміжності “дія – дія” (1 од.), “дія – результат” (1 од.), а когнітивно-метафорична модель – природоморфною метафорою (1 од.) з номінаціями ЛСП “Просторові поняття” (2 од.) та артефактною (1 од.) метафорою, які є номінаціями ЛСП “Людина” (3 од.), ЛСП “Військові поняття” (2 од.). Із-поміж 7 отриманих лексичних одиниць 3 слова (*guma*, *næssas*, *mere*) не зазнали лексико-семантичної адаптації.

Гібридні композити та словотвірні лексеми латинського походження. Окремий реєстр запозичень становлять *гібридні композити латинського походження*, які потрапили прямо із латини без мови-посередника.

ЛСП “*Людина*” характеризується наступними адстратними лексичними одиницями, які були запозичені давньоанглійською мовою та отримані із поеми “Беовульф”. Прикладом таких лексичних структур є лексема *blonden-feax*, яка у фрагменті тексту із поеми про Беовульфа позначала поняття “сивоволосий”, (напр., Бео: 1874 *Gecyste þā cyning æðelum gōd, þēoden Scildinga, þegen betstan and be healse genam; hruron him tēaras, blonden-feaxum*), де перша частина слова [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] походить від латинської лексеми *blundus* “жовтий” [Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)]. Друга частина композиту – це *feax* “волосся”, є лексемою протогерманського походження [Online Etymology Dictionary]. Запозичення фонетично асимілювалося, як результат, змінено фонетичний устрій у зв’язку із чергування голосних і приголосних звуків у

слові для характерного звучання в давньоанглійській мові, що свого часу описав А. Мейє [Мейє, с. 31, 52–54]. Дане запозичення зазнало лексико-семантичної адаптації за механізмом метонімії (вмістилище – вміст) і входить до ЛСГ “Зовнішні, внутрішні риси” як і наступний адстратний гібридний композит.

Запозичення *heapodéor* вживалося в тексті поеми у значенні “сміливий” (напр., Бео: 773 *Reced hlynsode; þā wæs wundor micel, þæt se wīn-sele wiðhæfde heaðo-dēorum, þæt hē on hrūsan ne fēol, fæger fold-bold*). Перша частина слова є лексичною одиницею протогерманського походження *heaðo* “війна”, а друга частина – *dēus* походить від латинської мови *deiuos* [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], що означає “бог” [Online Etymology Dictionary]. Лексема зазнала фонетичної асиміляції, тобто кількісної редукції голосних, причиною відповідних змін була нестійка система голосних у давніх германських мовах, що призвело до численних комбінаторних асимілятивних трансформацій у багатьох лексичних одиницях. Лексико-семантична адаптація зумовлена трансформацією слова за допомогою антропоморфної метафори (модель “об’єкт – риса характеру”) [Чудинов, с. 35].

Продовжує даний реєстр лексики гібрид прямого походження *gum-cynn*, який вживався у поемі на позначення поняття “добрий” (напр., Бео: 945 *Hwæt! þæt secgan mæg efne swā hwylc mægða, swā þone magan cende æfter gum-cynn, gyf hēo gýt lyfað, þæt hyre eald-metod ēste wære bearn-gebyrdo*). Перша частина лексеми означає “смоли з висушеного соку рослин”, а походить від *gumta, gummi* [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Друга частина гібридного композиту *cynn* має протогерманське походження, яке позначає поняття “рід”, “плем’я” [Online Etymology Dictionary]. Слово фонетично асимілюється, відбувається кількісна редукція ненаголошеного складу *-ta, -mi* як характерна особливість фонетичних змін германських мов [Мейє, с. 31, 52–54], а лексико-семантична адаптація зумовлена деривацією значення, зокрема, для давніх англосаксів ці смоли із рослин були

улюбленими ласощами, тому і дана лексема набула відповідного значення за допомогою механізму метонімії, модель “предмет – характеристика”.

До ЛСГ “Поняття, відчуття” належить адстратна лексема *guma-drēam*, що вживалася у тексті поеми на позначення поняття “людські радощі” (напр., Бео: 2470 *Hē þā mid þære sorge, þē him sīo sār belamp, gum-drēam ofgeaf, godes lēoht gecēas; eaferum læfde, swā dēð ēadig mon, lond and lēod-byrig, þā hē of līfe gewāt*). Перша частина гібридного композиту *guma* походить від латинської лексеми *homō, humain, humaigne, humanus* “людина” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary; Online Etymology Dictionary]. Це запозичення фонетично асимілювалося у давньоанглійській мові, за законом К. Вернера, який отримав назву “чергування приголосних”, де простежується субституція саме глухого і дзвінкого звуків (*h/g*) та відповідно до явища аблаута чергуються голосні у словоформі (*o/u, ō/a*). Друга частина гібридного композиту – *drēam* походить із скандинавських мов і вживалася на позначення поняття “сон” (Old Norse *draumr*). Запозичення фонетично асимілювалося відповідно до явища аблауту, наявне чергування голосних у корені слова (*au/ēa*), результатом даного процесу стає подовження голосної (*ē*) та зникнення приголосного *r* у кінці слова, що описано А. Мейє як характерна особливість фонетики германських мов [Мейє, с. 31, 52–54]. Даний гібрид демонструє лексико-семантичну адаптацію, зокрема механізм метонімізації за моделлю “процес – результат”.

Наразі представимо реєстр запозичень, що є *перстратом* для давньоанглійської мови, першим з яких є лексема, що належить до ЛСП “Людина”, а ЛСГ “Релігійна сфера” даної ЛСП репрезентує гібридну лексему *ellen-dǣdum*, яка вживалася у фрагменті поеми про Беовульфа у значенні “поневір’яння” (напр., Бео: 877 *wordum wrixlan, wēl-hwylc gecwæð, þæt hē fram Sigemunde secgan hȳrde, ellen-dǣdum, uncūdes fela, Wælsinges gewin, wīde sīðas, þāra þe gumena bearn gearwe ne wiston*), де перша частина слова *ellen* означає “сила”, “відвага”, походить від давньоанглійської мови, а друга частина була запозичена з латинської мови [Bosworth-Toller Anglo-Saxon

Dictionary] *deodandum* [Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)] і означає “бог” [Online Etymology Dictionary]. Запозичення фонетично асимілювалося, відбувається редукція ненаголошеного закінчення слова як особливість фонетичної системи германських мов, також за законом Г. Остгофа, який був названий в його честь, відповідно до якого для германських мов є характерним скорочення голосних перед поєднанням сонорного та проривного звуків (*eo/ǣ*) для адаптації в давньоанглійській мові [Мейє, с. 31, 52–54]. Лексико-семантична адаптація лексеми призводить до деривації значення слова за допомогою антропоморфної метафори за моделлю “абстракція – дія” [Чудинов, с. 35].

До наступного ЛСП “*Міфологічні артефакти*” належить гібрид *wundor-bebodum*, який позначав у тексті поняття “вісник потойбічних сил” (напр., Бео: 1748 *Ponne bið on hreðre under helm drepen biteran strǣle: him bebeorgan ne con wom wundor-bebodum wergan gāstes*), перша частина якого вживалася у значенні “диво”, “чудова річ”, “диво”, “об’єкт здивування”. Походження слова достеменно невідоме, однак вважається, що запозичення є латинського походження [Online Etymology Dictionary]. Друга частина слова *bebodum* є питомим давньоанглійським словом, що означає “порядок влади”. У давньоанглійській мові існував вираз *no wonder* “не дивно” [Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Запозичення адаптоване лексико-семантично, отримавши деривацію значення, а саме розширення самого значення за механізмом природоморфної метафори (модель “характеристика – об’єкт”) і входить до ЛСГ “Міфологічні істоти” [Чудинов, с. 35].

Окремою адстратною лексемою латинського походження є *словотвірне запозичення fæger*, що вживалося у поемі Беовульф у значенні “дім” (напр., Бео: 522 *Pā hine on morgen-tīd on Heaðo-rāemas holm up ætbær, þonon hē gesōhte swāesne ēðel lēof his lēodum lond Brondinga, freoðo-burh fægere, þær hē folc āhte, burg and bēagas*). Словоформа утворена за допомогою давньоанглійського суфіксу *-ere*, який приєднався до кореня латинського слова [Гарник, с. 15]. Зазначена лексема походить від *feire, faire* “базар”

[Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)]. Слово фонетично асимілювалося, відбувається чергування голосних звуків у корені (*ei/æ*), а також приєднання до основи словотвірного суфікса давньоанглійської мови. Лексико-семантично запозичення змінює своє значення за допомогою метонімії (модель “предмет – предмет”), адже для англосаксів торгівля із римськими купцями мала велике значення, звідти вони отримували багато нових понять, інформації, яку активно використовували у житті та побуті, тому дане запозичення підсвідомо сприймалося як “дім”, тобто місце, де проводиш багато часу тощо. Належить дане запозичення до ЛСП “*Предмети побуту*” ЛСГ “*Слова повсякденного вжитку*”.

Когнітивна субматриця гібридних композитів і словотвірних запозичень латинського походження (див. табл. 3.6) представлена 7 лексемами прямого проникнення до давньоанглійської мови, де 6 слів є гібридами, а 1 – словотвірним запозиченням.

Дані лексичні одиниці зазнали фонетичної асиміляції та лексико-семантичної метафоризації і метонімізації на ґрунті словникового складу давньоанглійської мови. Сконструйована когнітивно-метафорична модель візуалізована природоморфною (1 од.) та антропоморфною (2 од.) метафорами, а когнітивно-метонімічна модель – лексикою, яка відображає схеми перенесення значень за суміжністю: “процес – результат” (1 од.), “вміст – вміст” (1 од.), “предмет – характеристика” (1 од.), “предмет – предмет” (1 од.) формами. Ця субматриця відтворює модель “Природа – Людина” як поступову трансформацію картини світу давніх англів: від міфологічної до християнської, підтвердженням якої є домінування в ній одиниць ЛСП “Людина” (5 од.) на тлі інших її ЛСП “Предмети побуту” (1 од.), “Міфологічні артефакти” (1 од.). Зафіксовані у цій субматриці 5 запозичень адстратного характеру відображають процес білінгвізму, а 2 лексеми перстратного характеру – процес розвиток духовної культури.

3.3.2 Когнітивна субматриця відображення процесів фонетико-граматичної та лексико-семантичної адаптації кельтських запозичень. Дослідження кельтських запозичень в англійській мові досить детально вивчалось зарубіжними лінгвістами (А. Ваugh, Jh. Corbett, С. Нough тощо). До числа важливих подій того часу можна віднести завоювання Британії германськими племенами. В. П. Секирін підтверджує цей факт хронікою “Ecclesiastical History of the English Race”, що була написана латиною приблизно в 730 р., майже три ст. після того, як перші юти – Хенгест і Хорса висадилися під Ебсфлітом на острові Тенет у 449 р. [Секирін, с. 5–6].

До початку свого переселення на британські острови германські племена – англи, сакси та юти проживали біля узбережжя Північного моря, юти – на території Ютландії, сакси – в Гольштинії, а англи – у Шлезвізі і говорили різними нижньонімецькими діалектами [Секирін, с. 5–6].

Брити (назва кельтів, що жили в Британії), після виходу німецьких військ, мали відстоювати напади ворожих племен піктів з Півночі довгий період часу і згодом вони звернулися до германських племен із метою допомоги під час боротьби. “Англо-саксонська хроніка”, за спостереженнями В. П. Секиріна, описує жорстку битву між кельтами та англосаксами, де жоден кельт не залишився живим [Cable, p. 68]. Важливим є те, що корінне населення було викорінене лише в окремих районах, а основна його частина була підкорена англосаксами [Секирін, с. 5–6].

Тому очевидно, що деяка частина кельтів просто втекла, інша потрапила в рабство до завойовників. Тевтонське завоювання завершилося у VI ст., що згодом призвело до злиття народів із втратою національних цінностей. Не є дивним той факт, за словами А. Бауга і Т. Кейбла, що завоювання кельтського населення Британії англосаксами започаткувало наступні змішування двох народів і співіснування їх мов, переважно знаходимо в давньоанглійській мові численні приклади слів, які англосакси чули у мові місцевого населення та згодом адаптували їх [Cable, p. 67].

Давні слова кельтського походження є не розповсюдженими, причиною цього можна назвати небажання завойовників використовувати підкорену мову. Саме через це корінне кельтське населення втрачало свою самобутність і з часом адаптувалося до лексики англосаксів.

Проте навіть із невеликої кількості збережених слів у поемі “Беовульф” знаходимо запозичення із кельтської мови. Неодмінно важливим моментом є те, що слова запозичені германською мовою, у даному випадку давньоанглійською, на думку А. Мейє, підлягали пересуванню приголосних [Мейє, с. 42].

Під час пошуку запозичень кельтського походження було отримано лексеми, які є **субстратом** для давньоанглійської мови, що пояснюється небажанням англосаксів вживати слова “переможеного” населення.

Проста лексема *cumb* прямого походження представлена у ЛСП “Просторові поняття”, вживалася на позначення поняття “поле” (напр., Бео: 2506 *brēost-weorðunge bringan mōste, ac in campe gecrong cumbles hyrde, æðeling on elne. Ne wæs ecg bona, ac him hilde-grāp heortan wylmas, bān-hūs gebræc*). Походить субстратне запозичення із кельтської мови від лексеми *kumbos* “западина”, “впадина”, “яр”. Відбувається фонетична асиміляція слова, зникає ненаголошене закінчення лексеми, що характерно для германських груп мов, а також наявне явище аблауту, згідно з яким відбувається чергування голосних при сталому складі приголосних у слові. Лексико-семантична адаптація запозичення зумовлена механізмом метонімії за моделлю “частина – ціле”, репрезентуючи ЛСГ “Місцевість” [Мейє, с. 52–54].

Продовжує даний реєстр запозиченої лексики гібридний композит *hilde-cumbor*, що позначав у фрагменті тексту поеми поняття “яр для битви” (напр., Бео: 1023 *Forgeaf þā Bēowulfe bearn Healfdenes segen gyldenne sigores tō lēane, hroden hilde-cumbor, helm and byrnan; mære māððum-sweord manige gesāwon*), де *hilde* – давньоанглійське поетичне слово протогерманського походження *hildiz*, що означає “війна, битва”.

Cumb – це просте запозичення із кельтської мови, що походить від *kimbos* “западина”, “впадина”, “яр”. Відбувається фонетична асиміляція слова, що є характерною особливістю германських мов, а також наявне явище аблауту, згідно з яким відбувається чергування голосних при сталому складі приголосних у слові, а також зникнення ненаголошеного закінчення слова як процес кількісної редукції закінчень [Мейє, с. 52–54].

Кельтський реєстр лексики становив незначний вплив на давньоанглійську мову, що визнано у науковому світі.

Таблиця 3.2

Когнітивна субматриця запозичень кельтського походження у давньоанглійській поемі “Беовульф”

№	Запозичення	Форма слова		Спосіб пристосування				Когніт.-метон. модель	ЛСП	Рез. мов. конт.	
									Прост. понят.		
		просте	гібридний композит	прямий	фонетична асиміляція	семантична адаптація	лексична адаптація	предмет – предмет	ЛСГ	місцевість	субстрат
1	Cumb	+		+	+	+	+	+		+	+
2	Hilde-cumbor		+	+	+					+	+

У даній субматриці кельтських запозичень отриманої із тексту поеми “Беовульф” виявлено 2 лексичні одиниці, які є абсолютним субстратом для мови давніх англів. Тобто, це – слова корінного населення кельтів, які вижили після підкорення їх англосаксами, згодом вони прижилися в умовах так званої “окупації” і мовної інтерференції та передали деякі лексеми до давньоанглійської мови. Така кількість свідчить про небажання англосаксів вживати лексику “переможеного населення”, яка була свідомо неприйнятною для її адаптації. Одне запозичення отримало лексико-семантичну адаптацію за метонімічною моделлю “предмет – предмет”, а інше (*hilde-cumbor*) не є адаптованим за даним типом адаптації. Дані лексеми належать до

ЛСП “Просторові поняття”, які є найменуваннями опису місцевості, що була завойована англосаксами.

3.3.3 Когнітивна субматриця відображення процесів фонетико-граматичної та лексико-семантичної адаптації слов'янських запозичень. Сучасна англійська мова, без перебільшення, є найрозповсюдженішою у світі і, як наслідок своїх історичних подій, отримала велику кількість нових слів до свого лексичного складу із більш ніж 50 мов [Algeo; Vaugh; Hogg].

Стосовно слов'янських слів, то їх кількість є сумнівною, причиною чого є географічне розташування, історично-соціальні чинники тощо. Проте існують різні типи періодизації взаємодії англійської та слов'янських мов. О. Ю. Чибисова використовує у своїй праці версію В. В. Акуленка, що є найоб'єктивнішою, на нашу точку зору. Головним чином окреслено чотири періоди:

1. Вплив давньоросійської мови епохи Київської Русі на давньо- і частково середньоанглійську мову;
2. Період із другої половини XVI до середини ст. XIX;
3. Період із 60-х рр. XIX ст. до 1917 р.;
4. Період Радянського Союзу;
5. Післярадянський період (доповнений О. Ю. Чибисовою) [Чибисова, с. 172].

Періодизація, доповнена п'ятим періодом О. Ю. Чибисової не є повною, з огляду на історичні події того часу. Адже, перші слов'янські слова потрапили ще до першого періоду взаємодії із англійською мовою. Київська Русь була створена у IX ст., а давньоанглійський період датується із V ст., що підтверджує мовний контакт до початку першого етапу. Тому, слід доповнити дану хронологію умовним періодом “початковим” до появи Київської Русі.

Історично можливо пояснити невелику кількість нових лексем із слов'янських мов у давньоанглійській мові, причиною цього соціолінгвістичного явище є непрямі контакти населення того часу. Невелика кількість русизмів потрапила до скандинавських мов, а потім через мову-посередник до давньосаксонської, де адаптувавшись, прижилися, деякі із них наразі функціонують у сучасній англійській мові.

Прикладом таких запозичень є вибірка із поеми “Беовульф”, що є **адстратом** для давньоанглійської мови, тобто результатом процесу мовної інтерференції та білінгвізму скандинавських мов із давньоанглійською, звідки до останньої і потрапили слов'янські лексичні одиниці. За своєю формою ці слова є простими.

ЛСП “Людина” налічує наступні адстратні лексеми як слово *syrca*, що вживалася на позначення поняття “кольчуга”, а походить від *sork* – “сорочка” (старослов'янське) (напр., Бео: 1512 *wǣrna gewældan, ac hine wundra þæs fela swencte on sunde, sǣ-dēor monig hilde-tūxum here syrca bræc, ēhton āglǣcan*). Етимологія лексеми точно не встановлена, проте варіантом проникнення запозичення є мова-посередник (скандинавські мови), де воно також було у вжитку [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Як результат, лексема отримала фонетичну асиміляцію, а саме чергування голосного у корені слова та додавання закінчення до словоформи для повної адаптації у давньоанглійській мові [Мейє, с. 52–53]. Лексико-семантична адаптація зумовлена процесом метонімії за моделлю “предмет – предмет”, демонструючи ЛСГ “Одяг”.

Лексема *līg* належить до ЛСГ “Трудова та інтелектуальна діяльність” у межах ЛСП “Людина”. Дане слово виникло приблизно в X–XI ст., у поемі вжито у значенні “брехати” формами якого є давньоанглійські *legan, ligan, leogan* (напр., Бео: 2674 *līg yðum forborn bord wið ronde: byrne ne meahht geongum gār-wigan gēoce gefremman:ac se maga geonga under his mǣges scyld elne geēode*). Етимологія лексичної одиниці точно невідома, можливим варіантом є праслов'янська мова *lugati* “лгать”, російська “*luigati*”. [Online

Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Варіанти слова не знайдені в латинській, грецькій або санскриті. Якщо констатувати історичні події та мовленнєві контакти, запозичення могло потрапити до давньоанглійської мови лише через мову посередник, тобто через скандинавські мови. Лексема фонетично асимілювалася, відбулася редукція ненаголошено закінчення як характерна особливість фонетики давньогерманських мов [Мейє, с. 31].

Продовжує даний реєстр простої адстратної запозиченої лексики слово *swerian* (*swor, sworn*), що використовувалося у фрагменті тексту поеми “Беовульф” у значенні “клястися” (напр., Бео: 805 *sāwle sēcan, þæt þone syn-scaðan ænig ofer eorðan irenna cyst, gūð-billa nān grētan nolde; ac hē sigewæpnum for sworn hæfde, egsa gehwylcre*). Достеменно походження слова є невідомим проте, існує інформація в етимологічному словнику (Online Etymology Dictionary), що дане запозичення потрапило до мови англів із праслов’янської церковної мови *сварь* “сваритися” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], можливо припустити, що дана лексема потрапила до давньоанглійської мови через мову-посередник (скандинавські мови). Також відмічено фонетичну асиміляцію слова, за законами фонетики давньогерманських мов, чергування голосних у корені слова, додавання закінчення характерного для фонетики давньоанглійської мови [Мейє, с. 31, 52–53]. У цьому випадку простежується семантична деривація значення, воно дещо трансформується і змінює стилістичне забарвлення, що призвело до лексико-семантичної адаптації слова за допомогою антропоморфної метафори (модель “дія – дія”) [Чудинов, с. 35].

Адстратне запозичення ЛСП “Предмети побуту” слов’янського походження *wæter* вжито у тексті поеми у значенні “вода” (напр., Бео: 93 *Sægde sē þe cūðe frum-sceaft fīra feorran reccan, cwæð þæt se ælmihtiga eorðan worhte, wlite-beorhtne wang, swā wæter bebūgeð, gesette sige-hrēðig sunnan and mōnan*). Гіпотетичним джерелом походження є давньоцерковне праслов’янське слово *voda* “вода”, інший варіант походження представлений

протогерманською мовою, лексемою *watr* [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Це запозичення фонетично асимілювалося згідно з характерними особливостями давньогерманських мов для повної адаптації у давньоанглійській мові [Мейє, с. 52–53] та належить до ЛСГ “Слова повсякденного вжитку”.

Таблиця 3.3

Когнітивна субматриця запозичень
слов'янського походження у давньоанглійській поемі “Беовульф”

№	Запозичення	Спосіб пристосування				Когніт.- метаф. модель	Когніт.- метон. модель	ЛСП			Рез. мовн. контак.
		опосередкований	фонетична асиміляція	семантична адаптація	лексична адаптація			ЛСП		Рез. мовн. контак.	
								людина	Предм. побуту		
						предмет – предмет	трудова та інтелект. діял.	одяг	слова повсякден. вжитку	адстрат	
1	Syrca	+	+	+	+	+		+		+	
2	Lig	+	+				+			+	
3	Swerian	+	+	+	+		+			+	
4	Wæter	+	+						+	+	

Слов'янські запозичення не є широко окресленими у лексиці давньоанглійської мови. Лінгвісти вважають, що їх не було взагалі або лише потрапило декілька слів до давньоанглійської мови (В. Д. Аракін, О. І. Смирницький). Проте дане дослідження демонструє наявність слов'янських лексем опосередкованого походження у давньоанглійській мові, які, незважаючи на екстралінгвістичні чинники, потрапили до англосаксонської мови, що зафіксовано у тексті героїчної поеми “Беовульф”.

У субматриці слов'янських запозичень зафіксовано 4 лексеми опосередкованого походження, адстратного характеру, які потрапили із праслов'янської мови, за посередництвом скандинавських мов, до давньоанглійської мови. Дані лексичні одиниці асимілювалися фонетично й

знали лексико-семантичної адаптації за механізмом метафоризації і метонімізації. Сконструйована модель унаочнена антропоморфною метафорою, що належить до ЛСП “Людина” (3 од.) та 1 лексевою, яка знала метонімічного перенесення за схемою “предмет – предмет” і належить до ЛСП “Предмети побуту”. Із 4 отриманих слів 2 лексеми не знали лексико-семантичної адаптації (*lig, wæter*) у давньоанглійській мові.

3.3.4 Когнітивна субматриця відображення процесів фонетико-граматичної та лексико-семантичної адаптації скандинавських запозичень. На початку X–XI ст. мова англів і саксів знає великого впливу скандинавських діалектів, якими розмовляли вікінги, що нападали на Британські острови та осідали на їх узбережжях. Ці скандинави були зрештою асимільовані, а їхня мова лишила помітний слід в англійській мові та культурі, за спостереженнями Ю. О. Жлуктенко та Т. А. Яворської, близько 650 слів здебільшого побутового та повсякденного характеру було запозичено в давньоанглійську мову. Зокрема й такі скандинавські лексеми, в яких й не було потреби, адже були власні слова-відповідники, що безперечно підтверджує факт білінгвізму та мовної інтерференції, в наслідок чого результатом даних контактів стало явище адстрату, адже, у певний період часу (“Область данського права”) [Deutschmann, p. 12–14] населення англосаксів і вікінгів мирно співіснували, працювали, створювали родини тощо. Не виникає сумнівів, що суспільство в той період часу було білінгвальним, тобто активно використовувалася у житті та побуті скандинавська лексика наряду із давньоанглійською. Скандинавська мова не була витісненою із давньоанглійської мови, порівняно із кельтською, мовою переможеного населення, а навпаки, її лексика вдало заповнила лексичні лакуни англосаксонської мови. Вплив скандинавських діалектів і їх поступове змішування із давньоанглійськими могли прискорити ряд процесів структурного розвитку, зокрема процес розпаду давньоанглійської флексії [Жлуктенко, Яворська, с. 31].

Прості запозичення скандинавського походження. Перший реєстр лексики становлять адстратні лексеми прості за формою. ЛСП “Людина” представлене наступними словами прямого походження, до яких належить ЛСГ “Трудова та інтелектуальна діяльність”, що демонструє таке запозичене слово як *bēot* (*beatan*), що вживалося на позначення поняття “бити” у тексті героїчної поеми, а його походження встановлене від лексеми *bauta*, що означає “бити” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2511 *Bēowulf maðelode, bēot wordum spræc nīehstan sīðe: Ic genēðde fela gūða on geogoðe; gýt ic wylle, frōd folces weard*). Запозичення асимільоване фонетично, відбувається редукція голосного *a* у ненаголошеному закінченні, явище аблауту, відповідно до чого наявне чергування голосних у слові [Мейє, с. 68].

Продовжує даний реєстр лексики запозичене дієслово *cuman*, яке вживалося у фрагменті тексту поеми “Беовульф” у значенні “приходити”, а походить воно від лексеми *koma* “приходити” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 281 *gyf him ed-wendan æfre scolde bealuwa bisigu, bōt eft cuman and þā cear-wylmas cōlran wurðað; oððe ā syððan earfoð-þrāge, þrēa-nýd þolað, þenden þær wunað on hēah-stede hūsa sēlest*). Після проникнення лексеми до нової мови, результатом стає фонетична асиміляція згідно з чергуванням голосних у лексемі, процесом аблауту [Хлебникова, с. 55].

Наступне адстратне просте запозичення *sceacan* (*scoc, scacen*) означає “трясти” і походить від слова *skaka* “швидко рухатися”, “махати” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 1125 *Līg ealle forswealg, gæsta gīfrost, þāra þe þær gūð fornam bēga folces; wæs hira blæd scacen. Gewiton him þā wīgend wīca nēosian, frēondum befeallen Frýsland gesēon, hāmas and hēa-burh. Hengest þā gýt wæl-fāgne winter wunode mid Finne ealles unhlitme*). Лексема отримала фонетичну асиміляцію у мові-реципієнті за допомогою палатальної дифтонгізації (*a/ea*), що було характерним процесом для фонетики скандинавських мов. Слово здобуло лексико-семантичну адаптацію, деривацію значення, розширення значення лексеми завдяки

метонімії за моделлю “дія – результат”. Іншим ймовірним варіантом походження запозичення може бути слов’янське слово *skoku* [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary].

Стосовно лексичної одиниці *sceran, scieran (scear, scoren)*, то вона означає “ділити”, а своє походження здобула від лексеми Old Norse *skera* “різати”, “розділяти” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 1940 *ac him wæl bende weotode tealde, hand-gewriðene: hraðe seoððan wæs æfter mund-gripe mēce geþinged, þæt hit sceaðen mæl scýran mōste, cwealm-bealu cýðan*). Запозичення зазнало фонетичної асиміляції, тобто палатальної дифтонгізації, чергування приголосних у корені як і наступна адстратна лексема *scifan (scyftan, sceððan, sceadan)*, що означає у фрагменті тексту поняття “змінювати” (XI ст.) [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] (напр., Бео: 1034 *Ymb þæs helmes hrōf hēafod-beorge wīrum bewunden walan ūtan hēold, þæt him fēla lāfe frēcne ne meahton scūr heard sceððan, þonne scyld-freca ongēan gramum gangan scolde.*). Дане слово своє походження здобуло від Old Norse лексеми *skipta* “ділити”, “змінювати” [Glosbe – the multilingual online dictionary]. Запозичення фонетично асимілювалося, за законом Раска-Грімма, який описує “перший пересув приголосних” *p/f*, також наявне чергування голосних у слові.

Інше адстратне дієслово даного реєстру лексики *scīnan (scan, scinen)*, яка вживалося у значенні “сіяти”, походить від слова Old Norse *skina* “сіяти” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 1518 *Þā se eorl ongeat, þæt hē in nið-sele nāt-hwylcum wæs, þær him nānig wæter wihte ne sceðede, nē him for hrōf-sele hrīnan ne mehte fār-gripe flōdes: fȳr-lēoht geseah, blācne lēoman beorhte scīnan.*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, тобто чергування приголосних і редукцію ненаголошеного приголосного у закінченні лексеми, що було характерним явищем для германських груп мов, за спостереженнями А. Мейє [Мейє, с. 68].

Слово скандинавського походження *scrīð* вживалося у тексті поеми на позначення поняття “покривати”, своє походження отримало від лексеми

skruð “покривати”, “одягати”, “захищати” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 163 *Sin-nihte hēold mistige mōras; men ne cunnon, hwyrder hel-rūnan hwyrftum scrīðað*.). Запозичення зазнало фонетичної асиміляції після проникнення до мови-реципієнта, а саме процесу аблауту, згідно з яким відбулося чергування голосних при сталому складі приголосних у слові.

Наступна лексема даної ЛСГ *sittan*, яка вживалася у значенні “сидіти”, походить від лексичної одиниці *sitja* “сидіти” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 493 *Þā wæs Gēat mæcgum geador ætsomne on bēorsele benc gerūmed; þær swīð ferhðe sittan ēodon þrūðum dealle*.). Запозичення зазнало фонетичної асиміляції, а саме процесу гемінації, відповідно до якої відбулося подвоєння приголосного та додалося закінчення, яке було звичним для фонетичного звучання англосаксонської мови.

До даного реєстру лексики належить і проста адстратна лексема *wrecan* (*wræc, wrecen*), яка означає поняття “руйнувати” (XII ст.), а походить від слова Old Norse *reka* “кидати”, “крах” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 338 *Wēn' ic þæt gē for wlenco, nalles for wræ sīðum, ac for hige-þrymnum Hrōðgār sōhton*.). Після потрапляння до мови-реципієнта дане запозичення фонетично асимілюється у давньоанглійській мові, додається характерне закінчення та соната *w* до словоформи для звичного звучання у давньоанглійській мові. Запозичення лексико-семантично (відбувався процес деривації значення, тобто його розширення) адаптувалося за механізмом метонімії, модель “дія – результат”.

Останньою лексичною одиницею даної групи слів є лексема *wegan* (*wæg, wægon*), яка вживалася на позначення поняття “важити”, а походить від лексичної одиниці Old Norse *vega* “важити” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 3160 *Ne scel ānes hwæt meltan mid þām mōdigan, ac þær is māðma hord. Gold unrīme grimme gecēapod and nū æt sīðestan sylfes fēore bēagas gebohte; þā sceal brond fretan, æled þeccean, nalles eorl wegan māððum tō gemyndum, nē mægð scýne habban on healse hring-weorðunge, ac sceall*

geōmor-mōd golde berēafod). Запозичення фонетично асимілювалося, додавши характерне для германських мов закінчення дієслова.

ЛСГ “Зовнішні, внутрішні риси” представлена такими лексемами як *fæt*, що вживалося на позначення поняття “товстий”, а походить від слова *fat*, що означало “велика цистерна”, “бочка” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2406 *him tō bearme cwōm mādðum fæt mære þurh þæs meldan hond, Sē wæs on þām þrēate þreotteoða secg, sē þæs orleges or onstealde, hæft hyge-giōmor, sceolde hēan þonon*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію звуків, а саме процес дифтонгізації призвів до пристосування лексеми до фонетичної системи давньоанглійської мови, а також до лексико-семантичної адаптації, тобто деривації значення слова за допомогою явища метонімії за моделлю “предмет – характеристика”.

Проста адстратна лексема *micl* вживалася у значенні “задоволений”, а походить від слова Old Norse *mikill*, що означає “великий”, “багато” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: *Bēowulf maðelode, bearn Ecgbēowes: “Wē þæt ellen-weorc ēstum miclum, feohtan fremedon, frēcne genēðdon eafōð uncūðes; ūðe ic swīðor, “þæt þū hinc selfne gesēon mōste, fēond on frætewum fyl-wērigne!”*). Фонетична асиміляція простежується у слові, а саме кількісна редукція ненаголошеного закінчення і приголосних звуків у кінці запозичення [Мейє, с. 31, 68, 52–53]. Лексико-семантична адаптація відбувається завдяки антропоморфній метафорі за моделлю “кількісна характеристика – внутрішня риса” [Чудинов, с. 35].

Продовжує даний реєстр лексична одиниця *scaft*, яка вживалася на позначення поняття “довгий”, а походить від слова Old Norse *skapt* “довгий”, “стовп”, “гарпун” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary (напр., Бео: *Hwæðere hē his folme forlēt tō lif-wraðe lāst weardian, earm and eaxle; nō þær ænige swā þēah fēa scaft guma frōfre gebohte: “nō þū leng leofað lāð-getōna synnum geswenced, ac hyne sār hafað in nýd gripe nearwe befongen, balwon bendum”*.]. Іншим варіантом походження слова може бути латинська *scapus* і грецька *skeptron* мови [Glosbe – the multilingual online

dictionary]. Проте, якщо взяти до уваги словоформу, то є очевидним, що походження слова є скандинавським (Old Norse). Після проникнення до мови-реципієнта запозичення отримало фонетичну асиміляцію завдяки процесу палатальної дифтонгізації звуків.

Запозичення *scearp* вживалося у поемі “Беовульф” на позначення поняття “розумний”, воно походить від скандинавського слова *skarpr*, що означає “розумний”, “різкий” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 288 *Weard maðelode, þær on wicge sæt ombeht unforht: “Æghwæðres sceal scearp scyld-wiga gescād witan, worda and worca, sē þe wēl þenceð.”*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, а саме палатальну дифтонгізацію звуків (*a/ea – sk*, в наголошеному складі), редукцію приголосного *r* та чергування приголосних у корені слова [Мейє, с. 68].

Продовжує даний реєстр лексики слово *snotor*, яке також вжито у тексті поеми поемі “Беовульф” у значенні “дуже розумний”, а походить від лексеми Old Norse *snotr* – “розумний”, “мудрий” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 190 *Swā þā mæl-ceare maga Healfdenes singāla sēað; ne mihte snotor hæleð wēan onwendan: wæs þæt gewin tō swyð, lāð and longsum, þē on þā lēode becōm, nýd-wracu nīð-grim, niht-bealwa mæst.*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, тобто додавання голосної між двома приголосними, що засвідчує той факт, що система голосних не була стійкою того часу і відбувалося багато асимілятивних змін у лексиці давньоанглійської мови [Мейє, с. 68].

Стосовно адстратної лексеми *wise*, то вона вживалася у значенні “мудрий” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], походить від слова Old Norse *viss* “мудрий” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 169 *Swā fela fyrena fēond man-cynnes, atol ān-gengea, oft gefremede heardra hýnða; Heorot eardode, sinc-fāge sel sweartum nihtum nō hē þone gif-stōl grētan mōste, māððum for metode, nē his*

myne wise). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, а саме редукцію приголосної *s* та додавання голосної *e* до словоформи [Мейє, с. 68].

Прикметник *wīd* вживалося у фрагменті тексту у значенні “широкий”, походить від лексеми Old Norse *viðr* “широкий” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 937 *Þæt wæs ungeāra, þæt ic ænigra mē wēana ne wēnde tō wīdan feore bōte gebīdan þonne blōde fāh hūsa sēlest heoro drēorig stōd; wēa wīd-scofen witenas gehwylcne þāra þe ne wēndon, þæt hīe wide ferhð lēoda land-geweorc lādum beweredon*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, чергування приголосної *y* у корені слова через вплив приголосного звуку *r*.

Наступна ЛСГ “*Частини тіла*” репрезентує запозичення *brēost*, що означає у тексті поеми поняття “груди”, походить від слова *brjost* “груди” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2819 *Þæt wæs þām gomelan gingeste word brēost gehygdum, ær hē bæl cure, hāte heaðo-wylmas: him of hreðre gewāt sāwol sēcean sōð-fæstra dōm*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, завдяки чергуванню голосних звуків у корені слова (дифтонгізація), за спостереженнями А. Мейє, ці трансформації є характерними особливостями фонетики давньогерманських мов.

ЛСГ “*Релігійна сфера*” представлена лексемою *lað* означає “клятва”, вважається, що запозичення походить від скандинавських мов Old Norse *leiðr* “присягання” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2066 *syððan Ingelde weallað wæl nīðas and him wīf-lufan æfter cear-wælmum cōlran weorðað. Þū ic Heaðobeardna hylde ne telge, dryht-sibbe dæl Denum unfæcne, frēond-scipe fæstne*). Фонетична асиміляція наявна у запозиченій лексемі, а саме відбувається процес кількісної редукції закінчення та фонетична монофтонгізація як характерні комбінаторні асимілятивні зміни у давньогерманських мовах [Мейє, с. 68]. За допомогою метонімізації відбувається деривація значення лексеми за моделлю “ціле – частина”, що зумовлює лексико-семантичну адаптацію лексеми.

ЛСГ “Родові зв’язки” демонструє наступні запозичення як *forð-fæder*, що вживалося у значенні “предок”, ця лексема походить від лексичної одиниці Old Norse *forfaðir*, що означає “предок” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2060 *þæt se fæmnan þegn forð-fæder dædum æfter billes bite blōd-fāg swefeð, ealdres scyldig; him se ððer þonan losað lifigende*). Запозичення асимілювалося фонетично, завдяки чергуванню голосних у слові та зміні приголосних звуків відповідно для адаптації до системи давньоанглійської фонетики.

Адстратна лексема даної групи слів *annar* означає у тексті поеми про Беовульфа поняття “інший”, а походить від слова Old Norse *annarr* “інший” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 1030 *Ymb þæs helmes hrōf hēafod-beorge wīrum bewunden walan ūtan hēold, þæt him fēla lāfe frēcne ne meahton scūr-heard scedðan, þonne scyld-freca ongēan gramum gangan scolde annar*.). Запозичення фонетично асимільоване за допомогою процесу кількісної редукції ненаголошеного приголосного звуку *r* у кінці слова [Мейє, с. 64, 68, 52–53].

Останньою запозиченою одиницею даної ЛСГ “Родові зв’язки” є слово *freond*, що вживалося у фрагменті поеми у значенні “друг”, своє походження отримало завдяки лексемі Old Norse *frændi* “друг” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 188 *Wā bið þæm þe sceal þurh slīðne nīð sāwle bescūfan in fýres fæðm, frōfre ne wēnan, wihte gewendan; wēl bið þæm þe mōt æfter dēað-dæge drihten sēcean and tō freond fæðmum freoðo wilnian*). Ця лексична одиниця є цілковито фонетично асимільованим варіантом слова за допомогою явища аблауту та редукції ненаголошеної голосної *i* у закінченні слова, що характерно для фонетики германських груп мов, за спостереженнями А. Мейє [Мейє, с. 68].

ЛСП “Людина” демонструє ЛСГ “Поняття, відчуття” до якої належать наступні прості адстратні запозичені одиниці. Лексема *fær* вживалася у фрагменті тексту про Беовульфа на позначення поняття “страх”, а походить від слова *far*, що означає “страх” [Glosbe – the multilingual online

dictionary] (напр., Бео: 174 *Monig-oft gesæt rīce tō rūne; rǣd eahtedon, hwæt swīð-ferhðum sēlest wære wið fǣr gryrum tō gefremmanne*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію звуків, а саме процес дифтонгізації (*ǣ*), згідно з яким відбувається пристосування лексеми до фонетики давньоанглійської мови.

Наступною запозиченою одиницею даної ЛСГ є слово *hete*, яке у героїчній поемі “Беовульф” позначає поняття “зздрість”. Лексема походить від слова Old Norse *hattr*, що означає “ворожнеча”, “зздрість” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 475 *Sorh is mē tō secganne on sefan mīnum gumena ǣngum, hwæt mē Grendel hafað hȳnðo on Heorote mid his hete þancum, fǣr-nīða gefremed.*). Після проникнення запозичення до мови-реципієнта відбуваються процеси фонетичної асиміляції, що призвело до кількісної редукції приголосних у корені слова та закінченні (*t, r*) [Мейє, с. 68]. У середньоанглійський період запозичення із іменника змінено на дієслово (граматична адаптація слова), що означає “ненавидіти”.

Проста адстратна лексична одиниця *geard* означає у фрагменті тексту “Беовульф” поняття “жадібність”, а походить від лексеми Old Norse *graðr* “жадібність” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 265 *Wæs mīn fæder folcum gecyðed, æðele ord-fruma Ecgþēow hāten; gebād wintra worn, ǣr hē on weg hwurfe, gamol of geardum; hine gearwe geman wītena wēlhwylc wīde geond eorðan.*). Це лексичне запозичення фонетично асимілювалася у давньоанглійській мові, пристосувавшись до звукової (умлаут) системи мови англосаксів, що свого часу було описано у працях А. Мейє.

У межах ЛСП “Людина” функціонує ЛСГ “Професійна діяльність”, що репрезентує 3 лексеми, до якої належить запозичення *fēond*, яке вживалося у тексті поеми “Беовульф” у значенні “злодій”. Слово походить від лексеми *fjandi* “ворог” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 637 *Ic þæt hogode, þā ic on holm gestāh, sǣ-bāt gesæt mid mīnra secga gedriht, þæt ic ānunga ēowra lēoda willan geworhte, oððe on wæl crunge, fēond grāpum fæst.*).

Запозичення фонетично асимілюється у давньоанглійській мові, тобто відбувається процес чергування голосних у корені та редукція останньої голосної у закінченні лексеми як характерна особливість германських груп мов [Хлебникова, с. 57]. Надалі простежується лексико-семантична адаптація лексеми за механізмом метонімії, модель “ціле – частина”.

Просте адстратне запозичення *scold* продовжує даний реєстр лексики та означає поняття “співець” у поемі “Беовульф”, походить від слова *skald* “поет” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 10 *Egsode eorl, syððan ærest wearð fēa-scaft funden: hē þæs frōfre gebād, wēox under wolcnum, weorð-myndum ðāh, oð þæt him æghwylc þāra ymb-sittendra ofer hron-rāde hýran scolde, gomban gyldan: þæt wæs gōd cyning!*) [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Слово трансформувалося, отримавши фонетичну асиміляцію, відповідно до якої відбулося чергування голосних при сталому складі приголосних (аблаут), також лексико-семантичну адаптацію за допомогою антропоморфної метафори за моделлю “абстрактне – конкретне” [Чудинов, с. 35].

Наступна лексема *scōp* вживалася у тексті поемі “Беовульф” на позначення поняття “поет”, “співак”, походить від слова Old Norse *skop* “пародія”, “симуляція” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 78 *Him on fyrste gelomp ædre mid yldum, þæt hit wearð eal gearo, heal-ærna mæst; scōp him Heort naman, sē þe his wordes gewæld wīde hæfde*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, відповідно до якої відбулося чергування приголосного у корені слова та зміна довготи голосної [Мейє, с. 68]. Лексико-семантична адаптація зумовила деривацію значення лексеми за механізмом метонімії, модель “вмістилище – вміст”.

Прості скандинавські запозичення налічували також ЛСП “*Природа*”, до якої належить ЛСГ “*Тваринний світ*”. Наприклад, лексема *æl* вживалася у фрагменті тексту значенні “вугор”, а походить від лексичної одиниці *all*, що означає “вугор” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2372 *earm ān-haga eft tō lēodum, þær him Hygd gebēad hord and rīce, bēagas and*

brego-stōl: bearne ne truwode, þæt hē wið æl fylcum ēðel stōlas healdan cūðe, þā wæs Hygelāc dēad). Слово фонетично асимілювалося, відповідно до чого відбувається чергування голосного у корені лексеми, що було притаманно давньогерманській фонетичній системі, а також зникнення останнього приголосного звуку, що переважало у даній групі мов [Хлебникова, с. 57].

До даного реєстру лексики належить запозичення *heorð*, що позначало поняття “стадо”, а своє походження здобуло від лексеми Old Norse *hirðir*, означає “стадо” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2419 *Gesæt þā on næsse nīð-heard cyning, þenden hǣlo ābēad heorð genēatum gold-wine Gēata: him wæs geōmor sefa, wǣfre and wæl-fūs, Wyrð ungemete nēah, sē þone gomelan grētan sceolde, sēcean sǣwle hord, sundur gedǣlan līf wið līce*). Запозичення фонетично асимілювалося відповідно до процесу кількісної редукції ненаголошеного закінчення слова та явища аблауту як характерних процесів фонетики германських груп мов, за спостереженнями А. Мейє.

Щодо лексеми *swīn*, то вона вживалася у значенні “свиня”, а походить від Old Norse слова *svin*, що означає “свиня”, тобто семантичне значення слова збережене [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 1454 *sēcan sund-gebland since geweorðad, befongen frēa-wrāsnum, swā hine fyrndagum worhte wǣpna smið, wundrum tēode, besette swīn līcum, þæt hine syððan nō brond nē beado-mēcas bītan ne meahton*). З XIV ст. дане адстратне запозичення почало використовуватися до характеристик людей у переносному значенні. Запозичена одиниця отримала фонетичну асиміляцію, тобто подовження звуку *i* у корені слова.

Наступною ЛСГ є реєстр слів для опису понять та явищ, прикладом чого є лексема *hætu* (*hæto*), що позначала у поемі поняття “тепло”, походивши від Old Norse слова *hiti* [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], яке означає “тепло”, “спека”, “пристрасть” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 475 *Sorh is mē tō secganne on sefan mīnum gumena ængum, hwæt mē Grendel hafað hȳnðo on Heorote mid his hætu þancum, fēer-nīða gefremed. Is mīn flet werod, wīg-hēap*

gewanod; hīe Wyrð forswēop on Grendles gryre.). Слово фонетично асимілювалося за допомогою процесу аблауту (*i/æ, i/u*), відповідно до якого відбулося чергування голосних при сталому складі приголосних у слові.

Проста адстратна лексема *weder* була вжита на позначення поняття “погода”, отримала походження від Old Norse *veðr* “небо”, “повітря”, “вітер”, “буря” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2380 *hwæðre hē him on folce frēond lārum hēold, ēstum mid āre, oð þæt hē yldra wearð, Weder Gēatum wēold. Hune wræc-mæcgas ofer sǣ sōhtan, suna Ōhteres: hæfdon hȳ forhealden helm Scylfinga, þone sēlestan sǣ-cyninga*). Запозичення зазнало фонетичної асиміляції, тобто наявні асимілятивні комбінаторні зміни приголосних у корені та закінченні слова. Із скандинавським словом відбувається процес деривації значення, його розширення, що призводить до лексико-семантичної адаптації лексеми за механізмом метонімії, модель “частина – ціле”.

ЛСГ “*Частини світу*” позначали слова скандинавського походження як *woruld, worold*, що у поемі вживалося у значенні “світ”, походить від Old Norse *verold* “світ” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 1966 *Gewāt him þā se hearda mid his hond-scole sylf æfter sande sǣ-wong tredan, wīde waroðas.*). Відбувається процес чергування голосних після потрапляння до мови-реципієнту та додавання сонанти *w* як фонологічні особливості давньоанглійської мови внаслідок фонетичної асиміляції адстратної лексеми.

Просте запозичення *west* означає у фрагменті тексту поеми поняття “захід”, походить від слова *vestr* “захід” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 1579 *Næs sēo ecg fracod hilde-rince, ac hē hraðe wolde Grendle forgyldan gūð-ræsa fela þāra þe hē geworhte tō West Denum oftor micle þonne on ænne sīð*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, тобто якісну редукцію приголосної *r* у ненаголошеному складі слова.

До ЛСП “*Військові поняття*” входить ЛСГ “*Збройні сили*”, що представлено такими лексемами як просте адстратне запозичення *eorl* що, вживалося у тексті давньоанглійської поеми у значенні “воїн”, походить від

лексемі *jarl* “граф” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 1704 *Ʒæt lā mæg secgan, sē þe sōð and riht fremed on folce, (feor eal gemon eald eðel weard), þæt þes eorl wære geboren betera!*). Дещо пізніше у давньоанглійській мові це слово отримало інше значення як “вельможа” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Лексема фонетично асимілювалася, насамперед, відбуваються комбінаторні зміни голосних як властива риса германської фонетичної системи, через нестійку систематичність голосних, явище аблауту, а саме вплив приголосного звуку *r* [Хлебникова, с. 55]. Лексико-семантична адаптація запозичення зумовлена деривацією значення за механізмом соціоморфної метафори (модель “титул – характеристика”).

Наступне слово *brymm* позначає у фрагменті тексту поняття “військо”, а походить від *brymr* “військо”, “сила” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 235 *Gewāt him þā tō waroðe wicge rīdan þegn Hrōðgāres, þrymmum cwehte mægen-wudu mundum, meðel-wordum frægn: “Hwæt syndon gē searo hæbbendra byrnum werede, þē þus brontne cēol ofer lagu-stræte lēdan cwōmon, hider ofer holmas helmas bāron?”*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, редукцію приголосного у кінці слова із подальшою гемінацією, відповідно до якого відбулося подвоєння приголосного у слові.

ЛСГ “Військові обладунки” репрезентують лексему *gear*, яка вживалася у фрагменті тексту у значенні “броня”, походить від скандинавського слова *gørvi* у значенні “обладнання” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2234 *þær wæs swylcra fela in þām eorð-scræfe ær-gestrēona, swā hū on geār dagum gumena nāt-hwylc eormen lāfe æðelan cynnes þanc-hycgende þær gehūdde, dēore māðmas*). Дане запозичення є фонетично асимільованим словом у давньоанглійській мові, завдяки чергуванню голосних як результату нестійкої системи голосних звуків у мові-реципієнті та редукції ненаголошеного приголосного *v* у лексемі.

Наступною лексемою даного реєстру лексики є слово *gār*, що вживалося у тексті поеми на позначення поняття “спис”, походить від *geirr*,

що означає “гарпун” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] (напр., Бео: 2495 *Næs him ænig þearf, þæt hē tō Gifðum oððe tō Gār Denum oððe in Swīo-rīce sēcean þurfe wursan wīg-frecan, weorðe gesūpan; symle ic him on fēðan beforan wolde*). Запозичення фонетично асимільоване, завдяки монофтонгізації звуку *ā* та редукції приголосного *r* у закінченні слова як характерні трансформації для адаптації у давньоанглійській мові. Лексико-семантична адаптація лексеми призводить до деривації значення відповідно до процесу метонімії, за моделлю “предмет – предмет”.

Адстратне запозичення *īren* означає у фрагменті тексту поеми “Беовульф” поняття “залізо”, воно походить від Old Norse *isarn* “залізо” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 775 *Reced hlynsode; þā wæs wundor micel, þæt se wīn sele wiðhæfde heaðo-dēorum, þæt hē on hrūsan ne fēol, fæger fold-bold; ac hē þæs fæste wæs innan and ūtan īren bendum searo-þoncum besmiðod*.). Фонетична асиміляція простежується у слові відповідно до закону К. Вернера, згідно з якою відбувається ротацізм *s/r*, а також кількісна редукція приголосного *r* та чергування голосних у корені слова через нестійку систему голосних у давньоанглійській мові.

ЛСГ “Військові процеси” представлена лексичною одиницею *hild*, яка вживалася на позначення поняття “боротьба”, а походить від *hildr* “війна”, “боротьба” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2836 *þæt se wīd-floga wundum stille hrēas on hrūsan hord-ærne nēah, nalles æfter lyfte lācende hwearf middle nihtum, māðm-æhta wlonc ansyn ywde: ac hē eorðan gefēoll for þæs hild fruman hond-geweorce*.). Ця лексема трансформувалася фонетично, тобто простежується явище кількісної редукції приголосної *r* у кінці слова, що було характерним процесом для фонетичного пристосування запозичень у давньоанглійській мові.

ЛСП “Предмети побуту” демонструє ЛСГ “Інтер’єр”, до якої належить просте адстратне слово *scēata*, що означає у поемі поняття “покривало” та походить від скандинавського слова *skaut* “шматок тканини”

[Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 753 *Sōna þæt onfunde fyrena hyrde, þæt hē ne mētte middan-geardes eorðan scēata on elran men mund-gripe māran: hē on mōde wearð forht on ferhðe, nō þū ær fram meahte; hyge wæs him hin-fūs, wolde on heolster flēon*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, завдяки палатальної дифтонгізації, що є характерною особливістю фонетичної системи для скандинавських мов, а також редукцію голосної та чергування приголосних у корені слова. Наявні процеси семантичної деривації значення, саме його розширення (лексико-семантична адаптація) за механізмом метонімії, модель “ціле – частина”.

Наступне запозичення даного реєстру лексики *gēat* позначало у фрагменті тексту про Беовульфа поняття “ворота”, а походить від Old Norse слова *gat* “прохід” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 491 *Þā wæs Gēat mæcgum geador ætsomne on bēor-sele benc gerȳmed; þær swiðferhðe sittan ēodon þrȳðum dealle*). Лексична одиниця фонетично асимілювалася у мові за допомогою явища дифтонгізації як характерної особливості давньогерманських мов і також відбулася лексико-семантична адаптація, відповідно до якої значення лексеми трансформувалося завдяки процесу артефактної метафоризації за моделлю “місце – предмет” [Чудинов, с. 35].

ЛСГ “Назви їжі” представлена лексичною одиницею *mæl*, яка вживалася на позначення поняття “їжа” у тесті поеми про Беовульфа, своє походження отримала від Old Norse лексеми *mal* “їжа” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 3036 *Fundon þā on sande sǿwul-lēasne hlim-bed healdan, þone þe him hringas geaf ærran mælum: þā wæs ende-dæg gōdum gegongen, þæt se gūð-cyning, Wedra þēoden, wundor-dēaðe swealt*). Це запозичення підтверджує факт білінгвізму у англосаксонський період, коли давньоанглійська мова (питоме слово *reord* “їжа”) контактувала із скандинавською як дві повноцінні мови, не витісняючи одна одну, що призвело до запозичення нової лексеми і як результату даного процесу – адстрату. Ця лексема фонетично адаптувалася згідно з явищем аблауту у

корені слова при сталому складі приголосних звуків, що підтверджено спостереженнями фонетичних процесів германських груп мов А. Мейє [Мейє, с. 52–53].

Адстратне просте запозичення *weax* належить до ЛСГ “Слова повсякденного вжитку”, у фрагменті тексту поеми позначало поняття “віск”, а походить від лексичної одиниці *vax* “віск” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 3116 *Nū sceal glēd fretan (weaxan wonna lēg) wigena strengel, þone þe oft gebād īsern-scūre, þonne strāla storm, strengum gebāded, scōc ofer scild-weall, sceft nytte hēold, feðer-gearwum fūs flāne full-ēode.*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, тобто дифтонгізацію *ea* голосного у корені слова та чергування приголосних як характерну особливість германських груп мов.

Запозичення *word*, що означає у тексті поеми “Беовульф” поняття “слово” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Запозичення ввійшло до лексики давньоанглійської мови від лексеми Old Norse *orð* “промова”, “розмова”, “речення”, “новини”, “слово” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2754 *Þā ic snūde gefrægn sunu Wīhstānes æfter word cwydum wundum dryhtne hýran heaðo-sīocum, hring-net beran, brogdne beadu-sercean under beorges hrōf. Geseah þā sige-hrēdig, þā hē bī sesse gēong, mago-þegn mōdig mādðum-sigla fela.*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, чергування приголосних у слові, що є цілковито фонетичною особливістю германських груп мов, за даними А. Мейє.

Наступна лексична одиниця даного реєстру лексики *wesg* вживалася на позначення поняття “клинець”, походить від скандинавізму *veggr*, значення слова збережене повністю [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 368 *Hū bēnan synt, þæt hīe, þēoden mīn, wið þē mōton wordum wrixlan; nō þū him wearne getēoh, þīnra gegn-cwida glædnian, Hrōðgār! Hū on wīg geatwum wurðe þinceað eorla geæhtlan.*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію,

редукцію приголосних через вплив приголосного *r* як характерна особливість германської фонетичної системи.

ЛСП “*Просторові поняття*” репрезентує наступні прості адстратні лексеми скандинавського походження, які належать до ЛСГ “*Місцевість*”. Прикладом такого реєстру лексичних одиниць є запозичення *sāl*, що вживалося на позначення поняття “відкрите море” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], воно походить від Old Norse слова *salt* “сіль” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 608 *Bā wæs on sālum sinces brytta gamol-feax and gūð-rōf, gēoce gelyfde brego Beorht Dena; gehyrde on Bēowulfe folces hyrde fæst-rædne gepōht.*). Запозичена лексична одиниця фонетично асимілювалася, зазнавши редукції ненаголошеного приголосного у кінці слова та подовження голосної як асимілятивної зміни у словоформі [Мейє, с. 68, 52–53]. Лексико-семантична адаптація демонструє конкретизацію значення слова за моделлю “ціле – частина”, завдяки механізму метонімії.

Проста лексема *scīr* означає у фрагменті тексту поеми про Беовульфа поняття “регіон” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], а своє походження слово отримало від лексеми *scær*, зокрема пізніша форма слова зазнала змін, отримавши наступну словоформу *schiere*, як результат, ця лексична одиниця трансформувалася у словотвірне запозичення та означає поняття “графство” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 322 *Stræt wæs stān-fāh, stīg wīsode gumum ætgædere. Gūð-byrne scan heard hond locen, hring-īren scīr song in searwum, þā hīe tō sele furðum in hyra gryre geatwum gangan cwōmon.*). Запозичена одиниця зазнала фонетичної асиміляції, а саме явища аблауту, згідно з яким відбувається чергування голосних при постійному складі приголосних. Лексико-семантична адаптація слова наявна також, відповідно до якої простежується деривація значення слова, його звуження за механізмом метонімії, модель “ціле – частина”.

Запозичення *hwæder* вживалося у тексті поеми у значенні “чи”, “який”, а своє походження здобула від скандинавської лексеми *hvarr* “чи”, “який” [Glosbe – the multilingual online dictionary], значення лексичної одиниці повністю збережене. У давньоанглійській мові вона вживалася як прикметник, займенник і сполучник [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] (напр., Бео: 1332 *Wearð him on Heorote tō hand-banan wæl-gæst wæfre; ic ne wāt hwæder atol æse wlanc eft-sīðas tēah, fylle gefrægnod.*). Слово асимільоване фонетично у давньоанглійській мові, простежується явище кількісної редуції приголосних *r*, *v* у словоформі.

Наступне запозичення *under* означає у фрагменті поеми поняття “під”, а походить від слова *undir* “під” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 1038 *Heht þā eorla hlēo eahta mēaras, fæted-hlēore, on flet tēon in under eoderas; þāra ānum stōd sadol searwum fāh since gewurðad, þæt wæs hilde-setl hēah-cyninges, þonne sweorda gelāc sunu Healfdenes efnan wolde; nāfre on ðre læg wīd-cūðes wīg, þonne walu fēollon.*). Запозичення зазнало фонетичної асиміляції у давньоанглійській мові, а саме відбувся процес аблауту, чергування голосного при сталому складі приголосних у слові, що допомогло лексемі адаптуватися у мові-реципієнті.

Проста адстратна лексема *fēa* (*feawe*), що вживалася на позначення поняття “мало”, походить від лексичної одиниці *far*, що означає “мало”, “нечасто” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2286 *Þā wæs hord rāsod, onboren bēaga hord, bēne getīðad fēa sceaftum men. Frēa scēawode fīra fyrn-geweorc forman sīðe*). Значення слова збережено, проте відбулися зміни фонетичного складу, а саме процес палатальної дифтонгізації, який притаманний скандинавським мовам, завдяки чому наявна фонетична асиміляція лексеми.

Наступною запозиченою одиницею даного реєстру лексики є слово *ofer*, що вживалося у фрагменті тексту у значенні “повсюди”, ця лексема походить від Old Norse слова *yfir* “над”, “в”, “перед” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2994 *Hē þām frætsum fēng and him fægre gehēt*

lēana fore lēodum and gelæste swā: geald þone gūð-ræ̅s Gēata dryhten, Hrēðles eafora, þā hē tō hām becōm, Jofore and Wulfe mid ofer mādum, sealde hiora gehwæðrum hund þūsenda landes and locenra bēaga). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, зумовивши чергування голосних у словоформі. Лексико-семантична адаптація сприяла деривації значення лексеми, його розширенню за допомогою метонімії, модель “частина – ціле”.

Проста адстратна лексема *sceal* означає у тексті героїчної поеми “Беовульф” поняття “приналежність”, походження встановлене від скандинавської лексичної одиниці *skola* “повинен” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 20 *Swā sceal geong guma, gōde gewyrcean, fromum feoh giftum on fæder wine, þæt hine on ylde eft gewunigen wil-gesīðas, þonne wīg cume, lēode gelæsten*). Важливим фактом є те, що у середньоанглійській період значення розширилося, використовувавшись як допоміжне дієслово майбутнього часу. Формою минулого часу стало *should* [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Слово отримало фонетичну асиміляцію, тобто відбулися процеси редукції ненаголошеної голосної у кінці слова, чергування приголосних у корені слова та очевидно відбулася дифтонгізація як характерна особливість пристосування до нової мови.

Останньою лексичною одиницею даної ЛСГ є слово *æfter*, що вживалося у фрагменті тексту у значенні “після”, вона походить від лексеми *eptir* “після”, “вздовж” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 315 *Him þā hilde-dēor hof mōdigra torht getæhte, þæt hīe him tō mihton gegnum gangan; gūð-beorna sum wicg gewende, word æfter swæð*). Запозичення фонетично асимілювалося, за законом Раска-Грімма, що відображено у словоформі (“перший пересув приголосних”), чергування звуків *p/f*, а також наявне явище умлауту, чергування голосних звуків перед приголосним *r* [Хлебникова, с. 58].

У когнітивній субматриці простих запозичень скандинавського походження проаналізовано 55 слів (див. табл. 3.7), які потрапили прямо до

англосаксонської мови, зафіксовані у даному дослідженні як адстратна лексика (55) за допомогою тексту поеми “Беовульф”.

Сконструйована когнітивно-метафорична модель візуалізована антропоморфною (2 од.), соціоморфною (1 од.) та артефактною (1 од.) метафорами, а когнітивно-метонімічна модель – лексикою, яка відображає схеми перенесення значень за суміжністю: “дія – результат” (2 од.), “предмет – характеристика” (1 од.), “предмет – предмет” (1 од.), “ціле – частина” (7 од.), “вмістилище – вміст” (1 од.).

Із даної субматриці 39 запозичень не зазнало лексико-семантичної адаптації (напр., *cuman, sceran, sciftan, sittan, wegan, sceaft, scearp, snotor, wise, annar, freond, hete, geard* та ін.).

Когнітивні моделі представляють ЛСП “Людина” (28 од.), ЛСП “Природа” (10 од.), ЛСП “Військові поняття” (4 од.), ЛСП “Предмети побуту” (6 од.) та ЛСП “Просторові поняття” (7 од.).

Історичним обґрунтуванням використання даних ЛСП є постійні набіги вікінгів із земель Данії для захвату території та майбутнього поселення у Англії, адже у той період часу земельне питання постало життєво необхідним для норманів. Епоха вікінгів окреслена кінцем VIII–другою пол. XI ст., головною подією цього періоду стало визнання північного-сходу Англії цілковито територією вікінгів, ознаменувавши цей регіон “Областю данського права”. Причиною того, що англосакси дозволили окупувати свою землю є те, що вони просто не могли конкурувати та захистити свою територію від вікінгів, які представляли собою велику загрозу, будучи морськими піратами, вони фізично та воєнно були набагато вищої підготовки. Підтвердженням даних подій є “Англосаксонська Хроніка”, яка описує мовні контакти вікінгів та англосаксів, а також розповідає про примирення короля Альфреда Великого і датського ватажка Гутрума [Algeo, p. 48–50].

Завоювання вікінгами території англосаксів спричинило хвилю міграційних процесів із Скандинавії до Англії, призвівши до активізації процесу білінгвізму та появи мовної інтерференції.

Важливим історичним чинником стало введення королем Альфредом англійської мови замість латини у системі освіти, релігії, науки, що засвідчує самостійність і значний рівень розвитку давньоанглійської мови, де мовні лакуни були заповнені латинськими лексичними одиницями раніше, вони допомогли мові збагатитися не лише лексично, а й посприяли активному духовному, соціальному розвитку населення тощо.

Давньоанглійська мова адаптувала від вікінгів не лише самостійні частини мови (іменники, дієслова, прикметники), які заповнили найрозповсюдженіші ЛСП (“Людина”, “Природа”, “Військові поняття”), а й лексеми, що мали велике граматичне значення для синтаксису, тобто прислівник, прийменник (ЛСП “Просторові поняття”), а втім, скандинавський вплив сприяв редукції закінчень слів, тобто становленню аналітичного устрою давньоанглійської мови, причиною цього стало спрощення слів скандинавського походження англосаксами для когнітивного сприйняття та запам’ятовування, що призвело до мовної тенденції спрощення морфології давньоанглійської мови, яка основними засобами передачі граматичних значень мала суфіксацію, чергування голосних і суплетивізм.

Гібридні композити та словотвірні запозичення скандинавського походження. *Гібридні композити* скандинавського походження представлені адстратною лексикою, зокрема у давньоанглійській поемі “Беовульф”.

ЛСП “*Людина*” репрезентує ЛСГ “*Поняття, відчуття*”, до якої належить лексема *wīsiġe*, яка означає поняття “знайомий” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], перша частина якої *wī-* є протогерманського походження, означає “окремо”, а друга частина – *siġe*, що вживалася на позначення поняття “перемога”, походить від Old Norse лексеми *siġr* “перемога” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр.,

Бео: 3104 *ic ēow wīsigē, þæt gē genōge nēan scēawiað bēagas and brād gold. Sīe sīo bær gearo ædre geæfned, þonne wē ūt cymen, and þonne gefērian frēan ūserne, lēofne mannan, þær hē longe sceal on þæs waldendes wære gepolian.*). Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, а саме процес редукції приголосної *r* у кінці слова та додавання голосної *e* у закінченні. Композит зазнав лексико-семантичної деривації значення лексеми за механізмом антропоморфної метафори, модель “абстрактне – конкретне” [Чудинов, с. 35].

Така ж модель притаманна і гібриду *mon-drēam*, який у фрагменті тексту поеми “Беовульф” вживався на позначення поняття “людська радість” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] (напр., Бео: 1716 “*brēat bolgen-mōd bēod-genēatas, eaxl-gesteallan, oð þæt hē āna hwearf, mære þēoden. Mon-drēamum from: “þeah þe hine mihtig god mægenes wynnnum, eafedum stēpte, ofer ealle men forð gefremede, hwæðere him on ferhðe grēow brēost-hord blōd-rēow*”). Перша частина запозичення *mon* є питомим словом давньоанглійської мови (“хтось”), а друга частина *drēam* (“сни”) походить із скандинавських мов (Old Norse *draumr*), де адаптувавшись відбулася редукція приголосного у кінці слова та чергування голосних у корені як характерна особливість германських мов (фонетична асиміляція). Лексико-семантична адаптація зумовлена деривацією значення слова за механізмом антропоморфної метафори, модель “абстрактне – конкретне”.

Наступний гібридний композит *will-cuma* позначав поняття “бажаний гість” у поемі “Беовульф” (напр., Бео: 388 *Hine hālig god for ār-stafum us onsende, tō West Denum, þæs ic wēn hæbbe, wið Grendles gryre: ic þæm gōdan sceal for his mōd-þræce mādmas bēodan. Bēo þū on ofeste, hāt hig in gān, sēon sibbe gedriht samod ætgædere; gesaga him ēac wordum, þæt hīe sint wil-cuman Deniga lēodum.*), перша частина якого *will* є скандинавського походження *vili*, означає “бажання”, а друга частина *cuman* також походить від Old Norse *koma*, означає “приходити” [Glosbe – the multilingual online dictionary] На початку XII ст. розширилося значення запозичення і воно стало

вживатися на позначення поняття “траплятися”, “виникати” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Запозичена лексема є фонетично асимільованою, завдяки гемінації приголосної *l*, редукції голосної *i* та чергуванню приголосних у слові. Композит зазнав лексико-семантичної деривації значення лексеми за механізмом антропоморфної метафори, модель “абстрактне – конкретне” [Чудинов, с. 35].

Адстратний гібрид *mōdig-sigla* вживався у фрагменті тексту поеми у значенні “сміливий моряк” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], де *modig* походить від Old Norse слова *modigr* “гордий”, “сміливий” [Glosbe – the multilingual online dictionary], а друга частина гібриду *sigla* – від Old Norse *sigla* “моряк” (напр., Бео: 2758 *Geseah þā sige-hrēðig, þā hē bī sesse gēong, mago-þegn mōdig māððum-sigla fela, gold glitnian grunde getenge, wundur on wealle and þæs wyrmes denn, ealdes ūht flogan, orcas stondan, fyrn-manna fatu feormend-lēase, hyrstum behrorene*). Відбувається процес фонетичної асиміляції, а саме редукція приголосних і чергування голосних у словоформі після проникнення до мови-реципієнту. Дана лексема належить до ЛСГ “Професійна діяльність”.

Наступним реєстром скандинавських гібридів є ЛСП “Природа”, яка представлена ЛСГ “Поняття, явища”, прикладом якої постає лексема *ēg-strēam* означає у поемі “Беовульф” “потік (води)” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], де *eg-* вживається у значенні “відсутність потреби”, “недолік”, походить від Old Norse слова *ekla* “хотіти”, “відсутність” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 577 *Nō ic on niht gefrægn under heofones hwealf heardran feohtan, nē on ēg-strēamum earmran mannan; hwæðere ic fāra feng fēore gedīgde, siðes wērig. Þā mec sē oðbær, flōd æfter faroðe, on Finna land, wadu weallendu*). Друга частина композиту *strēam* “потік” (води) походить від лексеми Old Norse *straumr*. Запозичення фонетично асимільоване, відбувається процес палатальної дифтонгізації у слові.

Продовжує дану ЛСП адстратне запозичення *mægen-wudu*, що позначало у тексті поеми “Беовульф” поняття “міцне дерево” і репрезентує ЛСГ “Рослинний світ” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Перша частина гібридного композиту походить від Old Norse слова *mægen, megen* “сильний”, “міцний”, а друга *wudu* – від Old Norse лексичної одиниці *viðr*, що вживалося у значенні “дерево”, “деревина”. [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 236 *Gewāt him þā tō waroðe wicge rīdan þegn Hrōðgāres, þrymum cwehte mægen-wudu mundum, meðel-wordum frægn: “Hwæt syndon gē searo-hæbbendra byrnum werede, þē þus brontne cēol ofer lagu-stræte lēdan cwōmon, hider ofer holmas helmas bæron?”*). Запозичення фонетично асимільоване за допомогою кількісної редукції приголосного *n* та процесів чергування голосних і приголосних звуків.

ЛСП “Предмети побуту” представлена лексемою *heal-sittend*, що позначала у фрагменті тексту поняття “дружинна зала” та належить до ЛСГ “інтер’єр”, де перша частина якої *heal* отримала своє походження від Old Norse слова *heila* “лікувати”, “зберігати”, “здоровий”, а друга частина гібриду *sittend* – від Old Norse лексеми *sitja* “сидіти”. [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 2869 *Wīglāf maðelode, Wēohstānes sunu, secg sārīgferð seah on unlēofe: Þæt lā mæg secgan, sē þe wyle sōð sprecan, þæt se mon-dryhten, se ēow þā māðmas geaf, ēored-geatwe, þē gē þær on standað, þonne hē on ealu bence oft gesealde heal-sittendum helm and byrnan, þēoden his þegnum, swylce hē þrȳðlicost oðwær feor oððe nēah findan meahte, þæt hē gēnunga gūð-gewādu wrāðe forwurpe.*). Слово асимільоване фонетично, наявне явище аблауту та кількісної редукції голосної у закінченні слова. Артефактна метафора змінила дещо значення гібриду, зумовивши лексико-семантичну адаптацію запозиченої одиниці за моделлю “абстрактне – конкретне” [Чудинов, с. 35].

Відповідна модель ЛСП характерна і для лексеми *mōd-gehygd*, що вживалося у значенні “скарб” у поемі “Беовульф”, перша частина якого *mōd* є

скандинавського походження від слова *mōðr*, сучасним адаптованим варіантом якого є *mood* “настрій”, друга частина гібриду *gehygd* є протогерманського походження від лексичної одиниці *gahugdiz* “намір” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 233 *Bā of wealle geseah weard Scildinga, sē þe holm-clifu healdan scolde, beran ofer bolcan beorhte randas, fyrd-searu fūslīcu; hine fyrwyt bræc mōd-gehygdum, hwæt þā men wæron.*). Відбуваються процеси фонетичної асиміляції, чергування приголосних звуків у корені слова та редукція ненаголошеного закінчення лексеми як характерні особливості германської групи мов [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary]. Лексико-семантична адаптація зумовлена механізмом артефактної метафори за моделлю “абстрактне – конкретне”. Даний гібрид належить до ЛСГ “Коштовності”.

ЛСП “Військові поняття” представлено гібридним композитом *scip-here*, що у фрагменті тексту поеми означає поняття “військово-морська сила” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] (напр., Бео: 243 *Ic wæs ende-sāeta, æg-wearde hēold, þæt on land Dena lāðra nānig mid scip-here sceððan ne meahte.*), складається із двох частин, де *scip* – походить від Old Norse *skapr* “створювати”, а *here* є давньоанглійським словом, що означає “сила”. Запозичення отримало фонетичну асиміляцію, чергування приголосних у корені та умлаут перед приголосною *r*, також відбувається лексико-семантична адаптація, завдяки антропоморфній метафорі за моделлю “абстрактне – конкретне” і належить до ЛСГ “збройні сили” [Чудинов, с. 35].

До даної ЛСП входить адстратний гібрид *scyld-wiga*, який вживався на позначення поняття “щит воїна”, де перша частина якого *scyld* походить від скандинавської лексеми *skola* “повинен”, а друга частина *wig* походить від латинського слова *victoria* “перемога” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 288 *Weard maðelode, þær on wicge sæt ombeht unforht: Æghwæðres sceal scearp scyld-wiga gescād witan, worda and worca, sē þe wēl þenceð. Ic þæt gehyre, þæt þis is hold weorod frēan Scyldinga.*). Запозичення

отримало фонетичну асиміляцію, чергування приголосних, редукцію голосної через нестійку систему голосних звуків у германських групах мов. Значення лексеми змінено за допомогою артефактної метафори за моделлю “абстрактне – конкретне” і належить до ЛСГ “Військові обладунки” [Чудинов, с. 35].

Наступні лексеми належать до ЛСП “Просторові поняття”. Лексема *æt* позначала поняття у давньоанглійській поемі “Беовульф” “на ногах”, “пішки”. Дане запозичення походить від слова протогерманського походження *ana*, що означає “на”, а також від лексеми *fōtum*, яка утворена від Old Norse запозичення *fotr* “ступня” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 1161 *Hīe on sǣ-lāde drihtlice wif tō Denum feredon, lǣddon tō lēodum. Lēoð wæs āsungan, glēo-mannes gyd. Gamen eft āstāh, beorhtode benc-swēg, byrelas sealdon æt wīn of wunder fatum. Ðā cwōm Wealhþēo forð gān under gyldnum bēage, þær þā gōdan twēgen sǣton suhter-gefæderan; þā gýt wæs hiera sib ætgædere æghwylc oðrum trýwe.*). Лексема отримала фонетичні трансформації, відбувається явище кількісної редукції слова *fotr*, ненаголошеного закінчення, насамперед із дифтонгізацією як характерна особливість фонетики германських мов, що було визначено, за даними А. Мейє. Лексико-семантична адаптація зумовлена дериваційними процесами значення слова за механізмом метонімії, модель “вмістилище – вміст”.

Така ж ЛСГ характерна й для лексичної одиниці *geār-dagas*, яка вживалася у значенні “з давніх часів” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary], де *gear* – давньоанглійське слово, яке походить від дієслова Old Norse, означає поняття “механізм” [Glosbe – the multilingual online dictionary] (напр., Бео: 1355 *Ic þæt lond-būend lēode mine sele-rǣdende secgan hýrde, þæt hīe gesāwon swylce twēgen micle mearc-stapan mōras healdan, ellor gǣstas: þæra oðer wæs, þæs þe hīe gewislīcost gewitan meahton, idese onlīcnes, oðer earm-sceapen on weres wæstmum wræc-lāstas træd, næfne hē wæs māra þonne ænig man oðer, þone on geār-dagum Grendel nemdon*

fold būende: nō hīe fæder cunnon, hwæðer him ænig wæs ær ācenned dyrnra gāsta.). *Dagum* – друга частина композиту, є давньоанглійською лексичною одиницею та означає “голка”. Дана лексема зазнала фонетичної асиміляції, тобто наявне чергування голосних і приголосних звуків у ненаголошеному закінченні слова *-um/as*, включаючи деривацію значення за допомогою артефактної метафори за моделлю “конкретне – абстрактне” [Чудинов, с. 35].

Останньою є вибірка скандинавських адстратних запозичень, які є *словотвірними* за своєю формою.

ЛСП “*Просторові поняття*” репрезентує лексему *cynedōm*, що належить до ЛСГ “*Місцевість*”. Дане запозичення скандинавського походження функціонувало у тесті поеми на позначення поняття “королівство” [Glosbe – the multilingual online dictionary], складається із двох частин, де *cune* походить від лексеми Old Norse *konungr* “король” [Online Etymology Dictionary; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary] (напр., Бео: 2375 *Nō þū ær fēa-scafte findan meahton æt þām æðelinge ænige þinga, þæt hē Heardrēde hlāford wære, oððe þone cynedom cīosan wolde; hwæðre hē him on folce frēond-lārum hēold, ēstum mid āre, oð þæt hē yldra wearð, Weder-Gēatum wēold.*), *-dōm* є суфіксом давньоанглійської мови. Відбувається фонетична асиміляція внаслідок проникнення запозиченої одиниці до давньоанглійської мови, відповідно до якої додається суфікс *-dōm* до кореня слова, а лексико-семантична адаптація зумовлена деривацією значення лексеми за допомогою процесу метонімії, модель “вмістилище – вміст”.

Когнітивна субматриця гібридних композитів і словотвірних лексем скандинавського походження (див. табл. 3.8) репрезентує 12 гібридів та 1 словотвірне слово, що потрапили у давньоанглійську мову в епоху вікінгів (нормандського завоювання). Поясненням меншої кількості слів, порівняно із простими скандинавізмами, є когнітивне сприйняття англосаків, тобто прості лексичні структури легше адаптуються, тобто когнітивно сприймаються людиною, а складні слова частіше забуваються та важко “приживаються” у мовленні.

Гібриди та словотвірні лексеми зазнали як фонетичної, так і лексико-семантичної адаптації. Сконструйовані когнітивні метафоричні моделі візуалізовані артефактною (4 од.), антропоморфною (4 од.) метафорами, а когнітивно-метонімічна модель представлена лексикою за схемою суміжності “вмістилище – вміст” (2 од.), які належать до ЛСП “Людина” (4 од.), ЛСП “Природа” (2 од.), ЛСП “Військові поняття” (2 од.), ЛСП “Предмети побуту” (2 од.) та ЛСП “Просторові поняття” (3 од.), що є результатом двох процесів, білінгвізму та мовної інтерференції, які були характерними для норманів і англосаксів. Дані процеси відбувалися під впливом екстралінгвістичних факторів, зокрема як відображення тогочасної мовної політики (“Область данського права”).

Із-поміж 13 запозичень 3 лексеми (*mōdig-sigla*, *mægen-wudu*, *healsittend*) не були адаптовані лексико-семантично у давньоанглійській мові.

3.4 Когнітивна матриця і когнітивна карта лексичних запозичень у давньоанглійській мові

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується безперервною увагою до пізнавальних процесів та їх зв'язків, які відображені у мові. М. М. Болдирев зазначає, що когнітивний напрям лінгвістики зосереджений на тому, щоб за допомогою мови проникнути у форми цих структур та описати наявні між ними і мовою залежності [Болдырев, с. 12].

Саме когнітивний підхід є актуальним для дослідження процесу проникнення та адаптації запозичених лексичних одиниць у давньоанглійській поемі “Беовульф”, що дозволить простежити, які концептуальні області та когнітивні контексти є основою впливу та адаптації нових слів у давньоанглійський період, репрезентуючи когнітивні зв'язки між концептами.

М. М. Болдирев трактує термін “**когнітивна матриця**” як “[...] систему взаємопов'язаних когнітивних контекстів або областей

концептуалізації об'єкту”, що є особливим форматом знання, водночас “[...] системою різних когнітивних контекстів, які представлені її компонентами інтегративно у межах єдиного складного концепту [...]” [Болдырев: 2009, с. 42] і “[...] поєднує у собі декілька когнітивних контекстів, на фоні яких відбувається формування і розуміння певних мовних значень, виявляється їх культурна специфіка [...]” [Болдырев: 2009, с. 41]. Навіть більше, “[...] компоненти когнітивної матриці відкривають доступ до різних концептуальних областей, жодна з яких не є суворо обов'язковою або домінуючою відносно інших [...]” [Болдырев: 2009, с. 41], тому компоненти не пов'язані ієрархічними зв'язками.

Наразі необхідно звернутися до методики когнітивно-матричного моделювання М. М. Болдырева. Для побудови матриці буде використано *матрицю загального характеру*, що передає багатоаспектне знання, де матричний формат успадковується концептуальними структурами. Когнітивна матриця давньоанглійських запозичень із тексту поеми “Беовульф” демонструє кількісно-статистичні дані лексем, включаючи зокрема форми слів, способи пристосування (адаптації), когнітивно-метафоричну, когнітивно-метонімічну моделі, ЛСП, ЛСГ, а також результат мовних контактів (адстрат, перстрат, субстрат).

Загальна когнітивно-статистична матриця давньоанглійських запозичень (див. табл. 3.9) представлена 93 простими лексемами, гібридними композитами – 19, словотвірними запозиченнями – 2, де за способом пристосування домінують безпосередньо прямі запозичення (109 од.) зі скандинавських, кельтських мов та переважно латинські запозичення, тоді як опосередковано, через інші мови, зафіксовано 5 запозичень (4 од. – зі слов'янських мов, через скандинавські, та 1 од. через кельтську, в латинську мову).

У кількісному плані фонетичної асиміляції зазнали 104 запозичення, частина яких здобула граматичну адаптацію – лише 13. Лексико-семантична трансформація відображена двома когнітивними моделями – метафоричними

перетвореннями запозичень: антропоморфною (17 од.), природоморфною (3 од.), соціоморфною (4 од.) та артефактною (9 од.) метафорами і метонімічними – за суміжними лініями розвитку значень запозичених одиниць: “процес – результат” (1 од.), “вмістилище – вміст” (4 од.), “предмет – характеристика” (2 од.), “дія – дія” (1 од.), “дія – результат” (6 од.), “абстрактне – конкретне” (1 од.), “ціле – частина” (9 од.), “предмет – предмет” (5 од.).

Антропоморфна, артефактна, соціоморфна метафори представлені одиницями ЛСП “Людина” (53 од.), ЛСП “Предмети побуту” (16 од.), ЛСП “Військові поняття” (15 од.), а природоморфна репрезентована лексичними одиницями ЛСП “Природа” (8 од.) та ЛСП “Просторові поняття” (18 од.), що обґрунтовують необхідність залучення нових лексем для називання різних сфер життя англосаксів з огляду на історичні події того часу. Для покращення лексичної сфери мови були адаптовані запозичення ЛСП “Міфологічні артефакти” (латинізми) (4 од.), що засвоєні як результат історичних процесів і христинізації населення.

Загальна когнітивна матриця також відображає процеси мовних контактів (із римлянами та вікінгами), білінгвізму та інтерференції, результатом яких стали адстратні лексеми (106 од.), тим часом перстрат зафіксовано лише для 6-х одиниць як результат розвитку духовної культури, освіченості (латинська мова) та субстрат – лише для 2-х, які є реліктами мови завойованого населення (кельтська мова).

Для повного аналізу процесу пристосування запозичень та їх результату, адаптації, у давньоанглійській мові необхідним стає графічне представлення причинних зв’язків між компонентами, факторами та їх елементами, що можливе за допомогою залучення інструменту когнітивного моделювання – когнітивної карти (див. рис. 3.2).

У межах когнітивного моделювання розповсюдженим інструментом зображення графічного представлення причинно-наслідкових зв’язків між концептами, їх компонентами, циклами є когнітивна карта (К. П. Єсипович).

У даному випадку когнітивна карта є внутрішньою моделлю знань про давньоанглійські запозичення та їх процес адаптації у мові англосаксів та водночас є наочною репрезентацією когнітивно-статистичної матриці давньоанглійських запозичень із поеми “Беовульф”.

Поняття “Давньоанглійська мова” представлений п’ятьма компонентами (“Індоєвропейська лексика”, “Діалекти”, “Питома лексика”, “Запозичення”, “Германська лексика”), у межах чого виокремлюється головний концепт “Запозичення”, що складається із наступних елементів: “Кельтські”, “Скандинавські”, “Слов’янські” (мають зв’язок між собою, адже скандинавська мова була посередником передачі слів), включаючи “Латинські” та “Греко-латинські” запозичення (окрема група запозичень, що мають декілька ймовірних варіантів свого походження).

Причинно-наслідкові зв’язки даних параметрів демонструють елементи “Субстрат”, “Адстрат” і “Перстрат”, що є відображенням результатів мовних контактів, де зазначено запозичення, що належать до даних груп, домінуючим із яких визнано “Адстрат”.

Із когнітивної карти очевидно, що всі види запозичень є простими за формою, а вже потім – доповненими елементами (“Гібридами” та “Словотвірними” запозиченнями).

Надалі концепт “Адаптація” представляє результат входження нової лексики до давньоанглійської мови, у даному випадку позитивний шлях трансформації запозичень, завдяки повній адаптації всіх слів. Давньоанглійські запозичення зазнають структурних змін фонетичного, граматичного устрою, а наступний етап стосується трансформації лексико-семантичного характеру.

“Лексико-семантичний” компонент має налічує варіанти свого розвитку: “Когнітивно-метафоричну модель” із причинно-наслідковими зв’язками (“Антропоморфна”, “Артефактна”, “Соціоморфна” та “Природоморфна” метафори) та “Метонімічну модель”, до якої належать елементи “Ціле-частина”, “Абстрактне-конкретне”, “Предмет-

характеристика”, “Дія-дія”, “Вмістилище-вміст”, “Процес-результат”, “Предмет -предмет”.

Якщо лексема не трансформується структурно або семантично відбувається причинно-негативний зв’язок, тобто процес неадаптації слова у давньоанглійській мові.

У когнітивній карті зазначено компонент “Лексико-семантична адаптація”, що має безпосередній вплив на поняття ЛСП, яке, в свою чергу, надає комплексний зв’язок із компонентами системи (ЛСГ), які всі є взаємопов’язаними когнітивними зв’язками (метафорою, метонімією).

Компонент “Людина” демонструє свої параметри, як: “Зовнішні, внутрішні риси”, “Трудова, інтелектуальна діяльність”, “Емоційний стан”, “Родові зв’язки”, “Професійна діяльність”, “Релігійна сфера”, “Частини тіла”, “Поняття, відчуття”.

Компонент “Просторові поняття” позначає ЛСГ “Місцевість”.

Компонент “Міфологічні артефакти” демонструє ЛСГ “Міфологічні істоти” наряду із компонентом “Військові поняття”, до яких належать такі елементи, як: “Збройні сили”, “Військові звання та чини”, “Військові дії та процеси”, “Військові обладунки”.

“Предмети побуту” є компонентом системи і репрезентує наступні свої елементи, до якої належать “Інтер’єр”, “Назви їжі”, “Посуд”, “Коштовності”, “Слова повсякденного вжитку”.

Тобто, дані елементи карти представляють різні семантичні групи запозичень, які є розділеними за рубриками завдяки лексико-семантичній адаптації.

Стосовно форми когнітивної карти, то вона зображає модель воїна, який постає із мечем і щитом. Можливо припустити, що це і є сам Беовульф, головний герой поеми.

Для повного розуміння специфіки твердження матриці неодмінно слід пояснити походження імені воїна. Відомо, що ім’я Беовульф означає “бджолиний вовк”, що визнано кеннігом для назви “ведмідь”. Епічні

прийоми є невід’ємною частиною будь-якого епосу, а *кеннінг* – це поетичний перифраз, алегоричний опис предмету, що замінює звичайне слово на метафоричне позначення [Волков, с. 46–50]. Такі складні метафори були характерними для давньоанглійських поетичних творів, зокрема для поеми “Беовульф”.

У міфологічному сприйнятті та тогочасному мисленні, якого дотримувалися англосакси, бджола у них асоціювалася із такими рисами характеру, як: хоробрість, мудрість, фізична та духовна охайність. Саме тому когнітивна карта представлена так званими бджолиними стільниками, де окреслюється образ воїна Беовульфа. До того ж, героїчних персонажів часто порівнювали із бджолами, а їх знаряддя – із бджолиними жалами.

Стосовно такого звіря як вовк, то він був символом безстрашності, перемоги та турботи про свій рід, тому, у самій назві, бджолиним є саме вовк, а не інший звір, що метафорично означає “ведмідь”, тобто уособлює надприродну силу, могутність, відвагу, бореться зі злом і звичайно перемагає. Таким є Беовульф, головний герой англосаксонської поеми.

Отже, дана когнітивна карта графічно представила головні концепти, компоненти та зв’язки, що стосуються давньоанглійських запозичень із поеми про Беовульфа, процес і результат їх адаптації, структурного та семантичного характерів. Когнітивне картування є наочною репрезентацією загальної когнітивної матриці, яка містить кількісно-статистичні дані стосовно давньоанглійських лексем. Модель графічної карти представлена у вигляді воїна Беовульфа, який складається із бджолиних стільників, поясненням чого стало трактування імені головного героя епосу, що дозволяє чітко та схематично зобразити когнітивну матрицю запозичених лексем із тексту поеми “Беовульф” для комплексної оцінки досліджуваної ситуації із усіма параметрами системи.

Таблиця 3.6

Когнітивна субматриця гібридних композитів і словотвірних запозичень
латинського походження у давньоанглійській поемі “Беовульф”

№	Запозичення	Форма слова		Спосіб пристосування			Когнітивно-метафорична модель		Когнітивно-метонімічна модель				ЛСП			Результат мовних контактів		
													Людина	Предм. побуту	Міф. артеф.			
		гібридний композит	словотвірне	фонетична асиміляція	семантична адаптація	лексична адаптація	природоморфна	антропоморфна	процес – результат	вміст – вміст	предмет – характеристика	предмет – предмет	поняття, відчуття	внутрішні, зовнішні риси	релігійна сфера	слова повсякден. вжитку	міфологічні істоти	адстрат
1	blonden-feax	+		+	+	+			+				+				+	
2	heaþodéor	+		+	+	+		+					+				+	
3	gum-cynnum	+		+	+	+				+			+				+	
4	guma-drēam	+		+	+	+		+				+					+	
5	ellen-dǣdum	+												+				+
6	wundor-bebodum	+			+	+	+									+		+
7	fæger		+	+	+	+					+				+		+	

Таблиця 3.8

Когнітивна субматриця гібридних композитів і словотвірних запозичень скандинавського походження у давньоанглійській поемі “Беовульф”

№	Запозичення	Форма слова		Спосіб пристосування			Когн.- метаф. модель		Когн.- метон. модель		ЛСП					Рез. мовн. конт.			
											Людина	Природа		Предмети побуту			Військ. поняття		Прост. понят.
		ЛСГ	ЛСГ		ЛСГ		ЛСГ		ЛСГ										
		гібридний композит	словотвірне	фонетична асиміляція	семантична адаптація	лексична адаптація	артефактна	антропоморфна	вмістилище – вміст	поняття, відчуття	професійна діяльність	поняття, явища	рослинний світ	інтер’єр	коштовності	збройні сили	військове обладнання	місцевість	адстрат
1	wīsigē	+		+	+	+		+		+									+
2	mon-drēam	+		+	+	+		+		+									+
3	will-cuma	+		+	+	+		+		+									+
4	mōdig-sigla	+		+							+								+
5	æt	+		+	+	+			+									+	+
6	geār-dagas	+		+	+	+	+											+	+
7	ēg-strēam	+		+								+							+
8	mægen-wudu	+		+									+						+

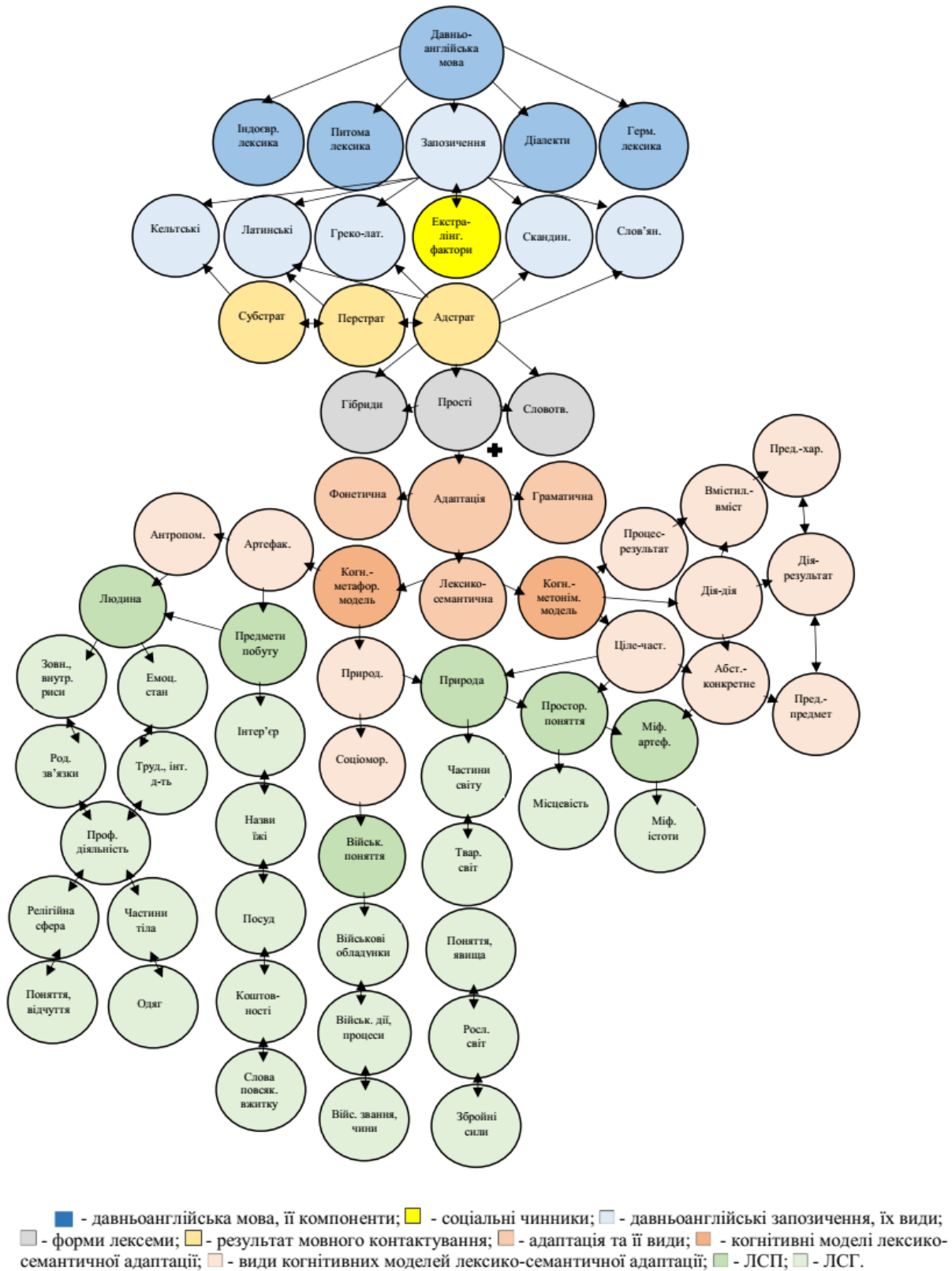

Рис. 3.2 Когнітивна карта лексичних запозичень із поеми “Беовульф”

Висновки до розділу 3

Епоха раннього середньовіччя характеризується як нестабільний етап життя англосаксів через низку історичних подій (завоювання, переселення, війни, христинізація населення, латинізація, відкриття монастирських шкіл тощо), що зумовило процес мовного контактування, ставши передумовою виникнення нових лексичних одиниць у давньоанглійському періоді. Основними лексемами, які адаптовані англосаксонською мовою, зафіксовано слова латинського, скандинавського, слов'янського та кельтського походження, загальною кількістю 114 запозичень у поемі “Беовульф”, що верифіковано етимологічними онлайн-словниками у даному дослідженні.

Когнітивна субматриця простих латинських (кельтсько-латинських) запозичень (26 од.) демонструє переважно пряме походження слів (25 од.), окрім лексеми *brytta*, яка потрапила за посередництвом кельтської мови. Виявлено, що, для пристосування латинських (кельтсько-латинських також) запозичень у давньоанглійській мові, відбувається фонетична асиміляція (27), граматична (12 од.), лексична (28 од.) та семантична (28 од.) адаптації.

У результаті чого, початковим етапом встановлено процес фонетико-граматичних трансформацій форми слова, а наступним – зміни у лексико-семантичній системі, що демонструє когнітивно-метафорична модель (антропоморфна (8 од.) та соціоморфна метафори (3 од.)), яка зумовила появу ЛСП “Людина”, “Предмети побуту”, “Військові поняття”, а ЛСП “Просторові поняття”, “Міфологічні артефакти”. Вони сформовані за допомогою природоморфної (1 од.) та артефактної (3 од.) метафор, включаючи когнітивно-метонімічну модель (“дія – результат” (3 од.), “абстрактне – конкретне” (1 од.), “ціле – частина” (2 од.), “предмет – предмет” (1 од.)).

Із 26 отриманих лексем латинського походження 4 запозичення не є адаптованими лексико-семантично у давньоанглійській мові.

Установлено, що дані семантичні моделі призвели до змін мислення давніх англів, із *наочно-образного* воно поступово стало *абстрактно-логічним* (чуттєвий ступінь пізнання), що трактується появою нових процесів, явищ і лексем, надаючи можливості англосаксам виконувати свої когнітивні функції у повсякденному житті та побуті, адже абстрактно-логічне мислення тісно пов'язане із мовою (когнітивно-метафорична модель), сприяє узагальненню та конкретизації лексичних запозичень (когнітивно-метонімічна модель).

Виявлено, що тенденція вживання метафоричних моделей (антропоморфна, соціоморфна та артефактна) свідчить про *перехід міфологічного мислення*, що було синкретичним, до *релігійного* як факт прийняття християнства англосаксами. Також встановлено поступову трансформацію від повного синкретизму “Я – природа” до “*Людина – центр світу*”, що підтверджено антропоморфною та соціоморфною метафорами, зокрема ЛСП “Людина”, ЛСП “Предмети побуту” та ЛСП “Військові поняття”. Під час дослідження отримано 22 адстратні та 4 перстратні запозичення.

У когнітивній субматриці запозичень греко-латинського походження (7 слів) зафіксовано адстратну лексику. За способом адаптації лексем виявлено фонетичну асиміляцію (6 од.), лексичну (4 од.) та семантичну (4 од.) адаптацію, відповідно до якої когнітивно-метонімічна модель представлена лексикою у одній концептуальній області (“дія – дія” (1 од.), “дія – результат” (1 од.)), а когнітивно-метафорична модель охарактеризована природоморфною (1) та артефактною (1) метафорами, що сприяло покриттю номінацій ЛСП (“Людина” (3 од.), ЛСП “Військові поняття” (2 од.) та ЛСП “Просторові поняття” (2 од.)). Результатом чого стали 3 лексеми греко-латинського походження, які не є адаптовані лексико-семантично, що репрезентовано даною субматрицею.

Когнітивна субматриця гібридних композитів і словотвірних запозичень латинського походження представлена 7 лексемами прямого

походження, де 6 слів є гібридами, а 1 – словотвірним запозиченням. Для пристосування запозичень до давньоанглійської мови використано фонетичну асиміляцію (5 од.), лексичну (6 од.) та семантичну (6 од.) адаптацію. У даному реєстрі лексики лексико-семантичний аспект представлений когнітивно-метафоричною (природоморфна (1 од.), антропоморфна (2 од.)) та когнітивно-метонімічною (“процес – результат” (1 од.), “вміст – вміст” (1 од.), “предмет – характеристика” (1 од.), “предмет – предмет” (1 од.)) формами, що продемонстровано моделлю “Природа – Людина” (репрезентація переходу картини світу від міфологічної до християнської). Підтвердженням чого стало ЛСП “Людина” (5 од.), яке стало домінуючою тенденцією серед решти інших ЛСП (“Предмети побуту” (1 од.), “Міфологічні артефакти” (1 од.)). Зафіксовано когнітивною субматрицею, 5 запозичень адстратного характеру та 2 лексеми перстрату.

Субматриця кельтських запозичень із тексту поеми “Беовульф” окреслила 2 лексичні одиниці, що є абсолютним субстратом для мови давніх англів. Поясненням такої чисельності запозичень є те, що англосакси не вбачали цінності в мові так званого “переможеного населення”, яка була неприйнятною для адаптації на підсвідомому рівні. Саме тому отримані лексеми ЛСП “Просторові поняття” (2 од.), які використані для покриття предметної сфери опису місцевості, що була ними завойована, адаптовані за допомогою фонетичної (2 од.), семантичної (1 од.) та лексичної (1 од.) трансформацій. Одна лексема не зазнала змін лексико-семантичного характеру (*hilde-cumbor*).

У субматриці слов’янських запозичень зафіксовано 4 лексеми адстратного характеру, які потрапили із праслов’янської мови за посередництвом скандинавських мов. Вони асимільовані фонетично, зазнавши лексико-семантичної метафоризації та метонімізації. Сконструйована модель унаочнена антропоморфною метафорою, що належить до ЛСП “Людина” (3 од.) та 1 лексемою, яка зазнала метонімічного перенесення за схемою “предмет – предмет” і вона належить до

ЛСП “Предмети побуту”. Із-поміж 4 отриманих слів 2 лексеми не зазнали лексико-семантичної адаптації (*lig, wæter*) у давньоанглійській мові.

Субматриця простих запозичень скандинавського адстратного походження змодельована (55 од.) лексемами, які зазнали фонетичних і лексико-семантичних трансформацій.

Сконструйована когнітивно-метафорична модель візуалізована антропоморфною (2 од.), соціоморфною (1 од.) та артефактною (1 од.) метафорами, а когнітивно-метонімічна модель – лексикою, яка відображає схеми перенесення значень за суміжністю: “дія – результат” (2 од.), “предмет – характеристика” (1 од.), “предмет – предмет” (1 од.), “ціле – частина” (7 од.), “вмістилище – вміст” (1 од.).

Із даної субматриці 39 запозичень не зазнало лексико-семантичної адаптації (напр., *cuman, sceran, sciftan, sittan, wegan, sceaft, scearp, snotor, wise, annar, freond, hete, geard* та ін.).

Когнітивні моделі представляють ЛСП “Людина” (28 од.), ЛСП “Природа” (10 од.), ЛСП “Військові поняття” (4 од.), ЛСП “Предмети побуту” (6 од.) та ЛСП “Просторові поняття” (7 од.).

Субматриця гібридних (12 од.) і словотвірних (1 од.) запозичень скандинавського адстратного походження, які зазнали як фонетичної, так і лексико-семантичної адаптації, представлена сконструйованими когнітивними метафоричними моделями, які візуалізовані артефактною (4 од.), антропоморфною (4 од.) метафорами, а когнітивно-метонімічна модель представлена лексикою за схемою суміжності “вмістилище – вміст” (2 од.), які належать до ЛСП “Людина” (4 од.), ЛСП “Природа” (2 од.), ЛСП “Військові поняття” (2 од.), ЛСП “Предмети побуту” (2 од.) та ЛСП “Просторові поняття” (3 од.), що є результатом двох процесів: білінгвізму та мовної інтерференції, що були характерними для норманів і англосаксів й відбувалися під впливом екстралінгвістичних факторів, зокрема як відображення тогочасної мовної політики (“Область данського права”).

Із-поміж 13 отриманих запозичень 3 лексичні одиниці (*mōdig-sigla*, *mægen-wudu*, *heal-sittend*) не були адаптовані лексико-семантично у давньоанглійській мові.

Побудована загальна когнітивно-статистична матриця наочно відображає процеси адаптації простих запозичень (93 од.), гібридних композитів (19 од.) і словотвірних лексем (2 од.), де за способом пристосування домінують безпосередньо прямі запозичення (109 од.) зі скандинавських, кельтських мов та переважно латинські запозичення, тоді як опосередковано, через інші мови, зафіксовано 5 запозичень (4 од. – зі слов'янських мов, через скандинавські, та 1 од., через кельтську, в латинську мову).

У кількісному плані фонетичної асиміляції зазнали 104 запозичення, частина яких здобула граматичну адаптацію – лише 13. Лексико-семантична трансформація відображена двома когнітивними моделями – метафоричними перетвореннями запозичень: антропоморфною (17 од.), природоморфною (3 од.), соціоморфною (4 од.) та артефактною (9 од.) метафорами і метонімічними – за суміжними лініями розвитку значень запозичених одиниць: “процес – результат” (1 од.), “вмістилище – вміст” (4 од.), “предмет – характеристика” (2 од.), “дія – дія” (1 од.), “дія – результат” (6 од.), “абстрактне – конкретне” (1 од.), “ціле – частина” (9 од.), “предмет – предмет” (5 од.).

Антропоморфна, артефактна, соціоморфна метафори представлені одиницями ЛСП “Людина” (53 од.), ЛСП “Предмети побуту” (16 од.), ЛСП “Військові поняття” (15 од.), а природоморфна – одиницями ЛСП “Природа” (8 од.), ЛСП “Просторові поняття” (18 од.), що обґрунтовують необхідність залучення нових лексем для називання різних сфер життя англосаксів з огляду на історичні події того часу. Для покращення лексичної сфери мови були адаптовані запозичення ЛСП “Міфологічні артефакти” (латинізми) (4 од.), що засвоєні як результат історичних процесів і христинізації населення.

Загальна когнітивна матриця також відображає процеси мовних контактів (із римлянами та вікінгами), білінгвізму та інтерференції, результатом яких стали адстратні лексеми (106 од.), тим часом перстрат зафіксовано лише для 6-х одиниць як факт розвитку духовної культури, освіченості (латинська мова) та субстрат – лише для 2-х, які є реліктами мови завойованого населення (кельтська мова).

У роботі також сконструйовано когнітивну карту, яка є наочною репрезентацією когнітивно-статистичної матриці давньоанглійських запозичень із поеми “Беовульф” і водночас алгоритмом процесу та результату їхньої адаптації, де словниковий склад давньоанглійської мови представлений п’ятьма реєстрами лексики: “Індоевропейського походження”, “Діалектного походження”, “Германського походження”, “Питомими одиницями” та “Запозиченнями”). Останній реєстр складають “Латинські”, “Греко-латинські”, “Кельтські”, “Скандинавські” та “Слов’янські запозичення”, домінантим для яких визнано “Адстрат”.

Візуально модель когнітивної карти асоціюється з фігурою воїна Беовульфа, який постає із мечем і щитом, що, власне, і розкриває внутрішня форма цього композита та міфологічне сприйняття давніми англами навколишнього середовища. Що особливо важливо, досліджуваний фрагмент запозиченої лексики загалом відображає сюжет героїчної епічної пам’ятки як факт тісного зв’язку мови і свідомості людини англосаксонського періоду.

РОЗДІЛ IV
РАНГОВО-ЧАСТОТНИЙ РОЗПОДІЛ
ЗАПОЗИЧЕНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ
У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ПОЕМІ “БЕОВУЛЬФ”

4.1 Обчислення залежності “ранг – частота” давньоанглійських запозичень у поемі “Беовульф” за першим законом Дж. Ципфа – Б. Мандельброта

Квантитативна лінгвістика на сучасному етапі її становлення зорієнтована все більше на великий об’єм інформації та розширення всіх меж досліджень у царині лінгвістичних структур. Її методи наразі безпосередньо застосовуються разом із традиційними методами мовознавства, взаємодоповнюючи належними методиками. В. А. Звегинцев зазначає, що “[...] цей союз потрібен для точного аналізу мови, тому що лише статистика не може забезпечити розпізнавання якісних характеристик елементарних мовних одиниць, спираючись на результати вже виконаного лінгвістами якісного аналізу мовних елементів, як результат, показує закономірності їх функціонування і розвитку, забезпечуючи водночас основу для точних оцінок вже на вищому рівні дослідження [...]” [Звегинцев, с. 100–115].

Використання статистичних методів і кількісних даних під час дослідження мовних явищ розширює можливості стосовно опису та представлення результатів лінгвістичних досліджень [Тулдава, с. 94], де дані квантитативного аналізу можуть оформлюватися різними невербальними способами, графіками, таблицями, діаграмами, схемами, гістограмами тощо [Гребенщикова, с. 53].

За даними А. В. Гребенщикової, “[...] квантитативні методи збагачують метамовні засоби опису семантики, що робить ці описи точними та адекватними, наочними і водночас різносторонніми, а однією із

найважливіших характеристик лексики є те, що вона представляє собою статистично організовану структуру [...]” [Гребенщикова, с. 53].

Для даного дослідження необхідним є залучення кількісно-статистичних методів дослідження мовного матеріалу. Безперечно, лексичні запозичені одиниці потребують математичних обчислень для їх глибинного вивчення та подальшої демонстрації об’єктивного результату, який має точні показники для підтвердження отриманої інформації.

Саме для цієї мети буде використано закон Дж. Ципфа – Б. Мандельброта, який вже було попередньо згадано у даному дослідженні. Наразі необхідним постає саме поглиблення та деталізація цього математичного інструментарію із дещо лінгвістичним спрямуванням.

Головним чином, у кінці 30-х рр. ХХ ст. була представлена праця Дж. Ципфа “Психобіологія мови”, яка стала початком демонстрації можливостей гуманітарних наук зображати свої результати у вигляді графіків і чисел, що до того часу було неможливим і вважалося недоцільним у межах саме лінгвістичних досліджень [Zipf: 1949].

Для цієї мети Дж. Ципф зібрав велику кількість статистичного матеріалу, намагавшись продемонструвати, що розподіл природньої мови підлягає одному простому правилу, що зумовило бурхливий інтерес у наукових колах і через певний час, на початку 50-х рр. ХХ ст. Б. Мандельброт звернувся до закону Дж. Ципфа як кібернетик і відкоригував його, виклавши результати досліджень цього напрямку у теоретичній роботі із макролінгвістики, яку визначив як нову область лінгвістики (задачею якої є вивчення масштабних мовних явищ за допомогою статистичних методів) [Гребенщикова, с. 57].

Б. Мандельброт доповнив цей закон саме як систему оптимізації, запропонувавши іншу формулу для опису частоти слів, де були зазначені певні невідповідності. У процесі розвитку система мови самооптимізувалася, частота лексем вишикувалися в певну послідовність, де найчастотніші слова є загалом коротшими за інших. Б. Мандельброт вважав, що можливим стало

порівняння письмової мови із кодуванням, до того ж, всі знаки повинні мати певну цінність. Він математично підійшов до закону Дж. Ципфа та трансформував певні похибки, де $f * r^y = c$, тобто y – це величина близька до одиниці, вона може змінюватися відповідно до текстів. Ця закономірність включає в себе закон Дж. Ципфа як частий випадок. Якщо $y = 1$, тоді ця формула трансформується у закон Дж. Ципфа. Значення константи в різних мовах не є сталим, так для англійських текстів константа є приблизно 0,1 [Гребенщикова, с. 59].

Саме цей уточнений закон буде використано у дослідженні запозичень давньоанглійської мови із тексту поеми “Беовульф” як точна та удосконалена закономірність.

Якщо збудувати графік, де на осі x буде частота входження слова, а на осі y – кількість лексем у даній частоті, тоді отримана крива буде зберігати свої параметри для всіх без винятку текстів. Важливо, що форма кривої Дж. Ципфа буде незмінною.

Слід зауважити, що перший закон Дж. Ципфа – Б. Мандельброта “залежність ранга від частоти” демонструє, що найзначиміші слова використовуються найчастотніше [Гребенщикова, с. 60–61], для давньоанглійської мови даний параметр є характерним також.

Наразі представимо реєстр латинських (греко-латинських) запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”, де продемонстровано англосаксонські лексеми згідно з їх ранговим розподілом і частотою використання у тексті героїчної поеми “Беовульф”.

Таблиця 4.1

Рангово-частотний реєстр латинських, греко-латинських запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Ранг	Лексична одиниця	Частота	Ранг	Лексична одиниця	Частота
1	win	81	10	draca	14
2	gum	49	11	brytta	8
3	her	44	12	hornus	7

Продовж. таблиці 4.1

4	orc	43	13	næssa	6
5	sum	42	14	fæger	5
6	mund	35	15	ceald disc missēra	4
7	mecum	21	16	hæft lācum fatum gīgantas	3
8	guma	20	17	candel fyrenum þrēate ellen-dædum ænigum	2
9	mere	17	18	intice ræsum sālum þēostrum ūsses āter cempa blonden-feaxum gum-cynnum guma-drēam heaðo-dēus wundor-bebodum ancor scan	1

Наступним кроком дослідження є підрахунок згідно із першим законом Дж. Ципфа – Б. Мандельброта залежності “ранг – частота”: $f * r^y = c$, де отримано емпіричну постійну величину для кожного слова окремо. Підрахунки продемонстровано нижче.

$$81 * 1^{0,1} = 81$$

$$49 * 2^{0,1} = 102, 41$$

$$44 * 3^{0,1} = 150, 48$$

$$43 * 4^{0,1} = 208, 55$$

$$42 * 5^{0,1} = 275, 94$$

$$35 * 6^{0,1} = 298, 2$$

$$21 * 7^{0,1} = 187, 11$$

$$20 * 8^{0,1} = 258, 6$$

$$17 * 9^{0,1} = 261, 97$$

$$14 * 10^{0,1} = 253, 54$$

$$8 * 11^{0,1} = 168, 48$$

$$7 * 12^{0,1} = 169, 26$$

$$6 * 13^{0,1} = 164, 94$$

$$5 * 14^{0,1} = 155, 3$$

$$4 * 15^{0,1} = 139, 28$$

$$3 * 16^{0,1} = 116, 22$$

$$2 * 17^{0,1} = 85, 86$$

$$1 * 18^{0,1} = 47, 4$$

Отримані показники демонструють сталі емпіричні величини запозичень у поемі “Беовульф”. Для комплексного аналізу, із математичним спрямуванням дослідження, розроблено гіперболу, яка репрезентує залежність рангу від частоти давньоанглійських запозичень. Дж. Ципф визначив, що крива повинна бути сталою для цього аналізу, що підтверджено даною гіперболою, де найчастотніша лексична одиниця (1 рангу) вживається 81 раз, а найменш уживана (18 рангу) – 1 раз.

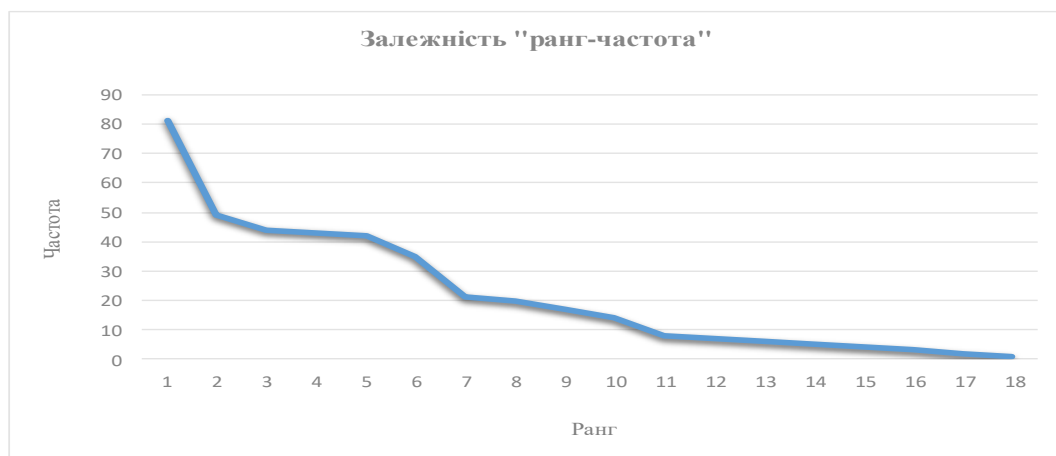

Рис. 4.1 Графік залежності “ранг – частота” латинських (греко-латинських) запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Аналізуючи гіперболу латинських (греко-латинських) запозичень, стає очевидно, що із 1 (81 – частота) до 11 (8 – частота) рангу крива східчато знижується, демонструючи зменшення частоти використання слів. Якщо звернутися до рангу запозичень, то, дійсно, найчастотніші слова належать до ЛСП “Людина” (*gum, sum, mund*), ЛСП “Предмети побуту” (*win*), ЛСП “Військові поняття” (*her*), ЛСП “Міфологічні артефакти” (*draca, orc*) та ЛСП “Просторові поняття” (*mecum, brytta*).

Гібриди та словотвірні лексеми не стали частотними лексичними одиницями і отримали свою позицію у кінці гіперболи (17 (2 – частота), 18 (1 – частота) ранги).

Наразі за формою переважають прості запозичені одиниці, що можливо пояснити так званою “людською природою”, за даними Дж. Ципфа, як залежності “першого закону”. Відповідно до цього, слова є відображенням понять та образів у людини. У підсвідомості, звичайно, вони представлені у вигляді лексем і представляють одиницю знання.

Н. К. Рябцева трактуючи дане явище, вважає, що природна мова є важливим засобом людського спілкування, вона з часом змінюється, залишаючись складною когнітивною системою. Людина підсвідомо скорочує слова для збереження часу на ідентифікацію лексичних одиниць.

Можливо визначити закономірність: чим коротше лексема, тим легше її згадати (тобто мозок швидше знайде певний образ або поняття для репродукування). Саме сприяючи цим факторам, частіше використовуються короткі слова, які є легшими для подальшого відтворення, а головним чином, адаптації [Рябцева].

Наступним є частотний реєстр запозичень *кельтського походження* у давньоанглійській поемі “Беовульф”.

Таблиця 4.2

Рангово-частотний реєстр кельтських запозичень
у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Ранг	Лексична одиниця	Частота
1	cumb	2
2	hilde-cumbor	1

Згідно із першим законом Дж. Ципфа – Б. Мандельброта залежності “ранг – частота”, отримано емпіричну постійну величину для кожного кельтського слова окремо. Підрахунки продемонстровано нижче.

$$2 * 1^{0,1} = 2$$

$$1 * 2^{0,1} = 2,09$$

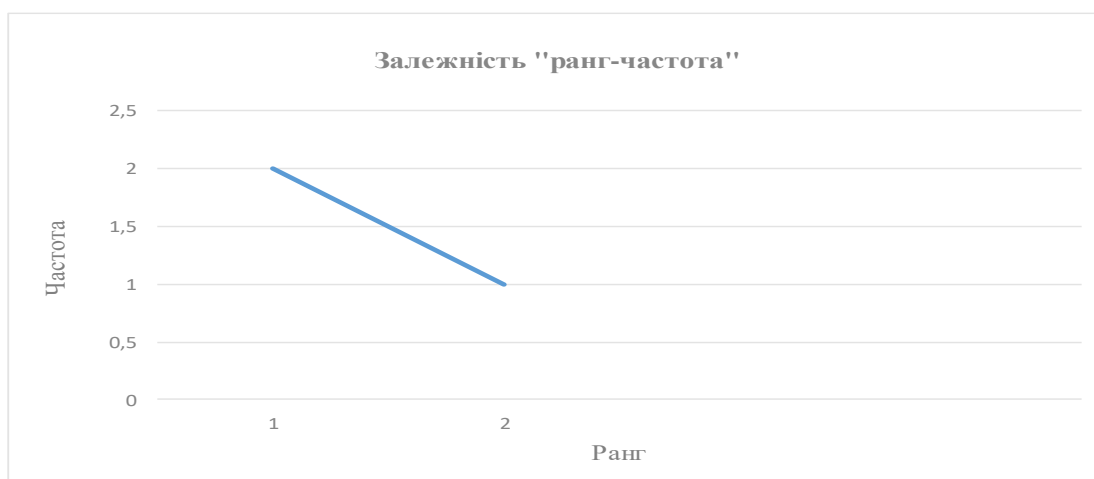

Рис. 4.2 Графік залежності “ранг – частота” заповзичень кельтського походження у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Гіпербола залежності не демонструє характерну східчасту криву через недостатню кількість рангів лексем. Дана субстратна лексика місцевості є результатом екстралінгвістичних факторів, а саме наявність кельтського населення, яке вижило після захоплення їх давніми англосаксами, саме воно зберегло у своєму мовленні питомі кельтські лексеми, які поширилися у давньоанглійській мові згодом.

Окремий частотний список становлять заповзичення *слов'янського походження* у давньоанглійській поемі “Беовульф”.

Таблиця 4.3

Рангово-частотний реєстр слов'янських заповзичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Ранг	Лексична одиниця	Частота
1	wæter	19
2	līg	11
3	syrcan	5
4	swerian	2

Наразі продемонструємо підрахунок відповідно до першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта залежності “ранг – частота”: $f * r^y = c$, де

зможемо отримати емпіричну постійну величину для кожного слова окремо у тексті поеми. Підрахунки продемонстровано нижче.

$$19 * 1^{0,1} = 19$$

$$5 * 3^{0,1} = 17,1$$

$$11 * 2^{0,1} = 22,99$$

$$2 * 4^{0,1} = 9,7$$

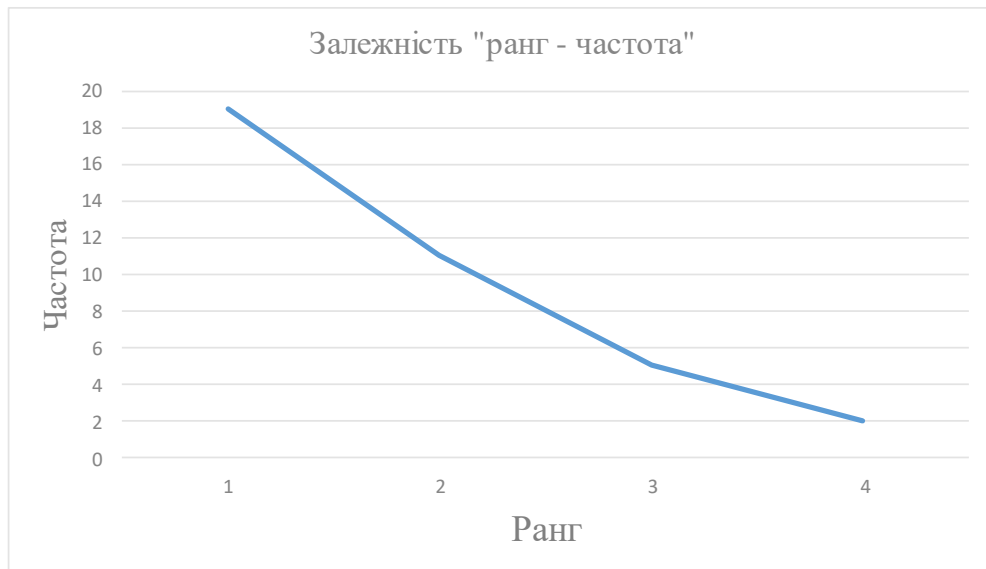

Рис. 4.3 Графік залежності “ранг – частота” запозичень слов’янського походження у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Перший закон Дж. Ципфа – Б. Мандельброта виявив найчастотніші слов’янські слова, які потрапили до лексичного фонду давньоанглійської мови. Ця гіпербола демонструє поступовий спад частоти із 3 (5 – частота) рангу, тобто очевидно, що слова від 1 до 2 рангу (*wæter* (19 – частота), *līg* (11 – частота)) частотно використовувалися у поемі “Беовульф”.

Вони також є простими за формою та відображають ЛСП “Предмети побуту” та ЛСП “Людина”, що є безпосереднім підтвердженням попередніх спостережень.

Останнім є частотний реєстр запозичень скандинавського походження у давньоанглійській поемі “Беовульф”.

Таблица 4.4

Рангово-частотний реєстр скандинавських запозичень у
давньоанглійській поемі “Беовульф”

Ранг	Лексична одиниця	Частота	Ранг	Лексична одиниця	Частота
1	æt	150	15	sittan	16
2	ofer	96	16	weder	15
3	hild	76	17	brēost snotor	14
4	gār	72	18	fēa micl	12
5	æfter	71	19	hete	11
6	under	65	20	cuman	8
7	eorl	61	21	fār fæt	7
8	gēat	59	22	wrecan sceran, scieran	6
9	sceal	46	23	heorð woruld, worold sciftan scīr bēot forð-fæder	5
10	gear wīd	37	24	scrið wise geard	4
11	fēond	28	25	hætu sāl sceacan scearp	3
12	scold	25	26	lað scēata swīn þrymm weax wegan west word heal-sittend mōdig-sigla wīsigē cyne-dōm	2

Продовж. таблиці 4.4

13	īren ōðr	21	27	æl annar freond hwæder scōp scīnan wecg ēg-strēam geār-dagum mægen-wudu mōd-gehygd mon-drēam scip-herge scyld-wiga will-cuman	1
14	sceaft mǣl	20			

За допомогою першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта отримано емпіричну постійну величину для кожного скандинавського запозичення, підрахунки продемонстровано нижче.

$$150 * 1^{0,1} = 150$$

$$96 * 2^{0,1} = 200,1$$

$$76 * 3^{0,1} = 260$$

$$72 * 4^{0,1} = 349,2$$

$$71 * 5^{0,1} = 466,5$$

$$65 * 6^{0,1} = 554$$

$$61 * 7^{0,1} = 543,5$$

$$59 * 8^{0,1} = 763$$

$$46 * 9^{0,1} = 709$$

$$37 * 10^{0,1} = 670$$

$$28 * 11^{0,1} = 590$$

$$25 * 12^{0,1} = 604,5$$

$$21 * 13^{0,1} = 577,29$$

$$20 * 14^{0,1} = 621,23$$

$$16 * 15^{0,1} = 557,12$$

$$15 * 16^{0,1} = 581,1$$

$$14 * 17^{0,1} = 601,02$$

$$12 * 18^{0,1} = 569$$

$$11 * 19^{0,1} = 568,7$$

$$8 * 20^{0,1} = 456,48$$

$$7 * 21^{0,1} = 426,3$$

$$6 * 22^{0,1} = 404,1$$

$$5 * 23^{0,1} = 364,5$$

$$4 * 24^{0,1} = 315,08$$

$$3 * 25^{0,1} = 273,42$$

$$2 * 26^{0,1} = 182,28$$

$$1 * 27^{0,1} = 97,63$$

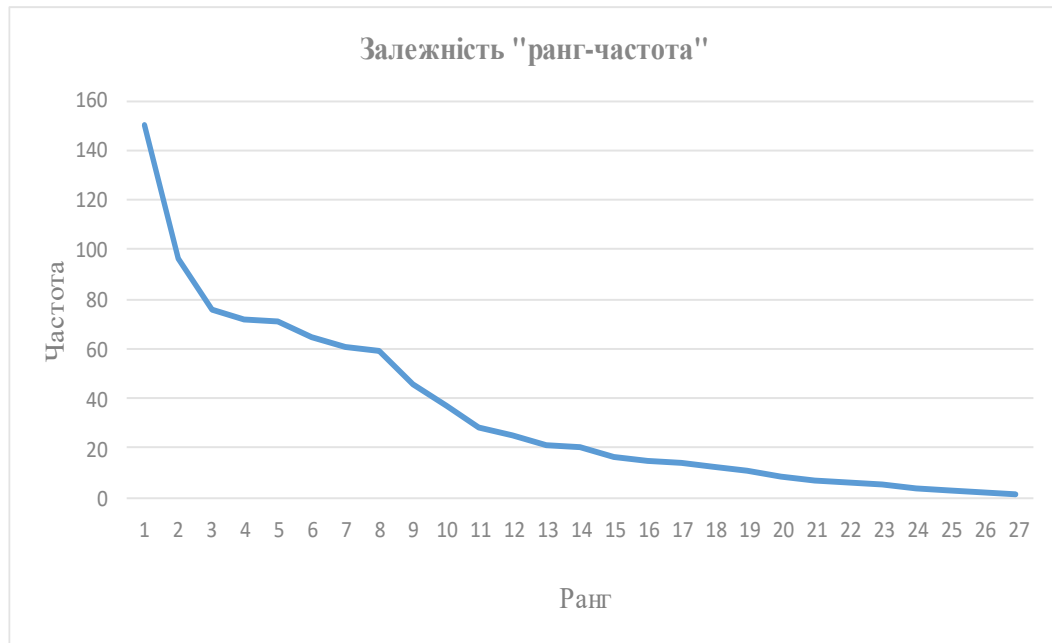

Рис. 4.4 Графік залежності “ранг – частота” запозичень скандинавського походження у давньоанглійській поемі “Беовульф”

За допомогою емпіричної величини встановлено дані входження запозичень у тексті поеми “Беовульф”. Збудовано гіперболу східчастотного зменшення частотності вживання лексем скандинавського походження. Від 15 рангу (*sittan* – 16 частота) лексем крива поступово знижується, що є характерним для даного закону.

Тенденція використання простих слів підтверджена спостереженнями Дж. Ципфа (“Психологія мови”) [Zipf: 1949], які вже були попередньо зазначені.

Найчастотнішими ЛСП визнано: ЛСП “Людина” (*wīd, fēond, scold, sceaft, sittan, oðr*), ЛСП “Просторові поняття” (*æt, ofer, æfter, under, sceal*), ЛСП “Військові поняття” (*hild, gār, eorl, gear, īren*) та ЛСП “Предмети побуту” (*māel, gēat*). А відтак, закон Дж. Ципфа – Б. Мандельброта, підтвердив припущення стосовно тенденції адаптації скандинавізмів у даному випадку також.

Отже, традиційні лінгвістичні методи дослідження, підкріплені математичними прийомами, надали об’єктивний результат, які знайшли своє

підтвердження за допомогою статистичних даних, де прості лексеми за формою є найчастотнішими структурами відповідно до “людської природи”, її когнітивних чинників, а домінуючим ЛСП серед решти отриманих запозичень давньоанглійської мови стали: ЛСП “Людина”, ЛСП “Предмети побуту”, ЛСП “Військові поняття” та ЛСП “Просторові поняття”.

Ці дані зумовили наступне вивчення адаптації запозичень давньоанглійського походження із тексту поеми “Беовульф” у сучасній англійській мові.

4.2 Подальші процеси адаптації запозичень давньоанглійського походження у сучасній англійській мові

У межах сучасної глобалізації та активної євроінтеграції не виникає запитань стосовно появи та вживання нової лексики, яка використовується як результат мовних контактів та факт активного розвитку будь-якої мови (Ch. Barber, D. Freeborn та ін.). Дані мовознавчі процеси завжди будуть актуальним полем досліджень серед різних наукових спільнот і наразі зумовлюють великий резонанс даної сфери знань.

Давньоанглійська мова, як вже зазначалося, стала рушійною силою для майбутнього розвитку англійської мови. Це історично пояснюється тим, що, за спостереженнями Д. М. Вольнової, можливості англійської мови запозичувати слова полягали в тому, що “[...] Великобританія постійно перебувала в безпосередньому контакті з сусідніми країнами, як результат, це сприяло поширенню іншомовних слів на її території. Вплив будь-якої мови завжди можна пов’язати з історичними чинниками, серед яких були: різні завоювання, торгівля, війни і багато інших [...] [Вольнова]”. Усі ці причини зумовлюють багатоманітну інтенсивність запозичень залежно від обставин у той або інший період часу [там само].

Відповідно до даних дослідження, будь-яка лексична одиниця після проникнення до нової мови зазнає структурних і семантичних змін,

підлягаючи впливу екстралінгвістичних чинників. У даному випадку, всі запозичення давньоанглійської мови, отримані із англосаксонської поеми “Беовульф”, були детально вивчені та, за допомогою особливостей давньогерманських мов, описані їх фонетичні, граматичні та лексико-семантичні трансформації, що призвели до адаптації у давньоанглійській мові. Дані процеси сприяли дослідженню процесу пристосування лексем давньосаксонського періоду у сучасній англійській мові.

Для цієї мети продемонстровано порівняльну таблицю запозичень, що репрезентує два варіанти слова (давній і сучасний). Необхідним постало залучення етимологічного та інших онлайн-словників, щоб простежити факт адаптації лексичної одиниці та її трансформації у сучасній англійській мові (“Glosbe – the multilingual online dictionary”; “Online Etymology Dictionary”).

Таблиця 4.5

Адаптація запозичень латинського походження
у сучасній англійській мові

№	Давньоанглійське слово	Сучасне англійське слово	Переклад
1	win	win	вигравати
2	gum	gum	гумка, смоли
3	her	here	тут
4	orc	ogre	чудовисько
5	sum	summary, sum up	підсумовувати
6	mund	mind	розум
7	mecum	mecum	довідник кишеньковий
8	guma	human	людина
9	mere	mere	довершений, простий
10	draca	draco	дракон
11	brytta	briton, brit, britisher	британецтв
12	hornus	horn	ріг
13	næssa	nausea	нудота
14	fæger	fair	ярмарок, чесний
15	ceald	cold	холодний, застуда
16	disc	disk	диск
17	missēra	miserable	жалюгідний
18	hæft	haft	тримач, ручка
19	lācum	location, locus	місце

Продовж. таблиці 4.5

20	fatum	fatum	доля
21	gīgantas	giant	гігант
22	candel	candle	свічка
23	fyrenum	frenum	вузда
24	þrēate	threaten	залякувати
25	ellen-dǣdum	не адаптовано	
26	ǣnigum	enigma	загадка
27	intice	entice	збаблювати
28	rǣsum	resume, resumption	резюме, підсумовувати
29	sālum	island	острів
30	þēostrum	не адаптовано	
31	ūsses	не адаптовано	
32	āter	atrocious	жахливий, жорстокий
33	cempa	champion	чемпіон
34	blonden-feaxum	blonden-haired	блондин (-ка)
35	gum-cynnum	не адаптовано	
36	guma-drēam	human dream	людська мрія
37	heaðo-dēus	не адаптовано	
38	wundor-bebodum	не адаптовано	
39	ancor	anchor	якір
40	scan	scan	сканувати

Таблиця 4.6

Адаптація запозичень кельтського походження
у сучасній англійській мові

№	Давньоанглійське слово	Сучасне англійське слово	Переклад
1	hilde-cumbor	не адаптовано	
2	cumbles	soomb	яр

Таблиця 4.7

Адаптація запозичень слов'янського походження
у сучасній англійській мові

№	Давньоанглійське слово	Сучасне англійське слово	Переклад
1	līg	lie	брехати

Продовж. таблиці 4.7

2	syrcan	не адаптовано	
3	syrcce	не адаптовано	
4	wæter	water	вода

Таблиця 4.8

Адаптація запозичень скандинавського походження
у сучасній англійській мові

№	Давньоанглійське слово	Сучасне англійське слово	Переклад
1	æt	on foot	пішки
2	ofer	over	над, через
3	hild	не адаптовано	
4	gār	не адаптовано	
5	æfter	after	після
6	under	under	під
7	eorl	earl	граф
8	gēat	gate	ворота
9	sceal	should	потрібно (модальне дієслово)
10	wīd	wide	широкий
11	gear	gear	механізм
12	fēond	не адаптовано	
13	scold	scold	поет
14	īren	iron	залізо
15	ōðr	oath	клятва
16	sittan	sit	сидіти
17	weder	weather	погода
18	brēost	breast	груди
19	snotor	не адаптовано	
20	fēa	few	мало
21	micl	не адаптовано	
22	hete	не адаптовано	
23	cuman	come	приходити
24	fār	fear	страх
25	fæt	fat	жир, сало
26	wrecan	wrack	покарання
27	sceran, scieran	не адаптовано	
28	heorð	не адаптовано	
29	woruld, worold	world	світ
30	sciftan	shift	змінювати
31	mæl	meal	їжа
32	scīr	не адаптовано	
33	bēot	beat	бити
34	forð-fæder	forefather	предок
35	scrīð	screach	кричати, скрипіти

Продовж. таблиці 4.8

36	wise	wise	мудрий
37	geard	не адаптовано	
38	hætu	heat	тепло
39	sāl	salt	сіль
40	sceacan	не адаптовано	
41	scearp	sharp	гострий
42	lað	loath	клятва
43	scēata	sheet	лист, простирадло
44	swīn	swine	свиня
45	þrymm	не адаптовано	
46	weax	wax	віск
47	wegan	weigh	важити
48	west	west	захід
49	word	word	слово
50	heal-sittend	не адаптовано	
51	mōdig-sigla	не адаптовано	
52	wīsig	не адаптовано	
53	cune-dōm	kingdom	королівство
54	æl	eel	вугор
55	annar	не адаптовано	
56	freond	friend	друг
57	hwæder	whether	чи, який
58	scōp	scop	поет
59	scīnan	shine	блищати
60	wecg	wedge	клин
61	ēg-strēam	не адаптовано	
62	geār-dagum	не адаптовано	
63	mægen-wudu	не адаптовано	
64	mōd-gehygd	не адаптовано	
65	mon-drēam	не адаптовано	
66	scip-herge	не адаптовано	
67	scyld-wiga	не адаптовано	
68	will-cuman	will come	прийду

Аналіз вищезазначених таблиць продемонстрував факт адаптації лексичних запозичень у сучасній англійській мові. Установлено, що 82 лексеми давньоанглійського походження є повністю адаптованими сучасною англійською мовою на сьогодні, у той час як 32 слова не адаптувалися та вийшли з активного словникового складу.

Переважає кількість адаптованих лексем відобразилася у найчастотніших рангах, проте виняток становили скандинавські слова (*hild*, *gar*), які знаходячись у даних рангах (3, 4), не отримали фактично своєї

адаптації у сучасній англійській мові відповідно до першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта.

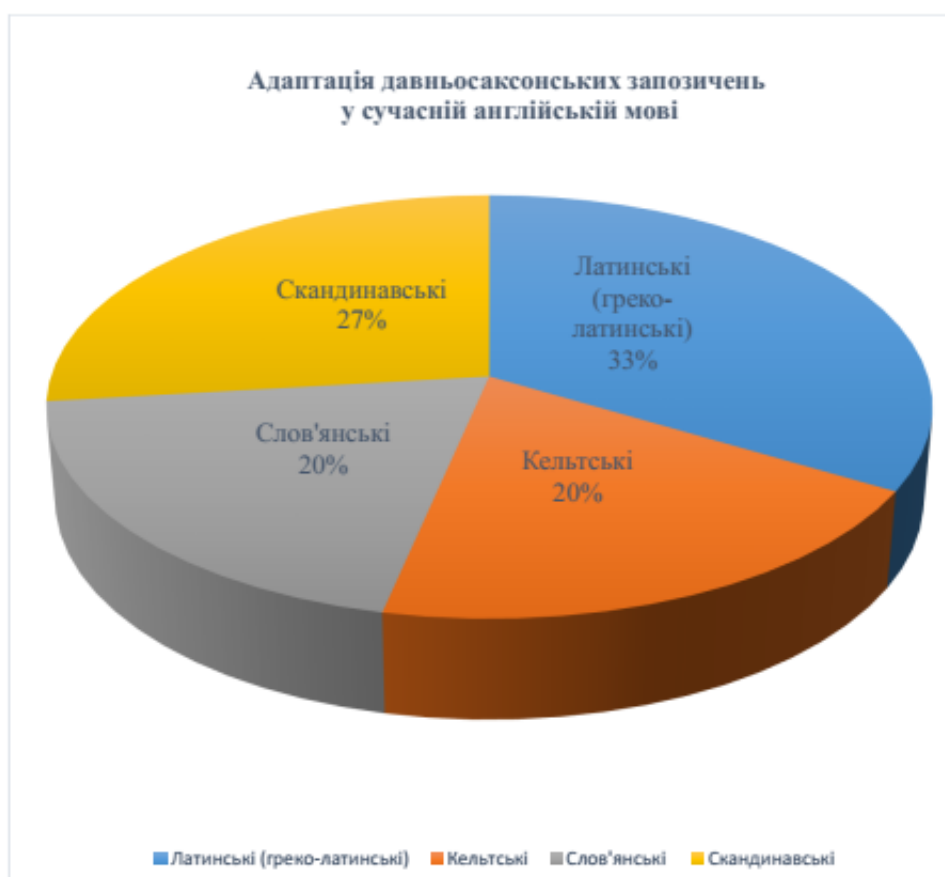

Рис. 4.5 Діаграма адаптації запозичень давньоанглійського походження у сучасній англійській мові

Водночас факт загальної неадаптації запозичених одиниць можливо пояснити певними екстралінгвістичними чинниками, а саме: появою або наявністю питомих лексем; зникненням предметів, явищ, процесів із життя давнього людства або змінами соціокультурного життя та оточення; складністю слів за формою, як було попередньо встановлено, гібридні композити, словотвірні запозичення мають меншу вірогідність до адаптаційних процесів; когнітивним аспектом людської природи (складністю фонетично-лексичного відтворювання запозичень); інтенсивністю і тривалістю мовних контактів (тобто слова зникали із припиненням явища білінгвізму та інтерференції), мовною політикою тощо.

Діаграма подальшої адаптації запозичень (див. рис. 4.5) давньоанглійської мови у сучасному варіанті демонструє відсоткову тенденцію використання даних лексем, де найбільший відсоток адаптації зафіксовано латинським (греко-латинським) походженням слів, що становив 33%, скандинавські лексеми отримали 27%, слов'янські – 20%, адаптація кельтських запозичень у сучасній англійській мові склала 20% також.

Отримані результати, за допомогою першого закону Дж. Ципфа та Б. Мандельброта, зокрема відсоткового обчислення подальшої адаптації запозичень давньоанглійського походження у сучасному варіанті англійської мови, повністю підтверджують попередні спостереження про значний вплив запозичених лексем на сучасний період англійської мови (див. розділ 3).

Постійні мовні контакти, їх результат – білінгвізм та інтерференція, зумовлюють адаптацію нових лексем, зокрема в давньоанглійській мові. Дані слова, проникаючи до мови-реципієнта, отримують структурно-семантичні зміни для адаптації, підлягаючи впливу екстралінгвістичних чинників. За допомогою першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта верифіковано попередні припущення та встановлено тенденції адаптування найчастотніших запозичених лексем у давньоанглійській мові. Проаналізовано подальшу адаптацію запозичень у сучасному варіанті англійської мови, де за допомогою відсоткового обчислення верифіковано, що найбільший відсоток лексики становили латинські, греко-латинські та скандинавські запозичені одиниці, що підтверджує вагомий вплив даного реєстру лексики на розвиток сучасної англійської мови.

Висновки до розділу 4

Використання квантитативних методів у сучасному мовознавстві зумовлене загальною тенденцією верифікації лінгвістичного матеріалу статистичними даними.

Завдяки даним методам, застосовуючи перший закон Дж. Ципфа та Б. Мандельброта, вдалося зафіксувати найчастотніші запозичені лексеми із тексту поеми “Беовульф” і верифікувати попередні спостереження даного дослідження.

Проаналізувавши гіперболу латинських (греко-латинських) запозичень, очевидно, що із 1 (81 – частота) до 11 (8 – частота) рангу крива східчасто знижується, що демонструє зменшення частоти використання слів. Якщо звернутися до рангу запозичень, то, найчастотніші слова належать до ЛСП “Людина” (*gum, sum, mund*), ЛСП “Предмети побуту” (*win*), ЛСП “Військові поняття” (*her*), ЛСП “Міфологічні артефакти” (*draca, orc*), ЛСП “Просторові поняття” (*mecum, brytta*). Гібриди та словотвірні лексеми отримали свою позицію у кінці гіперболи (17 (2), 18 (1) ранги), тобто не ввійшли до частотного реєстру слів.

За формою переважають прості запозичені одиниці, що можливо пояснити так званою “людською природою”, за даними Дж. Ципфа, як залежності першого закону.

Гіпербола кельтських слів не є інформативною через недостатню кількість рангів лексем (лише 2), у той час як перший закон Дж. Ципфа – Б. Мандельброта зафіксував найчастотніші слов’янські слова, де дана гіпербола репрезентує поступовий спад частоти із 3 (5 – частота) рангу, тобто очевидно, що слова від 1 до 2 рангу (*wæter* (19), *līg* (11)) є частотними структурами у поемі. Вони є простими за формою та відображають ЛСП “Предмети побуту” та ЛСП “Людина”, що є безпосереднім підтвердженням попередніх спостережень.

Гіпербола скандинавських слів репрезентує східчасте зменшення частотності вживання лексем, від 15 рангу (*sittan* – 16 частота) крива поступово знижується, що є характерною особливістю для даного закону. Тенденція використання простих слів підтверджує дані Дж. Ципфа (“Психологія мови”).

Найчастотнішими ЛСП визнано: ЛСП “Людина” (*wīd, fēond, scold, sceaft, sittan, ḡðr*), ЛСП “Просторові поняття” (*æt, ofer, æfter, under, sceal*), ЛСП “Військові поняття” (*hild, gār, eorl, gear, īren*) та ЛСП “Предмети побуту” (*māel, gēat*), що верифікує отримані результати даного дослідження.

У результаті вивчення адаптації запозичень давньоанглійської мови зафіксовано, що 82 лексеми давньоанглійського походження є повністю адаптованими сучасною англійською мовою на сьогодні, 32 слова не адаптувалися та вийшли з вжитку назавжди.

Переважає кількість адаптованих лексем відображені у найчастотніших рангах, проте виняток становили скандинавські слова (*hild, gar*), які виявилися не адаптовані у сучасній англійській мові, хоча зафіксовані у частотних рангах (3, 4) відповідно до першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта.

Водночас факт загальної неадаптації запозичених одиниць можливо пояснити екстралінгвістичними чинниками, тобто: появою або наявністю питомих лексем; зникненням предметів, явищ, процесів із життя давнього людства або змінами соціокультурного життя та оточення; мовною політикою, складністю слів за формою (гібридні композити, словотвірні запозичення мають меншу вірогідність до адаптаційних процесів); когнітивним аспектом людської природи (складністю фонетико-лексичного відтворення запозичень); інтенсивністю, зокрема тривалістю мовних контактів (лексеми зникали із припиненням явища білінгвізму та інтерференції) тощо.

Діаграма подальшої адаптації запозичень давньоанглійської мови у сучасному варіанті розвитку англійської мови демонструє відсоткову тенденцію використання лексем. Найбільший відсоток адаптації запозичень англосаксонського періоду зафіксовано латинським (греко-латинським) походженням і становив 33%, скандинавські лексеми отримали 27%, слов'янські – 20%, а адаптація кельтських запозичень у сучасній англійській мові склала 20% також.

Отримані результати, за допомогою першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта та відсоткового обчислення подальшої адаптації запозичень давньоанглійського походження у сучасному варіанті англійської мови, повністю підтверджують попередні спостереження про значний вплив запозичених лексем, що відобразився на сучасному періоді розвитку англійської мови.

Відтак, кількісно-статистичні методи допомогли виконати різносторонній аналіз давньоанглійських запозичень із тексту поеми “Беовульф”, забезпечивши статистичні дані верифікації отриманих спостережень щодо процесу та результату адаптації даних лексем, водночас сприявши вищому рівню лінгвістичного дослідження.

ВИСНОВКИ

Теоретична концепція дисертації базується на таких положеннях.

Давньоанглійська поема “Беовульф” є артефактом відображення давньої свідомості, мислення та життєдіяльності англів, зокрема процесу і результату їхніх мовних контактів – запозичень з інших мов, зафіксованих у даному епосі.

Основний реєстр лексем, запозичених в давньоанглійську мову, становлять латинські, скандинавські, слов'янські та кельтські слова, загальною кількістю 114 одиниць (латинських – 40, скандинавських – 68, кельтських – 2 і слов'янських – 4), що є важливим фрагментом англосаксонської мовної картини світу.

Укладений реєстр запозичених лексем відображає 4 історико-культурні етапи:

1) етап латинізації; 2) етап входження кельтських слів; 3) етап скандинавського впливу; 4) етап слів опосередкованого слов'янського походження, які в процесі входження до словникового запасу давньоанглійської мови зазнали подальшої адаптації/неадаптації (фонетичної, граматичної і лексико-семантичної).

Для процедури когнітивно-матричного моделювання запозичень у роботі було розроблено інтегровану методику прикладного дослідження їхнього аналізу з позицій соціологічного і структурного підходів, а також із залученням комп'ютерної програми “Multi Text Finder” для автоматичного пошуку досліджуваних у творі одиниць з подальшою механічною верифікацією в етимологічних онлайн-джерелах “Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary”, “Online Etymology Dictionary” та “Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)”.

Усі запозичені одиниці представлено у 7-х моделях когнітивних (метафоричних і метонімічних) субматриць, які наочно відображають

поступові зміни у свідомості давніх англів та їхньому мисленні, що трансформувалося із наочно-образного в абстрактно-логічне.

Безпосередньо процес метафоризації, якого найбільшою мірою зазнали адстратні й перстратні запозичені одиниці переважно з латинської мови і скандинавських мов, демонструє тенденції до трансформації міфологічного мислення давніх англів в релігійно-християнське: від повного синкретизму “Я – Природа” до “Людина – Центр світу”.

Адстратні слов'янські запозичення в кількості 4-х лексем потрапили до давньоанглійської мови з праслов'янської мови за посередництва скандинавських мов, зазнавши також переважно процесу метафоризації в ЛСП “Людина” (3 од.) та метонімічного перенесення (1 од.) у ЛСП “Предмети побуту”.

Тим часом релікти субстратного кельтського походження, зафіксовані в поемі лише в кількості 2-х одиниць ЛСП “Просторові поняття”, свідчать про небажання англосаксів вживати лексику “переможеного населення”, яка була свідомо неприйнятною для її адаптації. Ці лексеми є позначеннями опису місцевості, яка була завойована англосаксами.

Побудована загальна когнітивно-статистична матриця наочно відображає процеси адаптації простих запозичень (93 од.), гібридних композитів (19 од.), словотвірних лексем (2 од.), де за способом пристосування домінують безпосередні прямі запозичення (109 од.) зі скандинавських і кельтських мов і переважно латинські запозичені лексеми, тоді як опосередковано, через інші мови, зафіксовано 5 запозичень (4 од. – зі слов'янських мов через скандинавські та 1 од. кельтського походження через латинську мову).

У кількісному плані фонетичної асиміляції зазнали 104 запозичення, частина яких здобула граматичну адаптацію – лише 13. Лексико-семантична трансформація відображена двома когнітивними моделями, а саме метафоричними перетвореннями запозичень: антропоморфною (17 од.), природоморфною (3 од.), соціоморфною (4 од.) та артефактною (9 од.)

метафорами і метонімічними моделями за суміжними лініями розвитку значень запозичених одиниць: “процес – результат” (1 од.), “вмістилище – вміст” (4 од.), “предмет – характеристика” (2 од.), “дія – дія” (1 од.), “дія – результат” (6 од.), “абстрактне – конкретне” (1 од.), “ціле – частина” (9 од.), “предмет – предмет” (5 од.).

Антропоморфна, артефактна, соціоморфна метафори представлені лексемами ЛСП “Людина” (53 од.), ЛСП “Предмети побуту” (16 од.), ЛСП “Військові поняття” (15 од.), а природоморфна модель візуалізована одиницями ЛСП “Природа” (8 од.), ЛСП “Просторові поняття” (18 од.), що обґрунтовують необхідність залучення нових слів для позначення різних сфер життя англосаксів з огляду на історичні події того часу.

Для покращення лексичної сфери давньоанглійської мови були адаптовані запозичені лексеми ЛСП “Міфологічні артефакти” (латинізми) (4 од.), які засвоєні як результат історичних подій і христинізації населення.

Загальна когнітивна матриця демонструє процеси мовних контактів (із римлянами та вікінгами), білінгвізму та інтерференції, результатом яких стали адстратні лексеми (106 од.), тим часом перстрат зафіксовано лише для 6 одиниць як результат розвитку духовної культури, освіченості (латинська мова) та субстрат – лише для 2-х, що є реліктами мови “завойованого” населення (кельтська мова).

Результат усіх процесів представлено у вигляді когнітивної карти запозичених лексем у поемі “Беовульф” із матричними зв’язками, що є алгоритмом процесу та результату їхньої адаптації, де словниковий склад давньоанглійської мови представлений п’ятьма реєстрами лексики: “Індоевропейського походження”, “Діалектного походження”, “Германського походження”, “Питомими одиницями” та безпосередньо “Запозиченнями”. Останній реєстр складають “Латинські”, “Греко-латинські”, “Кельтські”, “Скандинавські” та “Слов’янські запозичення”, домінантим для яких визнано “Адстрат”.

Візуально модель когнітивної карти асоціюється з фігурою воїна Беовульфа, який зображений із мечем і щитом, що розкриває внутрішня форма цього композита та міфологічне сприйняття давніми англами навколишнього середовища. Особливо важливо, що досліджуваний фрагмент запозиченої лексики загалом відображає сюжет героїчної епічної пам'ятки як факт тісного зв'язку мови і свідомості людини англосаксонського періоду.

Усі попередні спостереження над фрагментом запозиченої лексики в давньоанглійській поемі верифіковано із залученням математичного інструментарію. За допомогою першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта, залежності “ранг – частота”, побудовано гіперболу латинських (кельтсько-, греко-латинських) запозичень, яка підтверджує вище прокоментовані результати, зокрема те, що найчастотніше вживані в поемі запозичення належать до ЛСП “Людина” (*gum, sum, mund*), ЛСП “Предмети побуту” (*win*), ЛСП “Військові поняття” (*her*), ЛСП “Міфологічні артефакти” (*draca, orc*) і ЛСП “Просторові поняття” (*mecum, brytta*).

Гіпербола ж кельтських слів не є інформативною через недостатню кількість рангів лексем (2) на противагу слов'янській, де крива демонструє поступовий спад частоти із 3 (5 – частота) рангу, визначаючи слова від 1 до 2 рангу (*wæter* (19 – частота), *līg* (11 – частота)), які є простими за формою та належать до ЛСП “Предмети побуту” і ЛСП “Людина”.

Гіпербола скандинавських слів унаочнює східчає зменшення частоти вживання запозичених одиниць від 15 рангу (*sittan* – 16 частота), що є характерним процесом для даного закону. Зафіксовано найчастотніші одиниці реєстру: ЛСП “Людина” (*wīd, fēond, scold, sceaft, sittan, ðōr*), ЛСП “Просторові поняття” (*æt, ofer, æfter, under, sceal*), ЛСП “Військові поняття” (*hild, gār, eorl, gear, īren*) та ЛСП “Предмети побуту” (*mǣl, gēat*).

Зафіксовано, що 82 лексеми давньоанглійської мови із тексту поеми “Беовульф” повністю адаптувалися в сучасній англійській мові, а 32 запозичені одиниці не адаптувалися та поступово вийшли з її активного словникового складу.

Переважна кількість адаптованих лексем відображені у найчастотніших рангах, проте виняток становлять 2 скандинавські слова (*hild, gar*), які зафіксовані також у частотних рангах (3, 4).

Діаграма подальшої адаптації запозичень у сучасному варіанті англійської мови визначила найбільший відсоток адаптації слів латинського (кельтсько-, греко-латинського) походження – 33%, скандинавські лексеми становлять 27%, слов'янські й кельтські – 20%.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в апробації розробленої формалізованої методики для когнітивно-матричного і статистичного аналізу інших лексичних запозичень англійської мови, що сприятиме її вдосконаленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева З. К., Коврига С. В., Макаренко Д. И., Максимов В. И. Когнитивный подход в управлении. *Проблемы управления*. № 3. 2007. С. 2–8.
2. Адмони В. Г. Качественный и количественный анализ грамматических явлений. *Вопросы языкознания*. № 4. 1963. С. 57–63.
3. Алпатов В. В, Болдырев Н. Н. Когнитивно-матричный анализ английских христианских топонимов. *Вопросы когнитивной лингвистики: Сборник научных статей*. 2008. № 4. С. 5–14.
4. Аракин В. Д. История английского языка : учеб. пос. Москва, 2003. 272 с.
5. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пос. Москва, 1991. 140 с.
6. Арнольд И. В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования : монография. Л. : Просвещение, 1966. 192 с.
7. Афанасьев А. Н. Славянская мифология. Москва : Эксмо, 2008. 1520 с.
8. Бабина Л. В., Дзюба К. А. Когнитивно-матричный анализ при изучении наименований торговых марок (на примере парфюмерных торговых марок). *Вестник Томского университета. Филология*. 2013. № 5 (25). С. 5–11.
9. Багана Ж. Древнеанглийский язык: компаративный анализ морфологии диалектов. *Научные ведомости Белгородского государственного университета*. 2011. № 6. С. 1–9.
10. Багана Ж., Хапилина Е. В. Глобальный английский язык. *Гуманитарные науки*. 2016. № 21(242). С. 31–35.
11. Бармина Е. Г. Прагматическая характеристика речевых эпизодов в древнеанглийской поэме “Беовульф”: дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Санкт-Пет. гос. ун-т. Санкт-Петербург, 2004. 161 с.

12. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ : Академія, 2004. 342 с.
13. Берсирова С. А., Берсиров Т. Б. Социолінгвістическіе факторы воздействия на язык. *Вестник АГУ*. № 3 (184). С. 43–47.
14. Битко Н. С. Запозичення як спосіб адаптації концептуальної і лексичної системи англійської мови до альтернативної реальності : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.04 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2008. 280 с.
15. Богаченко Н. Г. История восточноазиатских заимствований в английском языке: на материале Большого Оксфордского словаря : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.04 / Дальневост. гос. ун-т. Владивосток, 2003. 270 с.
16. Богословская В. Р. Структурно-семантическая и функциональная адаптация заимствований: на материале спортивной лексики английского и русского языков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Волгогр. гос. пед. ун-т. Волгоград, 2003. 201 с.
17. Болдырев Н. Н. Когнитивная лингвистика. Москва-Берлин: Директ-Медиа, 2016. 251 с.
18. Болдырев Н. Н. Когнитивно-матричный анализ. *Когнитивная природа языка: Сборник научных статей*. 2016. С. 57–65.
19. Болдырев Н. Н. Концептуальная основа языка. *Когнитивные исследования языка*. № 4. 2009. С. 25–78.
20. Болдырев Н. Н. Матричный формат знания. *Когнитивная природа языка: Сборник научных статей*. 2016. С. 34–39.
21. Бондаренко Е. В. Матричное моделирование базовых понятий картины мира. *Вісник ХНУ*. № 1051. 2013. С. 6–11.
22. Бондаренко Е. В. Системные фонологическо-морфологические особенности юго-восточного (кентского) диалекта среднеанглийского языка. *Вестник Череповецкого государственного университета. Серия: Филологические науки*. 2011. № 1. С. 57– 60.

23. Бондаренко Е. В. Специфика морфологии уэссекского варианта “Англосаксонской хроники” за 895 год. *Вестник Костромского государственного университета. Серия: Языкознание*. 2011. № 1. С. 83–85.

24. Бондаренко Е. В., Лютова Г. Н. Дიაхронія діалектів англійського мови: екстралінгвістический фон і морфологіческіє характеристики. *Научніє вєдомості. Серія: Гуманітарніє науки*. 2014. № 6. С. 57–61.

25. Бруннер К. История английского языка / под ред. и предис. Б. А. Ильиша; пер. с нем. С. Х. Васильевой. Москва : Издательство иностранной литературы, 1955. Т. 1. 277 с.

26. Бруннер К. История английского языка / под ред. и с предисл. Б. А. Ильиша. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 720 с.

27. Брунова Е. Г. Архаичные пространственные отношения в англосаксонской языковой модели мира : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : 10.02.04. Москва, 2007. 42 с.

28. Будуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию. Москва : Издательство академии наук СССР, 1963, Т. 2, 386 с.

29. Бук С. Н. Основи статистичної лінгвістики: навчально-методичний посібник/ відп. редактор проф. Ф. С. Бацевич. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 124 с.

30. Буслев Ф. О литературе: Исследования. Москва : Худож. лит., 1990. 512 с.

31. Вайнрайх У. Языковые контакты / пер. с англ. и коммент. Ю. А. Жлуктенко. Київ : Вища школа, 1979. 263 с.

32. Васильев Л. М. Методы современной лингвистики. Уфа : Издательство Башкирского университета, 1997. 182 с.

33. Верховин С. С. О статусе количественных методов в лингвистике. *Вестник ИГЛУ*. 2013. С. 145–150.

34. Волков А. М., Волкова З. Н. Беовульф. Англосаксонский эпос : учеб. для студ. высш. уч. зав. Москва, 2000. 104 с.

35. Володина Е. Г. Лексические заимствования из английского языка в современном турецком языке: на материале периодики : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.22 / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 2007. 239 с.
36. Вольнова Д. Н. Иностранные заимствования как один из источников словарного состава английского языка. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2014/12/39354> (дата звернення: 13.09.2017).
37. Воркачев С. Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: истоки и цели. *Филологические науки: Научные доклады высшей школы*. 2005. №4. С.76–83.
38. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 1996. № 1. С. 64–72.
39. Воробьев В. В. Лингвокультурологическая парадигма личности : монография. Москва : РУДН, 1996. 170 с.
40. Ганиева Г. Р. Фразеологические единицы с компонентом именем собственным в английском, русском и татарском языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Нижнекамский хим.-технолог. ин-т (филиал) ФГБОУ ВПО “КНИТУ”. Казань, 2010. 274 с.
41. Гантмахер Ф. Р. Теория матрицы. Москва : ФИЗМАЛИТ, 2010. 560 с.
42. Гарник А. В. Латинский язык = Lingua Latina : учебн. пос. Минск, 2012. 263 с.
43. Гвоздецкая Н. Ю. Проблемы семантического описания древнеанглийского поэтического слова : дис. ...доктора фил. наук : 10.02.04 / Ивановск. гос. ун-т. Иваново, 2000. 389 с.
44. Головин Б. Н. Язык и статистика. Москва : Просвещение, 1970. 190 с.
45. Гребенщикова А. В. Основы квантитативной лингвистики и новых информационных технологий : учеб. пос. Изд. 2-е. Москва, 2015. 152 с.

46. Гринев-Гриневиц С. В. Современные проблемы антропологистики. *Антропология языка*. 2010. №1. С. 37–75.
47. Гринев-Гриневиц С. В., Сорокина Э. А. К вопросу о методах лингвистических исследований. *Вестник № 1*. 2010. С. 23–31.
48. Гуревич А. Я. Беовульф. Вступительная статья. Старшая Эдда. Песнь о нибелунгах. *Библиотека всемирной литературы*. 1975. № 9. С. 5–12.
49. Даан-Дальмедико А., Пейффер Ж. Пути и лабиринты. Очерки по истории математики. Москва : Мир, 1986. 432 с.
50. Даржинова Л. В., Сарангаева Ж. Н. Роль заимствований в английском языке. *Вестник Калмыцкого университета*. 2015. №3. С. 22–26.
51. Дернова Н. В., Хом'юк І. В. Історичний шлях матричного числення. *Математика у технічному університеті ХХІ сторіччя*. 2017. С. 69–72.
52. Дешериева Ю. Ю. Проблема лингвистической интерференции в современном языкознании. *Теоретические проблемы социальной лингвистики*. 1981. С. 240–255.
53. Елиферова М. В. Религиозно маркированная лексика в “Беовульфе”: к вопросу о дохристианском наследии поэмы. *Новый филологический вестник*. 2014. № 1(28). С. 19–35.
54. Єсипович К. П. Феномен когнітивного картування в сучасній лінгвістичній парадигмі. *Studia Linguistica*. № 7. 2013. С. 254–257.
55. Жабко К. О. Запозичення як процес взаємовпливу мов (на матеріалі новогрецької мови). *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. 2015. № 51. С. 197–199.
56. Жлуктенко Ю. О., Яворська Т. А. Вступ до германського мовознавства. Київ : Вища школа, 1978. 166 с.
57. Захватаева К. С. Роль английского языка в процессе современного англо-русского языкового контактирования. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. Нижний Новгород, 2012. С. 400–403.
58. Звегинцев В. А. Очерки по общему языкознанию. Москва : МГУ, 1962. 382 с.

59. Зубер И. Е. О некоторых свойствах матриц Фробениуса. URL: <http://www.neva.ru/journal> (дата звернения: 08.12. 2016).

60. Иванов В. В., Иванова В. А. Грамматическая интерференция и проблемы культуры русской речи. *Грамматическая интерференция в условиях национально-русского двуязычия*. 1990. С. 6–14.

61. Ильиш Б. А. История английского языка. Москва : Высшая школа, 1968. 418 с.

62. История английской литературы / И. И. Анисимов, А. К. Дживелегова, А. А. Елистратовой и др. Москва : Академия Наук СССР, 1943. 397 с.

63. Каданцева Г. И. Ассимиляция заимствованных фразеологических англицизмов в современном немецком языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Северо-Кавказ. гос. тех. ун-т. Москва, 2008. 509 с.

64. Камалетдинова А. Б. Иноязычная лексика в современных средствах массовой коммуникации: 1996–2001 гг. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Башкирский гос. пед. ун-т. Уфа, 2002. 186 с.

65. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс : монография. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.

66. Каримова Г. Ф. Структурно-семантические особенности русских заимствований в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Академ. наук. респуб. Таджикистан. Душамбе, 2013. 202 с.

67. Кащева А. В. Квантитативные и качественные методы исследования в прикладной лингвистике. *Современная лингвистика и литературоведение*. № 3 (049). 2013. С.155–162.

68. Кибрик А. Е. Куда идет современная лингвистика? Москва : МГУ, 1995. 219 с.

69. Коваленко Г. Ф. Когнитивно-матричный анализ репрезентации концепта *frontier* в романе И. Стоуна “The president’s lady”. *Вопросы когнитивной лингвистики: Сборник научных статей*. Тамбов:

Общероссийская общественная организация “Российская ассоциация лингвистов-когнитологов”, 2010. № 1. С. 80–87.

70. Колесникова О. И. Статистические методы в исследовании речевой деятельности. *Филология и искусствоведение*. 2010. С. 72–79.

71. Комаров Г. В. Национально-культурная специфика новой лексики английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Кубанск. гос. ун-т. Краснодар, 2007. 147 с.

72. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике : учеб. пос. Екатеринбург, 2012. 818 с.

73. Королева Е. П. Двоеверие и проблема авторства древнеанглийской поэмы “Беовульф”. *Рема*. 2013. № 1. С. 37–46.

74. Королева Е. П. Речевые формы двоеверия как способ определения авторства древнеанглийской поэмы “Беовульф” : дис. ... кандидата фил. наук: 10.02.04 / Моск. гос. гум. ун-т. им. М. А. Шолохова М., 2013. 181 с.

75. Костомаров Н. И. Антропоцентризм как важнейший признак современной лингвистики. *Филология*. 2014. С. 198–202.

76. Котов Г. Г. Влияние внешних факторов на функционирование и развитие лексического состава языка : дис. ... док. филол. наук : 10.02.19 / Санкт-Петерб. гос. технолог. ун-т раст. полим. Санкт-Петербург, 2003. 290 с.

77. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підр. для студ. філ. спец. вищ. навч. закл. Київ, 2001. 368 с.

78. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Вид. 2-ге. К.: Академія, 2006. 464 с.

79. Кочурова Ю. Н. Экстралингвистические условия как фактор интернационализации. *Вестник Удмурдского университета*. № 2. 2010. С. 145–149.

80. Красникова Е. Ю. Влияние современных общественно-политических факторов на развитие и функционирование социально-оценочной лексики русского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина. Москва, 1994. 173 с.

81. Краснова Е. В., Ягодинская Р. С. Скандинавские заимствования в английском языке. *Международный журнал экспериментального образования*. 2015. № 9. С. 58–59.

82. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика, психология, когнитивная наука. *Вопросы языкознания*. 1994. № 4. С. 34–47.

83. Ланцова Л. К. Экстра- и интралингвистические факторы формирования жаргона наркоманов в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Саратов. гос. акад. права. Саратов, 2006. 221 с.

84. Лелека Т. О. Особливості англоамериканських запозичень в українській і російській мовах на початку ХХІ століття на тлі процесу контактування мов (на матеріалі словників та мови ЗМІ) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : 10.02.15. Київ, 2010. 21 с.

85. Лобанова А. О., Морозова О. Н. Скандинавские заимствования в английском языке. *XIX Царскосельские чтения*. 2015. № 19. С. 338–341.

86. Лорд А. Б. Сказитель / перевод с англ. и коммент. Ю. А. Клейнера, Г. А. Левинтона. Москва : Восточная литература, 1994. 268 с.

87. Лотте Д. С. Как работать над терминологией. Основы и методы. Москва : Наука, 1968. 76 с.

88. Лукьянова Е. В. Матрично-сетевой подход при описании концепта потеря / loss. *Вестник ИГЛУ*. 2012. С. 158–163.

89. Макарова О. С. Статистичне вимірювання ступеня продуктивності лексико-самантичних інновацій у сучасному медіа-дискурсі (на матеріалі італійської та української мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : 10.02.21. Київ, 2016. 21 с.

90. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : підр. для вищ. навч. закл. Київ, 2000. 182 с.

91. Маринова Е. В. Иноязычные слова в русской речи конца ХХ – начала ХХІ в.: проблемы освоения и функционирования : дис. ... д-ра филол.

наук : 10.02.20 / Инс-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. Ставрополь, 2007. 204 с.

92. Мартине А. Распространение языка и структурная лингвистика. *Новое в лингвистике*. № 6. С. 81–93.

93. Мейе А. Основные особенности германской группы языков. Москва : УРСС, 2003. 168 с.

94. Мейе А. Основные особенности германской группы языков; под ред. В. М. Жирмунского. Изд. 2-е, стереотипное. Москва : УРСС, 2003. 168 с.

95. Мелетинский Е. М. От мифа к литературе: учеб. для студ. высш. уч. зав. Москва, 2001. 169 с.

96. Мелетинский Е. М. Происхождение героического эпоса: Ранние формы и архаические памятники. Изд. 2-е, испр. Москва : Восточная литература, 2004. 462 с.

97. Мельникова Е. А. Меч и лира: Англосаксонское общество в истории и эпосе. Москва : Мысль, 1987. 203 с.

99. Мирсаминова Г. М. Факторы заимствования языковых единиц. *Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия гуманитарных наук*. 2017. С. 116–124.

99. Михеева М. И. Французские заимствования в английском языке XVI–XVIII веков и проблемы перевода : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Моск. гос. обл. ун-т. Москва, 2010. 194 с.

100. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу : монографія. Вінниця: Вид-во “Нова книга”, 2013. 448 с.

101. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка. Київ : Вища школа, 1991. 270 с.

102. Николаевская Р. Р. Английский язык в контексте генеалогической, типологической и ареальной классификации языков. *Вестник Московского государственного лингвистического университета*. 2010. № 598. С. 13–262.

103. Ньюмейер Ф. Дж. Спор о функционализме и формализме в лингвистике и его разрешение. *Вопросы языкознания*. 1996. № 2. С. 43–54.
104. Опря А. Т. Статистика. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 448 с.
105. Панькин В. М. Языковые контакты: краткий словарь. Москва : Флинта, наука, 2011. 160 с.
106. Пиотровский Р. Г. Математическая лингвистика. Москва : Высшая школа, 1977. 383 с.
107. Плотников А. В. Анализ текстовых документов сайта на основе применения закона Ципфа. *Московский экономический журнал*. № 5. 2017. URL: <http://qje.su/otraslevaya-i-regionalnaya-ekonomika/moskovskij-ekonomicheskij-zhurnal-5-2017-5/> (дата звернення: 21.04.2017).
108. Проценко И. А. Современные исследования иноязычной и заимствованной лексики (обзор диссертационных исследований XXI века). *Вестник ВГУ. Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2012. №2. С. 213–217.
109. Прошина З. Г. Английский язык как посредник в коммуникации народов Восточной Азии и России: проблемы опосредованного перевода : дис. ... док. филол. наук : 10.02.20 / Дальневост. гос. ун-т. Владивосток, 2002. 544 с.
110. Расторгуева Т. А. История английского языка : учеб. для студ. высш. уч. зав. Изд. 2-е изд., на англ. яз. Москва, 2007. 248 с.
111. Рахилина Е. В. Основные идеи когнитивной семантики. *Фундаментальные направления современной американской лингвистики*. 1997. С. 370–390.
112. Розенцвейг В. Ю. Упрощение лексико-семантической синтагматики при языковом контакте. *Теория языка, методы его исследования и преподавания (К 100-летию со дня рождения Льва Владимировича Щербы)*. 1981. С. 229–233.

113. Розенцвейг В. Ю. Языковые контакты. Ленинград : Наука, 1972. 80 с.
114. Рябцева Н. К. Язык и естественный интеллект : монография. Москва : Академия, 2005. 639 с.
115. Сапранова И. Л. Заимствование и освоение немецких слов английским языком: в период с 1930 по 2000 годы : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.04 / Моск. гос. обл. ун-т. Москва, 2002. 199 с.
116. Сарангаева Ж. Н. Роль заимствований в английском языке. *Вестник Калмыцкого университета*. 2015. №3. С. 22–26.
117. Секирин В. П. Заимствования в английском языке : монография. Киев : Издательство Киевского университета, 1964. 148 с.
118. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов (на матеріалі слов'яно-східнороманських мовних контактів). Київ : Вища школа, 1974. 256 с.
119. Слобожанина Н. А. Англо-американизмы во французском языке Квебека: лингвопрагматический аспект : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.19 / Самарск. гос. пед. ун-т. Самара, 2008. 230 с.
120. Смирницкая О. А. Поэтическое искусство англосаксов. *Древнеанглийская поэзия*. 1980. С. 171–232.
121. Смирницкий А. И. Древнеанглийский язык / под ред. В. В. Пасека. Москва : Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1998. 307 с.
122. Смирницкий А. И. Хрестоматия по истории английского языка с VII по XVII в. с грамматическими таблицами и историко-этимологическим словарем: учеб. для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. зав. Изд. 5-е, испр. и доп. О. А. Смирницкой. Москва, 2008. 304 с.
123. Соколова З. П. Животные в религиях. Москва : Наука, 1972. 213 с.
124. Сухотин Б. В. Исследования грамматики числовыми методами : монография. Москва : Наука, 1990. 176 с.
125. Таганова Т. А. Заимствования в американский вариант английского языка: культурологический и лексикографический аспекты :

дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ивановск. гос. ун-т. Иваново, 2003. 222 с.

126. Тайлор Э. Б. Первобытная культура. Москва : Знания, 1990. 548 с.

127. Тесленко Ю. В. Дистрибуція алітеруєчих звуків на синтагматичному рівні в давньоанглійській поезії. *Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур: Матеріали IV міжвузівської конференції молодих учених (1-3 лютого 2006 року)*. №1. Донецьк: ДонНУ, 2006. С. 37–39.

128. Тимофеева О. В. Синтаксические заимствования в древнеанглийском языке : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.04 / Санкт-Петербург. гос. ун-т. Санкт-Петербург, 2005. 172 с.

129. Тимофеева О. В. Latin Originals in Lord's Prayer III. *Университетское переводоведение*. 2001. № 2. С. 325–330.

130. Тимофеева О. В. Синтаксис древнегерманских переводов Pater Noster (к вопросу о переводческой доктрине Средневековья). *Материалы XIX межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов*. 2000. № 8. С. 81–85.

131. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність. Київ : Нова філологія, 2007. 240 с.

132. Токарев С. А. Религия в истории народов мира. Москва : Политиздат, 1964. 623 с.

133. Токарев С. А. Ранние формы религий. Москва : Мысль, 1990. 575 с.

134. Трещева Н. В. Типологические особенности заимствованных языковых единиц: на материале английских заимствований в канадском варианте французского языка : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.19 / Белгород. гос. ун-т. Воронеж, 2007. 160 с.

135. Трубецкой Н. С. Мысли об индоевропейской проблеме. *Вопросы языкознания*. 1958. № 1. С. 44–59.

136. Тукалевская Н. Ю. Заимствование как один из способов культурной адаптации языка. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2008. № 5. С. 246–249.
137. Тулдава Ю. А. Частотная структура текста и закон Ципфа. *Ученые записки Тартуского государственного университета. Квантитативная лингвистика и автоматический анализ текстов*. 1985. С. 93–116.
138. Тураев В. А. История Древнего Востока. Ленинград : Мысль, 1936. 515 с.
139. Удальцова З. В. Византийская культура. Москва : Наука, 1988. 288 с.
140. Ульяницкая Л. А. Языковые контакты и особенности их изучения в различных лингвистических дисциплинах. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2017. С. 173–176.
141. Фалилеев А. И. Древневаллийский язык : монография. Санкт-Петербург : Наука, 2002. 96 с.
142. Федотова О. С. Когнитивное моделирование как метод познания и изучения объекта в научных исследованиях. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2015. № 4. Ч. 2. С. 199–202.
143. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания. *Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка.* / пер. с англ. М. А. Дмитриевской. Москва : Прогресс, 1988. № 23. С. 52–92.
144. Франк С. Л. Духовные основы общества. Москва : Республика, 1992. 511 с.
145. Фрейд З. Психоанализ, религия, культура. Москва : Республика, 1992. 545 с.
146. Фрейд З. Тотем и табу. Москва : Республика, 1997. 459 с.
147. Фрумкина Р. М. Статистические методы изучения лексики. Москва : Наука, 1964. 115 с.
148. Хауген Э. Языковой контакт. *Новое в лингвистике*. 1972. № 6. С. 61–80.

149. Хлебникова И. Б. Введение в германскую филологию и историю английского языка. Москва : ЧеРо, 2001. 179 с.

150. Храбан Т. Е. Лексическое заимствование как результат межкультурной и межъязыковой коммуникации. *Репозиторий ВГУ, Ученые записки*. 2016. № 21. С. 138–143.

151. Чекулай И. В. Ценность и оценка в категориальной структуре современного английского языка : дис. ...доктора филол. наук : 10.02.04 / Белгород. гос. ун-т. Белгород, 2004. 473 с.

152. Черній А. М. Антропологічна цілісність у релігієзнавчому вимірі. Київ : Українські пропілеї, 1996. 228 с.

153. Чернова С. В. О методах описания языкового материала в условиях интеграции научных дисциплин. *Лингвистика*. № 4 (2). 2010. С. 778–781.

154. Чибисова Е. Ю. Анализ русских заимствований в английском языке. *Альманах современной науки и образования*. 2010. № 3. С. 172–180.

155. Чудинов А. П. Очерки по современной политической метафорологии : монография. Екатеринбург : Уральский государственный педагогический университет, 2013. 176 с.

156. Чупрына О. Г. Семасиологическое исследование темпоральной лексики древнеанглийского языка : дис. ...док. фил. наук : 10.02.04 / Моск. пед. гос. ун-т. М., 2001. 341 с.

157. Шахнович М. И. Глобальные проблемы современности и модернизация идеи бога. Київ : Политиздат Украины, 1990. 239 с.

158. Швейцер Д. А., Никольский Л. Б. Введение в социолингвистику. Москва : Высш. школа, 1987. 216 с.

159. Шепелева Е. В. Влияние скандинавских заимствований на формирование современного английского языка. *Филологические науки*. 2007. № 3. С. 181–183.

160. Шептицький А. Письма-послання (1939–1944). Л. : Фонд Духовного відродження ім. Митрополита Шептицького, 1991. 454 с.

161. Штернберг Л. Я. Первобытная религия в свете этнографии. Ленинград : Наука, 1969. 431 с.
162. Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1958. Т. 1. 184 с.
163. Щерба Л. В. Языковая системы и речевая деятельность. Ленинград: Наука, 1974. 427 с.
164. Эльдаров А. М. Итальянские заимствования в современном английском языке : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.04 / Ленин. гос. ун-т. Ленинград, 1984. 207 с.
165. Якобсон Р. Формальная школа и современное русское литературоведение / ред.-сост. Т. Гланц; ред. Д. Сичинава; перев. с чеш. Е. Бобраковой-Тимошкиной. М. : Языки славянских культур, 2011. 280 с.
166. Янмурзина Р. Р. Когнитивная лингвистика и лингвокультурология: черты и различия. *Вестник Башкирского университета*. 2014. № 1. С. 132–135.
167. Янутик С. Я. Латинские аффиксы в системе знаменательных частей речи английского языка. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. № 2 (56). Ч. 1. 2016. С. 178–180.
168. Algeo Jh. The origin and development of the English language. Wadsworth : Cengage learning, 2010. 347 p.
169. Barber Ch., Shaw Ph. The English Language. A Historical Introduction. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 298 p.
170. Baugh Al., Cable T. A History of the English language. L. : Pearson, 2002. 447 p.
171. Bolinger D. Language: The Loaded Weapon. N. Y. : Longman, 1980. 214 p.
172. Brown M. P. A Guide to Western Historical Scripts from Antiquity to 1600. L. : University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2002. 138 p.
173. Castaneda H. N. On the Philosophical Foundations of the Theory of Communication: Reference. *Minneapolis*, 1979. P. 125–146.

174. Corbett Jh., Hough C. *Beginning Old English*. New York : Palgrave Macmillan, 2007. 251 p.
175. Croft W., Cruse D. A. *Cognitive Linguistics*. Cambridge : CUP, 2004. 356 p.
176. Deutschmann M. A. *(Very) brief history of English*. M. : Mid Sweden University, 2010. 18 p.
177. Dixon R. *The rise and fall of languages*. C. : Cambridge University Press, 1997. 169 p.
178. Dobbie E. V. *Anglo-Saxon poetic records*. New York : Columbia University Press, 1953. 2034 p.
179. Dobbie E. V. *Beowulf and Judith*. New York : Columbia University Press, 1953. 289 p.
180. Dornseiff Franz. *Sprache und Sprechender*. Hrsg. von Jürgen Werner. Leipzig : Koehler & Amelang, 1964. 61 p.
181. Eichler E., Hengst K., Bily I. Die slawische Onomastik auf dem XIII. Internationalen Kongreß für Namenforschung. *Zeitschrift für Slawistik*. 1980. № 4. Bd. 25. P. 563–576.
182. Engelcamp J. Zimmer H. D. *Dynamic Aspects of Language Processing: (Focus and Presupposition) / springer ser.* In *Language and Communication*. 1983. 104 p.
183. Fauconnier G. *Mapping in thought and language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 205 p.
184. Fauconnier G. *Mental spaces: aspects of meaning construction in natural language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 258 p.
185. Freeborn D. *From Old English to Standard English: A Course Book in Language Variations Across Time*. London : Macmillan, 1992. 211p.
186. Fucks W. *Mathematische Analyse von Sprachelementen, Sprachstil und Sprachen*. Koln und Oplade, 1955. 110 p.
187. Geerarts D. *Cognitive Grammer and the History of Lexical Semantics / Rudzka – Ostyn*, 1988. P. 647–677.

188. Gneuss H. *Anglicae linguae interpretatio: Language Contact, Lexical Borrowing and Glossing in Anglo-Saxon England. Proceedings of the British Academy.* 1993. P. 107–148.
189. Grice P. *Studies in the Way of Words.* Cambridge, 1989. 394 p.
190. Herdan G. *Language as Choice and Chance.* Noordhoff : Groningen, 1956. 356 p.
191. Hogg R. *An introduction to Old English.* Edinburgh : Edinburgh University Press, 2002. 163 p.
192. Jespersen O. *Growth and Structure of the English Language.* Leipzig : B. G. Teubner; New York, G.E. Stechert & Co, 1935. 278 p.
193. Johnson. K. *Quantitative Methods in Linguistics.* Malden, MA. : Blackwell, 2008. 277 p.
194. Klaeber Fr. *Beowulf and The Fight at Finnsburg / trans. by J. M. Garnett.* Lexington : D.C. Heath & Co, 1936. 444 p.
195. Lakoff G. *The Contemporary Theory of Metaphor / ed. A. Ortony Metaphor and Thought.* Ed. 2-d. 1993. P. 202–251.
196. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By.* Chicago : London, 1980. 242 p.
197. Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1.* Stanford : CA: SUP, 1987. 516 p.
198. Lehman W. P. *Historical Linguistics.* L. : Routledge, 1992. 221 p.
199. Lehmann W. P. *Proto-Indo-European Syntax.* Austin : University of Texas, 1974. 289 p.
200. Minsky M. A. framework for representing knowledge. *The Psychology of Computer Vision.* URL: <http://courses.media.mit.edu/2004spring/mas966/Minsky%201974%20Framework%20for%20knowledge.pdf> (дата звернення: 10.06.2017).
201. Morris Ch. *Signification and Significance: A Study of the Relations of Signs and Values.* Cambridge, 1964. 99 p.

202. Multi Text finder. Интересные решения. 2017. URL: <http://interestingsolutions.ru/MultiTextFinder.aspx> (дата звернення: 15.06.2017).
203. Nickel G. Die Expanded Form im Altenglischen: Vorkommen, Funktion und Herkunft der Umschreibung beon/wesan + Partizip Prasens. Neumünster : Wachholtz, Neumiinster, 1966. 400 p.
204. Palmer F. R. Semantics: A New Outline / preface and commentaries by M. N. Nikitin. M., 1982. 109 p.
205. Piltz A. The World of Medieval Learning. Oxford : Blackwell, 1981. 299 p.
206. Praniskas J. Trade name creation: Processes and patterns. The Hague-Paris : Mouton, 1968. 115 p.
207. Pulman S. G. Word Meaning and Belief. London : Canberra, 1983. 179 p.
208. Ross A. Philological Probability Problems. *Statist. Soc. Ser. B. Vol. XII*. 1950. P. 19–59.
209. Shannon C., Weaver W. The Mathematical Theory of Communication. Urbana : University of Illinois Press, 1949. 117 p.
210. Singh I. The history of English. L. : Hodder education, 2005. 226 p.
211. Thomason S. G. Language Contact. Edinburgh : Edinburgh University press, 2001. 428 p.
212. Tolman E. C. Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review*. № 55 (4). 1948. P. 189–208.
213. Zipf G. K. Human behavior and the principle of least effort. Addison-Wesley Press. 1949. 573 p.
214. Zipf G. K. The Psychobiology of Language. Houghton-Mifflin, 1935. 336 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

215. Кельтская мифология. Энциклопедия / пер. А. Голова, С. Голова. М. : Эксмо, 2002. 640 с.

216. Математический энциклопедический словарь / за ред. Ю. В. Прохорова. Москва, 1988. 847 с.
217. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. Изд. 3-е. М. : Флинта: Наука, 2006. 320 с.
218. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. Изд. 21-е. М. : Русский язык, 1989. 750 с.
219. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. М. : Просвещение, 1976. 105 с.
220. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980 рр.). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 20.10.2016).
221. Современная иллюстрированная энциклопедия. Математика. Информатика / глав. ред. А. П. Горкин. Москва : РОСМЭН, 2007. 544 с.
222. Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary. URL: <http://www.bosworthtoller.com> (дата звернення: 15.06.2017).
223. Bussmann H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics / Hadumod Bussmann ; translated and edited G. P. Trauth, K. Kazzazi. 2nd ed.. London – New York : Routledge, 1999. 560 p.
224. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/> (дата звернення: 23.11.2017).
225. Concise Encyclopedia of Semantics / ed. Keith Allan, Keith Brown. Oxford : Elsevir Ltd, 2009. 848 p.
226. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / David Crystal. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 528 p.
227. Glosbe - the multilingual online dictionary. URL: <https://en.glosbe.com> (дата звернення: 03.11.2017).
228. Greenstein C. H. Dictionary of logical terms and symbols. New York : Van Nostrand Reinhold Co., 1978. 188 p.
229. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com> (дата звернення: 15.12.2017).

230. Oxford English Dictionary Online (OED). URL: <http://www.oed.com/> (дата звернення: 24.11.2017).

231. The Cambridge History of the English Language / edit. by R.M. Hogg. Cambridge : Cambridge University press, 1992. 640 p.

232. The Longman Dictionary of Contemporary English Online (LDOCE). URL: <http://www.ldoceonline.com/> (дата звернення: 25.11.2017).

233. The Oxford Handbook of the Word / ed. John Taylor. Oxford : Oxford University Press, 2015. 896 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

234. Old English Poems. Beowulf. URL: <http://poems.letteraturaoperaomnia.org/index.html> (дата звернення: 05.10.2016).

Таблиця 1. Реєстр кельтських запозичень у поемі “Беовульф”, отриманих за допомогою комп’ютерної програми “Multi Text Finder”

Запозичення кельтського походження	Номер ряду у тексті поеми “Беовульф”
hilde-cumbor	1023
cumbles	2506

Таблиця 2. Реєстр скандинавських запозичень у поемі “Беовульф”, отриманих за допомогою комп’ютерної програми “Multi Text Finder”

Запозичення скандинавського походження	Номер ряду у тексті поеми “Беовульф”
sceaðena	4
scolde	10
scipes	35
scoldon	41
scōp	78
scopes	90
scēatas	97
scyppend	106
scēawedon	132
scrīðað	163
sceal	183
scēawedon	204
scufon	215
scolde	230
scip-herge	243
sceððan	243
sceal	251
scēaweras	253
sceaða	274
scearp	288
scyld-wiga	288
scyp	302
scionon	303
scan	321
scīr	322
scyldas	325
scencte	495
scīr	495
scīneð	606
sculon	684
scolde	691
scrīðan	704
scoldon	705
sceadu	708
scēata	753
hearm-scaða	767
ealu-scerwen	770
syn-scaðan	802
scoldon	833
scēawian	841
scēawode	844
scipes	897
scofen	919
scynded	919

wīd-scofen	937
scuccum	940
scinum	940
fēa-sceaft	974
scīr	980
scrīfan	980
scēawedon	984
scinon	995
scēotendum	1027
scamigan	1027
scūrheard	1034
sceððan	1034
scyld-freca	1034
scop	1067
meotod-sceaft	1078
scacen	1125
scypum	1155
gūð-sceare	1214
geō-sceaft	1235
bēor-scealca	1241
geōsceaft-gāsta	1067
scireð	1088
scoldon	1306
hand-scale	1318
scyldig	1339
mān-scaða	1340
earn-sceapen	1352
scēawigan	1393
scēawian	1414
scēawedon	1441
gesceððan	1448
sceðede	1515
scīnan	1518
sceððan	1525
scīneð	1572
scoldon	1638
scylde	1659
sceattas	1657
scēawode	1658
scennum	1695
scealt	1708
scēoteð	1745
scacan	1804
scaðan	1804
scōd	1888
scawan	1896
scip	1918
sceaðen-mæl	1940
scýran	1940
sceoldest	2057
sceal	2070
hilde-sceorp	2156
eorð-scræfe	2233
sceoldon	2258
ūht-sceaða	2272
scēawode	2286
sceacen	2307

gūð-sceaða	2319
scēawian	2403
mān-sceaða	2515
scriðan	2570
scyndan	2571
beadu-scearp	2705
heaðo-scearpe	2830
attor-sceaðan	2840
scamiende	2851
scyldas	2851
scepen	2914
gūð-scilfingas	2928
scēawian	3009
sceall	3019
scēawian	3033
scufun	3132

Таблиця 3. Реєстр латинських запозичень у поемі “Беовульф”, отриманих за допомогою комп’ютерної програми “Multi Text Finder”

Запозичення латинського походження	Номер ряду у тексті поеми “Беовульф”
snotere	202
mere	255
ætgædere	321
geferede	361
wæteres	471
fægere	522
hwæðere	574
beweredon	939
æfter	945
leger-bedde	1008
fēower	1028
under	1038
eaferum	1069
winter	1129
weder	1137
fæger	1138
wunder-fatum	1163
suhter-gefæderan	1165
hiera	1165
eaferan	1186
under	1198
ofer	1209
æfter	1259
hamere	1286
ofer	1287
ōðer	1301
hwæder	1332
ōðer	1339
hreðer-bealo	1344
fæder	1356
niðer	1361
wæter	1365
roderas	1377
ofer	1405
undern	1429

bitere	1432
eofer	1438
āter	1460
fæder	1480
eaferan	1548
rodera	1556
hreðer	2114
uncer	2533
gīgantas	113
gīganta	1563
enta	2718
brentingas	2808
heorute	767
gēatena	443
þrēatedon	560
gēates	641
atelic	785
hwate	1603
fyrð-hwate	1643
bēateð	2266
gebēaten	2360
þrēate	2407
wæl-blēate	2726
læssan	43
missēra	153
wisse	169
þysses	197
sæ-næssas	223
wisson	246
sæ-næssas	571
þisse	639
þisse	929
læssan	952
þyssum	1063
þisses	1217
þyssum	1220
læsssa	1283
wisse	1310
næssas	1359
missēra	1549
lissa	2151
næsse	2244
sesse	2257
ūsses	2814
næsse	3137
ymb-sittendra	9
bryttan	36
āsetton	47
gesette	94
þætte	151
hwetton	204
ōnetton	306
setton	325
fætte	333
bryttan	352
gif-sceattas	378
þrīttiges	379

hwette	490
sittan	493
nytte	494
letton	569
onsittan	598
brytta	608
grētte	615
sundor-nytte	668
ofersittan	685
fættum	617
mētte	752
gemētte	758
nytte	795
gebētte	831
þætte	859
snyttum	873
flette	1026
fættan	1094
brytta	1171
setton	1243
þætte	1258
snottra	1314
mētton	1422
besette	1454
snottra	1476
wrættum	1532
ōretta	1533
snottre	1592
ættren	1618
sceattas	1687
snyttum	1707
snyttu	1727
un-snyttum	1735
fætte	1751
snottra	1787
flet-sittendum	1789
ōnetton	1804
grētte	1817
ymbe-sittend	1828
wittig	1842
gebēttest	1992
heal-sittendra	2016
flet-sittende	2023
on flett	2035
brytta	2072
fættan	2103
þreotteoða	2407
wrætta	2414
and-hättres	2524
ofersitte	2529
ōretta	2539
attor	2716
ymbe-sittendra	2736
heal-sittendum	2869
hettendum	3005
genyttod	3047
gewittig	3095

reccan	91
secce	601
wæccende	709
wreccena	889
scuccum	940
sæcce	954
wrecca	1138
wæccendne	1269
sæcce	1619
reccenne	2094
þeccan	3016
discas	2776
geār-dagum	4
þrēatum	5
monegum	8
wolcnum	8
weorð-myndum	13
geardum	19
scede-landum	20
guma	21
fromum	23
cume	24
lof-dædum	30
wordum	31
land-fruma	37
feor-wegum	39
hilde-wæpnum	39
heaðo-wædum	40
billum	40
byrnum	52
heofenum	53
burgum	55
folcum	72
geongum	72
ealdum	73
feorum	77
yldum	87
þýstrum	95
land-būendum	97
leomum	97
lēafum	98
gehwylcum	99
driht-guman	99
drēamum	134
longsum	140
būrum	145
eallum	150
bearnum	151
gyddum	158
folmum	163
hwyrftum	167
swearthum	167
nihtum	169
māððum	173
swið-ferhðum	174
fæ̅r-gryrum	175
hærg-trafum	176

wordum	178
þēod-þrēaum	188
fæðmum	193
longsum	233
mōd-gehygdum	235
þrymmum	236
mægen-wudu	236
meðel-wordum	238
byrnum	249
searwum	262
folcum	265
geardum	275
deorcum	275
nihtum	281
cuman	299
swylcum	309
fold-būendum	310
roderum	314
gegnum	317
ār-stafum	323
searwum	323
furðum	324
gryre-geatwum	331
wæpnum	332
æðelum	338
wræc-sīðum	339
hige-þrymmum	345
mærum	346
þīnum	349
manegum	358
eaxlum	366
wordum	368
wīg-geatwum	370
heaðo-rincum	382
ār-stafum	388
wordum	388
wil-cuman	389
lēodum	395
ēowrum	395
guð-geatawum	413
gehwylcum	420
fēondum	424
gramum	434
won-hȳdum	458
ār-stafum	465
furðum	473
mīnum	474
āngum	475
hete-þancum	483
gryrum	490
secgum	491
gēat-mæcgum	494
þrȳðum	496
hwīlum	500
fōtum	505
heofenum	510
aldrum	513

earnum	514
mundum	521
lēodum	552
brēostum	565
mecum	567
sweordum	577
ēg-strēamum	586
fāgum	586
sweordum	599
nānegum	608
sālum	619
lēodum	627
wordum	637
fēond-grāpum	644
sālum	652
wolcnum	653
giddum	656
ānegum	661
wrāðum	678
here-wāsmum	698
lēodum	701
mihtum	706
ānum	706
yldum	709
wrāðum	711
mist-hleoðum	715
wolcnum	717
fāttum	719
aldor-dagum	722
drēamum	723
fȳr-bendum	723
folmum	727
ēagum	739
fāer-gripum	742
unwearnum	744
syn-snāðum	750
inwit-þancum	758
ealder-dagum	766
grāpum	314
gegnum	317
ār-stafum	323
searwum	323
furðum	324
gryre-geatwum	339
hige-þrymmum	338
wræc-sīðum	345
mārum	349
manegum	358
eaxlum	366
wordum	368
wīg-geatwum	370
heaðo-rincum	382
ār-stafum	388
wordum	389
lēodum	395
ēowrum	395
guð-geatawum	412

gehwylcum	424
gramum	434
won-hȳdum	440
lāðum	458
ār-stafum	457
were-fyhtum	465
furðum	470
mīnum	474
āngum	475
hete-þancum	483
gryrum	490
secgum	491
gēat-mæcgum	494
þrȳdum	496
hwīlum	500
fōtum	505
heofenum	510
aldrum	513
earnum	514
mundum	521
lēodum	538
aldrum	552
brēostum	565
mecum	567
sweordum	577
ēg-strēamum	586
fāgum	586
sweordum	588
þīnum	588
brōðrum	589
hēafod-māegum	593
þīnum	599
nānegum	608
sālum	619
lēodum	627
wordum	637
fēond-grāpum	644
sālum	652
wolcnum	656
ānegum	661
wrāðum	678
here-wāsmum	698
lēodum	699
fultum	701
mihtum	706
ānum	706
yldum	711
mist-hleoðum	715
wolcnum	717
fættum	719
aldor-dagum	722
drēamum	723
fȳr-bendum	723
folmum	727
ēagum	739
fāer-gripum	742
unwearnum	744

syn-snǣdum	750
inwit-þancum	758
ealder-dagum	766
grāpum	769
ceaster-būendum	769
gehwylcum	770
eorlum	773
heaðo-dēorum	775
īren-bendum	776
searo-þoncum	782
listum	785
gehwylcum	794
ǣnigum	805
sige-wǣpnum	824
denum	824
eallum	829
ellen-mǣrðum	833
þrēa-nýdum	843
ǣnegum	856
mēarum	857
blancum	859
tweonum	865
hwīlum	868
cystum	873
snyttrum	875
wordum	877
ellen-dǣdum	879
gumena	885
ellen-dǣdum	901
eotenum	904
lēodum	906
eallum	907
ǣrran	908
fæder-æðelum	912
eallum	913
frēondum	916
hwīlum	917
mēarum	918
getrume	923
cystum	924
lāðum	939
scuccum	940
scinum	940
snyttrum	943
gum-cynnum	945
dǣdum	955
ēstum	959
frætewum	963
clammum	964
mīnum	966
guma	974
synnum	976
bendum	978
folmum	993
wāgum	996
secga	997
īren-bendum	999

fyren-dædum	1003
frēondum	1019
māððum-sweord	1024
for scēotendum	1027
ōðrum	1030
wīrum	1032
gramum	1035
ānum	1038
searwum	1039
mēarum	1049
mādmum	1049
æghwylcum	1051
māððum	1053
eallum	1058
on þyssum	1063
win-dagum	1063
eaferum	1069
unsynnum	1073
lēofum	1074
bearnum	1075
brōðrum	1075
fēaum	1082
feoh-gyftum	1090
hringum	1092
sinc-gestrēonum	1093
āðum	1098
ārum	1100
wordum	1102
wundum	1114
gidnum	119
tō wolcnum	1120
frēondum	1127
geardum	1139
eotenum	1146
fēorum	1153
tō scypum	1155
tō denum	1159
lēodum	1160
wunder-fatum	1163
under	1164
ōðrum	1160
æt fōtum	1161
māgum	1162
gelācum	1163
þissum	1170
on sǣlum	1171
tō gēatum	1172
mildum	1173
þīnum	1179
māgum	1179
ārum	1183
worð-myndum	1187
umbor wesendum	1188
gebrōðrum	1193
wordum	1194
ēstum	1195
hord-māððum	1199

fr̥sum	1208
þyssum cnyhtum	1220
sunan mīnum	1227
dædum	1128
ōðrum	1129
manegum	1236
sīnum	1237
beddum	1241
sum	1241
hēafdum	1243
synnum	1256
werum	1257
lāðum	1258
fultum	1274
eorlum	1283
ecgum	1288
setlum	1290
tweonum	1298
māððum-gife	1303
mærum	1303
wīcum	1305
fēorum	1307
gesīðum	1314
wordum	1319
sælum	1323
lēodum	1324
heardum	1336
monegum	1342
wæstmum	1353
geār-dagum	1355
wyrtum	1365
hundum	1369
hornum	1370
wolcnum	1375
ānum	1378
eald-gestrēonum	1382
wundnum	1383
unlifgendum	1390
wald-swaðum	1404
gegnum	1405
denum	1418
winum	1419
monegum	1421
stundum	1424
næs-hleoðum	1428
on ydum	1438
mid eofer-sprēotum	1438
heoro-hōcyhtum	1439
eorl-gewæðum	1443
hondum	1444
frēa-wrāsnum	1452
fyrn-dagum	1452
wundrum	1453
swīn-līcum	1454
āter-tēarum	1460
āngum	1462
mundum	1462

ellen-mærðum	1473
ōðrum	1473
forð-gewitenum	1480
mīnum	1481
mago-þegnum	1481
hond-gesellum	1482
þæt	1487
wordum	1493
clomnum	1503
fingrum	1506
sīnum	1508
hilde-tūxum	1512
nāt-hwylcum	1514
dēorum	1529
wrættum	1532
grāpum	1543
searwum	1558
ecgum	1559
hiltum	1575
west-denum	1579
hilde-gicelum	1607
wīcum	1613
wolcnum	1633
fēðe-lāstum	1634
ferhðum	1634
æghwæðrum	1637
weorcum	1639
eorlum	1650
lustum	1654
lēasum	1665
fēondum	1670
eorlum	1677
gamelum	1678
hārum	1679
twēonum	1686
scennum	1706
geþyldum	1706
snyttrum	1707
lēodum	1709
hæleðum	1710
eaforum	1711
ār-scyldingum	1711
dēað-cwalum	1713
lēodum	1713
mon-drēamum	1716
wynnum	1717
eafeðum	1718
denum	1721
longsum	1723
wintrum	1725
hwīlum	1729
un-snyttrum	1735
bisgum	1744
fyrenum	1745
wundor-bebodum	1748
wolcnum	1771
manigum	1772

æscum	1773
ēagum	1782
ellen-rōfum	1788
flet-sittendum	1789
dryht-gumum	1791
wērgum	1795
feorran-cundum	1798
andrysnum	1799
lēodum	1805
wordum	1812
searwum	1814
denum	1815
willum	1822
hwīlum	1829
wordum	1834
worcum	1834
fultum	1836
hofum	1837
geongum	1854
folcum	1856
lēodum	1857
gār-denum	1857
gemænum	1858
gōdum	1861
lācum	1869
gesyntum	1870
æðelum	1871
blonden-feaxum	1874
ealdum	1875
infrōdum	1875
hyge-bendum	1879
dēorum	1880
manegum	1888
lēodum	1895
here-wædum	1898
mēarum	1899
māðmum	1899
hord-gestrēonum	1900
ȳðum	1908
oncer-bendum	1919
gesīðum	1925
lēodum	1931
ēagum	1936
geongum	1949
æðelum	1950
twēonum	1957
geofum	1959
gūðum	1959
hæleðum	1962
burgum	1969
fēðe-gestum	1977
mēaglum	1981
wordum	1981
meodu-scencum	1981
hælum	1984
mærum	1993
sorh-wylmum	1994

monegum	2002
sige-scildingum	2005
furðum	2010
hwīlum	2017
eorlum	2023
hæleðum	2025
gladum	2026
wæpnum	2039
frætsum	2055
māððum	2056
sārum	2059
dædum	2060
cear-wælmum	2067
denum	2069
fægum	2078
mærum	2080
searo-bendum	2087
orþoncum	2088
cræftum	2089
fellum	2089
weorcum	2097
manegum	2104
māðmum	2104
hwīlum	2108
wintrum	2115
yldum	2118
fæðmum	2129
ēacnum	2141
ecgum	2141
þēawum	2145
lēanum	2146
ēstum	2150
sīnum	2161
hwatum	2162
frætsum	2164
ōðrum	2168
dyrnum	2169
heardum	2171
ōðrum	2172
wundur-māððum	2174
gūðum	2179
gōdum	2179
tīr-ēadigum	2190
gēatum	2193
sinc-māððum	2194
ōðrum	2199
dōgrum	2101
hilde-hlæmmum	2102
deorcum	2212
nihtum	2212
eldum	2215
hæðnum	2217
geweoldum	2223
willum	2224
geār-dagum	2234
mælum	2238
wæter-ȳðum	2243

nearo-cræftum	2244
fætum	2257
æfter wīg-fruman	2262
hæleðum	2263
eallum	2269
wintrum	2278
sum	2280
fēa-sceaftum	2286
hwīlum	2300
sum	2302
lēodum	2311
glēdum	2313
eldum	2315
bryne-wylmum	2327
þēostrum	2323
geþoncum	2323
glēdum	2336
mægum	2354
ræsum	2357
frēslondum	2358
hioro-dryncum	2359
lēodum	2369
æl-fylcum	2372
frēond-lārum	2378
ēstum	2379
weder-gēatum	2380
swengum	2387
gēatum	2391
uferan	2393
fēa-sceaftum	2394
wigum	2396
wæpnum	2396
cealdum	2397
cear-sīðum	2397
māððum-fæt	2406
ānigum	2417
heorð-genēatum	2419
mīnum	2430
burgum	2434
māges	2437
fyrenum	2442
gomelum	2445
burgum	2453
geardum	2460
ānum	2461
lāðum	2468
dædum	2468
gum-drēam	2470
eaferum	2471
ecgum	2486
gifðum	2495
gār-denum	2495
dugeðum	2502
bēot-wordum	2511
mærdum	2515
byrnum	2530
searwum	2531

gum-cystum	2544
heaðo-fýrum	2548
brēostum	2551
ecgum	2565
æghwæðrum	2565
ōðrum	2566
searwum	2569
mærum	2573
bysigum	2581
hrēoum	2582
hilde-cystum	2599
ānum	2600
sorgum	2601
eldum	2612
wine-lēasum	2614
ecgum	2615
māgum	2615
gēatum	2624
gesīðum	2633
ūssum	2635
þyssum	2640
willum	2640
ūrum	2660
fultum	2663
lifigendum	2666
dædum	2667
wordum	2670
fýr-wylmum	2673
lig-ýðum	2674
geongum	2675
glēdum	2678
wundrum	2688
biteran	2693
ýðum	2694
searwum	2701
dædum	2711
brēostum	2715
stapulum	2719
mīnum	2730
gūð-winum	2736
feorh-bennum	2741
māððum-welan	2751
word-cwydum	2754
wundum	2754
heaðo-sīocum	2755
mōdig	2758
hyrstum	2763
searwum	2765
gumena	2766
leoðo-cræftum	2770
middel-nihtum	2783
frætsum	2785
māðmum	2789
wordum	2796
ēcum	2797
mīnum	2798
lēodum	2798

gemyndum	2805
geongum	2812
brēost-gehygdum	2819
guman	2822
unfrōdum	2822
bēah-hordum	2827
wundum	2831
middel-nihtum	2834
hild-fruman	2836
hondum	2841
dareðum	2849
axlum	2854
frum-gāre	2857
dædum	2859
gumena	2860
gehwylcum	2860
heal-sittendum	2869
þegnum	2870
fyrð-gesteallum	2874
ēowrum	2886
gehwylcum	2892
wēnum	2896
dædum	2903
siex-bennum	2905
ōðrum	2909
unlifigendum	2909
hige-mēðum	2910
lēodum	2911
froncum	2913
frýsum	2913
wundum	2938
ecgum	2940
sume	2941
galg-trēowum	2941
fuglum	2942
sārig-mōdum	2943
gædelingum	2950
sā-mannum	2955
hēaðo-līðendum	2956
lēodum	2959
ecgum	2962
ædrum	2967
ealdum	2973
frætsum	2990
lēodum	2991
ofer-māðmum	2994
gehwæðrum	2995
hettendum	3005
māððum	3017
gemyndum	3017
mundum	3023
fægum	3026
mælum	3036
gōdum	3037
glēdum	3042
hwīlum	3045
gumena	3055

hwylcum	3058
sumne	3062
māgum	3066
synnum	3072
hergum	3073
hell-bendum	3073
wommum	3074
wīcum	3084
mundum	3092
mīnum	3094
dǣdum	3097
monegum	3112
gōdum	3115
strengum	3118
feðer-gearwum	3120
sum	3125
helmum	3140
hilde-bordum	3140
beorhtum	3141
byrnum	3141
hīgum	3149
wæg-līðendum	3160
dagum	3161
genumen	3167
eldum	3170
duguðum	3176
wordum	3177
ferhðum	3178
mannum	3183
lēodum	3184

Таблиця 4. Реєстр слов'янських запозичень у поемі “Беовульф”, отриманих за допомогою комп'ютерної програми “Multi Text Finder”

Запозичення слов'янського походження	Номер ряду у тексті поеми “Беовульф”
here- syrcan	1512
leoðo-syrcan	1506
līg	2674
swerian	805
syrcan	226
syrcce	1112
wæter	93

**Таблиця 1. Алфавітна матриця давньоанглійських запозичень
за мовами входження до словникового складу давньоанглійської мови**

№	Запозичення латинського походження	Переклад
1	ǣnigum	“винагорода”
2	āter	“загартований”
3	blonden-feax	“сивоволосий”
4	brytta	“король”
5	ceald	“зимовий похід”
6	disc	“келих”
7	draca	“дракон”
8	fæger	“дім”
9	fatum	“доля”
10	fyrenum	“мстити”
11	gīgant	“гігант”
12	gum	“щедрий”
13	guma	“людина”
14	guma-drēam	“людські радощі”
15	gum-cynnum	“добрий”
16	hæft	“вихід”
17	heapodéor	“сміливий”
18	her	“цей”
19	hornus	“гордий”
20	intice	“шолом”
21	lācum	“місце, земля”
22	mēcum	“прибережний”
23	mere	“морський”
24	missēra	“злий”
25	mund	“тримати (у руках)”
26	næssa	“нудота”
27	rǣsum	“конунг” (той, хто очолює племена)
28	sālum	“до вподоби”
29	scan	“ступити”

30	sum	“підсумовувати”
31	þēostrum	“вперше”
32	þrēate	“вкрадена чаша”
33	ūsses	“мій нащадок”
34	win	“вино”
35	wundor-bebodum	“вісник потойбічних сил”
36	ancor	“запрягати (коня)”
37	ellen-dǣdum	“поневірання”
38	orc (orcþyrs, orcneas)	“змій (чудовисько)”
39	candel	“свічка”
40	cepra	“дружина”, “ватага”
№	Запозичення кельтського походження	Переклад
41	cumb	“поле”
42	hilde-cumbor	“яр для битви”
№	Запозичення слов'янського походження	Переклад
43	līg	“брехати”
44	swerian (swor, sworn)	“клястися”
45	syrcan	“кольчуга”
46	wæter	“вода”
№	Запозичення скандинавського походження	Переклад
47	æfter	“після”
48	æl	“вугор”
49	æt	“на ногах”, “пішки”
50	bēot (beatan)	“бити”
51	brēost	“груди”
52	cuman	“приходити”
53	cynedōm	“королівство”
54	ēg-strēam	“потік (води)”
55	eorl	“воїн”
56	fær	“страх”
57	fæt	“товстий”

58	fēa (feawe)	“мало”
59	fēond	“злодій”
60	forð-fæder	“предок”
61	freond	“друг”
62	gār	“спис”
63	gear	“броня”
64	geard	“жадібність”
65	geār-dagas	“з давніх часів”
66	gēat	“ворота”
67	hætu (hæto)	“тепло”
68	heal-sittend	“дружинна зала”
69	heorð	“стадо”
70	hete	“заздрість”
71	hild	“боротьба”
72	hwæder	“чи”, “який”
73	īren	“залізо”
74	lað	“клятва”
75	mægen-wudu	“міцне дерево”
76	mæl	“їжа”
77	micl	“задоволений”
78	mōd-gehygd	“скарб”
79	mōdig-sigla	“сміливий моряк”
80	mon-drēam	“людська радість”
81	sāl	“відкрите море”
82	sceacan (scoc, scacen)	“швидко рухатися”, “махати”
83	sceaft	“довгий”
84	sceal	“повинен”
85	scearp	“розумний”
86	scēata	“покривало”
87	sceran, scieran (scear, scoren)	“ділити”
88	sciftan (scyftan, sceððan, sceadan)	“змінювати”
89	scīnan (scan, scinen)	“сіяти”
90	scip-here	“військово-морська сила”
91	scīr	“регіон”

92	scold	“співець”
93	scōp	“поет”, “співак”
94	scrið	“покривати”
95	scyld-wiga	“щит воїна”
96	sittan	“сидіти”
97	snotor	“дуже розумний”
98	swīn	“свиня”
99	þrymm	“військо”
100	under	“під”
101	weax	“віск”
102	wecg	“клинець”
103	weder	“погода”
104	wegan (wæg, wægon)	“важити”
105	west	“захід”
106	wīd	“широкий”
107	will-cuma	“бажаний гість”
108	wise	“мудрий”
109	wīsig	“знайомий”
110	word	“слово”
111	woruld, worold	“світ”
112	wrecan (wræc, wrecen)	“руйнувати”
113	annar	“інший”
114	ofer	“повсюди”